

T.C
INÖNÜ UNIVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU
SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI

(1)

I NOIU ŞERH İYYE SİCİLİNE GÖRE
EDİRNE

(945-952 / 1538-1545)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tez Danışmanı: Yrd. Doc. Dr. Mustafa TURAN

Hazırlayan: Ahmet YIGİT

(9011)

MALATYA 1993

İCİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	VIII
KONU ve KAYNAKLAR	IX
GİRİŞ	1-17

I. BÖLÜM

İDARİ ve ASKERİ YAPI

A-RUMELİ EYÂİETİ ve EDİRNE SANCAGI	18
1-Mulki Taksimat	21
2-Yönetici Zumre	25
a-Sancakbeyi	25
b-Kadılar	26
c-Subasılar	27
d-Muhtesibler	29
e-Muhzırlar	29
B-ASKERİ YAPI	30
C-GENEL DEĞERLENDİRME	37

II. BÖLÜM

SEHRİN FİZİKİ YAPISI

A-EDİRNE KALESİ	39
B-SARAYLAR	42
1-Eski saray (Saray-ı Atik)	42
2-Yeni saray (Saray-ı Cedid)	43
3-Buçuk Tepe Sarayı	45
C-MAHALLELER	46
1-Müslüman Mahalleleri	54
2-Zımmî Mahalleleri	92
D-CAMİLER	93
1-Câmi'-i Kebîr	94
2-Câmi'-i Atik	95
3-Câmi'-i Dârü'l-hadis	96
4-Câmi'-i Sultan Bâyezid Hân	97
5-Câmi'-i Sultan Murad Hân	97
6-Câmi'-i Kilise	99
7-Câmi'-i Celebi (Halebiye)	100
8-Câmi'-i Yıldırım Hân	100
9-Câmi'-i Mihal Bey	101
10-Câmi'-i Kasım Paşa	101
11-Câmi'-i Süleymaniye	102

12-Câmi'-i Lâri	102
13-Câmi'-i Aise Hatun	102
14-Câmi'-i Ibrahim Paşa	102
15-Câmi'-i Ali Paşa	103
16-Câmi'-i Sinan Bey, Mir-i Mirân (Beylerbeyi Cami)	103
17-Câmi'-i Mezid Bey	104
18-Sahmelek Paşa Camisi	104
19-Sittisah Hatun Camisi	104
20-Câmi'-i Noktacı-zâde	105
21-Sarı Câmi`	105
22-Alemdâr Câmi`i	105
23-Attar Hacı Halil Mescidi	105
24-Berkuk Ağa Mescidi	105
25-Gazi Ibrahim Bey mescidi	105
26-Bulbul Hatun Mescidi	106
27-Çakır Ağa Mescidi	106
28-Dâye Hâtun Mescidi	106
29-Gulbahar Câmi	106
30-Hacı Alamuddin Câmi`i	106
31-Diğerleri	107-108
E-MEDRESELER	108
1-Dâru'l-hadis Medresesi	108
2-Cifteler Medresesi	109
a-Medrese-i Atik, (saatli)	109
b-Medrese-i Cedid (Peykler)	110
3-Celebi Medresesi	110
4-Eski Kazgancılar Câmi`i Medresesi	110
5-Sultan Bâyezid Hân Medresesi	111
6-Taslık Medresesi	111
7-Sarraçlar Medresesi (Hacı Kemaleddi Medresesi)	112
8-Ibrahim Paşa Medresesi	113
9-Seceriye Medresesi (Fahreddin Acemî Medresesi)	113
10-Sah Melek Medresesi	114
11-Kadı Medresesi, (Anbar Kadı Medresesi)	115
12-Tütünsüz Ahmed Medresesi	115
13-Kurt Hoca Medresesi	115
14-Seyh Suca' Medresesi	115
15-Oruç Paşa Medresesi	116
16-Saruca Paşa Medresesi	116
17-Halebiye Medresesi	116
18-Ahî Celebi Medresesi	117
19-Beylerbeyi Medresesi	118
20-Hacı Alamuddin Medresesi	118
21-Hüsamuddin Medresesi	119
22-Yakut Paşa Medresesi	119
23-Cuhacı Hacı Medresesi	119
24-Eminiye Medresesi	120
25-Ali Paşa Medresesi	120

26-Bevvab Sinan Medresesi	120
27-Cakırcıbaşı Hasan Paşa Medresesi	121
28-Gülcicek Hatun Medresesi	121
29-II. Bayezid Darü's-sifası	121
F-HAMAMLAR	121
1-Beylerbeyi Hamamı	122
2-Tahte'l-kal'a Hamamı	122
3-Abdullah Bey Hamamı	123
4-Kasım Paşa Hamamı	123
5-Kadıasker Hamamı	123
6-Saruca Paşa Hamamı	123
7-Saray Hamam	123
8-Yeniceri Hamamı	124
9-Taşlık Hamamı	124
10-İbrahim Paşa Hamamı	124
11-Ahî Celebi Hamamı	124
12-Mahmud Paşa Hamamı	125
13-Alaca Hamam	125
14-Küçük Hamam	125
15-Çukur Hamam	125
16-Yıldırım Hân Hamamı	125
17-Mihal Hamamı	126
18-Mezîd Bey Hamamı	126
19-Saraclar (Sehâbeddin) Hamamı	126
20-Kilimler Hamamı	126
21-Diğerleri	127
G-ZAVİYELER	127
1-Karaca Ahmed Zâviyesi	128
2-İbrahim Paşa Zâviyesi	128
3-Noktacı Zâviyesi	129
4-Ali Paşa Zâviyesi	129
5-Seyh Sücâ Zâviyesi	129
6-Seyh Bedruddin Zâviyesi	129
7-Diğerleri	130
H-İMÂRETLER	130
I-HANLAR	131
1-Halil Paşa Hanı	133
2-Kursunlu Han	133
3-Diğerleri	134
J-BEDESTANLAR	134
1-Celebi Sultan Mehmed Bedesteni	134
2-II. Murad Bedesteni	135
K-KÖPRÜLER	135
1-Gazi Mihal Köprüsu	135
2-Bâyezid Köprüsu	135

3-Saracane Köprüsü	135
4-Bönce Köprüsü	136
L-GENEL DEĞERLENDİRME	136-137

III. BÖLÜM

SOSYAL YAPI

A-DEMOGRAFİK YAPI	138
1-Müslüman Ahali	141
2-Gayr-i Müslim Ahali	143
3-Lâkaplar ve Ünvanlar	
a-Hıristiyanlar	144
b-Yahudiler	145
B-SOSYAL YAŞANTI	149
1-Hukuk	158
a-Mehir	159
b-Miras	160
c-Nafaka	163
d-Hibe	165
e-Kira	166
f-Kefillik	168
g-Borc	168
ğ-ibra	169
h-Kölelik ve Azatlık	169
2-Vakıflar	181
C-GENEL DEĞERLENDİRME	187

IV. BÖLÜM

İKTİSADİ YAPI

A-MUKATAALAR	192
1- Mukâta'a-i bâc-ı bazar-ı esb ve Selh-hâne ve bazar-ı userâ	192
2- Mukata'a-i Sem'hâne	192
3- Mukata'a-i bozahâne	192
4- Mukata'a-i kapan-ı meyve ma'a kapan-ı gallât ve bâchâ-i turûk	193
5- Mukata'a-i gümrük	193

6- Mukata'a-i âsiyâbhâ-i Defterkoz	193
7- Mukata'a-i keyl (Kile- an bâzâr-ı tahıl	193
8- Mukata'a-i Dârbhâne	193
9- Mukata'a-i Kethüdâ-i bâzâr-ı userâ	193
10- Kıst-ı Yâve ve kacgun ma'a mevkuf'ât	194
11- Mukata'a-i Cizye-i yâve-i nefsi-i Edirne ma'a Dokuz Ka- dılık	194
12- Mukata'a-i Beytü'l-mâl ve Mâl-ı gâ'ib-i müslümânân der- nefs-i Edirne ma'a kazâ-i Kızıl Ağac ve Kırkkilise	194
13- Mukâta'a-i Beytü'l-mâl-i gebrân-ı yâve-ı Edirne ma'a beytü'l-mâl ve mâl-ı gâ'ib ve gebrân-ı yâve-ı Dokuz Ka- dılık	194
14- Mukata'a-i Ze'âmet-i nefsi-i Edirne	194
15- Mukataa-i niyâbet-i gebrân	195
16- Mahsûl-i ihtisâb ma'a revgan (yağ- ve sercîn	195
17- Mahsûl-i eşcâr-ı tuthâ der-kurb-i âsiyâb-ı Kemal Pasa- zâde	195
18- Mukata'a-i Kârbânsaray-ı Kâtib-i Cev (Arpa)	195
19- Mukata'a-i Bâb-ı kal'a-i Manyas	195
20- Mukata'a-i Bastinahâ-i gebrân-ı Nefs-i Edirne	195
21- Mukata'a-i adet-i aġnâm-ı Edirne ma'a navahai	196
22- Diğer mukataalar	196
B-TIMARLAR	198
1-Gelir cinslerine göre timârlar:	198
a-Divânî Timâr	198
b-Bütün Timâr	198
c-Diğer timârlar	198
2-Gelirlerin kökenine göre timârlar:	198
a-Sehir timâr	198
b-Köy timâr	198
c-Karma timâr	198
3-Tasarruf hakkına göre timârlar:	198
a-Serbest timârlar	198
b-Serbest olmayan timârlar	198
4-Hizmetin cinsine göre timârlar:	198
a-Sivil timâr	198
b-Askerî timâr	199
5-Gelir tutarına göre timârlar:	199
6-Verils şekillerine timârlar	199
a-Tezkireli timârlar	199
b-Tezkiresiz timaralar	199
C-MESLEK GRUPLARI	202
D-MUTEFERRİK	223
1-Para-Fiyat	223
2-Ev Satışları	229
3-Köle satışları	231
4-Nafaka	233
5-Vakıflar	233

E-GENEL DEGERLENDIRME	234
SONUC	236-249
EKLER	250-269
BIBLIYOGRAFYA	270
INDEXS	278

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin bir döneminde, devletin pâyitahtlığını da yapmış, İstanbul'dan sonra Anadolu'yu Balkanlar ve Avrupa'ya bağlayan işlek bir yol üzerinde kurulmuş olan Edirne, Türk Tarihinde oynadığı rol itibarıyla mümtaz bir yere sahiptir.

Memâlik-i Mahrûse-i şahânenin tarihini ortaya koyabilmek için öncelikle jeopolitik ve jeostratejik önemi haiz olmuş yerlerin tarihleri ile Osmanlı Devleti Tarihi içindeki yerlerinin çalışılması öncelik teşkil etmelidir. Böyle bir çalışma için de devletin resmi vesikalarının çok iyi tetkik ve tahlilî gerekir. Bu bâbda siyasî, idarî, iktisadî ve içtimâî konularla alakalı müşahhas örnekleri şer'îyye sicillerinde bulmak mümkündür. Devletin resmi görevlilerince tutulan Tapu Tahrir Defterleri de bir şehrin fizikî yapısı, demografik yapısı ve iktisadî gücünü ortaya koymak bakımından önemi haiz bir kaynak durumundadır. Günümüzde Osmanlı Klâsik dönemi ile alakalı çalışmaların yeterli olduğunu söylemek güçtür. Yapılan çalışmalar, daha ziyade tahrir defterlerine dayanmakta olup şer'îyye sicillerinden istifade etme geleneği oldukça yenidir.

Biz bu çalışmamızda 1538-1545 tarihleri arasında Edirne'nin fizikî, demografik, içtimâî ve iktisadî durumunu ortaya koymaya çalıştık. I Nolu Edirne Şer'îyye Sicili'ni esas almakla beraber Tapu Tahrir Defterlerinden de azâmî şekilde istifade ettik. Bu suretle belirttiğimiz dönem Edirne Tarihi hakkında mufassal ve muteber bilgilere ulaşmaya gayret ettik.

Yukarıda belirttiğimiz vechile Edirne'nin bu kısa süredeki tarihini ortaya koyabildiğimiz kadarıyla, Osmanlı Tarihi araştırmacılarına ışık tutmasını ümid ederiz.

Böyle bir çalışma imkanı hazırlayan sayın hocam Doç. Dr. Salim CÖHÇE'ye teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Tez danışmanım Yrd. Doç Dr. Mustafa TURAN'a çalışmalarım esnasında göstermiş olduğu sabır, yakın alâka ve yardımlarından dolayı müteşekkirim.

Ahmet YİĞİT

KISALTMALAR

- a.g.e.: Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
A.D.T.C.F.T.D.: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Dergisi
Armağan: Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
Bkz.: Bakınız
Çev.: Çeviren
DGBİT: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
(Dn.): Dip not
Edirne: M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne" İ.A. IV,
Edirne Şer. Sic. No:1-: I Nolu Edirne Şer'iyye Sicili
Enisü'l-: M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-müsamirin" Edirne, Edirne'nin Fethinin 600. Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
Hızr.: Hazırlayan
İ.A.,: İslâm Ansiklopedisi
İ.Ü.E.F.T.D.: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
İ.Ü.İ.F.M.: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
Kurucular: M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", Edirne, Edirne'nin Fethinin 600. Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
Livalar, Şehirler...: M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları, Belleten XX, S.78, Ankara 1956
Nşr.: Neşreden
Paşa...: M. Tayyib Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952
S.: Sayı
TD: Tapu Tahrir Defteri
T.K.A.E.T.K.: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Türk Kültürü
Trc: Tercüme
V.D.: Vakıflar Dergisi
vd.: ve devamı

KONU ve KAYNAKLAR

Coğrafyacıların şehir tanımına göre, şehir iskanında gözle görülür ölçüde insan müdahalesinin bulunduğu ve bu yerleşme yerinde halkın hayat tarzının daha yüksek ve daha değişik olduğu ile çeşitli halk grupları arasında karşılıklı alış verişin yapıldığı mekandır. Bir başka tanımda ise, şehir bir plan dahilinde inşa edilmiş, toplu ve ekseriya bariz şekilde tefrik edilebilen bir çekirdek etrafında grublanmış ve çok çeşitli unsurların birlikte yer aldığı bir yerleşme yeridir⁽¹⁾. Bu tanımlarından⁽²⁾ da anlaşılacağı gibi şehirde esas, hayat seviyesi, insanlar arasındaki ilişkiler ve ictimai olarak farklılaşmanın oluşmasıdır.

Şehrin korunmuş olması, bir pazar, yani ticaret merkezi olması ve orada bir sanayi, yani gıda dışında bir üretimin olması icap etmektedir⁽³⁾. Bunların yanında "Dini merkez" olmasını da ilâve etmek gerekmektedir⁽⁴⁾.

Türk dilinde kent şeklinde karşılığı bulunan kelimenin

1) *Stiha Göney, Şehir Coğrafyası-I, İstanbul 1984, s.6-7*

2) *Pirenne'e göre: bütün ortaçağ boyunca şehirlerin gerçek gelişimini rahiplere ve zanaatçılara rağmen tüccarlar sağlamıştır. Pirenne'e göre, şehir sermaye ve birriyet ayrılmaz üç kavramdır ve ortaçağ şehrinin gerçek özelliği de bunlardır. Bkz. Henri Pirenne, Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, (Terc. Sadan Karadeniz) İstanbul 1990, s.9; Bir başka tanımda ise insanların kır ve meralara olan ruhtaçlığından kurtuluşlarının ardından hayatlarını ikâme edecek hale geldiklerinde "güzel yemek teniz giyinmek daha güzel yaşamak için şehirler kurmuşlardır" denilmektedir. Bkz. Corci Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi IV, İstanbul 1976, 3-4*

3) *Tuncer Baykara, Türkiye Selçuklular Devrinde Konya, Ankara 1985, s.18-19*

4) *H. Pirenne, a.g.e., s.18.*

daha ziyade kullanılanı farsça "Sehir"dir. Eski Türkler sehre balık adını veriyorlardı. Daha sonra bu kelimenin Balıg şeklinde söylendiği de bilinmektedir. XI. yüzyılda Karahanlı Türkleri ile Oğuz Türklerinin Balık kelimesinin yerine Kend kelimesini kullandıkları görülür⁽⁵⁾. Anadolu'ya gelen Türkler, geçit yerlerinin özellikleri açısından çevre ile bağlarının örgütlendiği noktalarda yerine göre uc bölgelerde, yerine göre de iç geçit noktalarının denetimine bağlı mevkiilerde sehir kurmuşlardır⁽⁵⁾.

Sehirlerde yerleşmiş olanların iş bölümü yapmaları tarım dışı mal ve hizmet üretip ürettiklerini yakın çevresi veya daha geniş bir sahada pazarlamaları tabiidir. Osmanlı Devleti'nde sehir ve kasaba bir tanıma göre "cum'a kılınur ve bâzârı durur" yer olarak, diğer bir tanıma göre ise, han, hamam, bedesten ve kervansaray bina edilmişse o yer kasaba-dır⁽⁷⁾.

Bütün bu sehir tanımlarından sonra, İslâm ülkelerinin en ayırıcı özellikleri sehirlerinin görünüşleridir. Bunda etkili olan dinin sehre dayanan düşünce yapısı olup, bu aynı zamanda sehrin düzenlenmesinde temel unsur olmuştur. Ana caminin merkezi bir mevkiî de yer alması sehrin her şeyden önce dini bir fonksiyona sahip olmasından kaynaklanır. Merkez caminin hemen yanında ticaret merkezi, yani pazarlar yer alır. Umumiyetle buralarda hamamlar bulunur. Devlet dairesi ve asevleri

5) Bahaddin Ogel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s.320; Kent sözü bazı Türklerce köy manalarına sehir karşılığı olarak söylenmekte idi. Taşkent, Cimkent, Özkent gibi kent sözü ile tanıtılan büyük Türk sehirleri de bulunmaktadır. Faruk Sümer, *Eski Türklerde Sehirçilik*, İstanbul 1984, s.1.

6) Korkut Tuna, *Sehirlerin Ortaya Cıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul 1987, s.164.

7) Ozer Ergenc, "Osmanlı Sehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", VIII. Tarih Kongresi, II, s.1265

de bu merkeze yakın bulunurdu⁽⁸⁾. Ortacağın sıkıcı kalelerinin içine, islâmiyetin ilk devirlerinden itibaren müslümanların girmek istemedikleri ve kendileri için kalelerin dışında şehirler oluşturdıkları da görülmektedir⁽⁹⁾.

Osmanlı şehrinin, kültür özellikleri kadar, en önemli fizikî şekilleri, kendinden önceki islâm şehirlerinden tevârüs etmiştir. Osmanlı şehri büyük bir iktisadî ve sosyal birliğin merkezi idi⁽¹⁰⁾.

Osmanlı şehrinin tesekkül ve gelişmesinde imâretlerin oynadığı rol çok önemlidir. İmâret, han, çarşı, fırın, hamam, boyahane, salhâne gibi, çok defa kurulacak bir şehrin veya imarı istenen eski bir şehrin bir parçasını teşkil ediyorlardı⁽¹¹⁾. İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Saray-Bosna gibi şehirlerin aslında İmâretlerin etrafında tesekkül edip geliştikleri görülmektedir⁽¹²⁾.

Osmanlı Devleti tarıma dayalı bir yapıya sahip olmasına rağmen şehirlerdeki hayat seviyesi hayli yüksekti⁽¹³⁾. Bunda sosyal kuruluşlar olan külliyelerin rolu büyüktür. İkinci büyük Osmanlı külliyesi olan Edirne'deki Bâyezid külliyesi, Câmi etrafında imâret, Hastahâne, Timarhane, Medrese, Hamam, Mutfak ve Ambarları ile yalnız Osmanlıların değil bütün dünyanın en büyük hayır müesseselerinden biridir. Bir meydan etra-

8)Y. de Planhol, "İslâm Toplum ve Medeniyeti" *İslâm Kültür ve Medeniyeti III*, (Cev. Kemal Kahraman), İstanbul 1989, s.339-340

9)C. Zeydan, a.g.e. I-II, s.292-304

10)Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, İzmir 1984, s.2,

11)Barkan imaret, s.234-296

12)C. Orhonlu, a.g.e., s.3

13)Coskun Uçok-Ahnet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1982, s.268

fında toplanan Fatih külliyesinin merkezi düzeni burada yoktur. Bunda belki, İstanbul'un topografik durumunun Osmanlı sehircilik anlayışını bu düzene çağırarak bir özellikte olmasında bir rolü vardır⁽¹⁴⁾.

Sehir tarihi çalışmalarının teorik temellendirilmesi hakkında Özer Ergenc; Sehircilik konusunun geçmişini ve bugünü inceleyenlerin esasta, Kır ile sehir arasındaki ilişkileri, Sehirlerin birbirleriyle aralarındaki ilişkileri ve Çevresindeki daha geniş ekonomik, sosyal, siyasal yapılar içerisindeki durumlarını açıklamaya çalışarak yükümlü olduklarını ifade etmektedir⁽¹⁵⁾. Biz çalışmamızda Klasik dönemi⁽¹⁶⁾ esas alarak, 1519-1545 yılları arasında Edirne sehrini ortaya koymaya çalışacağız.

Osmanlı Devleti üzerine yapılan sehir çalışmaları iki dönem üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar; Osmanlı'da klâsik dönem kabul edilen XVI. asra aittirki, bu çalışmalar umumiyetle Tahrir defterleri esas alınarak yapılmıştır⁽¹⁷⁾. Diğer ise, XVIII asrın II. yarısından başlayarak XIX. yüzyılda 1839'da

14) Semra Ügel, "Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi" T.K.A.E., T.K., C I/S. II, s.38. (37-41)

15) Özer Ergenc, " Sehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler ", Belleten, LII, S. 203, Ağustos 1988. s.670

16) Tasnif altı dönem üzerine yapılmıştır.

1-Osmanlı Öncesi Anadolu yerleşim tarihi.

2-Osmanlı Klâsik Dönemi Mekân Organizasyonu.

3-Post Klâsik denilen ve XVII ve XVIII yüzyıllardaki yeni şartların ortaya çıkmasıyla başlayan değişim dönemi,

4-Osmanlı düzenin Batı etkisine açıldığı ve yeni uygulamaların görüldüğü XIX yüzyıl sonrası,

5-Milli Mücadeleden II. Dünya Savaşı'na kadar süren dönem,

6-II. dünya Savaşı'ndan sonrasının hızlı sehirleşme dönemi. Bkz. Ö. Ergenc, a.g.m., s.673.

17) M. Tayyib Gökbilgin, XV- XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952; Nejat Göğünc, XVI. Asırda Mardin Sancağı, İstanbul 1969; Feridun Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989; İsmet Miroğlu, XVI. Asırda Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası, Ankara 1990

başlayan tanzimat dönemine kadar giren çalışmalardır⁽¹⁸⁾.

Çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynakların esasını; Ser'iyye Sicili, Tapu Tahrir Defterleri oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmamızı, seyahatnâmeler ve tetkik eserlerle takviye etmeye çalıştık.

1-ARSIV VESİKALARI

a-I Nolu Edirne Ser'iyye Sicili,

Çalışmamızda kullandığımız I Nolu Edirne Ser'iyye Sicili daha önce Topkapı Sarayı Müzesinde iken Ankara Millî Kutuphâne'ye nakl edilmiştir. Ser'iyye Sicilleri hakkında burada kısa bir bilgi vermeyi uygun görüyoruz.

Ser'iyye Sicillerine "Kadı Sicili" "Kadı Defteri" "Sicill-i Mahfuz" veya sadece "Sicil" de denilmektedir. Mahkemeye intikal her türlü resmi yazı, belli bir disiplin içinde bu defterlere yazılmıştır. Mahallî konularla ilgili olarak kadınların veya naipilerin verdiği kararlar sicillerin bir tarafına merkezden gelen her türlü resmi yazılarda sicillerin diğer tarafına yazılırdı. Mahallî konularda ilgili hükümlerin ve kararların yazıldığı bölüme "Sicill-i Mahfuz" merkezden gelen emirlerin yazıldığı bölüme ise "Sicill-i Mahfuz Defteri" denilirdi⁽¹⁹⁾. Ser'iyye Sicillerinde;

1-Her çeşit dava zabıtlarıyla mukavele, senet, satış vakfiye, vekâlet, kefâlet, itk, borçlanma, tereke, taksim ... gibi fıkıh ilminin başlıca konularını teşkil eden Ser'i mahkemelere ait resmi kayıtlar, narhlar ve esnaf teftişine ait belgeler,

2-Basta hükümdar olmak üzere her derecedeki büyük makamlardan Beylerbeyine, Sancakbeyine, Kadılara, Müftülere, Mütessellimlere, Dizdarlara, Defterdârlara, Müderrislere, Mütevel-

18)Rıfat Üzdemir. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1989.

19)Rıfat Üzdemir, "Ser'iyye Sicillerinin Sosyo-Ekonomik Tarih ve Halk Kültürü Açısından Önemi", *I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Sempozyumu Tebliğler*, Malatya 1986, s.179.

lilere, Voyvodalara, Eminlere, Altı-bölük yerlerine, Vilâyet ve is erlerine hitaben yazılan ferman, berat, divân terekese, mektup, ruûs, tezkire, resmi maliyetler, emir ve yazı kopyaları bulunmaktadır⁽²⁰⁾.

Ser'iyeye sicillerinde, iktisadî, ictimai, idarî, fizikî açıdan o yerin tarihi ile ilgili çok önemli bilgiler bulunmaktadır⁽²¹⁾. Ayrıca kaynak olarak, Eski Hıristiyan tarihlerine temel teşkil eden kilise kayıtları ve Cinciler'in sulâle tarihleri demek olan Su'lar ne derece önemli ise eski mahkeme kararlarını ihtiva eden Ser'iyeye sicilleri de o derece önemli hatta bir kaç kat daha güvenlidirler⁽²²⁾.

Bu itibarla Edirne'nin I nolu Ser'ieyye Sicilleni çalışmamıza esas aldık. Çalıştığımız defterdeki belgelerin ekserisi sicil-i mahfuzdur. Defterimizin tamamı 146 sayfa olup, bastan 3 sayfası bostur. Birinci sayfada der kenarlar vardır. Dördüncü sayfadan başlayan belgelerin baslama tarihi 945/1538 olup bitis tarihi ise 952/1545 yılıdır. İlk belgenin tarihi 18 zilhicce 945 son belge ise cemaziyel ahir 952 tarihlidir. Belgelerin büyük bir kısmı Arapça ibarelerle yazılmıştır. Tahrir Defterlerindeki mesleklerden bazıları Türkçe olarak yazılmışken, Sicil Defterinde Arapça olarak yazılmıştır. Bu durum Edirne Mollalarının etkisinden kaynaklanmakta olup, bu da Edirne'nin ilimdeki üstünlüğü ile izah edilebilir.

I Nolu Ser'iyeye Sicilinde de Edirne'nin idâri, fizikî,

20) Halit Ongan, *Ankara'nın I Numaralı Ser'iyeye Sicili*, Ankara 1958, s.10

21) Mücteba İlgürel, "Ser'iyeye Sicilleri Toplu Katoloğuna Doğru", *Tarih Dergisi*, S.28-29, I.U.E.F., İstanbul 1975, s.123-125.

22) Ahmet Akgündüz, *Ser'iyeye Sicili*, İstanbul 1988, s.11; Yusuf Oğuzoğlu, "Ser'iyeye Sicilleri Toplu Katoloğuna Doğru" A.D.T.C.F. *Tarih Araştırmaları Dergisi* XIV, S.25, Ankara 1981-82, s.343-360; Cahit Baltacı, "Ser'iyeye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, Mayıs 1985, İstanbul; Yusuf Hallaçoğlu, "Ser'iyeye Sicilleri Toplu Katoloğuna Doğru Doğru (Adana Ser'iyeye Sicilleri)" I.U.E.F. *Tarih Dergisi*, S.28-29 1975, s.123-167; Osman Ersoy, "Ser'iyeye Sicillerinin Toplu Katoloğuna Doğru", A.D.T.C.F.D, XXI, S.3-4 Ankara 1963

ictimâî ve iktisâdî yapısı ile ilgili çok önemli bilgiler bulunup planımız çerçevesinde diğer kaynaklarla birlikte değerlendirilmeğe çalıştık.

b-Tapu Tahrir Defterleri

Tahrir (sayım), bir memleketin maddî gücü ve insan potansiyelini tesbit için mürâcaat edilen bir işlemdir. Bilhâssa toprağa dayalı ekonomilerde tahrirler büyük bir önem tasırlar.

Tahrir geleneği oldukça eski olup, elde mevcut bilgilerimize göre Mısır'da M. Ö. 3000-2500'ü yıllardan itibaren düzenli arâzi tahrirleri yapıldığını görüyoruz. Adil bir vergi düzeni için herkesin elindeki toprak ölçülür ve kayıtlar tapınak arsivinde muhâfaza edilerek zamanla meydana gelen değişiklikler kaydedilirdi⁽²³⁾.

Roma İmparatorlarından Diocletianus (284-305) M. IV. asrın başlarında ülkesinin siyasî, iktisadî ve ictimâî durumunu öğrenmek için tahrir yaptırmıştır. Bu işlem devletin in-kirâzına kadar devam etmiştir. Bu gelenek Roma topraklarına hakim olan devletlere de geçmiştir.

İslâmın ilk devirlerinde harâcın takdir edilmesi için yapılan tahrirler, iktâ sisteminin de zarurî bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Selçuklu, Eyyûbî, Memlûklü ve diğer Türk-İslâm Devletlerine intikal eden tahrir geleneği nihayet Osmanlı Devleti'nde, sahip oğduğu şartlar dolayısıyla mükemmel bir seviyeye ulaştı.

Osmanlı Devleti de insan ve maddî gücünü öğrenmek için tahrir işlemine bas vurmuştur. Yeni fethedilen yerlerin durumunu tespit için yapılan tahrir, ortalama otuz-kırk yılda bir tekrarlanırdı⁽²⁴⁾. Buna da sebep genellikle yeni iş başına geçen padisahın memleketin durumuna vâkıf olmak istemesi idi.

23)Omer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri ", I. U. I. F. M., S.1-2, (Ayrı Basım) İstanbul 1941, s.8.

24)O. Lütfi Barkan, "Tımar", I.A.-XII/I, s.312

Orhan Bey zamanında başlayan tahrir işi⁽²⁵⁾ III. Murad zamanına kadar devam etmiştir⁽²⁶⁾. Tahrirlerin en eskisi II. Murat devrine kadar inmektedir. Tahrir yazımı XVIII. yüzyılda da devam etmiştir. Son tahrir 1831 yılında Yeniceri Ocağı'nın ilgasından 5 sene sonra II. Mahmud tarafından yaptırılmıştır⁽²⁷⁾. Son yazılan tahrir Defterine "Defter-i Cedid" daha önce yapılanlara ise "Defter-i Atik" veya "Defter-i Köhne" ismi verilirdi. Tahriri gerçekleştiren görevliye "İl yazıcısı", "Muharrir", "Defter Emini" veya "İl Katibi" denilirdi. Tahrirde sayım ünitesi umumiyetle sancaklardı. Divan tarafından atanan muharrire vazifesi esnasında basta bölgenin kadısı olmak üzere diğer görevliler yardım ederlerdi. Tahrir işi bittikten sonra muharrir meydana gelen Defter-i Mufassal, Cizye Defteri, Zavâid Defteri, ile Sancak Kanunnâmesi müsvettelerini ve mahallî narh hüccetlerini tetkik ve tasdik olunmak üzere merkeze getirirdi⁽²⁸⁾. Kayıtlara itiraz yoksa bunların özeti yani her dirlik sahibine hak ettiği miktarda gelir tahsisi yapıp temize çekilerek padisaha arz edilir ve onun tasdikinden sonra basına tuğrası çekilerek defterhâneye gönderilirdi. Bu asıl deftere "Defter-i İcmâl-i Hakânî" denilirdi. Buna göre düzenlenen, basmuhasebe ve beylerbeyine verilen diğer suretlere ise "Sûret-i Defter" denilirdi. Bir daha tahrir yapıncaya kadar geçen süre içerisindeki anlaşmazlıklar, bu deftere göre halledilirdi. "Tahrir Defterleri" veya "Tapu Defterleri" denilen bu defterler İstanbul'da Topkapı Sarayında "Defterhâne-i Amire"de muhâfaza edilirdi.

25)Ziya Karamursal, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1989, s.198.

26)Ü. L. Barkan, a.g.m., s.15.

27)*Başbakanlık Osmanlı Arsivi Rehberi*, Ankara 1992, s.188

28)Tahrir işleminin nasıl yapıldığı hususunda geniş bilgi için Bkz. Halil İnalcık, *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987, s.XIX vd.

Tahrir heyeti genellikle iki, bazı durumlarda üç çeşit tahrir defteri hazırlardı. Bunlar "Mufassal", "Vakıf", ve "İcmâl" defterleridir.

Mufassal tahrir defterlerinde; her bir sancak ve kazadaki köy, mezraâ ve mahallelerde vergi ile mükellef olan ve muaf olanların isimlerini, o arâzinin kimin dirliği, mülkü veya vakfı olduğu, senelik hasılatının ne olduğu, nelerin yetisip ne kadar vergi alındığının teferruatlı dökümü vardır. Bundan başka defterin baş tarafında vilâyetin kanunnâmesi de yer alırdı⁽²⁹⁾.

Vakıf defterleri; tahrir bölgesinde vakıf ve mülk toprakların büyük bir yekûn teskil etmesi durumunda tanzim edilir ve mufassal defterlerin devamı niteliğini taşırdı. İstanbul, Bursa, Sam ve Edirne'nin bu şekilde tanzim edilmiş müstakil vakıf defterleri mevcuttur.

İcmâl defterleri ise; devletin gelirlerinin hazineye ait olanın ve hizmet karşılığı dirlik tasarruf edenlerin gelirinin yekûnünün bilinmesi için teferruata girmeden hazırlanan defterlerdir ki bu yönü ile mufassal defterlerin özeti şeklindedir.

"Defter-i Mücmel" de denilen icmâl defterlerinde gelirlerin dağıtımı, yani "tevzi" yapılırdı. Önce hazine-i mirî için tahsis edilen yerler ve gelirleri kaydedilirdi. Daha sonra zeamet ve timâr sahiplerinin isimleri ve tasarruf ettikleri yerlerle birlikte tek tek yazılırdı. Tевzi ile birlikte eskiden sancakta timâr tasarruf edenler de yoklanmış oluyordu. Bosalan timârlara yeni atamalar yapılır ve böylece ordu mevcudu da yoklanmış olurdu.

İcmâl defterlerinde sayım ünitesi "dirlik" olup, istifade edenin adına kayıt yapılmıştır. Mesela, "Timâr-ı Mustafa bin İshak" şeklinde bir başlıktan sonra Mustafa'nın hak ettiği timârın köyleri ve mezraâları gelirleri ile beraber yazılıp,

29) İsmail Hakkı Üzuncarsılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teskilâtı*, Ankara 1988, s.97.

bunların yekünü verilirdi. Hâsılı yüksek bir köy birden fazla timâr sahibine verildiği gibi, bir timâr sahibinin geliri bir kaç yerden olabilirdi.

İcmâl defterlerinde hâss, ze'âmet ve timârlardan başka vakıf ve mülk toprakların dökümü de bulunabiliyordu. Ayrıca bazı icmâl defterlerinin başında Sancak Kanunnâmesi bulunurken, bazılarında da mevcut değildir.

Osmanlı Arsivi'nde (1302-1830) yıllarına âit 1093 adet olan Tapu Tahrir Defterleri, Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki defterlerle seri teskil ederler⁽³⁰⁾.

Tahrir defterleri sayesinde belli bir tarihte Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan her hangi bir bölgenin köy ve kasabalarındaki yetiskin erkek nüfusunu, ellerindeki toprak miktarını, ödedikleri vergileri, icrâ edilen ticarî ve zirai faaliyetleri, köylerin ve vakıfların kimin uhdesinde olduğunu ve daha bir çok sosyal, ekonomik ve kültürel mevzûları izâh edecek istatistikî bilgileri elde etmek mümkündür. Tahrir defterlerine istinad eden bir çok çalışma olmasına rağmen, bunlardan ancak bir kaçını müstakil olarak nesr edilmiştir⁽³¹⁾.

1-77 Nolu Tapu Tahrir Defteri

Edirne, Dimetoka, İpsala, Ferecik, Eskihisar-Zağra, Cırpan, Filibe, Tatar-Pazarı bölgesine ait olan bu mufassal tahrir defteri 855 sayfa olup bas tarafı noksandır. Yavuz Sultan Selim devri tahrirlerindedir. 925/1519 yılında yapılan tahrirde Mahalleler, hasslar, timarlar, evkaf ve emlak kaydedilmiştir. Bu defterden çalışmamızda mahalleler, meslek grupları, mukataalarla ilgili bahislerde istifade ettik.

30) Başbakanlık Osmanlı Arsiv Rehberi, Ankara 1992, s.189

31) Nesr edilen tahrir defterleri şunlardır; L. Fekete, Mufassal Estergon Sancığı Tahrir Defteri, Estergon 1943; Hâzım Sabanovic, Krajiste Isabega Isakovica, Sarayova 1964; Halil Inalcık, Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid, Ankara 1954; Bruce W. Mc. Goven, Sirem Sancığı Mufassal Tahrir Defteri, Ankara 1983; Refet Yınanc-Mesut Elibüyük Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri, Ankara 1983; Refet Yınanc-Mesut Elibüyük, Maras Tahrir Defteri I-II, Ankara 1988

2-220 Nolu Tapu Tahrir Defteri

Tahrir emini Yusuf ve kâtip Ebubekir tarafından yapılan bu tahrir, Kanunî Sultan Süleyman devrine ait olup 949/1542-1543 yıllarına tarihlenmekte olup İcmâl Defteri olarak yazılmıştır. Edirne'nin yanında Ferecik, İpsala, Keşan, Kızılağac, Filibe, Tatarcık, Samakov nahiyelerini de içine almaktadır. "Nefs-i Edirne"ye ait bilgilerden, pek fazla olmamakla beraber askerî ve idârî yapı bölümlerinde istifade ettik.

3-370 Nolu Tapu Tahrir Defteri

Kanunî Sultan Süleyman devrinde yapılan tahrirlerden biri olan 935/1528-1529 tarihli bu defter de, Edirne'nin cemaât, mukataat, müesseseleri, hass, evkâf, emlak ve timarlarını zikredilmektedir. "Nefs-i Edirne"'ye ait olan bilgiler 1-18. sayfalar arasındadır. Biz çalışmamızda Edirne'deki mahalle isimlerinin tamamını buradan aldık farklı olanları ise 77 numaralı Tapu Tahrir Defterinden kontrol ettik ve seriyye sicilinde olanlardan örnekler verdik.

2-VEKAINAMELER

Süphesiz ki, Osmanlı Tarihi'nin en önemli kaynakları arasında vekainâme ve kronikler yer almaktadır. Tarihi hadiseleri kayıt ve zapt etmek için tayin olunan vakanüvislerin yazdıkları eserler olarak vakainâmelerden gerektiği kadar istifade ettik. Bunlardan Tacüt-tevârih⁽³²⁾, Nesrî⁽³³⁾, Oruc Beğ Tarihi⁽³⁴⁾, Asıkpaşaoğlu Tarihi⁽³⁵⁾, Pecevi Tarihi⁽³⁶⁾,

32) Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-tevârih I-V* (Nsr. İsmet Miroğlu), Ankara 1979

33) Mehmed Nesrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ, Nesrî Tarihi I-II*, (Hzr. Faik Resit Ünat-Mehmed Altay Köymen), Ankara 1987

34) Oruc Bey, *Oruc Beğ Tarihi*, (Nsr. Nihal Atsız), İstanbul 1972

35) Asıkpaşaoğlu Tarihi, (Nsr. A. Nihal Atsız), Ankara 1985

36) Pecevi İbrahim Efendi, *Pecevi Tarihi I*, (Nsr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981

3-SEYAHATNAMELER

En geniş istifade ettiğimiz seyahatname Evliya Celebi'nin seyahatnâmesidir⁽³⁷⁾. Hrand Andresyan'ın yayınlamış olduğu Polonyalı Simon Seyahatnamesi⁽³⁸⁾, H. Von Moltke'nin Türkiye Mektupları⁽³⁹⁾, 952/ 1545 yılında Osmanlı Türkiyesini gezen Hans Dernschwam seyahat günlüğü⁽⁴⁰⁾, Busbecq Türk Mektupları isimli eseri⁽⁴¹⁾ yararlandığımız eserlerdendir.

4-TETKİK ESERLER

Tetkik eserlerin başında XV ve XVI. yüzyılda Edirne'nin durumunu ortaya koymağa çalışan ve Tapu Tahrir Defterlerine göre Edirne şehrindeki vakıfları mülkleri ve mukataaları ortaya koymağa çalışan M. Tayyib Gökbilgin'in Paşa Livâsı isimli eseridir⁽⁴²⁾. Çalışmamızda Tayyib Gökbilgin'in Edirne ve Rume- li üzerine yazılan makalelerinden sıkça yararlandık. Edirne'nin 600. yıl dönümü nedeniyle yapılan Sempozyum bildirilerinin yayımlandığı Edirne Armağanı isimli eserde aynı müellifin yazmış olduğu makalelerden yararlandık⁽⁴³⁾. Yine Tayyib Gökbil-

37) Evliya Celebi, *Evliya Celebi Seyahatnamesi III-IV*, (Nsr. Mehmet Zıllıoğlu), İstanbul 1986

38) Hrand D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi, 1608-1619*, İstanbul 1964

39) H. Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, (Nsr. Hayrullah Ors), İstanbul 1969

40) Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Nsr. Yasar Onen), Mersin 1992

41) Busbecq, *Türk Mektupları*, (Cvr. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1539

42) M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952

43) M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis-ul Müsâirîn" Edirne, *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.77-118; M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları" Edirne, *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.161-178

gin'in İslâm Ansiklopedisine yazdığı "Edirne " maddesi⁽⁴⁴⁾ ile Belleten Dergisine yazmış olduğu Rumeli Eyâletinin Kanunî Sultan Süleyman zamanında durumunu ortaya koyan makalesinden de yararlandık⁽⁴⁵⁾. İsmail Hakkı Uzuncarsılı'nın Osmanlı Tarihi'ni siyasi ve sosyal yönleri ile ortaya koymağa çalıştığı eserlerinden istifade ettik⁽⁴⁶⁾. Çalışmamızda kullanmış olduğumuz diğer eserleri bibliyografyada verdik.

44)M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne" I.A. IV, s.107-123

45)M. Tayyib Gökbilgin, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyâleti Livâları Şehir ve Kasabaları", Belleten XX S.78, Ankara 1956, s.247-285

46)I. Hakkı Uzuncarsılı, Osmanlı Tarihi I-II, Ankara 1983; I. Hakkı Uzuncarsılı, Osmanlı Devleti Teskilâtından Kapukulu Ocakları I-II, Ankara 1951; I. Hakkı Uzuncarsılı, Osmanlı Devletinin Saray Teskilâtı, Ankara 1958; I. Hakkı Uzuncarsılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teskilâtı, Ankara 1958

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Bursa'dan sonra payitahtlığını da yapan Edirne, Balkan yarım adasının güney-doğu köşesini teşkil eden Trakya (Paşa-Eli) bölgesinde, Tunca ve Arda çaylarının Meriç nehrine kavuştukları yer yakınında ve nehrin sol (doğu) tarafında, 41(0) 41(`) kuzey arzında ve 26(0) 33(`) doğu tülünde bulunur.

Trakya'nın düzlük bir bölümü olan "Ergene Havzası"nda, aşılması güç olan Rodop ve İstıranca dağlarından gelen Arda ile Tunca ve Meriç ırmaklarının birleştiği düzlükte kurulmuş olan Edirne'nin bulunduğu yer her mevsim geçişlerde bir köprü başı olma özelliğini sürdürmüştür.

Meriç'e kavuşan vadiler, Edirne'nin bulunduğu mevki bir dört yol ağı haline getirmiştir. Vadi boyunca İstanbul'dan Doğu Rumeli'ye ve Doğu Bulgaristan'a buradan da Tuna'ya, Kırım'a genel olarak Doğu Avrupa'ya bağlanan yol, Arda vadisini takip ederek Avrupa'ya doğudan sokulmayı sağlayan hemen hemen tek ulaşım damarıdır. Meriç nehrinin yukarı kısımlarından kara yolu ve nehir vasıtasıyla getirilen yüklerden bir kısmı nehir yoluyla denize ulaştırılırdı.

Tunca çayı Edirne'yi tabii bir savunma çemberine almıştır. Tunca'nın Meriç'e kavuşmadan evvel çizdiği yarım daire şekilli yay hattı şehri kuzeyden, batıdan ve güneyden kuşatan bir hendek şeklindedir. Bu durum Edirne'nin ilk ve

Orta Çağ kenti olarak savunmasını kolaylaştırmıştır⁽¹⁾.

Edirne, İstanbul'u ve dolayısıyla Anadolu'yu Doğu Avrupa'ya bağlayan kadim ana yol üzerinde bulunması sebebiyle hususi bir ehemmiyet kazanmakta ve bu yolun İstanbul'a ulaşmadan evvelki son büyük merhalesini teşkil etmektedir⁽²⁾.

Osmanlı döneminde tarihi ve siyasi olayların yaşandığı ve kültür hareketlerinin oluşup geliştiği bir başkent olarak Edirne, gerek Türk milli hayatında gerekse Türk-Avrupa ilişkilerinde, uzun süre başrol oynayıp önemli bir merkez olarak varlığını sürdürmüştür.

Sosyal, siyasi, ve ekonomik yönden önem taşıyan bir yerde kurulan Edirne'nin, eski Trak boylarından Bettegerri'ler ve daha sonraları Odrys'lerin hakimiyet sahaları içine girmiş olduğu bilinmektedir. Özellikle Odryslerin Meriç ve Tunca ırmaklarının birleştiği yerde de mukim olmaları şehrin bunlar tarafından kurulduğu ihtimalini arttırmaktadır. Odrysler'den sonra bölgeye hakim olan Makedonyalılar döneminde şehir Odris veya Odrisia adının değişmesi sonucu, Orestia/Orestias olarak anılmaya başlanmıştır⁽³⁾.

Edirne şehrinin tarihi ile ilgili ulaşabildiğimiz en eski bilgiler M.Ö. 1400'lü yıllara kadar dayanmaktadır⁽⁴⁾. M.Ö. 1400-1200 yılları arasında Akaların yayılma sahası içine girmesi ile burada bir Aka hakimiyeti söz konusudur. Bu tarihlerde Yunan sahillerindeki koloni şehirleri ile irtibatı olmasına rağmen bir polis (şehir) olmamıştır.

1) Besim Darkot, "Edirne Coğrafi Giriş", Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.1-3

2) M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", i.A. IV, s.107

3) Arif Mifit Mansel, "İlk Çağda Edirne", Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.21

4) Edirne çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda bulunan dolmenlere bakılarak yörenin tarihinin M.Ö. 5500-3500 yıllarına yani Kalkolitik Çağa kadar indiğini göstermektedir; Edirne'nin M.Ö. 1200 (Trak kabilelerinin Trakya'ya geldikleri dönem) yıllarındaki durumunu aydınlatacak olan ve Şevket Aziz Kansu'nun "Çardakaltı Prehistorik İstasyonu" diye adlandırıldığı yer, araştırma yapılan tek yerleşme yeridir.

Edirne Pers Kralı I. Dareios'un İskit seferinden sonra (M.Ö. 513) Pers hakimiyetine girmiştir. Pers hegemonyasının yıkılmasından sonra ikinci defa olarak Odryslerin hakimiyetine girmiştir. II. Filip'in Makedonyasına iltihak eden Edirne, Galatlar ve Keltlerin geçici istilalarına da maruz kalmıştır⁽⁵⁾.

Edirne M.Ö. 168'de Makedonyalıların elinden Romalıların eline geçmesinden sonra bulunduğu konum dolayısıyla ordugâh-şehir, (castrum) olarak biçimlendirilmiştir. Şehir coğrafi şartların da sağladığı imkanlarla Doğu ve Orta Avrupa'dan gelebilecek istila hareketlerine karşı dayanabilecek bir konuma sokulmuştur⁽⁶⁾. Edirne stratejik konumu dolayısıyla Roma dönemi boyunca Got ve Hun akınlarına maruz kalmıştır. Roma İmparatoru Hadrianus, (117-138) Orestia kasabası'nın stratejik önemi nedeniyle buraya kent statüsü ile Hadrianopol adını vermiştir⁽⁷⁾. Böylece Roma döneminde kent Hadrianopolis/Hadrianupolis/Adrianupolis adlarıyla anılmıştır⁽⁸⁾.

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans)'nın sınırları içinde kalan Edirne bu dönem boyunca da, Türk boylarının yani Hun, Avar, Peçenek ve Bulgar akınlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Haçlı Seferleri sırasında da bir müddet Latinlerin elinde kalan Edirne yeniden Bizans yönetimine girmiştir.

Osmanlılar tarafından şehrin ادرنوس، Edrinos، ادرونه، Adrone، Adrenaboli، adları ile anıldığı bilinmektedir. Murat Hüdavendigâr'ın، اندریه "Endriye" yerine "Edirne" şeklini kabul ettiğini İlhanlı hükümdarı Üveys Han'a gön-

5)A. M. Mansel, a.g.m., s.22-23

6)B. Darkot, a.g.m., s.4

7)Osman Nuri Peremeci, Edirne Tarihi, İstanbul 1938, s.9.

8)A. M. Mansel, a.g.m., 21-37

derdiği bir fetihnâmede görmekteyiz⁽⁹⁾.

Edirne isminin yanında, tarihi eserlerde, Dârü'n-Nasr ve'l-Maymana⁽¹⁰⁾, Dârü's-Saltanat⁽¹¹⁾, Dâr ü'l-Mülk⁽¹²⁾, Dârü'l-Karar⁽¹³⁾, Dârü'l-Feth, Mahmiya-i Edrine, Mahrusa-i Edirne, Taht-gah-ı Edirne gibi, terkiplerin de kullanıldığını görüyoruz⁽¹⁴⁾.

Edirne, M. S. II. yüzyılda, askeri kuruluşları, silâh yapım yerleri ile önemli bir üs durumuna gelmiştir. Ayrıca Nymehea adına yaptırılan bir tapınakla da dinî bir merkez olmuştur. Sonraları İstanbul'dan Balkanlar'a doğru uzanan yolun üzerinde bir hareket üssü olma niteliğini korumuştur. Roma egemenliği sırasında kent, daha çok askeri etkinliklere sahne olmuştur. Diocletianus (284-305) devrinde kurulan Hemimantos (Haemimontus) eyâletinin merkezi haline getirilen Edirne'de ilk siyasi ve askeri olay, imparatorluğa sahip olmak için çatışma halinde olan Constantinus ile

9) Adrianopolis adı zamanla Adrianople/Adrianpel olarak değişmiş, Osmanlı dönemi başlarında ise Edrinus/Edrune/Edrinabolu/Endriya diye anılmıştır. 1476'da yazılan Aşık Paşazâde Tarihi'nde kentin adı Edrene olarak geçer. XVI. yy. başlarında kentin, Edirne olarak adlandırıldığı görülür. Bkz. M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.108; Apessos (Arda), Tonzos (Tunca), Hebros (Meriç) ırmaklarının kavşak noktasında kurulmuş olan kent, tarihçi Ammianus Marcellinus ve Eutropios'ca Uscamada diye anılmaktadır. Bizanslı tarihçi Steltanos burasını "Goneis", bazı tarihçiler de "Oreistia"ya da Orestias olarak belirtmektedirler. Ama, Uscumada denilen bu yerin, bugünkü Edirne il sınırları içinde olmadığı, Bulgaristan'a bağlı Üsküdar köyü olduğu sanılmaktadır. Bkz. A. M. Mansel, a.g.m., s.21

10) M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-misamirin" Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.81

11) "Ol yılda Sultan Mehmed attan düşüp, hayli zahmet çekti. Andan dâr-üs-saltanat Edirne'ye geldi". Bkz. Mehmet Neşri, *Kitâb-ı Cibamümâ Neşri Tarihi II.*, (Nşr. F.Reşit Uhat-M. Altay Köymen) Ankara 1987, s:537

12) M. T. Gökbilgin, *Enisü'l...*, s.78

13) M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", *Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s.161

14) M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.108

Licinius arasında geçen savaştır.

Edirne Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi sonucunda Bizans İmparatorluğu sınırları içinde kaldı. M. V. asırda Atilla'nın kumandasındaki Hun ordusunun atları altında ezilen Edirne, VI. asırda da Avarlar'ın saldırısına uğradı⁽¹⁵⁾. Bizanslıların doğuda İslâm saldırıları ile meşgul olduğu zamanlarda Balkanlara yerleşen Bulgarların tehdidi ile sürekli karşılaşan Edirne, yeryüzünde en fazla istilâya uğrayan kentlerden biri durumundadır. Meselâ tarih boyunca komşusu olan Bulgarlar'ın saldırıları çeşitli aralıklarla sürüp gidmiştir⁽¹⁶⁾. Bu saldırıların ilki, 813 yılında Krum Han tarafından yöneltilmiştir. Bu saldırıda I. Mikhael komutasındaki Bizans orduları, Edirne yöresinde ağır bir yenilgiye uğratılmış, bunun üzerine Krum Han, yürüyüşünü sürdürmüş, ama bu ilerleyiş, İstanbul surlarını aşamamıştır.

Edirne 914 yılında Araplarla doğuda çarpışmaları sürdüren Bizanslılar'ın elinde bulunmaktaydı. Bulgarlar bu durumu leyhlerine kullanarak Selânik ile birlikte Edirne'yi sınırları içine aldılar (Eylül 914)'de. Ancak, Çar Simeon'a (893-927) karşı Macarlarla anlaşılan Bizanslılar, Kuzey Bulgaristan'ı da istila ettiler.

Mikhail'in ölümünden sonra, Saray Nazırı Kantakuzenos'un da desteklediği oğullarından Andronikos ile Bizans İmparatoru II. Andronikos (1282-1328) arasında taht kavgaları başladı. Sonuçta, Bizans tahtına genç Andronikos III. Andronikos ünvanıyla geçerek ölümü olan 1341 yılına kadar tahta oturdu. İmparatorun ölümünden sonra, yerine oğlu İonnes geçtiyse de, yaşı küçük olduğundan, saltanata Kantakuzenos vekâlet ediyordu. Bu durumun, İstanbul ve Edirne'de kabul görmemesi üzerine Kantakuzenos, Dimetoka'ya

15)O. N. Peremeci, a.g.e., s.9

16)Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne Tarihinde Başlıca Olaylar", Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.43-46

giderek kendisini imparator ilan etti. Buna karşı çıkan Edirneliler, Bulgar Kralı Aleksandr'ı yardıma çağırdılar. Zor durumda kalan Kantakuzenos Bulgar Kralı ile anlaştıktan sonra, Sırp'ların da yardımını sağlamak istediye de sonuç alamamış ve Aydınoğlu Umur Bey'e başvurmuştur. Umur Bey, Kantakuzenos'a 32 gemi ve 29.000 askerle yardım etti ve Dimetoka'ya gelen Bulgarları buradan çıkardı⁽¹⁷⁾. 1344'te Umur Bey'in yolladığı donanmanın Latinler'ce yakılmasından sonra Kantakuzenos, müracaat ettiği Orhan Bey'in gönderdiği 6.000 asker'in yardımı ile Edirne'yi alarak 1346 yılında taç giydi. Daha sonra İstanbul'a girdi ve küçük imparator İonnes ile birlikte tahta çıktı. Bir süre sonra Osmanlılar ile arası açıldı ve Papa'ya baş vurarak bir Haçlı Seferi önerdi. Bu arada zor durumda kaldıkça yine Orhan Bey'den yardım istiyordu. Nitekim İmparator İonnes ile olan anlaşmazlığı sırasında, Orhan Bey'den yeniden yardım istedi: Gelibolu'daki Çimbi kalesini Osmanlılar'a bırakmak şartıyla Orhan Bey'den yardım alarak, Edirne'de kuşatma altında bulunan oğlu Matteos'u kurtardı. Kantakuzenos'un Orhan Bey'e bıraktığı Çimbi Kalesi'ne Osmanlılar yerleştiler⁽¹⁸⁾. Bununla Rumeli'de Osmanlı fetihleri dönemi başlamış oluyordu. Osmanlılar 2 mart 1354'te meydana gelene zelzeleden sonra başta Gelibolu olmak üzere, Bolayır ve Tekirdağ'a dek Marmara kıyısında bulunan kaleleri ele geçirdiler⁽¹⁹⁾.

Kantakuzenos, Türkler'in Rumeli'de ilerlemelerinden kaygılanarak Orhan Bey'den Osmanlılar'ın Gelibolu'yu terketmelerini istediye de bu, öneri Orhan Bey'ce kabul edilmedi. Kantakuzenos'un Osmanlılar'a karşı Sırp'lar ve Bulgarlarla birleşme girişimi de başarılı olmadı. Daha sonra yönetimden hoşnut olmayan halkın ayaklanması üzerine, İonnes yeniden Bizans İmparatoru oldu. Kantakuzenos da birlikte

17) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1982, s.133-134

18) İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e. I*, s.135-140

19) Halil İnalçık, *"Türkler (Osmanlılar)"*, A.İ. XII/II, s.290.

yönetimi kabul etmeyerek imparatorluktan çekildi.

Aydınoğlu Umur Bey ve Orhan Bey'in, Bizans İmparatoru Kantakuzinos'a gönderdikleri yardımdan sonra, Türkler verimli Trakya yöresini tanımışlar ve Rumeli'de tutunabilmek için taşıdığı önemini kavramışlardır. 1353 yılında Süleyman Paşa komutasındaki 20.000 kişilik kuvvetle Dimetoka'da Sırp-Bulgar ordusunu yendikleri zaman Osmanlıların amacı, Kantakuzinos ve oğlu Mateos'ı kurtarmaktan çok, buralara yerleşme hazırlıklarını tamamlamaktı. Netekim, kısa zamanda Marmara sahillerine yürükleri yerleştirdiler⁽²⁰⁾. Rumeli'de Edirne ile İstanbul'un arasını kesmek için Malkara ve Keşan'ın alınmasıyla düzenli bir şekilde Edirne'nin alınışına giden bu faaliyetler, Süleyman Paşa'nın ölümü ile ileri bir tarihe ertelenmek zorunda kalındı. Türkler kent önlerinden bir daha gelmek üzere geri çekildiler. Bu sırada Rumeli Kuvvetleri Başbuğuluğu'na getirilen Murad Bey, Türk ilerleyişini, önce Edirne'nin çevresiyle ilişkisinin kesilmesi ve daha sonra ele geçirilmesi olmak üzere iki bölümde tasarladı. Bu plan gerçekleşirse, İstanbul'dan gelecek akın, Lüleburgaz ve Çorlu'nun alınması ile önceden engellenmiş olacaktı. Dedeoğaç, İpsala, Dimetoka'nın elde edilmesi ise, Sırp yardımlarının önünü kesecekti. Murad Bey, bu tasarısının ikinci maddesini, Orhan gazi'nin ölümü ile, 1360 yılında Osmanlı Bey'i olduktan sonra gerçekleştirebildi.

Evrenos Bey'in kuvvetleri Malkara ve İpsala'yı, Hacı İl Bey'in kuvvetleri Dedeoğaç kasabası ile limanını ve Dimetoka'yı aldı. İki yanın güvenlik altına alınması ile Lüleburgaz'da toplanan komutanlar, Lâlâ Şahin Paşa'nın Edirne üzerine yürütmesine karar verdiler. Hacı İlbey, öncü olarak yola çıktı. Evrenos Bey kuvvetleri ise Dimetoka'nın batısında savunma tertibatı aldı. Edirne tekfuruna yardım sağ-

20) İ. H. Uzunçarşılı a.g.e. I, s.157; Âşıkpaşaoğlu Tarihi, (Hzr. A. Nihal Atsız) Ankara 1985, s.51; Mehmed Neşri, a.g.e. I, s. 154; "Hal Böyle olunca Aydıncık'tan adamlar geldiler. Gemilerle geçtiler. Rumeli tekbir sesleriyle doldu". Bkz. Oruç Bey, Oruç Bey Tarihi, (Nşr. A. Nihal Atsız) İstanbul 1972, s.37

lamak amacıyla Babaeski ve Pınarhisar arasında bulunan Sazlıdere mevkiine gelen Rum ve Bulgarlar'dan oluşan kuvvetin yenilmesinin ardından Edirne şehri feth edildi (762/-1361)⁽²¹⁾. Edirne Tekfur'u Meriç Nehri'nin de kabarmasından yararlanarak kayıkla Enez'e kadar inerek maiyyeti ile beraber Sırbistan'a kaçtı. Bunun üzerine Edirne halkı, kale içinde oturmak hakkı kendilerine bırakılmak şartıyla, kenti Lâlâ Şahin Paşa'ya teslim etti. Edirne'nin yönetimini Lala Şahin Paşa'ya bırakan Sultan Murad, Dimetoka'ya gidip bir cami ve saray yaptırarak burada kalmağa başladı. 1363 senesinde Cenevizlilere 60.000 altın navlun verilerek mühim miktarda Türk göçmeni de Anadolu'dan Balkanlara geçirildi⁽²²⁾. Bundan sonra Balkanların tamamında ciddi bir yerleşme siyaseti takip edildiği görülmektedir⁽²³⁾. Bu göç ve yerleşme hareketinde, Anadolu'nun fethinde olduğu gibi Alp-erenler, dervişler, âhiler öncülük ederek, feth edilen yerlerde ve daha ilerisinde zaviyeler kurarak köyler ve toplama-

21)Edirne'nin ne zaman ve nasıl fethedildiği meselesi, son defa Bulgar tarihçisi A. Burmov ve İ. H. Uzunçarşılı tarafından tartışma konusu olmuştur. Burmov'a göre, Edirne, Çirmen, muharebesinde (26 Eylül 1371) hemen sonra, yani 1371 yılının Eylül sonlarında ve Ekim başlarında fethedilmiş olmalıdır. A. Burmov, "Türkler Edirne'yi ne vakit Aldılar?", (Trc. Hasan Eren) Belleten, II, 1949, s.97-106 ; İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.163'de Edirne'nin fethi tarihini 764/1363 olarak gösterir; H. İnalçık, a.g.m., s.290'de Beldeceanu'nun Edirne'nin fethini 1369 göstermesine karşılık olarak, "Orhan Gazi Edirne'nin fethinde (1362) sağ idi" demektedir; Halil İnalçık, "Edirne'nin Fethi (1361)" Edirne, Edirne'nin Fethinin 600. Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.137-153'teki makalesinde fetih tarihini 1361 olarak kabul etmektedir. Oruç Bey Tarihi, s.41'de "Bu yıl içinde güneş tam tutuldu. Bütün yıldızlar görüldü. Edirne Feth olundu hicretin 761'inde" (Hicretin 761'i milâdi 23 kasım 1359-10 kasım 1360 arasındadır. Bu da mümkün değildir.)

22)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.166

23)Halil İnalçık, "Türkler" İ.A. XII/II, s.291; Türklerin Anadolu'dan Rumeline geçiş ve yerleştikleri yerler, boylar, bazılarının nüfusları hakkında geniş bilgi için bkz. M. Münir Aktepe, "XIV. ve XV. Asırda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair," Türkiyat Mecmuası X, İstanbul 1953, s.299-320; M. Tayyib Gökbilgin, Rumeli'de Yörükler Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân, İstanbul 1957, s.19 vd.

nma yerleri teşkil etmişlerdir⁽²⁴⁾. Çelebi Mehmed'in hükümdarlığı zamanında da Samsun ve Canik'in zabtından sonra Tatarlar Rumeli yakasına sürgüne gönderilmiştir⁽²⁵⁾. Türk hakimiyeti dönemi başlayan Edirne'de bu göçlerden nasibini almış olmalıdır.

Edirne şehri, Lala Şahin Paşa yönetiminde, siyasi olayların merkezi olmuştur. Bu dönemde Edirne, yavaş yavaş köklü bir değişmeye uğradı. Çirmen, Türk sınırları içine alınıp burada bir sancak kurulunca, Edirne savunma kalesi olarak büyük bir değer kazandı. Sefere giden ve seferden gelen Türk birlikleri, burada dinleniyor ve her türlü ikmal imkanları buluyordu. Böylece fetihler ölçüsünde Edirne gelişip büyümeğe başladı.

Edirne kenti böylece kurucu ellerde oluşup gelişirken, siyasi olaylar da yeni bir denge içinde gelişti. Edirne'yi kurtarmak üzere hareket eden, Macar Kralı Yanoş komutasındaki Sırp, Boşnak, Eflak ve Macarlardan derlenen Avrupa ordusu, Sırp Sındığı'nda Hacı İlbey tarafından yenilgiye uğratıldı(765/1364)⁽²⁶⁾. Balkanlarda Sırp Sındığı muharebesinin kazanılmasından sonra, Sultan Murat Hüdavendigâr gelebilecek olan Haçlı Seferlerine daha hazırlıklı olabilmek amacıyla devlet merkezini Bursa'dan Edirne'ye naklettirerek⁽²⁷⁾, burayı saray, cami, medrese, vs. ilmi ve iç-

24)Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak vakıflar ve Temlikler, V.D.II, s.279-386

25)Bu Tatarların yerleştikleri yere "Tatarpazarı" denilmiştir. Bkz. J. V. Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi II, (Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Kaynarca Muharebesine Kadar)*, İstanbul 1983, s.419

26)İ. H. Uzunçarşılı a.g.e.I, s.168,

27)Halil İnalçık, *Osmanlı pâyitahtının Edirne'ye nakledildiği fikrine karşı çıkararak Bursa'nın 1402 yılına kadar bu görevini sürdürdüğünü belirtmektedir. Bkz. Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilât" Türk Dünyası El Kitabı I, Ankara 1992, s.460; Halil İnalçık, "Türkler" İ.A. XII/II, s.290*

timai müesseselerle süslemeğe başladı⁽²⁸⁾.

Yıldırım Bayezid hükümdar olduktan sonra Rumeli'de giriştiği savaşları sırasında Edirne'yi merkez edindi⁽²⁹⁾. Edirne'de cami ve imaret yaptıran, Yıldırım Bayezid⁽³⁰⁾ devrinde kale dışında da mahalleler kurulmağa başlanmıştır⁽³¹⁾. Yıldırım Bâyezid'in 1402 yılında Ankara'da Timur'a karşı yenilmesinin ardından, Edirne şehri Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatında büyük bir önem kazandı. Yıldırım Bayezid'in oğulları sıra ile Edirne'de saltanatlarını ilan ettiler. İlk önce hükümdarlığını ilan eden Süleyman Çelebi oldu ve Ankara bozgununu izleyen günlerde Edirne'ye gelerek şehri kendisine saltanat merkezi edindi⁽³²⁾. Bu sırada İsa Çelebi de, Anadolu'da Çelebi Mehmed ile Osmanlı tahtı için çarpışmalar yapmaktaydı. İsa Çelebi, Ulubat yakınlarından yaptığı çarpışmada yenilgiyi kabul etmek zorunda kalınca, Bizans İmparatoruna sığındı. İsa Çelebi, Bizans İmparatorunun yanında uzun süre kalmadı. Süleyman Çelebi'nin çağrısı üzerine, Edirne'ye kardeşinin yanına geldi⁽³³⁾. İki kardeşin birlikte düzenledikleri ordu, İsa Çelebi'nin komutanlığında Anadolu'ya yürüdü. Süleyman Çelebi büyük ümit-

28)İ. H. Uzunçarşılı a.g.e. I, s.170; "Halkın ve padişahların gayretleriyle hayır ve imaret binaları çoğalmış, mescit ve camiler sayısız hale gelmiş, medreseler, hanıgahlar, gelen ve gidenler için misafirhaneler, muallimhaneler, latif kâşaneler, zengin, doydolu çarşı ve pazarlar, köprüler, hanlarla sözün kısası bu güzel şehir, İslâmın doruğu ve Darü's-selâm'ın dengi olmuştur." Bkz. Hoca Sadettin Efendi, Tacüt-tevarih-I, (Nşr. İ. Parmaksızoğlu) Ankara 1979, s.133

29)Yıldırım Bayezid savaşlardan vakit buldukça buraya gelir ve Edirne dolaylarında eğlenirdi. Asya ve Avrupa'ya yapılan seferlere burada hazırlandığı. Sırp kralının kızı Evdokya ile düğününü burada yapmıştır. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.12

30)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.323

31)O. N. Peremeci, a.g.e., s.12

32)M. Neşri, a.g.e. II, s.431

33)Bizans imparatoru ile yapılan anlaşma sonucu İsa Çelebi Edirne'ye Süleyman Çelebi'nin yanına gönderildi. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı a.g.e. II, s.330

lerle Anadolu'ya gönderdiği kardeşi İsa'nın Çelebi Mehmed ile anlaşmasının ardından bu orduya karşı Edirne'yi korumak zorunda kaldı. Fakat Anadolu'da toplanan bu kardeşler ordusunun Edirne'ye saldırıları olumlu bir sonuç vermedi. Siyaset değiştirip kardeşler ordusundan ayrılan Musa Çelebi, karşı taraftan bazı birlikler elde ederek Edirne'yi bastı. Süleyman Çelebi, kendi adamlarının yardımı ile kaçtıysa da Babaeski yakınındaki Dügüncülü Köyü'nde yakalanarak öldürüldü⁽³⁴⁾. Musa Çelebi, Temmuz 1413'te ölünceye kadar Edirne'de saltanat sürmüştü ve adına akçe kestirmişti⁽³⁵⁾.

Musa Çelebi'nin ölümü ile Çelebi Mehmed'in tahta çıkma şansı arttı⁽³⁶⁾. Çelebi Mehmed, Anadolu'da sürdürdüğü saltanatının bundan sonraki dönemi için Edirne'ye geçmiş ve bu kentte ölmüştür⁽³⁷⁾. Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra Limni Adası'nda tutsak olan kardeşi Mustafa Çelebi (Düzmece Mustafa), İmparator Manuel tarafından serbest bırakılarak Rumeli'ye geçirildi. Bunun anlamı, Osmanlı tahtında II. Murad'a karşı bir rakip çıkarmaktı. Mustafa Çelebi de ona göre hareket etti. Edirne'de hükümdarlığını ilan etti ve adına bir para bastırdı (1419). Mustafa Çelebi, II. Murat'ın gönderdiği Bâyezid Paşa'nın kuvvetlerini Edirne'ye bir konak mesafede bulunan Sazlıdere mevki'inde yenilgiye

34)M. Neşri, a.g.e. II, s.483-489

35)Paul Wittek "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına" *Bulleten VII*, Ankara 1943, s.325-360; Musa Çelebi 813/1410 yılında Edirne'de kendi adına akçe kestirdi. İ. H. Uzunçarşılı a.g.e. I, s.339

36)Ragusa Cumhuriyeti, sırp Despotu, Eflak Prensi, Yanya Dükası, Lakodemonya despotu ve Ahaiya prensinin elçileri Venedik, Ceneviz ve diğer minasebette bulunan devletlerin elçileri de gelerek dostluk ve ticaret muahedeleri yenilediler. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı a.g.e. I, s.348

37)Ölümünde oğlu Murat'a haberci gönderilmiş şehirde bulunan askerlerin kargaşa çıkarmasından korkularak Na'ası sarayda bir köşeye oturtularak sarayın iç-oğlanlarından dördü arkadan ellerini hareket ettirmişler ve köşkün önünden geçmekte olan askere canlı olduğu gösterilmeğe çalışılmıştır. Bkz. J. V. Hammer, a.g.e. II, s.429

uğrattı⁽³⁸⁾. Ancak II. Murad'ın politikası karşısında fazla dayanamadı. Anadolu seferinde yenilgiye uğradı, kuzeye doğru kaçmayı denedi ise de, yakalanıp Edirne'ye getirildi ve Hisar Burcu'nda öldürüldü⁽³⁹⁾. Böylece 1422'de Edirne'ye gelen II. Murad, kentin onarımı ile uğraştı. Onun zamanında şehir hızlı bir gelişme gösterdi⁽⁴⁰⁾. Sultan II. Murat Edirne'de İsfendiyar Bey'inin kızı ile 1424 tarihinde "o zamana kadar Osmanlı Devleti'nde emsali görülmemiş" bir düğün ile evlendi⁽⁴¹⁾. 1429-1439 yılları arasında, çeşitli yabancı elçi, heyet ve hükümdarın uğrağı oldu. Germiyan Bey'i Yakub bey, ülkesini kızkardeşinin torunu olan II. Murad'a vasiyet etmek üzere Edirne'ye geldi⁽⁴²⁾. Onu Venedik, Ceneviz, Leh, Fransa kurullarının ve Balkan ülkeleri hükümdarlarının ziyaretleri izledi. II. Murad, bu parlak yaşayışı içinde "Ebü'l-hayrat" ününü almış, Edirne'ye de Darü's-saltana sıfa-

38) J. V. Hammer, a.g.e. II, s.442-443

39) Mustafa II. Murad'ın gönderdiği Bayezid Paşa'yı Sazlıdere'de yendi ve kuvvetlerini artırdı. Yakalanıp öldürülmesi ve asılması onun saltanat ailesinden imadığını göstermek için yapılmıştır, M. Neşri, a.g.e. II, s.575-565; Mustafa Çelebi Hadisesi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.375-388; Çelebi Mehmed'in 13 yaşındaki oğlu Mustafa Çelebi Hamid elinde ayaklanır bu hadiseye ise küçük Mustafa Çelebi Vakası denir bununla alakası yoktur.

40) "Ve Edirne'de dahi bir cami`-i a`zam ve dâr ül-fakr bir imâret-i âliye ve dâr ül-hadis bir medrese ve mevlevihâne yaptırdı." M. Neşri, a.g.e. II, s.679; "Edirne bunun zamanında imâr cihetiyle en yüksek dereceyi bulmuştur. Edirne'de Muradiye cami ile medrese, imaret ve darü'l-hadis ve üç şerefeli denilen cami bunun zamanında yaptırdığı abidelerdendir." İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.450; Selânik'in fethinden sonra Sen Jan Batist Manastırı gibi bir kaç manastırı camie çevirtmiş diğerlerini boş bıraktırmış ve mermerlerini söktürerek Edirne'de te`sis ettiği bir hamamın inşaatında kullanmak üzere göndermiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hammer , a.g.e II, 470 vd. yine aynı müellif antik Terma'nın (ılıca) nefis döşenmiş mermer levhaların Edirne ve Selânik'teki hamamların inşasında kullanıldığını yazmaktadır.

41) J. V. Hammer, a.g.e. II, s.456-457

42) Edirne'ye gelen Germiyan Beyi'nin dönüşünde parası bitip yoldan gönderdiği elçi ile para istemesi üzerine "Cenâb-ı Hakk Germiyan Beği'ni bize öyle bir kardeş olarak göndermiş ki, kendi irâdından başka bizimkileri de yiyor" demıştır. Bkz. J. V. Hammer a.g.e. II, s.465

tına lâayık görölmüştür.

II. Murad, kenti bir askeri üs olarak değerlendirdi ve çeşitli seferleri buradan yönetmekle şehrin gelişmesine katkıda bulundu. Ancak Edirne-Segedin 848/1444 muahedesini imzalayan padişah batı sınırlarını güvenlik altına alıp, tahtı oğluna Genç Mehmet'e bırakarak Manisa'ya çekildi. Olayların izin vermemesi üzerine II. Murat bir Haçlı Ordusunun Osmanlı sınırını geçmek üzere olmasının da etkisiyle tekrar Edirne'ye dönmek zorunda kaldı. Sultan Murat, Varna seferini yönetip, büyük bir zafer kazandı (10 Kasım 1444). Bu sefer sırasında, oğlu Sultan II. Mehmed, pay-ı taht kaymakamı olarak Edirne'de kaldı. Varna Savaşı'nı kazanan Sultan Murad, Edirne'ye uğrayıp ikinci defa tahtan çekilip tekrar Manisa'ya gitti.

849 Zilhicce/1446 Mart ayında, Bedesten'de çıkan yangın, Tahta Kale'ye yayıldı. Olaylarla bereber yangın büyüyerek çarşı civarındaki evleri tamamen kül etti. Yeniçeriler şehir içinden çıkarak Buçuk-Tepe'ye çıkarak ordugah kurdular⁽⁴³⁾. Bunun üzerine II. Murad, Edirne'ye dönerek yönetimi eline aldı ve bir daha da Edirne'den uzun süreli ayrılmadı. Bu arada oğlunu Dulkadirli Beyi Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun ile evlendirdi⁽⁴⁴⁾. II. Murat 30 senelik saltanatından sonra 1451 yılında Edirne'de vefat etti. II. Murad devrinde Edirne şehri büyük bir merkez olarak gelişti ve mimâride imperial çağın ilk eseri olan üç-şerefeli camii yapıldı⁽⁴⁵⁾. Edirne'de doğan Fatih Sultan Mehmed ikinci ve kesin olarak 1451 tarihinde babasının ölümünden 3 gün sonra

43)J. V. Hammer, a.g.e. II, s.496 "Buçuk-Tepe" adının verililişi Yeniçerilerin taşkınlıklarını önlemek için maaşlarında günlük yarım akçe artış verilmesinden dolaydır.

44)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.450; Şehzade Mehmet Manisa'ya dönmeden önce Saruca Paşa'nın Dulkadirli Beyliğine giderek gelini alması ile Edirne'de 3 ay süren düğünü yapıldı. 1450 senesindeki bu hadisenin ardından Şehzade Mehmed Manisa'ya sancağa gönderildi. Hammer, a.g.e. II, s.516

45)H. İnalçık, a.g.m., s.295

bu şehirde tahta oturdu.

Fatih babasının Bursa'da toprağa verilmesinden sonra Karaman seferini yapıp, Edirne'ye geri geldi ve İstanbul'un kuşatılması için hazırlıklarına başladı. 1453 yılında Edirne, gerek askeri ve gerek siyasi etkinliklerin merkezi oldu. Edirne'de, İstanbul'un muhasarasında kullanılması düşünülen topların denemesi Cihannüma Kasrı önünde yapıldı. Denemeler başarılı olmuştu ve İstanbul'un muhasarası için her şey hazırды⁽⁴⁶⁾.

İstanbul'un alınması Edirne'nin hükümet merkezi olarak üstünlüğüne gölge düşürdü. Ancak Fatih, çoğu seferlerini bu kentte planlamakta, komutanlarına da direktifleri buradan vermekteydi. Fatih Belgrad önünde başarılı olamayan ordusundaki kasvetli havayı Edirne'de yaptırdığı sünnet düğünleri ile unutturmak istedi⁽⁴⁷⁾.

Padişah Trabzon Rum Devleti üzerine hareket ederken, bütün Rumeli ile birlikte Edirne koruyuculuğunu İshâk Paşa'ya bıraktı. Trabzon'un alınmasının ardında Hükümdar Davit Komnenos, Edirne'ye gönderildi ve daha sonra Serez'e taşındı. Burada da rahat durmayınca idam edildi.

Fatih'in Akkoyunlu seferinde de Edirne'nin koruyuculuğunu Şehzade Cem yaptı. Günlerinin çoğunu Edirne'de geçiren Fatih, Ragusa, Venedik, Ceneviz vb. hayet ve elçilerini burada kabul etti.

Fatih, Edirne ve Bursa şehirlerinde I. Mehmet ve II. Murat zamanında yapılan bir çok cami ve hayır kurumlarına bir şey ilâve etmedi. Fatih döneminde daha çok ümeranın bu şehirlerde yeni eserler yaptıklarını görüyoruz⁽⁴⁸⁾.

46) J. V. Hammer, a.g.e.II, s.533

47) Amasya'daki Şehzade Bâyezid ile Manisa'da bulunan Şehzade Mustafa'nın sünnet düğünleri gösterişli bir şekilde yapıldı. Hammer a.g.e. III, s.671

48) Kasım Paşa unca sahilinde bir cami yaptırdı. Fatih'in kızı Ayşe Hatun ile zevcesi Sitti Hatun birer Cami yaptırdılar. Fatih'in de Edirne'de bulunan Sarayın yapımına katkıları olmuştur. Bkz. Hammer, a.g.e. III, s.821

Fatih'in ölümünden sonra tahta geçen Bayezid, Şehzade Cem olayının yatışmasını fırsat bilerek, Edirne'ye gelmişti. 6 Şevval 887/18 Aralık 1483'te Yeni Saray'da Gedik Ahmet Paşa'yı katlederek kayın pederi İshak Paşa'yı da vezir-i azamlıktan azlederek Selânik sancağına gönderdi. Edirne'de Gedik Ahmed Paşa'nın katlinden sonra yeniçeriler ayaklanarak şehrin subaşısını öldürdülerse de hadise bastırıldı⁽⁴⁹⁾. II. Bayezid bu tarihten sonra Edirne'ye 1484 baharında uğramış ve buraya ölümsüz eseri olan külliyesinin (cami, medrese, imâret, hastahane) temellerini bizzat atmıştır⁽⁵⁰⁾. Padişah hemen sonra Boğdan seferi için yola çıkmış, aldığı ganimetleri dönüşünde bizzat kendisinin yapımına başlattığı külliyesine ilk harcı atmıştır⁽⁵¹⁾. Seferin başlangıç günlerinde yanan bedesten ve Tahta Kale çarşılarını da kârgir olarak yeniden yaptırmıştır⁽⁵²⁾.

İspanya Kralı Ferdinand ve karısı İzabella'nın, İspanya'da bulunan Müslüman ve Yahudilere karşı yürüttüğü katliam karşısında, 1492-1494 yılları arasında II. Bayezid katledilen bu masumları kurtararak İstanbul, Selânik ve Sakız adasına yerleştirdi⁽⁵³⁾.

Ağustos 1509'da meydana gelen Amasya, Tokat, Sivas, Çorum havalisinde başlayıp İstanbul ve Edirne'de de devam edip, "küçük kıyamet" diye anılan deprem üzerine II. Bayezid, yine Edirne'ye geldi. Fakat 15 gün sonra yine yeni bir deprem oldu. Bunun üzerine Mimar Hayreddin, padişah için on

49)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.179

50)Cahid Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilât, Tarih, İstanbul 1976, s.481

51)Padişah Kili ve Akkerman'ın fethinden sonra elde ettiği ganimetlerle Külliyesinin inşasını tamamlamıştır. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.182

52)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.182 (Dn. 3)

53)Hikmet Tanyu, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler I, İstanbul 1976, s.144-145; Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Gayri müslim Teb'anın Yönetimi, İstanbul 1990, s.32 vd.

beş gün içinde çatma ahşap bir konak yaptı. Yine aynı senede meydana gelen depremde Tunca nehri taşarak halktan pek çok nüfusun telef olmasına yol açtı⁽⁵⁴⁾.

Sultan Selim, daha şehzadeliğinde cesareti ve verdiği kararlardaki sertliği ile kendini göstermişti. Onun Rume-
liye geçmesi Padişahı telaşlandırdı ve karşılamak üzere o da Edirne'ye geldi. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı da öncü kuvvet olarak gönderdi. Ancak Hasan Paşa, şehzade ile çarpışmaktan çekindi, kente geri döndü. Bunun sonucunda Edirne'de düzenlenen bir toplantıda Şehzade'ye Semendire sancağının verilmesi kararlaştırıldı. Şehzade bu buyruğa karşı çıkarsa, eski hükümet merkezi olan Edirne'de sessizce oturmasına izin verilecekti. Şehzade bütün önerileri geri çevirince, vezirleri II. Bayezid'i İstanbul'a geri dönmeye zorladılar. Bu zorlama sonucunda ve Yeniçerilerin ayaklanması ile Şehzade Selim, padişah oldu. II. Bayezid yanına Selim'in, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile defterdâr Kasım Çelebi ve tabib olarak Ahî Çelebi denilen Mehmed bin Kemal'i tayin etmesiyle, Dimetoka'ya ikâmete giderken Söğütlüdere'de öldü⁽⁵⁵⁾.

I. Selim, Edirne'yi seven bir padişahı⁽⁵⁶⁾. Kutlamaları Edirne sarayında kabul etti. Gerek İran, gerekse Mısır seferinin hazırlıkları bu kentte yapıldı. İran seferine çıkarken oğlu Süleyman'ı Manisa'dan getirterek Edirne'nin muhafazasına bıraktı. Mısır seferi hazırlıklarında da 1516 kışını Edirne'de geçirdikten sonra yola çıktı. Yine şehzade Süleyman'ı Edirne muhafızlığına bıraktı. Sultan Selim'in Edirne'de bulunduğu sırada vebâ (tâûn) çıktı ve

54) İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s. 233; J. V. Hammer, a.g.e. III, s. 1014-1015

55) Ölüm yeri olarak Çorlu, Havsa ilçesine bağlı Abalar köyü ve Söğütlüdere Köyleri gösterilir. Ölümü ile ilgili olarak zehirletildiğine dair görüşlerde mevcuttur. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s. 245

56) İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s. 301 (Dn. 2)

çevrede bir kaç gün avlandıktan sonra İstanbul'a döndü⁽⁵⁷⁾. Edirne'yi çok seven Sultan Selim, bir Edirne yolculuğunda öldü. (21 Eylül 1520)

Kanunî Sultan Süleyman padişah olunca düzenlemiş olduğu ilk seferi olan Belgrad Seferine, Edirne'den kendisine önce Edirne Medreseleri öğrencileri daha sonra da onları örnek tutan Filibe ve Sofya Medreseleri öğrencileri katıldılar⁽⁵⁸⁾.

Kanunî devri, kentin en çok gelişme gösterdiği dönemlerden biri oldu. Onun giriştiği Avrupa seferlerinin önemli bir bölümü de Edirne'de hazırlanmıştır⁽⁵⁹⁾. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Mohaç Muharebesinden sonra Budin'de perişan halde bulunan Yahudiler kendilerine tahsis edilen araçlarla ülkenin değişik yerlerine gitme hakkı tanındı. 1554 yılında ise Yahudi göçmenlerin Edirne'ye geldikleri kaydedilmektedir⁽⁶⁰⁾. Şehrin su yolları da onun zamanında gerçekleşti. Kanunî hemen hemen bütün kışlarını Edirne'de geçirmeyi adet haline getirmişti. Kentin etrafında kışlık av alanı da bu sırada oluşmuştu⁽⁶¹⁾.

57) J. V. Hammer, a.g.e. III, s.1169

58) İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.312

59) Padişah Engürüs seferi öncesi Yeniçerileri yerleştirmek üzere Yeniçeri odalarında ve Eski Saray'da büyük değişiklikler yapmıştır. Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi III-IV, (Nşr. Mehmet Zillioğlu), İstanbul 1985, s.330

60) H. Tanyu, a.g.e. I, s.146; TD 370, s.4'de Edirne'de bulunan Yahudilerin cemaatları ve nüfusları şu şekilde verilmektedir: Cemâ'at-ı Katalan, 32 hâne, 2 mücerred, Cemâ'at-ı Portugal, 36 hâne, 2 mücerred, Cemâ'at-ı Alaman, 7 hâne, Cemâ'at-ı İspanya, 34 hâne, 2 mücerred, Cemâ'at-ı Polya Katalan, 25 hâne, Cemâ'at-ı Kadüz, 27 hâne, Cemâ'at-ı Toledo, 13 hâne ma'a bive, Cemâ'at-ı Aragon, 27 hâne.

61) Busbecq, Türk Mektupları, (Çvr. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s.37

I. BÖLÜM

İDARI ve ASKERİ YAPI

A-RUMELİ EYÂLETİ ve EDİRNE SANCAĞI

Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatı, merkez ve taşra teşkilatı olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir. Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatı aşağıdan yukarıya köy, nahiye, kaza, sancak, eyâlet şeklinde idari ve askerî bir taksimata tabi tutulmuştur⁽¹⁾. Taşra teşkilatının en küçük birimi köylere dir. Köylerin birleşmesiyle nahiye⁽²⁾, birkaç nahiyenin birleşmesiyle kazalar ve kazaların birleşmesiyle sancak ve sancakların birleşmesiyle de eyâletler idari taksimatı meydana getirirlerdi⁽³⁾. Klâsik Osmanlı idare düzeninde asıl yönetim birimi sancaktır. Beylerbeyleri paşa ünvanını taşırlar ve Hükümdarca tanınan otoriteleri bir sancakla simgelenmektedir⁽⁴⁾. Belgelerimiz arasında bir yerde "Paşa"

1) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1983, s.503

2) Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, (Nahiye: Yöre, memleket, çevre manasına gelen bu kelimenin beylerbeyilik ve sancak gibi anlamları da vardır. "Vilayet" kelimesiyle manada daha ziyade coğrafi bir birliği ifade etmektedir.)

3) Yusuf Halaçoğlu, *"Osmanlı Devlet Teşkilatı"*, DGBİT, XII, İstanbul 1990, s.366

4) Paşa; sivillerle askerlerin gelenlerinin bir kısmına verilen resmî unvandır. Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde bu ünvan hânedan mensupları ile yalnız bir kısım idare adamlarına verilirken sonradan askerî-

geçmektedir. Mahmud Çelebi bin Karaca Paşa'nın⁽⁵⁾ Beylerbeyi veya vezirlik görevlerini üzerinde taşıdığına dair bir bil-
gimiz mevcut değildir. Beylerbeyleri, bir sancak ve iki tuğ
taşırılardı. Kendilerine verilen hasların miktarı 600.000
ilâ 1.000.000 akçe arasında değişmektedir⁽⁶⁾. XIV. Yüzyıl
boyunca Beylerbeyi, Osmanlı Devleti'nde taşra kuvvetlerinin
kumandanı ve çeşitli sancaklara dağılmış beylerin topluca
amiri durumundaydı⁽⁷⁾.

Osmanlı Devleti'nde, Rumeliye geçişten sonra burada
fatihler hız kazanana kadar tek bir Beylerbeylik bulunmak-
taydı. Rumeli'nin fethedilmeye başlanması ile bu bölge Bey-
lerbeylik haline getirildi⁽⁸⁾. Gelibolu'da bulunan Süleyman
Paşa devletin esas kuvvetlerinin başında bulunması sebe-
biyle Rumeli Beylerbeyi durumundaydı⁽⁹⁾. Sultan I. Murat
Hüdavendigâr'ın Edirne'yi feth etmesinden sonra Anadolu'da
bulunduğu dönemde, Lala Şahin Paşa'yı başkumandan yani Bey-
lerbeyi olarak görevlendirmesi ile Beylerbeylik merkezi

den "mi-i livâ" ve ondan yukarı rütbede olanlarla mülkiyeden "vezir",
"Beylerbeyi", "mir-i mirân" ve "mirü'l-ümera" rütbelerine tahsis edil-
miştir. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* II, İstanbul 1983, s.755

5) *Edirne Şer. Sic. No:1-21/3*

6) Robert Mantrant, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Osmanlı İmparator-
luğunun doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, (Çev. Server Tanilli), İs-
tanbul 1992, s.252

7) Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete*, İstanbul 1978, s.26-27

8) Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli
Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları," *Belleten XX*, S.78, Ankara
1976, s.247 "aynı müellif başlangıçta Rumeli için "eyâlet" denil-
mediğini ve küçük kaleler içinde livâ ve sancak tabirlerinin kul-
lanılmadığını belirtmektedir. Bkz. aynı yer; M. Kunt, a.g.e., s.27'de
XIV. yüzyıl salonlarında beylerbeyi sultanın Anadolu'da kaldığı zaman-
larda özellikle Rumeli beylerinin amiri durumuna geçip Rumeli Beyler-
beyi haline dönüştüğünü kaydetmektedir.

9) Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevârih I*, (Nşr. İsmet Miroğlu), Ankara
1979, s.85 vd.

Edirne olmuştur⁽¹⁰⁾. Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk eyâlet teşekkül etmiştir. Rumeli Beylerbeyi Sultanın Anadolu'da bulunduğu zamanlarda Rumeli'deki beylerin amiri durumundaydı⁽¹¹⁾. Fetihlerin hem Rumeli, hem de Anadolu'da gelişmesi üzerine Anadolu Beylerbeyliği de ihdâs edilmiştir ki, bu Beylerbeylik terimine tamamen bir bölge idarecisi anlamını kazandırmıştır⁽¹²⁾. Anadolu Beylerbeyliğinin kuruluş tarihi 1393 senesidir⁽¹³⁾.

XV. yüzyıl ortalarında Beylerbeyinin yetkileri şu şekilde sıralanmaktadır; Beylerbeyi yönetim yeri içinde "umûr-ı siyâsette" sultanın temsilcisi olmak, beylerbeyi divanında askeri meseleleri halletmek, bölgesinde güvenliği sağlamak, tımarlıların atanması ve terakkileri ile belli bir miktara kadar tımarların tevcihi işlemlerini yürütmektir. Ayrıca bütün sancak beyleri, kadılar, diğer görevliler ile halkın Beylerbeyini "kendülerine hâkim ve vâli" bile-

10) Halil İnalçık, "Rumeli", İ.A., IX, s.771; Cengiz Orhonlu, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İstanbul 1977, s.23.

11) Y. Halaçoğlu, a.g.e., s.368

12) İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.I, s.502; M. Kunt, a.g.e., s.27

13) Yıldırım Bâyezid'in Sivas-Tokat ve Amasya'yı fethetmesinden sonra ise Rum Beylerbeyliği de teşkil edilmiştir. Bkz. T. Baykara, a.g.e., s.87; Cengiz Orhonlu, "XV ve XVI asırlarda Eyaleti Rum", V.D.II, Ankara 1942, s.51; Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği", Türklük Araştırmaları, İstanbul 1992, s.290; Osmanlı Devletinde XV. asrın ortalarında Osmanlı Devletinde üç Beylerbeylik teşekkül etmiş bulunuyordu. 1468 senesinde Karaman Osmanlı Devletine bağlanmışada, Fatih, Otlukbeli savaşından (1473) sonra Gedik Ahmet Pasa'yı göndererek Karaman meselesini halletmesini istemiştir. Kayseri-Niğde arasında bulunan Develihisar'ın Osmanlı askerkerince alınmasıyla fethi tamamlanan bölge yeni bir Beylerbeyliği şeklinde idari taksimata dahil edildi. Karaman Beylerbeyliğine Şehzade Mustafa getirilmiştir. Şehzade Mustafa'nın ölmesiyle bu vazifeye Şehzade Cem getirilmiştir. Böylece XV. asrın sonuna doğru Osmanlı ülkesinde eyalet sayısı dörde yükselmiştir. Bkz. M. Kunt, a.g.e., s.27; XVI. asrın başlarında Yavuz Sultan Selim'in Doğu ve Güneydaki fetihleriyle Osmanlı devletine üç yeni beylerbeyliği daha ilave edilmiştir. Böylece devletin en geniş topraklarına ulaştığı XVI. asrın sonlarına doğru 34 beylerbeylik bulunmaktaydı. T. Baykara, a.g.e., s.98

cekleri de kanunnâmelere kaydedilmiştir⁽¹⁴⁾.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Rumelideki fetih hareketlerinin üç merkezi, Vize, Kırk-kilise ve Çirmen'dir. Bu üç merkez Rumelide ilk livalar olarak Rumeli Beylerbeyliği'ni oluşturmuştur. Başlangıçta Rumeli Beylerbeyleri vezirler gibi paşa ünvanına sahip olup merkezde bulunarak divânın asıl üyelerinden sayılmışlar ve toplantılara katılmışlardır⁽¹⁵⁾. Rumeli Beylerbeyleri, devletin en mühim ordusu olan olan timarlı sipahilere kumanda ettiklerinden Fatih'in vezir-i azamı Mahmud Paşa ve Kanuni Sultan Süleyman'ın vezir-i azamı İbrahim Paşa Rumeli Beylerbeyliğini deruhte etmişlerdi⁽¹⁶⁾. Osmanlı Devleti'nde merkez tarafından, eyâletlerde uzun süre kalıp güçleneceklerinden çekinilen beylerbeyleri bu görevlere başlangıçta 3 yıllığına daha sonraları 2 ve 1 yıllığına getirilmişlerdir⁽¹⁷⁾.

1-Mülki Taksimat

Rumeli Eyâleti gittikçe büyüyerek XVII. yüzyıl başlarında 27 livaya ulaşmıştır⁽¹⁸⁾. 1526-1528 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen belgede Rumeli Beylerbeyliğine bağlı livâlar şu şekilde sıralanmaktadır;

1-Liva-i Paşa 2-Livâ-i Semendre, 3-Livâ-i Bosna, 4-Livâ-i Gelibolu, 5-Livâ-i Niğbolu, 6-Livâ-i Mora, 7-Livâ-i Hersek, 8-Livâ-i Ohri, 9-Livâ-i İskenderiye, 10-Livâ-i Si-

14)M. Kunt, a.g.e., s.27

15)H. İnalçık, a.g.m., s.771

16)H. İnalçık, a.g.m., s.771 ;M. T. Gökbilgin, *Livalar, Şehirler...*, s.248'de II. Murad zamanında vezir-i âzam Bayezid Paşa ile bu durumun başladığını ve daha sonralarida devam ettiğini yazmaktadır.

17)Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1982, s.265

18)M. T. Gökbilgin, *Livalar, Şehirler...*, s.250; H. İnalçık, a.g.m., s.772 ; M. T. Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s.7'de ise bu rakamı 24 olarak vermektedir.

listre, 11-Livâ-i Avlonya, 12-Vulçitırn, 13-Livâ-i Alaca-hisar, 14-Livâ-i Vidin, 15-Livâ-i Yanya, 16-Livâ-i Tırhala, 17-Livâ-i Prizrin, 18-Livâ-i Ağriboz, 19-Livâ-i İlbasan, 20-Livâ-i Vize, 21-Livâ-i Köstendil, 22-Livâ-i Izvornik, 23-Livâ-i Karlı-ili, 24-Livâ-i Çirmen, 25-Livâ-i Kızılca Müsellem, 26-Livâ-i Voynuk, 27-Livâ-i Çingâne, 28-Livâ-i Karadağ, 29-Livâ-i Kefe, 30-Livâ-i Selânik⁽¹⁹⁾,

Rumeli Eyâletine bağlı livâların bazıları yönetim merkezi olmayıp birer askerî yönetim birimidir. Bunlar Livâ-i Kızılca müselleme (yaya askerler), Livâ-i Voynuk ve Livâ-i Çingâne'dir⁽²⁰⁾.

Paşa Livâsına bağlı bulunan şehir ve kasabalar ise şu şekilde sıralanmaktadır;

1-Nefs-i Edirne, hass-ı humâyun, hâsıl (1.807.892), 2-Nefs-i Dimetoka, 3-Nefs-i Ergene, 4-Nefs-i Ferecik, 5-Nefs-i Ipsala, 6-Nefs-i Eski-hisar-Zağra, 7-Nefs-i Kızıl-ağaç, 8-Nefs-i Filibe, 9-Nefs-i Tatar-Pazarı, 10-Nefs-i Üsküp, 11-Nefs-i Kalkandelen, 12-Nefs-i Kırçova, 13-Nefs-i Köprülü, 14-Nefs-i Pirlipe, 15-Nefs-i Manastır, 16-Nefs-i Yenice Vardar, 17-Nefs-i Vodine, 18-Nefs-i Karaferya, 19-Nefs-i Serfiçe, 20-Hurpişte, 21-Nefs-i Bihlişte, 22-Nefs-i Kastoria, 23-Nefs-i Görice, 24-Nefs-i Gümülcine, 25-Nefs-i Inos, 26-Nefs-i Yenice Karasu, 27-Nefs-i Drama, 28-Nefs-i Siroz, 29-Nefs-i Zihne, 30-Nefs-i Nevrekob, 31-Nefs-i Temür-hisar, 32-Nefs-i Sidre-kapısı, 33-nefs-i Selânik hass-ı Padişâh 3.149.659⁽²¹⁾.

19)M. T. Gökbilgin, *Livalar, Şehirler...*, s.252-253; Selânik Livâsı için "Bervech-i tekaüd" ifadesi kullanılmaktadır. Bu da Selânik'in paşa livâsı olmaktan çok tekaüde ayrılan vezirlere verildiğini göstermektedir; H. İnalçık, a.g.m., s.772'de "Selânik Padişâh Hasları arasına alınmakta veya tekâüdlük olarak vezirlere verilmekte idi."

20)H. İnalçık, a.g.m., s.772

21)M. T. Gökbilgin, *Livalar, Şehirler...*, s.253-254 ; "Kanûni'nin ilk zamanlarında Üsküp, Pirlipe, Manastır, Kastorya (Kesriye) şehirlerini içine almakta ve Rumeli'de geniş bir bölgeye yayılmaktadır. Sonraları bu şehirler sancak beyi merkezleri olmuştur". H. İnalçık, a.g.m., s.772

Rumeli Eyâletinin Paşa Livâsı, yâni, bu eyâlet Beylerbeyinin makarrı ve doğrudan doğruya idaresi ve kumandası altında bulunduğu yerler başta Edirne olmak üzere çevresindeki şehir ve kasabalardır. Her Eyâletin Paşa Sancağı vardı. Anadolu Eyâletinininki de Kütahya idi⁽²²⁾.

Yukarıda da görüldüğü gibi Edirne Paşa Sancağına bağlı merkez kaza durumundadır. Burada Çirmen sancağına bağlılık söz konusu değildir. Fakat Rumeli Beylerbeyi'nin tasarrufu içinde yer almıyordu. Rumeli Beylerbeyi diğer livâlardan bazı şehirlerin gelirlerini tasarruf etmekteydi⁽²³⁾.

Edirne'nin fethinin ardından, Lala Şahin Paşa, Timurtaş Paşa ve Sarıca Paşalar Edirne muhafızı olarak kalmışlardır. Böylece Edirne, Rumeli Eyâleti'nin Paşa Sancağı olmuştur⁽²⁴⁾. Bu durum Sofya'nın fethine kadar (787/1385) sürmüştür. Daha sonra Edirne'nin Beylerbeyi hassı yani Paşa Livası olduğuna dair yeterli bilgi mevcut değildir⁽²⁵⁾. Rumeli Beylerbeyi olarak görev yapan paşalar ilk fethedilen yerleri "Paşa sancağı" hâlinde bizzat idare ettikleri gibi, daha ziyâde stratejik ehemmiyeti bakımından ön plânda gelen veya idâri bir merkez olmaya elverişli bulunan kale ve şehirleri de bir livâ olarak en ziyade yararlılığı görülen ve kabiliyetine güvenilen ümerâ ve kumandanları vâsıtası ile yönetirlerdi⁽²⁶⁾.

Edirne, İstanbul'un fethine kadar Rumeli Eyâletinin, Paşa Sancağı ve aynı zamanda devlet merkezidir. 1453 yılından itibaren Rumeli Eyâleti'nin Paşa Sancaklığı vasfı, E-

22)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.17

23)Diğer Livâların Şehirleri ile karşılaştırmak ve kimlerin tasarrufunda oldukları için bkz. M. T. Gökbilgin, *Livalar, Şehirler...*, s.253-261

24)Beylerbeyleri Eyâletin merkezi olan Liva'yı kendi yönetirdi. Buna paşalık denilirdi. Eğer Beylerbeyi Eyâletine gitmemişse veya seferde ise mütesellim denilen memur onun adına eyâleti yönetirdi. C. Üçok-A. Mumcu, *a.g.e.*, s.265

25)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.6

26)M. T. Gökbilgin, *Livalar, Şehirler...*, s.247

dirne'den alınıp önce Filibe'ye ve XVI. yüzyılın başlarına doğru da Sofya'ya verilmiştir. Ayrıca Manastır'ın da Paşa Sancağı görevini gördüğü anlaşılmaktadır. Edirne bazen Paşa Sancağına bağlı bir kazâ merkezi, bazen Çirmen Sancağına bağlı bir kazâ ve bazen de sancak olarak Osmanlı idarî tak-simatı içinde yer almıştır⁽²⁷⁾.

Osmanlı Devleti'nde eyâletler ve şehirler arasında ekonomi başta olmak üzere yerleşim yerinden kaynaklanan bir takım farklılıklar olsa da yönetim şekli hepsinde aynı idi⁽²⁸⁾. Klâsik Osmanlı idare düzeninde asıl önemli birimi sancaktır⁽²⁹⁾. "Sancak" Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıla kadar çeşitli manalara gelmektedir⁽³⁰⁾. XVI. yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nde sancak, idarî bir birim olarak

27)Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri II, İstanbul 1993, s.534; M. T. Gökbilgin, a.g.e., s.17'de "Edirne'nin fethiyle beraber devlet merkezi olması dolayısıyla, Rumeli Eyâleti teşekkül ederken bu muntikanın sancak merkezi Çirmen olmuştur. Bütün XVI. asır boyunca bu vaziyet böyle devam etmiş, Çirmen sancağının mevcudiyetine rağmen, Edirne Paşa Livâsına tâbî bir nahiye telâkki olunmuştur. Bu durum Edirne idaresinin Çirmen Sancakbeyinden ziyade, umumiyetle, Beylerbeyi ile alakası olduğunu gösterir."* şeklinde izah etmektedir; M. T. Gökbilgin, *Edirne, s.125'de " Çirmen, İstanbul'un fethiyle Edirne'nin devlet merkezi olmaktan çıkmasından sonra ve yakınındaki Cısr-i Mustafa Paşa'nın gelişmesine rağmen Livâ merkezi kalmıştır."*

28)C. Uçok-A. Mumcu, a.g.e., s.268

29)M. Kunt, a.g.e., s.26

30)Sancak, Türk-İslâm Devletlerinde bağımsızlık alâmetlerinden sayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde askeri düzen içinde hükümdarın temsilcisi olarak sıvrilen kişilerin çeşitli bölgelerdeki askeri birliklerin başındaki kumandanlar oldukları görülüyor. XIV. Yüzyıl boyunca "Sancak Bey" teriminin ne dereceye kadar sancağı altında belirli bir yörenin birliklerini toplayan bir kumandan manasında, ya da buna karşı sancak adı verilen bir idarî bölgenin amiri ve idarecisi manasında kullanıldığını görülmektedir. Fakat sancak teriminin daha sonraları (XVI. yüzyıl) artık yagınlaşmış olan idarî bölge manasının yanı sıra kumanda yada kumanda ve idare manalarına da kullanılmaya devam ettiğini "livâ-ı müselleme", "livâ-ı piyade", "çingâne sancağı", "voynugân sancağı" gibi coğrafi bölgeden çok belirli zümreleri kapsayan terimlerden anlayabiliyoruz. Aslında kumanda ve idare kavramları genel olarak Osmanlı yönetim biçiminde tamamıyla birbirinden ayrılmış değildir. M. Kunt, a.g.e., s.15-17

kullanılmıştır. Mufassal tahrir defterlerine, eklenen kunnâmelerin çoğu sancaklar için ayrı ayrı yazılmıştır. Sancaklar coğrafi ve tarihî şartların sonucunda oluşmuş birimler olup idare ve hukuk yönünden birbirlerinden kesinlikle ayrılmaları söz konusu değildir. Sancaklar çoğunlukla aynı anda ya da aynı kumandanlar eliyle Osmanlı Devleti'ne katılmış, bir dereceye kadar tabii veya idarî bölge özellikleri olan, fakat en önemlisi ne merkezi güce rakip olabilecek kadar çok ne fazla önemsiz görülecek kadar az, belirli bir sayıda tımarlıyı besleyecek bölgeler olarak çıkmıştır⁽³¹⁾.

2-Yönetici Zümre

a-Sancakbeyi

Sancakbeyi, XVI. yüzyıl boyunca sancak idarecisi yanı sıra zümre âmiri anlamında kullanılmıştır. Sancakbeyleri bir tuğ taşırlardı. Sancakbeyi, sancağın geliri kendisine has olarak ayrılmış arazinin ve reayası üzerinde doğrudan doğruya tek idarecisidir. Sancakbeyi, askeri ve siyasi otorite bakımından, sancağın bağlı olduğu beylerbeyine tabidir. Diğer yandan doğrudan merkezden emir alan devlet görevlilerinin (kadı, nâzır-ı emval vb.) bulunmasıyla yetkilerinin sınırlandırılmış olmasına rağmen, Sancakbeyi klâsik Osmanlı bölge idaresinin temel unsurudur⁽³²⁾. Sancakbeyi "ehl-i örf"⁽³³⁾ zümresindedir. Aynı zamanda Beylerbeyi ve sancakbeyleri devletin yüksek görevlilerinden başlayarak en ufak sipahiye kadar timar sistemi içinde oluşturulan askeri

31)M. Kunt, a.g.e., s.20

32)Sancak Beyi hakkında geniş bilgi için bkz. M. Kunt, a.g.e, s.20-27

33)Beylerbeyi ve emrindeki görevlilere "ehl-i örf" denilirdi.

sınıfa mensup idiler⁽³⁴⁾. Sancakbeylerinin görevleri başlıca iki noktada toplanmaktadır. Bunlardan birincisi; kapı halkı ve timarlı sipahilerle seferde hazır bulunmak. İkincisi ise; Kadı ile birlikte sancak dahilindeki asayişî sağlamak ve adâleti temin etmektir⁽³⁵⁾.

Anadolu Türkiye'sinde şehirler idâri bölgeler olarak mahallelerden oluşturulmuştur. Selçuklularda mahallenin başında "iğdişbaşı" Osmanlılarda ise "Mahalle Kethüdası" bulunmaktaydı. Osmanlılar şehir modelini Selçuklulardan almıştır. Siyasi boşluk döneminde şehirlerin yönetimine ahiler el koymuşlar ve Osmanlı Devleti'nin Batıya doğru genişlemesinde ele geçirilen şehirlerin Türk şehri haline gelmesinde, Selçuklu modeline uygun olarak ahiler birinci derecede rol oynamışlardır⁽³⁶⁾. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde üç büyük şehri Bursa, Edirne ve İstanbul olup bu şehirlerin başında kadılar bulunmaktaydı. Mahallelerden oluşan idari birimlerin başında ise imamlar ve mahalle kethüdaları vardır⁽³⁷⁾. Bunların başında şehir kethüdası bulunmakta olup güvenlik işlerinden subaşı sorumludur.

Sancak Beyi dışında Osmanlı Devleti'nde şehrin yöneticileri ile yönetim işlerini şu şekilde sıralamamız mümkündür.

b-Kadılar

İlmiye sınıfına mensup olan kadı, Padişahın yargı yetkisini temsil etmekteydi. Osmanlı Ulemâ sınıfı tedris, (öğretim) ifta (fetva) ve kaza (yargı) olmak üzere üç ayrı

34) İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara 1990, s.23

35) İ. Miroğlu, *a.g.e.*, s.25

36) Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1986, s.224

37) Edirne'nin mahallelerinin hemen hemen tamamında imamlar ve mahalle kethüdaları bulunmaktadır. Bkz. TD 77, s.1 vd. ; Edirne'nin mahalle sayısı ile imam sayısı birbirine çok yakındır. Bkz. TD 370, s.7

kolda faaliyet göstermekteydi⁽³⁸⁾. Bunlardan "Kaza" veya kadı, kaza işlerine bakan memur⁽³⁹⁾ olup şer'i mahkemelerde şer'i ve hukuki bütün meseleler ile şehir ve kasabalarda belediye işleri, noterlik gibi vekâletnâmeler, alım satım muamelelerin tanzimi, hükümetin mahallî herhangi bir iş hakkında göndermiş olduğu fermanların infaz ve tatbiki de kadılar vasıtası ile yapılırdı⁽⁴⁰⁾.

Kadıların şehirlerde mahkeme denen, çoğu zaman kadının oturduğu evin yanında, bazen de şehrin büyük camisinin içinde veya yanında bulunan daireleri bulunmaktaydı. Kadıların yanında naib, kâtip ve muhızrlar yer almaktadır⁽⁴¹⁾.

Edirne kadılarının esâsen merkezden tayin ve azledilip saray ve şehirdeki bina işlerine nezâret eden şehir emîni ve sergi emîni gibi memurların nasb ve mallarının icabında miriye zaptı işlerinde de vazifeli olduklarını görüyoruz⁽⁴²⁾.

Edirne kadılığı (Edirne Efendisi veya Edirne Mollası) XVI. asır başlarında yevmi 300 akçelik bilâd-ı hamsa mevleviyetlerinden idi. XVI. asırda Edirne Mollarının isimleri zikredilmeyen 9 kadılıktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır⁽⁴³⁾.

c-Subaşılar

Subaşı, Beylerbeyi veya Sancakbeyi tarafından görev bölgesinde asâyişi sağlamakla görevlendirilen kişidir. Ehl-

38)İ. Miroğlu, a.g.e., s.27

39)M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.119

40)İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı, Ankara 1988, s.83

41)İ. Miroğlu, a.g.e., s.28

42)M. T. Gökbilgin Livalar, Şehirler..., s.125

43)Geniş bilgi için bkz. M. T. Gökbilgin, Livalar, Şehirler..., s.125

i örf zümresinden olan subaşılar XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar merkezden görevlendirilirken bu tarihten itibaren Beylerbeyi veya Sancakbeyi tarafından tayin edilmeye başlanmıştır⁽⁴⁴⁾. Belediye işlerini gören kaza itibar olunan kasabaların idaresi başında bulunan Subaşılarının ayrıca askerî unvan karşılığı olduğu da görülmektedir. Subaşılık biri Mirî, diğeri Timar Subaşılığıdır. Mirî Subaşılar şehirlerde ihtisab vazifesiyle mükellef olanlardır⁽⁴⁵⁾. Belgelerimizde geçen subaşılarının Mirî subaşı veya Timarî subaşı olduklarına dair bir belirti yoktur. Subaşılarının emri altında Asesbaşılar ve Ases Kethüdalari ve Asesler bulunmaktadır. Bunlar Subaşı yardımcıları ile hem asâyişi korurlar hem de hâsıl olan bâd-ı havâ resimlerini ve bazı şehir içi mukataa gelirlerini toplamaktaydılar⁽⁴⁶⁾.

Edirne'de ilk zamanlar şehrin idâresi ve asâyişin te'mini, kadı ile birlikte, subaşıya tevdi edilmişti. XV. asrın ilk yarısında Hacı İvaz Paşa ve Zaganos Paşa gibi, mühim devlet adamlarının bu vazifeyi gördükleri anlaşılmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra, Edirne'nin idâresi Bostancı-başılara havâle edilmiş ve subaşılarının ehemmiyeti azalmıştır⁽⁴⁷⁾. Edirne'de 1538-1545 yılları arasında görevli bulunan ve belgelerimizde bazı isimleri geçen subaşılar şunlardır; Mustafa Subaşı bin Abdullah⁽⁴⁸⁾. Ahmed subaşı bin Abdullah⁽⁴⁹⁾, İskender Subaşı bin Abdullah⁽⁵⁰⁾. Bir

44)İ. Miroğlu, a.g.e., s.29

45)M. Z. Pakalın, a.g.e. III, s.259-261

46)İ. Miroğlu, a.g.e., s.29

47)M. T. Gökbilgin, Livalar, Şehirler..., s.125

48)Edirne Şer. Sic. No:1-130/1

49)Edirne Şer. Sic. No:1-123/3

50)Edirne Şer. Sic. No:1-18/8

başka belgede ise ölen Mehmed Çavuş'tan bahs edilmektedir⁽⁵¹⁾.

d-Muhtesibler

Muhtesibler kadının yardımcıları durumundaydılar. Toplumun sanat ve ticaret hayatını düzenleyen ve kontrol eden görevliyidiler. Osmanlı Devleti'ne islâm dünyasından miras kalmıştır. İhtisab ağa'sı da denilen bu görevli pazarları gezerek ticârî işleme konulan her türlü malın fiyatını kontrol ederdi. Dükân ve esnâfları ayda bir denetler, ağırlık ölçülerine hile karıştırılmasını önlerdi⁽⁵²⁾. İhtisab müessesesi Osmanlı Devleti'nde kamu düzenini sağlamayı görev edinmiş olup devlet açısından bir gelir kaynağı durumundadır⁽⁵³⁾. Tabu Tahrir defterinde Muhtesib olarak Hızır Ağa mahallesinden Hamza gösterilmektedir⁽⁵⁴⁾.

e-Muhzırlar

Öldürme ve yaralama gibi kamu suçlarının dışındaki davalarda davalıların mahkemeye getiren kişilerdir. Altı bölük halkı arasından seçilen Muhzırbaşılar görevleri bizzat ya kendileri veya yeteri kadar muhzırla yerine getirirler ve bunun karşılığında ihzariye denilen ücreti alırlardı⁽⁵⁵⁾. Belgelerimizde geçen muhzırların isimleri şunlardır, Nasuh bin Hüseyin Muhzır, Veli bin Yusuf Muhzır⁽⁵⁶⁾ ve Sü-

51)Edirne Şer. Sic. No:1-129/4

52)R. Mantran, a.g.e., s.151-152

53)İ. Miroğlu, a.g.e., s.30

54)TD 77, s.36

55)İ. Miroğlu, a.g.e., s.31

56)Edirne Şer. Sic. No:1-59/4

leyman bin Abdullah Muhzırdır⁽⁵⁷⁾.

B-ASKERİ YAPI

Osmanlı Devleti'nin ilk fütuhat yıllarında yaya ve atlı askerler, aşiret kuvvetleri ile Gaziyân-ı rum, Ahıyân-ı rum, Abdalân-ı rum ve Baciyân-ı rum isimleriyle seferlere katılan gruplar vardı. Zamanla genişleyen sınırlara orantılı olarak askeri yapılanmada da değişiklikler ve büyümeler oldu. XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Osmanlı Askeri teşkilatı şu şekli almıştır;

Maaşlı Kapı kulu askerleri: Yayalar(Acemi ocağı- Yeniçeri Ocağı- Cebeci Ocağı- Topçu Ocağı- Top Arabacıları Ocağı- lâğımcı ve Humbaracılar) ve Atlılar (Sipah-Silâhdar-Sağ Ulûfeciler- Sol Ulûfeciler- Sağ Garribler- Sol Garibler).

Eyâlet ve Hududlardaki askerler; Timarlı sipahi-Azaplar-Akıncılar- Deliler- Yayalar- müsellemler- Yürükler- Can bazlar- Garibler- Tatarlar- Voynuklar- gönüllüler- Beşliler Farisan- Yerli Yeniçeriler- Cebeci ve topçular- Martoloslar- yerli humbaracılar ve Yerli Lağımcılar.

Edirne Osmanlı Devleti'nin batıya yaptığı seferlerde merkez olmuş bir garnizon şehri durumundadır. Askerlik daimi olduğundan ilk devirlerde yeniçeriler bekar idiler ve bunlara mahsus odalar bulunmaktaydı. İlk Yeniçeri odaları Sultan Murad Hüdavendigâr tarafından Edirne'de inşa edilmiştir⁽⁵⁸⁾. İstanbul'un fethine kadar bu odalar daimi surette merkez olmuştur⁽⁵⁹⁾. İstanbul'un fethinden sonra ye-

57)Edirne Şer. Sic. No:1-46/4

58)Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.19; İ. H. Uzunçarşılı a.g.e. I, s.152'de ilk odaların Edirne'de açıldığını yazmakta fakat kimin tarafından yaptırıldığına dair malumat vermemektedir.

59)İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları I*, Ankara 1984, s.152

niçeri odaları Edirne'den İstanbul'a taşınmıştır⁽⁶⁰⁾. Fakat, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında da tesbit ettiğimiz bu odaların varlığı Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı 1826 yılına kadar devam etmiştir⁽⁶¹⁾. Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Engürüs seferi dolayısıyla Yeniçeri odaları imar edilmiştir. 40.000 yeniçeri ve 6000 gılman-ı hassı hazır tutmak için saray, divânhâne-i âliler ve has oda, büyük ve küçük hazine, kiler, doğancı ve seferliler odalarıyla donatıldı⁽⁶²⁾. Edirne'de bulunan yeniçeriler hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Belgelerimizde şuhudü'l-hallik dolayısıyla kaydedilen Hasan Yeniçeri bin Abdullah kaydı görülmektedir⁽⁶³⁾.

Belgelerimizde geçen Kethüda halk arasında zenginlerin işlerini gören kahya karşılığı kullanılmaktadır. Askeri olarak ise Yeniçeri Ağa'sının muavini durumunda olup "Kethüda Ağa" denilmektedir⁽⁶⁴⁾. Belgelerimizde kaydedilmiş olan kethüdalardan bazıları şunlardır; Sinan Kethüda bin Abdullah⁽⁶⁵⁾. Hasan Kethüda bin Abdullah⁽⁶⁶⁾. Kethüda-i Bevvabın sarayın Bâb-ı Hümayun ve orta kapısını bekleyen kapıcıların âmiridir⁽⁶⁷⁾. Belgemizde 951/ 1544 yılında bu görevi Ferhad Ağa bin Abdullah kethüda-i Bevvabân'ın yürüttüğü görülmek-

60)İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1983, s.556

61)İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları I*, Ankara 1984, s.559; " Taşra Ocaklarından en mühimmi Edirne Ocağı idi; Devletin İstanbuldan evvel merkezi ve Padişahların yıllarca oturdukları yer olan Edirne'de muntazam yeniçeri odaları ve kalesinde ağakapusu vardı." İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.31

62)Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatname III-IV*, (Nşr.Mehmet Zıllıoğlu) İstanbul 1986, s.352

63)Edirne Şer. Sic. No:1-134/1

64)M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.252

65)Edirne Şer. Sic. No:1-130/1

66)Edirne Şer. Sic. No:1-130/7

67)M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.253

tedir⁽⁶⁸⁾.

Belgelerimizde geçen subaşlıların askeri veya sivil görevli olduklarını ayıramadık. Askeri olarak "timar subaşlıları" sipahilik ile sancak beyliği arasında bir vazife idi⁽⁶⁹⁾. Tapu tahrir defterinde subaşılık ünvanına rastlamadık. Belgelerde geçen subaşılardan bazıları şunlardır; Mustafa Subaşı bin Abdullah⁽⁷⁰⁾. Ahmed subaşı bin Abdullah⁽⁷¹⁾, İskender Subaşı bin Abdullah⁽⁷²⁾.

Serasker, kumandan anlamına gelen "Kâid"⁽⁷³⁾ komutanlar da belgelerimizde geçmektedir. Bazıları şunlardır; Mehmed Beg bin Hacı Mahmud Kâid Emiri⁽⁷⁴⁾. İdris Beg bin Abdullah Kâidü's-Sultani⁽⁷⁵⁾. Nasuh Beg bin Abdullah Kâidü's-Sultani⁽⁷⁶⁾.

Kapukulu Suvarilerinin cüz'i bir kısmından arta kalanları İstanbul ile Edirne, Bursa ve Kütahya aralarında oturmaları lâzımdı⁽⁷⁷⁾. Belgelerimizde maaşlı askerlerden en çok gördüklerimiz sipahilerdir. Suvari Ocakları içinde en itibarlı olan sipahiler kırmızı bayrak taşırlar ve sulh zamanlarında cizye, âdet-i ağnam, mukataa gibi mirî emvâlin tahsilatı işini yaparlardı. Sipahiler padişahın camiye çıkış-

68)Edirne Şer. Sic. No:1-123/3

69)M. Z. Pakalın, a.g.e. III, s.261

70)Edirne Şer. Sic. No:1-130/1

71)Edirne Şer. Sic. No:1-123/3

72)Edirne Şer. Sic. No:1-18/8

73)Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1982, s.578

74)Edirne Şer. Sic. No:1-129/4

75)Edirne Şer. Sic. No:1-119/4

76)Edirne Şer. Sic. No:1-124/1

77)İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları II*, Ankara 1984, s.185

larında ve sefere hareketinde ikişer ikişer padişahın sağ tarafında yürülerdi. Harp zamanında da padişahın sağ tarafında bulunurlardı. Görevleri ise; Padişahın çadırını silahdarlarla birer geçe arayla nöbetleşe korumak, sefere gidilirken güzergahı belirlemek, cephede siper kazdırmak gibi işlerdi⁽⁷⁸⁾. Belgelerimizde geçen sipahilerden bazıları şunlardır; Mustafa Beg bin Abdullah Sipahi⁽⁷⁹⁾, Hamza Beg bin Abdullah Sipahi⁽⁸⁰⁾, Hüseyin Beg bin Abdulhay Sipahi⁽⁸¹⁾, Balı Beg bin Abdullah Sipahi⁽⁸²⁾, Osman Sipahi bin Ali Kethüda⁽⁸³⁾. Tahrir defterinde geçen sipahilerden bazıları da şunlardır; Mehmet Sipâh⁽⁸⁴⁾, Mustafa Sipâhi⁽⁸⁵⁾ ve Yusuf Sipâhi'dir⁽⁸⁶⁾.

Osmanlı Devleti'nde kapukulu suvarilerinin ilk teşekkül eden bölüğü silahdarlardır. Bunlar saraydan çıkan iç oğlanları ile Galatasarayla İbrahim Paşa ve Edirne Saraylarından çıkanlardan oluşturulmuştur. Sarı bayrak taşıyan bu silahdarların görevleri, seferde Padişahın sol tarafında yürümek ve ordunun geçeceği yolların temizlenip açılmasıdır⁽⁸⁷⁾. Belgelerimizde kaydedilen silahdarlardan bazıları şunlardır; Halil bin Üveys Silâhi⁽⁸⁸⁾, Süleyman Beg bin Ab-

78)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.146-147

79)Edirne Şer. Sic. No:1-95/6

80)Edirne Şer. Sic. No:1-95/6

81)Edirne Şer. Sic. No:1-22/3

82)Edirne Şer. Sic. No:1-58/2

83)Edirne Şer. Sic. No:1-15/1

84)TD 77, s.15

85)TD 77, s.21

86)TD 77, s.22

87)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.148

88)Edirne Şer. Sic. No:1-130/1

dullah silâhî⁽⁸⁹⁾, Cafer Beg bin Abdullah silâhî⁽⁹⁰⁾.

Belgelerimizde sıkca geçen kapukulu suvarilerinden biri de ulufecilerdir. Sağ ve sol olmak üzere iki ortaya ayrılan ulufeciler sefer zamanında padişahın sağında yürüyen sipahilerin sağında yürülerdi. Sol ulufeciler ise padişahın solunda yürüyen silahdarların solunda yürürlerdi. Harb meydanında padişahın sancaklarını ve hazineyi korumak ulufecilerin görevi idi⁽⁹¹⁾. Belgelerimizde geçen ulufecilerden bazıları şunlardır; Ahmed bin Abdullah Ulufî⁽⁹²⁾, İbrahim Beg bin Hamza Ulufî ve Mahmud Beg bin Mustafa Ulufî⁽⁹³⁾.

Edirne'de zeamet birleştirilerek padişah hasları arasına katılmış ve mukataa olarak işletilmek üzere iltizama verilmiştir. Belgelerimiz arasında zâim görmekteyiz. Hayatta iken kölelerini kendi rızası üzere azat eden "Zâim Ala Ulufeyn Bâlî Beg bin Üveys"⁽⁹⁴⁾ görevi hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.

952/1545 yılında yapılan Macaristan seferinde Edirne'den şehit olanların bir kısmını tesbit edebilmekteyiz. Bunlar Niş kasabasında ölen Müstâdem Beg bin Abdullah Cundi⁽⁹⁵⁾ ve Receb Çelebi⁽⁹⁶⁾, Usturgameyn Kalesi'nde şehit olan Mustafa Beg bin Abdullah Sipahi⁽⁹⁷⁾, Saklavoş'ta şehit düşen

89)Edirne Şer. Sic. No:1-140/3

90)Edirne Şer. Sic. No:1-131/5

91)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.151-153

92)Edirne Şer. Sic. No:1-139/7

93)Edirne Şer. Sic. No:1-140/6

94)Edirne Şer. Sic. No:1-130/1

95)Edirne Şer. Sic. No:1-140/1

96)Edirne Şer. Sic. No:1-144/3

97)Edirne Şer. Sic. No:1-95/6

Musa Beg bin Abdullah cundi⁽⁹⁸⁾, Budun'da (Budin) şehit düşen Ferhad Beg bin Abdullah⁽⁹⁹⁾, Akâ Kirman'da (Akerman) şehit olan Ahmed Beg'dir⁽¹⁰⁰⁾. Ayrıca sefer Katibi olarak belgelerde Mahmud çelebi kaydedilmiştir⁽¹⁰¹⁾.

Belgelerimizde sayılarının hayli fazla olduğunu gördüğümüz "Cündi"ler geçmektedir. Arapça olan bu kelime, asker, suvari, sipahi, ata iyi binen, binici anlamlarına gelmektedir⁽¹⁰²⁾. Kanaatimizce belgelerimizde, askeri sınıfların hepsine birden "Cündi" kullanılmış olmalıdır.

952 Muharrem/ 1545 Mart ayı ortalarında yazılan bir belgede ölen Müstâdem Beg bin Abdullah Cundi ve onun techiz ve tekfin işlemini yerine getiren Fethi Beg bin Abdullah Cundi görülmektedir⁽¹⁰³⁾. Belgelerimizde geçen cundilerden bazıları şunlardır; Yusuf bin Abdullah cundi⁽¹⁰⁴⁾,

Rıdvan Beg bin Abdullah cundi, Ali Beg bin Abdullah cundi⁽¹⁰⁵⁾ ve Musa Beg bin Abdullah'dır⁽¹⁰⁶⁾.

Timâr belli bir hizmet karşılığında tevcih ediliyordu. Muafiyeti olmayan askeri timârlılar sefere katılmak zorunda idi. Fatih kanunnâmesine göre sancak beyi sefere giderken gelirinin her 5000 akçesi için bir cebelü (zırhlı asker), gelirinin her 50.000 akçelik dilimi için ise bir geçim (at ve insan zırhı) götürmekle mükellefti. Bir subaşı gelirinin her 4000 akçesi için bir cebelü gelirinin her 30.000 ak-

98)Edirne Şer. Sic. No:1-137/3

99)Edirne Şer. Sic. No:1-137/2

100)Edirne Şer. Sic. No:1-140/6

101)Edirne Şer. Sic. No:1-96/1

102)F. Develioğlu, a.g.e., s.180

103)Edirne Şer. Sic. No:1-140/1

104)Edirne Şer. Sic. No:1-128/7

105)Edirne Şer. Sic. No:1-136/5

106)Edirne Şer. Sic. No:1-137/3

çelik dilimi için ise bir geçim ve bir tenketür (çadır) ile bir gulâm götürmek mecburiyetinde idi⁽¹⁰⁷⁾. Timar sahipleri, senelik gelirden kılıç adı verilen muayyen bir kısmın ayrılmasından sonra geriye kalan gelirin her 3000 akçesi için bir cebelü getirmeğe mecburdular⁽¹⁰⁸⁾.

Edirne'de bulunan timarların tamamı köy timarlarından oluşmaktadır. Timarların tamamı askerî timar olmayıp sivil timarlar da mevcuttur. Belgelerimizde Mustafa bin Yusuf timarî geçmektedir⁽¹⁰⁹⁾.

Edirne'ye bağlı olan köy timarlar ve bunları tasarruf edenler şu şekilde sıralanmaktadır; Sârubân Ali, Yelkençi Hıdır, Arnavud Ahmed, Ramazan bin Mehmed, Sefer, Yunus, Mehmed bin Solâk, Bâli bin Ali, Mustafa bin Murad, Kapucu Murad, Mustafa, Hasan bin Hamza, Abân Yusuf, Ali bin Yusuf, Mustafa bin Davud, Seyyid Mehmed, Şadî ve Turhân ve Hamza ve Veys ve Fâik'dir⁽¹¹⁰⁾.

Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da saraya bağlı İstabl-ı Amire (Hass Ahur) bulunmaktadır. Bunların dışında taşralarda devlete ait olan ve bunlardan biri Edirne'de bulunan "Mir-i Ahur"lar mevcuttur⁽¹¹¹⁾. Belgelerimizde Mir-i Ahur Sinân Beg bin Abdullah geçmektedir⁽¹¹²⁾. Bu şahıs adı geçen ahurda görevli olmalıdır.

Edirne'de varlıklarının bildiğimiz voynuklar, seferlerde ordunun ve vezirlerle devlet adamlarının atlarına

107) Nicoara Beldiceanu, XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar, Ankara 1985, s.78.

108) Halil Cin, Osmalı Toprak Düzeni ve Bu düzenin bozulması, İstanbul 1985, s.61.

109) Edirne Şer. Sic. No:1-132/2

110) TD 220, s.3-8

111) Mir-i Ahurlar, Şeyh Vefa semti, Edirne, Yanbolu, Hayrabolu ve zağra'da bulunmaktadır. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Ankara 1988, s.490

112) Edirne Şer. Sic. No:1-100/1

bakmak ve vesair zamanlarda Hass ahır ve çayır hizmetinde kullanılmak üzere gayr-i Müslimlerden ve bilhassa Bulgarlardan tertip olunan bir askeri sınıftır⁽¹¹³⁾. Tahrir defterimizde 4 voynuk ailesi mevcuttur⁽¹¹⁴⁾. Voynuk teşkilatında Çeribaşı Müslüman, Pirinkür ve Likatör(ler) Hıristiyan zabıtlardan seçilmektedir⁽¹¹⁵⁾.

Ayrıca Tahrir defterlerinde gördüğümüz eşkınciler mevcuttur⁽¹¹⁶⁾.

C-GENEL DEĞERLENDİRME

Edirne Osmanlı Devleti'nin mülki taksimatı içinde Rumeli Eyâletine bağlı bir sancak durumundadır. Rumeli'nin fethedilmeye başlanması ile burada bir beylerbeylik kurulması zarureti ortaya çıkmıştır. Tesis edilen Rumeli Beylerbeyliğinin merkezi de Edirne olmuştur. Edirne, İstanbul'un fethine kadar Rumeli Eyâletinin Paşa sancağı ve aynı zamanda devlet merkezi, yani pay-ı taht olmuştur. Edirne bazen Paşa sancağına bağlı bir kaza merkezi, bazen Çirmen Sancağına bağlı bir kaza, bazen de sadece bir sancak olarak Osmanlı idari taksimatı içinde yer almıştır.

Sancak idaresinin başında sancak beyi bulunurdu. Sancak Beyi de askeri ve siyasi oterite bakımından sancağın bağlı olduğu beylerbeyliğine tabi idi. Osmanlı Devleti genel idari yapısında olduğu gibi Edirne'de Sancak Bey'inden sonra ilmiye sınıfına mensup padişah'ın yargı yetkisini temsil eden, hukuki görev ve yetkisi bulunan kadılar; Kadı'nın yardımcıları durumundaki muhtesibler; Asayişî sağla-

113)Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989, 1 vd.

114)TD 370, s.7

115)Aytunç Altındal, "Genel Olarak Çeşitli Dinlerde Hoşgörü ve Osmanlı Anlayışı", *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II*, İstanbul 1992, s.36

116)TD 370, s.7

makla görevlendirilen subaşilar; subaşiların yardımcıları olan muhızrlar yönetici zümre içinde yer almaktaydılar. Şer`iyye sicillerinde bu idareci zümre ile ilgili pek çok bilgi mevcuttur.

Edirne Osmanlı Devleti'nin batıya yaptığı seferlerde merkez olmuş bir garnizon şehiri durumundadır. Sultan Murad Hüdavendigâr tarafından burada Yeniçeri odaları tesis edilmiştir. Belgelerimizde askeri sınıflara mensup olanların isimleri ve unvanları geçmektedir. Yukarıda belirttiğimiz vechile Edirne'nin askeri bir garnizon durumunda ve devletin pay-ı tahtı olması gibi sebeplerle belgelriimizde askeri sınıfların hepsine birden "Cundi" ifadesi kullanılmakla beraber diğer askeri unvan ve isimlerde çokça geçmektedir.

II. BÖLÜM

ŞEHİRİN FİZİKİ YAPISI

Rumeli'nin fethi ile ele geçirilen şehirler, Türk-İslâm mimarisinin özelliklerine göre tesis edilmeğe başlanmıştır. Türkler, feth ettikleri şehirlerin önceki izlerini ortadan kaldırma gibi bir tutum ve davranış içinde olmamışlardır. Feth edilen bir şehre umumiyetle ilk yerleşenler tımar sahibi askerler olup, bunları göçebelerin yerleşmeleri izlemekteydi. Gelenler konmuş oldukları yerlere namazgâhlar yapıyorlar, eski kiliseleri camiye çeviriyorlardı. Bu iskân faaliyeti uzun süre devam etmiştir⁽¹⁾.

Kaleler, büyüyen Osmanlı şehirlerinin ortasında kalmıştır. Şehri çepeçevre saran surların dışına yerleşen Türkler yeni yeni mahalleler kurmaya başlamışlardır. Türk şehirlerini bedestenler, esnaf çarşıları çeşmeler ve diğer dini-sosyal yapılar süslemiştir⁽²⁾.

A-EDİRNE KALESİ

Osmanlı dönemi Türkiye şehirlerinde ilk göze çarpan, şehrin kalesi, surları ve şehre giriş kapılarıdır. Şehirlerin

1)Doğan Kuban, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1982, s.149

2)Yusuf Oğuzoğlu, "Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1987, s.1

uygun yerlerinde inşa edilen iç kalelerde, kale erleri, silah ve mühimmattan başka, genellikle zindan, barut ve tahıl mahzenleri, hazine veya resmi belgelerin korunduğu özel bölümler bulunurdu. Bazı kalelerde yüksek kuleler ve etrafında su dolu derin hendekler mevcuttu⁽³⁾.

Hadrianus zamanında (117-138) yapılmış olması muhtemel olan, Edirne kalesi batıya doğru dört köşeden biraz uzunca, 3 m. kalınlığında, 6. m. yüksekliğinde, 1. km. kadar surla çevrili olup dört köşesinde birer kule ve her kule arasında da 12 şer burç vardır⁽⁴⁾. Bu kulelerin birincisi, kuzeye bakan Büyük Kule⁽⁵⁾, diğeri Kalenin kuzeybatı kısmındaki Yelli Burgazdır⁽⁶⁾. Edirne'nin fethinde Hacı il-Beyi kuvvetlerinin Edirne'ye buradan girmeleri dolayısıyla bu isimle anılmaktadır. Bu Kalenin eskiden vüzerâ ve ümerânın hapsi için kullanıldığı da vakidir. Üçüncüsü ise Germe Kapı Kulesi⁽⁷⁾, Güney-batı tarafında olup Meriç nehri kıyısındadır. Dördüncü kule ise Güney-doğu köşesinde olan Zindan Kule⁽⁸⁾, olup, bu kule yeniçerilik kaldırılınca kadar zindan vazifesini görmüştür. Evliya Çelebi'ye göre etrafında 12.000 adet beden ve bu beden-

3)Y. Oğuzoğlu, a.g.m., s.2; Moltke, Edirne'nin dıştan görünüşünü yazar-ken, "surları ve kuleleri, alçak kırmızı damları" diye sıralamaktadır. Şehrin dışından kalenin bu devirde de görüldüğü anlaşılmaktadır. Bkz. H. Von Moltke, Türkiye Mektupları, İstanbul 1969, s.26

4)Evliya Çelebi 160 burç olduğu kaydetmiştir. Bkz. Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi III-IV, (Nşr. Mehmed Zillioğlu), İstanbul 1986, s.329

5)E. Çelebi üzeri tahta ile kaplı olduğu için Kaplı kule diye geçmektedir. Bkz. E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.330

6)E. Çelebi'de Makedone Kulesi diye geçmektedir.Bkz. E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.330

7)E. Çelebi'de Manyas kulesi diye geçmektedir.Bkz. E. Çelebi, a.g.e. III,-IV, s.330

8)E. Çelebi'de Tevkifhâne kule diye geçmektedir. Bkz. E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.330

lerin hepsinde mazgallar bulunmaktaydı. Ayrıca surların etrafında o devride halâ kalıntıları duran hendekler mevcuttur⁽⁹⁾.

Kalenin Dokuz kapısı vardır. Bu kapılar:

a-Kule Kapısı, Büyük kulenin yanında olduğu için bu ismi almaktadır. Ketenciler pazarına açıldığı için ketenciler kapısı da denilmektedir.

b-Top kapısı, Sultan II. Murad Han tarafından Kalenin iç tarafındaki tophâne yanında Alaca Hamam'ın (Çifte Hamam) inşaaından sonra açılmıştır.

c-Kafes Kapı; Mihal köprüsü tarafına açılırdı. Etrafında kadınlara has hapishâne bulunduğundan bu isimle anılmıştır.

d-Keçeciler kapısı; Kalenin dışında keçeciler bulunduğundan bu isimle anılır. Kapının açıldığı kalenin içinde kazancılar olması dolayısıyla kazancılar kapısı diye de anılır.

e-Oğrın Kapı; Germe-kapı'nın bulunduğu tarafda dar ve gizli bir kapı idi.

f-Manyas Kapısı, Kuzeye açılan kapıdır. Edirne Kale'sinin kapılarından 885/1480 yılından itibaren resim alındığı görülmektedir⁽¹⁰⁾.

g-Tavuk kapısı, doğu tarafına Taht-el-kale'ye açılır. Eskiden tavuk pazarı burada kurulduğundan bu isimle anılır.

h-Balık Pazarı Kapısı, Bit pazarına açılması dolayısıyla bu ismi almıştır. Daha sonraları İğneciler kapısı veya İstanbul kapısı diye anılmıştır.

9) Hans Dernschwan, surların önünde hendek olmadığını söylemektedir. Bkz. Hans Dernschwan, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, (Çvr. Yaşar Önen) Mersin 1992, s.45

10) M. Tayyib Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar -Milkler- Mukataalar, İstanbul 1952, s.115; 935/1529 yılında Manyas kapısının mukataa geliri 10.000 akçedir. Bkz. TD 370, s.5

i-Orta Kapı⁽¹¹⁾,

Saraylar, iç kalenin merkezine yapılıırken, I. Murad sarayını surun dışındaki Kavak Meydanına yaptırmıştır. Sultan II. Murad ise Tunca nehri kıyısına köşkler yaptıрмаğa başlayarak yeni sarayın temelini atmıştır. Şehrin mahallelerini dıştan saran bir sur da mevcut değildir. Şehrin dışındaki yerleşim Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesinden sonra Anadolu'dan gelen göçlerle kısa zamanda geniş bir sahayı kaplamış ve II. Murad devrinde 1421 yılından itibaren ziyadesiyle gelişmiştir⁽¹²⁾. Sadece, Edirne Kalesi içinde 14 zımni mahallesi, kale dışında ise 144'ten fazla mahalle vardı⁽¹³⁾.

B-SARAYLAR

1-Eski saray (Saray-ı Atik)

Edirne feth edildiği zaman kale içinde Manyas kapısı yakınında bir saray bulunmakta idi⁽¹⁴⁾. I. Murad bu sarayı beğenmeyerek kale haricinde bir saray inşasını başlattı (H. 767/ M. 1365/1366). Sarayın yapımının H.769/ M.1367-68) de bitmediği Tacü't-tevârih'teki, hünkâr" Edirne Sarayı daha bitmemiş bulunduğundan, Dimetoka'da kışlamış",ifadesinden an-

11)M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", İ.A.IV, s.115;Kaynaklarda kale kapıları hakkında farklı bilgiler mevcuttur. E. Çelebi'de, Balık Pazarı Kapısı, İğneciler Kapısı, Zindan Kapısı, Manyas Kapısı, Mihal Kapısı ve Top Kapısıdır. Bkz. E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.330; " Tavuk kapı, İğneciler, Balık Kapı, Orta Kapı, Kule Kapısı, Topkapı, Kafes Kapı-Keçeciler Kapısı, Uğrın Kapı ve Manyas kapı" şeklinde açıklanmaktadır. Bkz. Rifat Osman, Edirne Sarayı, (Nşr. Süheyl ünver), Ankara 1989, s.11 (Dn 1)

12)Halil İnalçık, "Murad II." İ.A. VIII., s.612

13)Bu hususu mahalleler bahsinde ele aldık.

14)M. T. Gökbilgin, Edirne..., s.116; "Edirne Fatihî Birinci Sultan Murad Han Dimetoka'da kalmıştır; Eğer Bizans asarından Edirne'de saray bulunsa veya mevcut saray ikamete müsait olsa idi Dimetoka'da temdid-i ikamete lüzum görülmez idi". Bkz. R. Osman, a.g.e., s.11

laşılmaktadır⁽¹⁵⁾. Bu sarayın yeri kesin olarak bilinmemektedir⁽¹⁶⁾. Fakat, Evliya Çelebi Eski Sarayın Kavak Meydanında olduğunu yazmaktadır⁽¹⁷⁾. Yıldırım Bayezid devrinde de ayrı bir saray ve köşk yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun I. Murad'ın yaptırdığına ilave mi? yoksa müstakil mi? olduğu anlaşılamamaktadır⁽¹⁸⁾. Eski Saray, Musa Çelebi zamanında genişletilmiştir. Kuzeye açılan demir bir kapısı vardır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Engürüs seferi⁽¹⁹⁾ dolayısıyla bu sarayda Yeniçeri odalarını imar ettirdi. 40.000 yeniçeri ve 6000 gılman-ı hassı hazır tutmak için saraya divân-hâne-i âliler ve has oda, büyük ve küçük hazine, kiler, doğancı ve seferliler odalarıyla donattı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında bu sarayda 3000 hass gulam çeşitli ilimler okuyarak tahsillerini tamamladıkları bilinmektedir⁽²⁰⁾. Bu sarayın hamamı da mevcuttur⁽²¹⁾.

2-Yeni saray (Saray-ı Cedid)

Edirne'nin fethinden önce av yeri olan ve şehrin kuzey-batısındaki mıntıkaya, Murad Hüdavendigâr, halktan uzak ibadet

15) Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-tevarih-I*, (Hzr. İ. Parmaksızoğlu) Ankara 1979, s.135

16) M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.116; *Edirne Eski Sarayı için Bkz. R. Osman, a.g.e., s.16-20*

17) E. Çelebi, *a.g.e. III-IV, s.352*

18) M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.116

19) Kanunî'nin 1541 yılında gerçekleştirdiği seferdir. Bu sefere tarihimizde Engürüs Seferi denilir. Geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1983, s.337-340, M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İ.A. X, s.125 vd.*

20) E. Çelebi, *a.g.e. III-IV, s.352*

21) E. Hakkı Ayverdi-İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976, s.136; 370 numaralı Tabu Tahrir defterinde "Hamam-ı Saray" olarak geçen hamam bu saraydaki hamam olmalıdır. Zira, bu hamamın vatan-daşa açık olması gerekir vergi alınması muhtemeldir.

edebilmek için bir tekke yaptırmıştır⁽²²⁾. Tunca Sarayı, Hünkâr Bahçesi Sarayı ve Edirne Sarayı gibi isimlerle anılmasının yanında, vesikalarda "Saray-ı Cedid-i Âmire" şeklinde de geçmektedir⁽²³⁾. Sarayın büyük kısmı Edirne'nin kuzey-batısında Bülbül Adası ve Tavuk Ormanı denilen sahada, inşa edilmiş olup, Tunca Nehrinin her iki kısmına da, köşkler, kasırlar ve müteferrik binalar yapılmıştır⁽²⁴⁾. Tunca nehrinin ikiye bölünmesiyle meydana gelen adacıkta bir bölümü inşa edilen sarayın bu kısmına "Saray İçi" denilmektedir⁽²⁵⁾. Saraya bağlantı Saraçhane köprüsü ile sağlanmaktadır. Edirne Sarayı Topkapı Sarayından daha geniş bir sahada kurulmuş olup, Topkapı sarayına örnek teşkil etmiştir⁽²⁶⁾.

II. Murad'ın Tunca Nehri kenarında köşk yaptırmasıyla başlayan saray yapımı onun ölümü ile Fatih Sultan Mehmed tarafından tamamlanmış ve her Padişahın yeni ilâveler yaptırmasıyla genişlemiştir⁽²⁷⁾. Kanunî Sultan Süleyman, Alman seferi⁽²⁸⁾ sırasında kışı bu sarayda geçirince mamûr hale ge-

22)E. Çelebi, a.g.e.III-IV, s.352-354

23)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.117

24)E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.136

25)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.117

26)Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı, İstanbul 1984, s.292*

27)Suut Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi, Ankara 1965, s.234*

28)Kanunî Sultan Süleyman'ın Viyana Kuşatmasından sonra Ferdinand'ın Macar Beylerini de Osmanlılara karşı ayaklandırmaya çalışması ve Budin'i muhasara altına alması üzerine ertesi yıl 1532 senesinde Kanunî Osmanlı Ordusu ile Ferdinand üzerine yürüdü. Bu sefere tarihimizde Alman seferi denilmektedir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.331-335; M. T. Gökbilgin, "Süleyman I", *İj.A. X, s.123 vd.*

tiilmiştir⁽²⁹⁾. Bu sarayın kollar arasındaki bağlantıları köprülerle sağlanmakta olup en gösterişli yapısı Cihannüma Kasrıdır. Bu kasrın yanında Kum kasrı inşa edilmiştir⁽³⁰⁾. Padişahlar bazen kışları Edirne Sarayı'nda geçirerek av partileri düzenlerlerdi⁽³¹⁾. Fatih burasını aynı zamanda bir kültür merkezi haline getirmiştir. Şehzadeliği döneminde Manisa'da bulunan kitaplarını, Osmanlı tahtına geçmesiyle, Edirne'ye, saraya naklettirdiği bilinmektedir⁽³²⁾.

3-Buçuk Tepe Sarayı

"Saray içi"ndeki binaların çukur ve kapalı olmasına karşılık bu saray havadar ve serin olduğu için yazlık olarak kullanılırdı⁽³³⁾.

Bu sarayların dışında da Edirne'de saraylar bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Edirne'de iki sultan sarayından başka 340 vezir sarayı olduğunu yazmaktadır. Evliya Çelebi: "Bunlar bildiklerimiz olup kırmızı kiremitle örtülüdür. Amma yeni ve eski saraylar hükümdar sarayı olması sebebiyle hepsi kârgir binadır ve has kurşunla örtülüdür" demektedir⁽³⁴⁾.

29)Edirne süslemelerini, Muradiye'de üç Şerefeli'de ve ince zevklerle bezemiş saraylarının en göze çarpan yerlerinde buluyoruz. Bkz. Süheyl Ünver, "Edirne'de Mimari Eserlerimizdeki Tabii Çiçek Süslemeleri Hakkında", V.D. V, Ankara 1962, s. 15; E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.352-354

30)O. Aslanapa, a.g.e., s.292

31)Busbecq, Türk Mektupları, (Nşr. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s.119

32)İsmail Erünsal, "İslâm Medeniyetinde Kütüphaneler" DGBİT XVI, İstanbul 1990, s.260

33)Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", V.D. V, Ankara 1962, s.199

34)E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.354; Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bu rakam abartılmış olmalıdır. Saray tabirini kullanması görkemli binalara da saray denilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

C-MAHALLELER

Mahalle şehri meydana getiren temel unsurdur. Mahalle Arapçadan gelmiş olup ilk önceleri konaklanan yer olarak kullanılmıştır. Daha sonraları şehrin veya daha küçük yönetim birimlerinin bir bölümü olarak kullanılmıştır. Toplumda karşılıklı olarak insan ilişkilerinin düzenlenişinde ve biçimlenişinde, kısaca kendine has unsurlarıyla aynı mahalde oturanlar arasında akrabalık derecesinde kuvvetli dayanışmanın sağlandığı yer mahalledir.

Osmanlı Devleti'nde muhtelif din ve milliyetlere mensup olan topluluklar ayrı mahallelerde otururlardı. Çeşitli meslek erbabının kurmuş olduğu mahalleler de bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde farklı din ve milletlere mensup olanların meydana getirdikleri mahalleler hiç bir zaman din kavgalarına sebebiyet vermemiştir. Aksine son derece ölçülü kültürel ve iktisadi yakınlaşmanın doğmasını sağlamıştır.

Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan ve bu ölçüde de birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal ve iktisadi dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir⁽³⁵⁾. Bir diğer ifadeyle aynı mescidde ibâdet eden "cemâ'at"ın aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir. Mahallenin sosyal bir birim olarak taşıdığı önemden dolayı, Orta-doğu ve islâm kültür çevresinin şehirleri, mahallelerden oluşan bir birleşim biçiminde tanımlanır. İslâm şehrinin en önemli özelliği olarak da çeşitli dinî ve etnik gruplara göre bölge ve semtlere ayrılmış olmasını belirtirler. Bu gözlem, bir ölçüde Osmanlı şehirleri için de doğrudur. Osmanlı şehirlerinde de genellikle müslüman olmayanlar, ayrı mahallelerde oturuyorlardı. Bundan başka, bazı meslek mensupları

35)Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine" *Osmanlı Araştırmaları-IV, İstanbul 1984, s.70*

kendi meslek adlarıyla bilinen mahallelerde topluca yaşıyorlardı. Mesela bazı grupların toplumun bütününden ayrı bir mahalleye kapanışın, Osmanlı öncesi islâm şehirlerindeki kadar katı olmadığını, hemen belirtmek gerekir. Bunun nedeni bir merkezi imparatorluğun kuvvetli otoritesi ve genel güvenliğin sağlanması için alınan önlemlerin, yaratılan kurumların işlevlerini iyi yerine getirmesi sonucu, mahallenin bir savunma alanı olmaktan çıkıp şehir sakinlerinin birbiriyle daha rahat ilişki içine girebilmeleridir⁽³⁶⁾.

Osmanlı şehrinde mahallenin belirtilmesi gereken bir diğer önemli özelliği de, temel yönetim birimi olmasıdır. Vergi yükümlüsü reâya tek tek tahrir defterlerine ve diğer vergi kayıtlarına, buldukları mahallelere göre ad ad yazılmıştır. Oturdukları binaların da hangi mahalle sınırı içinde bulunduğu kesinlikle belirlenmiştir⁽³⁷⁾.

Camiler veya mescidler islâmın ilk devrinden beri ibadet yeri oldukları gibi müslümanların işlerini görmek ve karar altına almak için toplana geldikleri yerdir. Her semtin camisine gelenler hükümet tebligatından ve alınan kararlardan haberdar olurlardı. Resmen görevi olamamasına rağmen nüfuz ve itibar sahibi olan imam bu işleri yürütüyordu⁽³⁸⁾. Mahalleli birbirini yakından tanıdığı için herhangi bir olayda, bir kişinin durumu hakkında komşularının ve mahalle imamının tanıklığının büyük önemi vardır. Bu yüzden çoğu kez, mahkemede kanıtlar ve görgü tanıklarının sözleri değerlendirilirken, bir de sanığın mahallesinde nasıl tanındığı araştırılmaktadır⁽³⁹⁾. Bu nedenle de imâm mahallenin temsilcisi durumundadır. Osmanlı

36)Ö. Ergenç, *a.g.m.*, s.70

37)Ö. Ergenç, *a.g.m.*, s.72

38)İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1984, s.543

39)Ö. Ergenç, *a.g.m.*, s.74

kanununa göre mahallede yaşayanlar birbirlerine müteselsilen kefil olmak zorundadırlar ve bir anlamda birbirlerinin davranışından sorumludurlar⁽⁴⁰⁾.

Mahalle ahalisinin kendilerini rahatsız eden, ahlak ve namus dışı davranışlarda bulunan kişileri, mahalleden çıkartmak hakları vardır⁽⁴¹⁾.

Edirne feth edilince kale içinde 2-3 kilise ve 5-10 mahalleden oluşmaktaydı. Mihal köprüsünün diğer tarafında kalan Aina kasabasından ibaretti⁽⁴²⁾. Kanuni döneminde Osmanlı Devleti sınırları içinde seyahat etmiş olan Busbecq Edirne şehrinin eski surlarının çok büyük olmadığını fakat surların dışındaki mahallelerin Türkler tarafından kurulup inşa edilen binaların şehrin büyüklüğünü artırdığını belirtmektedir⁽⁴³⁾. İlk bilinen camilerin kale içinde olması ve Mihal Bey hamamının batısında Tunca nehri civarında Hacı İlyas Bey mahallesi kaydının görülmesi, şehrin ilk Türk sakinlerinin kale surları dışına pek taşmadıklarını gösterir⁽⁴⁴⁾.

Edirne'de Gayr-i müslim halk, kale içinde oturmak hakkı kendilerine bırakılmak şartıyla, kenti Lâlâ Şahin Paşa'ya teslim etmelerinin karşılığında tanınan haklar sonucu, Hıristiyan ahalinin Müslümanlardan ayrı oturduğu sonucuna varılabilir. Fakat bazı mahallelerde karışık oturulduğu görülmektedir⁽⁴⁵⁾.

40)Ö. Ergenç, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bilgiler", IX Tarih Kongresi Bildirileri II, Ankara , s.1420

41)Ö. Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine" Osmanlı Araştırmaları-IV, İstanbul 1984, s.74

42)M. T. Gökbigin, Edirne..., s.119

43)Busbecq, a.g.e., s.37-39

44)M. T. Gökbigin, Edirne..., s.119

45)Temur Koça Mahallesiinde 29 müslüman hâne ve 12 gebr hane, Sitti Hatun mahallesiinde 13 müslüman, 6 gebran, Hoca Ömer sipahi mahallesiinde 24 müslüman, 1 gebr, Hacı Safa mahallesiinde 20 müslüman, 1 gebr, Hacı Halil Atar

Türk Halkı şehrin sıkıcı surları içine girmeyip surların içini Rum ve Yahudilere bırakmıştır. Kale içinde 2 İslâm, 4 Yahudi ve 10 Rum mahallesinin bulunduğu kaydedilmektedir⁽⁴⁶⁾. XVI. asır başlarında kale içinde 10 müslüman mahallesinin varlığından bahs edilmektedir⁽⁴⁷⁾. Şeriyeye sicilinde ev satışı dolayısıyla bir Yahudi ailenin müslümanlarla da aynı mahallede oturduğuna şahit olmaktadır⁽⁴⁸⁾. Tapu tahrir defterinde 8 cemaat olarak görülen Yahudilerin, II. Murad zamanından itibaren Osmanlı sınırları içine yerleşmeye başladıkları görülmektedir⁽⁴⁹⁾. Bu durumda şehrin dışında Türklerle beraber mahalle oluşturmaları veya yerleşmeleri mümkündür. Tahrir Defterinde Yahudilere ait olamak üzere Hacı Bâyezid Mahallesiinde bir kayıt geçmektedir. Mahallenin nüfusunun başka mahallelere göçmesi dolayısıyla az olduğunu ve 1 imam 1 mü'ezzin ve 1 hânenin kaldığı kaydedilmiştir. "Bunlardan gayri zikr olun odalarda Yahudiler sâkin olup hâne-i avarız mahallinde mukayyiddir." denilmektedir⁽⁵⁰⁾. Tapu Tahrir defterinde olmayan fakat şer'-

mahallesiinde 17 müslüman, 6 gebr, Hacı Alâeddin mahallesiinde 13 müslüman 15 gebran, Üsküfçü Hızır mahallesiinde 28 müslüman, 2 gebr, kayıtlıdır. Müslüman mahallelerinin tamamında 46 gebrân hâne bulunmaktadır. Bkz. TD 370, s.1

46) Besim Darkot, "Edirne, Coğrafi Giriş", Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıl Dönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.7'de Evliya Çelebi kaynak gösterilerek verilmiştir. Fakat Evliya Çelebi'de "Kale içinde hepsi 14 mahalledir. Güreşçiler Tekkesi yakınında 3 adet İslâm Mahallesi vardır. Bir Müslüman mahallesi de Topkapısı içinde vardır. Geri kalan 10 mahalle kale içindedir..." E. Çelebi, a.g.e.III-IV, s.330

47) M. T. Gökbigin, Edirne..., s.119

48) Edirne Şer. Sic. No:1-129/1

49) Heyet, "Yahudiler" İ.A. XIII, s.341 ; Bazı yazarlara görede Yahudilerini II. Bayezid devrinden itibaren Osmanlı sınırları içine iskan edilmeye başlandığı görülmektedir. Bkz. Hikmet Tanyu, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler I, İstanbul 1976, s.145

50) TD 370, s.4

iyeye sicilinde rastladığımız Yahuda mahallesi⁽⁵¹⁾ bu topluluğun kendi adları ile bir mahalle teşekkül ettirdiklerini de göstermektedir. Bundan da 1529 tarihinden sonra Edirne'de bir Yahudi mahallesinin kurulduğu anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi döneminde Selimiye minaresinden baktığında büyük evlerin kiremitle örtülü olduğunu yazmaktadır⁽⁵²⁾. Moltke'de Edirne'nin uzaktan görünüşünün güzelliğinden bahs ederken alçak kırmızı damlı evler ve ağaçlık olmasından bahs etmektedir⁽⁵³⁾.

Biz mahallenin nüfus hesaplamasında 1529 tarihli 370 numaralı Tapu Tahrir defterinde geçen "hâne sayısı" esas alınarak her hanede 5 kişinin varlığını kabul etmek⁽⁵⁴⁾ suretiyle, tahmini rakamlar vereceğiz⁽⁵⁵⁾.

Edirne'de çalışmış olduğumuz dönemde bulunan mahalleler, Tahrir defteri ve şer'iyeye sicillerinden bulduklarımız şu şekilde sıralanmaktadır: Şer'iyeye sicilinde tesbit ettiğimiz mahallelerin I Nolu Şer'iyeye Sicilinde ne vesileyle geçtiğini vereceğiz.

Mahalle-i Derzi Abdi

951 Zilkade/1545 Şubat başlarında yazılan belgede, ölen Hacı Sefer Şah bin Hacı Ali adına çocuklarına kendilerine miras olarak kalan Macar asıllı Hıdır bin Abdullah ve Rus asıllı Pervane bin Abdullah isimli kölelerin azat edilmesi se-

51)Edirne Şer. Sic. No:1-129/1; Edirne Şer. Sic. No:1-129/2; Edirne Şer. Sic. No:1-129/3,

52)E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.354

53)H. V. Moltke, a.g.e., s.26-27

54)Ö. Lütfü Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" *Türkiyat Mecmuası X, İstanbul 1953, s.1-26* ; Nejat Göğünç, "Hane Deyimi", *İ.Ü.E.F.D-XXXII, İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatırı Sayısı, İstanbul 1979, s.331-348*

55)Ö. L. Barkan, a.g.m. s.21-23.

bebiyle kayd edilmiştir⁽⁵⁶⁾. Bu mahallenin 1529 tarihinden sonra kurulmuş olması ihtimali yüksektir. Mahallede ne kadar nüfusun yaşadığını hakkında bilgi elde edemedik.

Mahalle-i Top Hâne

Cemaziyel Ahir 946/Kasım 1539 tarihli belgede, icâret (kira) borcunun ödenmesine dair geçmektedir. Hasan Beg bin Hızır ve Mustafa Beg bin Abdullah şahitliklerini ölen İbrâhim bin Mehmed Beg'in şeri vasisi ve mallarının zabtından mesul olan Ahmed bin Abdullah'ın huzurunda Edirne'nin mahallelerinden Top Hâne şahitlerle davacı olan Mehmed bin Murâd davacı olan mezbur şahıs 700 dirhemini ödediğini ve 100 dirhem gümüş borcunun ileride nefesine ödenmesine karar verildiğine dairdir⁽⁵⁷⁾.

Mahalle-i Cepe Ali

Bu mahalle Cemaziyel-evvel 946/ Kasım 1539 tarihi belgede, ölen Hacı Ferhad bin Abdullah'ın hayatta iken Ramazan bin Abdullah'a verdiği 1880 dirhem borcun ödenmesine dair geçmektedir⁽⁵⁸⁾.

Mahalle-i Yıldırım⁽⁵⁹⁾

Muharremü'l-haram 946/ Mayıs 1539 tarihli belgede, ölen Hayreddin Beg bin Yusuf'un hayatta aklı sıhhati yerinde iken kızı Aişe binti Hayreddin Beg'e Edirne'nin mahallelerinden "Yıldırım Han" mahallesinde 3 süfli ev, ve oda ve ala İstabl ve üstünde oda bulunan mülkü hibe ettiği kaydedilmiştir⁽⁶⁰⁾.

Mahalle-i Darabân

Safer 951/ Mart 1544 başlarında yazılan belgede, ölen

56)Edirne Şer. Sic. No:1-131/3

57)Edirne Şer. Sic. No:1-25/3

58)Edirne Şer. Sic. No:1-.22/1

59)Edirne Şer. Sic. No:1-10/3"Yıldırım Han"; Edirne Şer. Sic. No:1-104/5

60)Edirne Şer. Sic. No:1-10/3

Hayreddin Beg bin Abdullah'ın vasisi ve mallarınının zaptından mesul olan Emin bin Yusuf'un Konstantiniyye yolu üzerinde bulunan muhallefatınının Edirne'nin mahallelerinden Darabân mahallesinde oturan Cafer'e 8000 dirhem karşılığında sattığına dairdir⁽⁶¹⁾. Mahallede ne kadar nüfusun olduğunu ve ne zaman kurulduğuna dair bilgimiz yoktur. Fakat 1529 tarihinden sonra kurulmuş olması muhtemel dahilindedir.

Mahalle-i Tobuzcu

950 Ramazan/ 1543 Kasım ayı başlarında yazılmış olan bir belgede, Edirne beytü'l-mal emini Arslan Beg bin İskender'in ölen Fatıma binti Mehmed'in muhallefatını sattığına dairdir. Edirne'nin mahallelerinden Topuzcu Ali mahallesindeki, dahili 3 süfli ev ve üzerlerinde yüksek bir ev bir bir-i mai ve fırın ve sofa ve kenif haricinde ise bir süfli ev üzerinde yüksek ev ve sofa ve bir-i mai İstabl ve iyi matbah ve kenif bulunan mülkü Sinan bin Abdullah Kaşdü'l-emiri 20.000 dirhem karşılığı satın almasıyla ilgili olarak geçmektedir⁽⁶²⁾. Mahallenin nüfusu ve mimari eserleri hakkında bilgimiz yoktur.

Mahalle-i Kadı Hoca

Belgelerimiz arasında borç ibrası ile ilgili olarak geçmektedir. Edirne'nin mahallelerinden "Kadı Hoca mahallesinde" oturan Yasemin binti Abdullah ölen Sitti Hatun binti Abdullah'tan "cihetü'l-karz" borç verme yolu ile 600 dirhem alacağı olduğunu şahitlerle davacı olarak iddia etmiş ve ödenmesine karar verilmiştir⁽⁶³⁾. Mahalledeki nüfûs ve mimari eserler hakkında bilgiye sahip değiliz.

Mahalle-i Hâdım Kaydoz

951 Recep/ 1544 Eylül ayı başlarında yazılan bir belgede,

61) Edirne Şer. Sic. No:1-104/4

62) Edirne Şer. Sic. No:1-96/1

63) Edirne Şer. Sic. No:1-19/4

Ramazan bin Süleyman'ın karısı Hatice binti Piri Edirne'nin mahallelerinden Hâdım Kaydoz mahallesinde müştemiilatı "ikisi alacak olan 3 ev fevka ahdehüma beyt-i ulvi ve ıstabl ve bir-i ma-i ve kenif" olan mülkü 4000 dirheme satığı kaydedilmiştir⁽⁶⁴⁾. Mahallenin nüfusu hakkında bilgimiz yoktur.

Mahalle-i Bancıöcü Şaban

951 Cemaziyel-ahir/1544 Ağustos ayında yazılan bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Bancıöcü Şaban mahallesinde ölen Üstad Hüseyin bin Hasan'ın tutulan terekesindeki müştemiilatı yazılı "ala süfli ve fevkahüma beyt-i ulvi ve Sofa ve İstabl ve kenif duvarla çevrili" malları vakfettiği zikredilmektedir⁽⁶⁵⁾.

Mahalle-i İmâret

Belgelerimizde bu mahallenin başındaki şahıs yazılmamıştır. Aslında bu başlı başına bir mahalle değildir. Fakat yazıda imâret sahibi belirtilmediği için ayırmamız mümkün olmamıştır⁽⁶⁶⁾.

Mahalle-i Yahud

Bu mahalle Zilkade 951/ Ocak 1545 tarihli bir belgede, ölen Derviş bin Mahmud'un terekesinde Kasım bin Abdullah'ın cihetü'l-karz yoluyla verdiği borcundan dolayı alacağı olduğuna dair dava bahsinde geçmektedir⁽⁶⁷⁾. Mahallenin fiziki özellikleri hakkına yeterli bilgiye sahip değiliz. Fakat 1529 tarihinden sonra kurulmuş olmalıdır.

Tapu tahrir defterimize göre müslüman mahalleler şu şekilde sıralanmaktadır.

64) Edirne Şer. Sic. No:1-115/8

65) Edirne Şer. Sic. No:1-113/5

66) Edirne Şer. Sic. No:1-129/4, Edirne'de imâretler, yaptırılan şahısların adı ile kayıtlıdır. Bu mahalle sadece imâret olarak yazılmıştır.

67) Edirne Şer. Sic. No:1-129/1; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-129/2; Edirne Şer. Sic. No:1-129/3 nolu belgelerde de geçmektedir.

1-Müslüman Mahalleleri

Mahalle-i Çavuş Bey⁽⁶⁸⁾

Çavuş Bey, II. Murad devri ümerasındandır. Kubbeli ve bir minareli bir camii de vardır. Kitabesinden 847/1443 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. 20 rebiü'l-evvel 946/26 Temmuz 1539 tarihli belgemizde, ölen Kamer binti Karagöz'ün muhallefatından Aişe binti Karagöz'e satış yaptıklarını Edirne Beytü'l-mal emini Ramazan Beg bin Abdullah ve Katibi Mehmed Beg bin Abdullah ikrar ettiler. Edirne'nin mahallelerinden Çavuş Başı mahallesinde tutulan terekesindeki mülkün özellikleri "ala beyt-i süfli ve fevka beyt-i ulvi ve hanut ve kenif ve muhudata" şeklinde sıralanmıştır⁽⁶⁹⁾. Mahallede 2 imam, 1 mü'ezzin, 13 hâne, 2 mücerred kaydedilmiştir. Görüldüğü gibi belgede de Çavuş Başı Mahallelesi olarak geçmektedir.

Mahalle-i Çakır Ağa⁽⁷⁰⁾

Çakır Ağa Fatih devri ricalinden olup mahallesini Saraçhâne mevkiinde kurmuştur⁽⁷¹⁾. Fatih devrinde sekbanbaşılık yapmıştır. Kale dışında bir de mescidi vardır⁽⁷²⁾. Daha çok Bursa, İstanbul ve Silivri'nin iskâna açılmasında emekleri geçmiştir. Camiindeki kitabenin tarihi 857/1452'dir. İstanbul'un fethine katılan mücahidlerdendir. Bursa'da da subaşılık yapan Çakır Ağa, Eski Kapan ve Tahtakale civarında dükkanlar, evler ve bir çifte hamam bina etmiştir⁽⁷³⁾. Mahallede 1 Şeyh,

68)TD 370, s.1

69)Edirne Şer. Sic. No:1-17/1

70)TD 370 s.1

71)B. N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.201

72)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.37 (Dn. 2)

73)M. T. Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", Edirne, Edirne'nin Fethinin 600. Yıl Dönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.174

1 imam, 2 mü'ezzin ve 26 hâne, 13 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı İvaz⁽⁷⁴⁾

Hacı İvaz, Tokat ahilerinden Ahi Bayezid bin İvaz'ın oğlu olup tımarlı sipahi iken Çelebi Mehmet'e intisap etmiş Tokat subaşılığı yapmıştır. Çelebi Mehmet hükümdar olunca da vezirlik makamına yükselmiştir. II. Murad devrinde Mustafa Çelebi olayında önemli roller üstlenmiştir. Divanda vezirler arasındaki çekişmenin sonucu olarak 830/1427 tarihinde gözlerine mil çekilerek vezirlikten azat edilmiştir. 832/1429 tarihinde Bursa'da taundan vefat etmiş ve Kuzguncuk'a defn edilmiştir⁽⁷⁵⁾. Adına kurulan mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 31 hâne, 6 mücerred ve 5 Fakirü'l-hâl bulunmaktadır.

Mahalle-i Arpacı Hamza⁽⁷⁶⁾

Bu mahallenin kurucusu olan Arpacı Hamza veya Hacı Hamza hakkında bilgimiz yoktur. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 31 hâne, 5 mücerred, 2 Fakirü'l-hâl ve 2 Yağcı bulunmaktadır.

Mahalle-i Zincirli Kuyu⁽⁷⁷⁾

Bu mahalle hakkında da yeterli bilgi bulunamamıştır. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 25 hâne, 1 mücerred, 2 Pir-i fâni ve 2 Ser-mahfil ve mu'allim bulunmaktadır.

Mahalle-i Temür Koğa⁽⁷⁸⁾

Bu mahalle hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır. Mahallede 1 imam, 29 hâne, 1 mücerred, 1 Yamak ve 12 Gebrân bulunmaktadır.

74)TD 370, s.1

75)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.566-567

76)TD 370, s.1

77)TD 370, s.1; TD 77, s.1

78)TD 370, s.1; TD 77 "Temür Boğa"

Mahalle-i Sitti Hatun⁽⁷⁹⁾

Edirne'de Sitti Hatun adına bina edilmiş bir kaç esere rastlanmaktadır. Bunlardan bir tanesinde Sitti Hatun binti Abdullah kaydı vardır ki, bu cariyelikten tanınmış bir şahsın eşi olup servetini hayır işlerine yatıran birisi olmalıdır. Diğeri, Fatih devrinde Hoca Hasan Kızı ve Mehmed bin Hoca Kemal'in zevcidir. Bir diğeri ise, Zenbilli Ali Cemali Efendinin kızıdır⁽⁸⁰⁾. Tayyib Gökbilgin bu mahallenin Zenbilli Ali Cemali Efendi'nin kızına aid olması gerektiğini söylemektedir. Fatih'in Hanımı Sitti Hatun'un camii ve sarayının Karaca Bevvâb semtinde olduğu yazılmıştır⁽⁸¹⁾. Dulkadirli Beyi Süleyman Bey'in beş kızından biri olan Sitti hatun 853/1449'da Fatih Sultan Mehmed tarafından istenerek, Edirne'ye getirilip düğünü yapıldı. Ölünceye kadar Edirne'de yaşayan Sitti Hatun adına bir saray ve camii mevcuttur⁽⁸²⁾. Sitti Hatun 891/1486 yılında Edirne'de vefat etti⁽⁸³⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 13 hâne ma'a habbâz, 1 Fakirü'l-hâl ve 6 Gebrân bulunmaktadır.

Mahalle-i Devletşah⁽⁸⁴⁾

Saraçhâne semti civarında Tunca nehri kıyısında Devletşah mescidi etrafında kurulmuştur. Mahalleye ve mescide adını veren Devletşah Çelebi Mehmed'in annesi Germiyanoglu Süleyman Şah'ın kızı olduğu belirtilmesine rağmen vakfiyesinde Devletşah binti Abdullah kayıtlı olduğu da belirtilmektedir⁽⁸⁵⁾.

79)TD 370, s.1; TD 77, s.3

80)M. T. Gökbilgin, *Kurucular...*, s.176-177

81)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.38 (Dn. 7)

82)B. N. Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, s.199-204

83)İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e. I*, s.450

84)TD 370, s.1 ; TD 77, s.3-4

85)M. T. Gökbilgin, *Kurucular...*, s.170

Mahallede 26 hâne, 4 mücerred ve 2 Pîr-i nâ-tuvân bulunmaktadır.

Mahalle-i Sıpkıncı Murad⁽⁸⁶⁾

Sıpkıncı Murad hakkında bilgi sahibi değiliz. Mahallede 914/1509 yılında Noktacı Kasım Efendi adında biri tarafından cami yaptırılmıştır⁽⁸⁷⁾. 951 Safer/1544 Nisan ayı başlarında kaydedilen bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Sıpkıncı Murad mahallesinde ölen Süleyman Beg bin Abdullah es-sipâhi tutulan terekasinden kölesi Musa bin Abdullah şahitlerle davacı olarak efendisinin hayatta aklı ve sıhhati yerinde iken azad edildiğini ikrar etti ve kabul edildi⁽⁸⁸⁾. Mahallede 1 mü'ezzin, 23 hâne, 2 mücerred ve 2 Fakîrü'l-hâl bulunmaktadır.

Mahalle-i Kiremitçi Halil⁽⁸⁹⁾

Kiremitçi Hacı Halil hakkında yeterli bilgi sahibi değiliz. Mahallede adına mescidi ve vakıf odaları kayıtlıdır⁽⁹⁰⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 12 hâne, 2 mücerred ve 1 Fakîrü'l-hal bulunmaktadır.

Mahalle-i İmâret-i Sinan Bey, Beylerbeyi⁽⁹¹⁾

II. Murad devri ümerasından olup Tırhala Sancak Beyi ve Rumeli Beylerbeyliği'nde bulunan Sinanü'd-din Yusuf Paşa'dır. Yusuf Paşa'nın imâretinin dışında medresesi hamamı ve camii

86)TD 77, s.1; "Çanakçı" veya "Sakçı" TD 77, s.4;Edirne Şer. Sic. No:1-102/2 "Sakçı"; Edirne Şer. Sic. No:1-102/8

87)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.39. (Dn. 9)

88)Edirne Şer. Sic. No:1-102/2

89)"Kara müpesteci" gibi okunmasında fayda var. TD 370, s.1 ; "Kiremitçi Hacı Halil" TD 77, s.4

90)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.39 (Dn. 10)

91)TD 370, s.1 ; TD 77, s.5

mevcuttur⁽⁹²⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 19 hâne, 3 mücerred ve 1 Pîr-i fâni bulunmaktadır.

Mahalle-i Kuruçesme⁽⁹³⁾

Kale içindeki mahallelerden olup suyu pek bol olmayan bir çeşmeden dolayı bu isimle anılmaktadır⁽⁹⁴⁾. Mahallede 1 imam, 59 hâne, 1 mücerred, 1 Gebr ve 7 mücerred Umur Bey vakfı odalarında kalmaktadır.

Mahalle-i Kurtçu Doğan⁽⁹⁵⁾

Kurtçu Doğan, Fatih devri Yeniçeri Ağa'sıdır⁽⁹⁶⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 28 hâne, 8 mücerred ve 2 Ehl-i Berât bulunmaktadır.

Mahalle-i Hâceqî⁽⁹⁷⁾

Bu mahalle Bedesten Hâcegilerinden bir şahıs tarafından inşa edildiği için bu adla anılmıştır⁽⁹⁸⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 18 hâne, 4 mücerred ve 2 Fakirü'l-hâl bulunmaktadır.

Mahalle-i Hoca Ömer Sipah (Siyah)⁽⁹⁹⁾

11 Rebiül'ahir 946/ 17 Ağustos 1539 tarihli bir belgede, Hoca Ömer mahallesinde, ölen Sefer Şah bin Yusuf'un küçük çocukları Yusuf ve kızı Fatıma'nın ihtiyaçları için günlük birer

92)Sinan Paşa Camii medresesi ve imâreti için Edirne'de çifte hamam, dükkanlar, bağ bahçe vs. vakfetmiştir. Bkz. M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.253

93)TD 370, s.1; TD 77, s.5

94)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.40

95)TD 370, s.1 ; TD 77, s.8

96)"Doğan Bey" Fatih Sultan Mehmed'in Karaman Seferinde Yeniçeri Ağa'sı olmuştur.

97)TD 370, s.1 ; TD 77, s.8 ; Edirne Şer. Sic. No:1-18/4

98)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.40

99)TD 370, s.1 ; TD 77, s.9

dirhem nafaka bağlanması hususunda geçmektedir⁽¹⁰⁰⁾. Kale içinde olup mescidi de vardır⁽¹⁰¹⁾. 11 Rebiü'l-evvel 946/ 17 Ağustos tarihli belgede Edirne'nin mahallelerinden Hoca mahallesinde ölen Sefer Şah bin Yusuf'un tutulan terekesinden kölesi Hüsrev ve cariyesi Dilşâd, efendilerinin hayatta akli ve sıhhati yerinde iken kendilerini azat ettiğini şahitlerle onaylattılar ve kabul edildi⁽¹⁰²⁾. 2 mahallede aynıdır fakat "Hoca" diğesinde ise "Hoca Ömer" mahallesi diye geçmektedir. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 1 Ehl-i Berât 1 Yamak, 24 hâne, 5 mücerred, ve 1 hâne-i gebr bulunmaktadır.

Mahalle-i Ali Bey Kulahdüz⁽¹⁰³⁾

Kulah dikici esnafından Ali Bey tarafından XV. asırda kurulmuş ve vakıfları olan bir mescidi vardır⁽¹⁰⁴⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 12 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Baba Timurtaş Bey⁽¹⁰⁵⁾

Edirne Üç Şerefeli Cami'i (Cami'-i Cedid) yanında bir mescidi bulunan ve buradaki zaviyenin kurucusu olarak görünen Baba Timurtaş'ın 820/1417 tarihli vakfiyesinde kaydedildiği kadarıyla⁽¹⁰⁶⁾, Fetret Devri'nde vazifeleri görülen Timurtaş Paşa olma ihtimalini arttırmaktadır. Tapu tahrir defterinde iki aded Baba Timurtaş mahallesinin bulunması dikkati çekmektedir. 952 muharremü'l-haram/ 1545 Mart ayının başlarında ya-

100)Edirne Şer. Sic. No:1-18/6

101)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.40

102)Edirne Şer. Sic. No:1-18/4

103)TD 370, s.1 ; TD 77, s.9

104)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.40

105)TD 370, s.1 ;TD 77, s.10

106)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.201

zılan belgede, "Timurtaş" adı ile geçmektedir⁽¹⁰⁷⁾. Mahallede, 1 mü'ezzin, 1 Ehl-i Berât ve 19 hâne bulunmaktadır⁽¹⁰⁸⁾.
Mahalle-i İmâret-i Cedid-i merhum Sultan Bâyezid Hân⁽¹⁰⁹⁾

Sultan II. Bayezid'in külliyesi etrafında kurulmuş olan mahalledir. Mahallede 2 imam, 5 mü'ezzin, 29 hâne, 3 mücerred, 1 Fakirü'l-hâl, 1 Eşküncü, 2 Yamak ve 1 A'mâ bulunmaktadır.
Mahalle-i Kassâb Aziz⁽¹¹⁰⁾

Bu mahalle ve bu mahallede odaları bulunan, Hasan Paşâ, Şirin Hatun ve Ahmed Fakih'in tarihi şahsiyetleri hakkında bilgimiz yoktur. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 37 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Hoşkadem⁽¹¹¹⁾

Hacı Hoşkadem II. Bayezid devrinde yaşamış bir zât olup hakkında ayrıntılı bilgi bulanamamıştır⁽¹¹²⁾. Muharremü'l-harâm 950/ Nisan 1543 tarihli belgede, Mehmed bin Kadı Mahmud'un vekâleti Mevlânâ Hüseyin bin El-hafız Mehmed adına sabit görüldü ve ikrar etti. Elinde belge bulunduran Mehmed bin Mustafa es-selâhi Edirne'nin mahallelerinden Hoşkadem mahallesindeki mülk satın aldığı ikrar etti. Mülkün müstemilâtı ala beyten-i süflieyn fevkahüma sofa ve ala beyteyn-i süflieyn fırın ve ala bir-i mai, canibetihi Kenif duvarla çevrili olup 16.000 dirhem karşılığı satılmıştır şeklinde geçmek-

107)Edirne Şer. Sic. No:1-142/7

108)Geniş bilgi için Bkz. M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.171-172

109)TD 370, s.1 ; TD 77, s.10

110)TD 370, s.1 ; TD 77, s.11-12

111)TD 370, s.1 ; TD 77, s.12 ; Edirne Şer. Sic. No:1-83/3 ; Edirne Şer. Sic. No:1-90/6; Edirne Şer. Sic. No:1-38/7.

112)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.41, (Dn. 20)

tedir⁽¹¹³⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 27 hâne, 3 mücerred, 2 Der kirâ ve 1 Ehl-i berât bulunmaktadır.

Mahalle-i Gâzi Hoca, (Ramazan Hoca)⁽¹¹⁴⁾

Bayramiye tarikatı şeyhlerinden olup taundan ölen kerametlerinden bahsedilen Arif-i billah Şeyh Ramazan Halife olmalıdır⁽¹¹⁵⁾. 19 muharremü'l-harâm 946/ 25 Mayıs 1539 tarihinde kaydedilen bir belgede, şahitlerle Edirne beytü'l-mal emini Davud Bey huzurunda Edirne'nin mahallelerinden Gâzi Hoca mahallesinde terekesei tutulmuş olan, ölen zevcesi Hadice binti Mehmed'den davacı olan Şemseddin Efendi bin Hamza Kadı'nın zevcesinin hayatta akli ve sıhhati yerinde iken sadakasını ve eşyalarını kendisine hibe ettiğini ve üzerinde bulunduğunu ikrar etti⁽¹¹⁶⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 13 hâne ve 2 Ehl-i berât bulunmaktadır.

Mahalle-i Kürt Hoca⁽¹¹⁷⁾

Bu mahalle Edirne'de Tunca nehri boyuna yakın bir yerdedir. Kürt Hoca'nın mezarınının Tatarhâniler mezarlığında olduğu belirtilmekte ve ölüm tarihi olarak 820/1417 yazıldığı kaydedilmektedir⁽¹¹⁸⁾. Bu mahallenin, Ayşe Kadın semtinde olduğu Kürt Hoca adına bir mescid yaptırıldığı ve bu şahsın Fetavâ-yı Bezzaziye'nin yazarınının babası olduğu ve Diyar-ı Rum'a geldikten sonra ölen Hafızü'd-Din Mehmed bin Mehmed Kürdi olduğu tahmin edilmektedir⁽¹¹⁹⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin,

113)Edirne Şer. Sic. No:1-90/6

114)TD 370, s.1 ; TD 77, s.12

115)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.42 (Dn. 21)

116)Edirne Şer. Sic. No:1-9/5

117)TD 370, s.1 ; TD 77, s.13

118)Osman Nuri Peremeci, Edirne Tarihi, İstanbul 1939, s.119

119)M. T. Gökbilgin. Paşa..., s.42

32 hâne ve 4 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Arif Ağa⁽¹²⁰⁾

Mahalle hakkında yeterli bilgiye elde edemedik. Mahallede 3 imam, 3 mü'ezzin, 35 hâne, ve 4 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Gazzâz Sâlih⁽¹²¹⁾

Bu zat Edirne şehri ipekçi esnafından olmalıdır. Hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 19 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Yancıkcı Şahin⁽¹²²⁾

Heybe demek olan yancıkcı esnafından Şahin Ağa'nın kurduğu mahalledir⁽¹²³⁾. Mahallede 20 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hâdım Timurtaş⁽¹²⁴⁾

Hadım Timurtaş'ın II. Bayezid devri saray ricalinden olması muhtemeldir. Mahallede adına mescidi vardır⁽¹²⁵⁾. 952 Cemaziyel evvel/ 1545 Temmuz ayı sonlarında yazılan bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Hâdım Timurtaş mahallesinde ölen Seyyid Ahmed bin Yusuf'un terekesinin beytül malda tutulması ile ilgili olarak geçmektedir⁽¹²⁶⁾. Mahallede 23 hâne, 1 mücerred vardır.

Mahalle-i Şehâbeddin Paşa⁽¹²⁷⁾

II. Murad devrinde vezir olan Hadım Şehabeddin Paşa ve Edirne şehrinin imârında önemli vazifeleri görülmüştür. 951

120)TD 370, s.1; "Arif ağa" TD 77, s.13

121)TD 370, s.1

122)TD 370, s.1

123)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.43

124)TD 370, s.1

125)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.43

126)Edirne Şer. Sic. No:1-145/9

127)TD 370, s.1 ; TD 77, s.20

Zilhicce/ 1545 Şubat ayı başlarında kaydedilen belgede, Edirne'nin mahallelerinden Şehâbeddin Paşa'da ölen ve terekesi tutulan Dâvud bin Alâeddin'den, beytü'l-mal emininin huzurunda davacı olan küçük Yahya'nın varislerden olduğu şahitlerle kabul edilerek husumet kaldırıldı denilmektedir⁽¹²⁸⁾. Mahal-
lede 1 imam, 1 mü'ezzin, 30 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.
Mahalle-i Yahşi Fakih,⁽¹²⁹⁾

Edirne'de adına iki mahalle kaydedilmiş olan Yahşi Fakih ve ailesi Edirne'nin kurucularındandır. Yıldırım Bayezid'in imamının oğludur. I. Murad devrinin önemli şahsiyetlerinden olan Yahşi Fakih Edirne'de mescid, zaviye ve hamam yaptırmıştır⁽¹³⁰⁾. 16 Rebiü'l-ahir 946/ 21 Ağustos 1539 tarihinde kaydedilen bir belgede, Bosna asıllı köle Can Kulu bin Abdullah'ın azatlığı ile ilgili hususun kenarına ölen Halil Beg bin Abdullah'ın hayatta aklı ve sıhhati yerinde iken azat ettiğini ve "Mahalle-i Bahşi Fakih'te oturduğu yazılmıştır⁽¹³¹⁾. Mahal-
lede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 20 hâne bulunmaktadır.
Mahalle-i Mescid-i İsmail Bey⁽¹³²⁾

Hakkında bilgi bulamadığımız İsmail Bey'in mescidi ve medresesinin varlığından yapılan vakıflar dolayısıyla haberdar olmaktadır⁽¹³³⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 6 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

128)Edirne Şer. Sic. No:1-134/1

129)TD 370, s.1; "Hâmam-ı Yahşi Fakih" TD 77, s.17

130)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.165

131)Edirne Şer. Sic. No:1-19/1; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-99/7; Edirne Şer. Sic. No:1-19/1; Edirne Şer. Sic. No:1-21/6; Edirne Şer. Sic. No:1-22/6; Edirne Şer. Sic. No:1-23/6

132)TD 370, s.1 ; TD 77, s.

133)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.348-350

Mahalle-i Kebe Yapıcı⁽¹³⁴⁾

Bu mahallenin banisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Gök-bilgin Ahmed Bâdi'den naklen XV. asırda yani II. Bayezid'in saltanatının ilk yıllarında yaşayan bir saray adamı olabileceğini yazmaktadır⁽¹³⁵⁾. 951 Zilhicce/ 1545 Ocak ayı sonlarında kaydedilen belgede, Edirne beytü'l-mal emininin huzurunda yeminli şahitlerle Edirne'nin mahallelerinden Kebe Yapıcı'da ölen ve terekesi tutulan Murad Beg bin Abdullah'tan davacı olan Yusuf bin Abdullah mülkü 1100 dirheme hayatta akıllı ve sıhhati yerinde iken satın aldığı iddia etti ve doğruluğuna karar verildi denilmektedir⁽¹³⁶⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 17 hâne, ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Fazlullah Paşa⁽¹³⁷⁾

II. Murad devrinde vezir olan Fazlullah Paşa, Gebze Kadılığından saraya gelmiştir⁽¹³⁸⁾. Fazlullah Paşa'nın ayrıca Darü's-siyade adı ile bir mahallesi daha kaydedilmiştir. Fazlullah Paşa'nın 839/1435-1436 senesinde yaptırdığı mescidine bir kütüphâne kurduştur⁽¹³⁹⁾.

14 Safer 946/ 21 Haziran 1539 tarihli belgede, ölen İbrahim Beg bin Abdullah'ın terekesinin Fazlullah Paşa mahallesinde tutulması dolayısıyla geçmektedir⁽¹⁴⁰⁾. Mahallede 1

134)TD 370, s.1 ; TD 77, s.

135)M. T. Gökbişgin, Paşa..., s.43, (Dn. 30) Kebe yayıcının seccadeci başı anlamına geldiğini yazmaktadır. Fakat II. Bâyezid devri saray adamlarından olması ile ilgili hususunda açıklık göremedik, sadece bir varsayımdır.

136)Edirne Şer. Sic. No:1-136/3

137)TD 370, s.1

138)M. T. Gökbişgin, Paşa..., s.228

139)İ. Erünsal, a.g.m., s.258

140)Edirne Şer. Sic. No:1-12/3

imam, 1 mü'ezzin, 17 hâne ve 6 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Seferşah⁽¹⁴¹⁾

950 Ramazan/ 1543 Kasım ayında kaydedilen belgede, Edirne'nin mahallelerinden Hacı Seferşah Mahallesi'nde ölen ve terkesi tutulan Ayşe Hatun binti İskender'in vasisi olarak annesi Ruyet binti Abdullah şahitlerle kabul edildi denilmektedir⁽¹⁴²⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 5 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Bâyezid-i Sofi⁽¹⁴³⁾

Amasya ülemasından olan Sofu Bayezid, Çelebi Mehmed'in muallimi, mutemedi ve müşaviri idi. Timur ile Çelebi Mehmed arasında elçilik yapmıştır. Musa Çelebi devrinde de Edirne'de bulunmuş olup adına mahalle kurulmuştur⁽¹⁴⁴⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 13 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Mezid Bey⁽¹⁴⁵⁾

Bu mahalle Kirişhâne semtinde bulunmaktadır. Mezid Bey'in yaptırdığı imâret ve cami etrafında kurulmuştur⁽¹⁴⁶⁾. 950 muharremü'l-harâm/ 1543 Nisan ayı başlarında kaydedilen belgede, Edirne'nin mahallelerinden Mezid Bey mahallesi'nde ölen ve terkesi tutulan Mahmud bin Abdullah'ın küçük çocukları Şa'bân Nefise ve Ayşe'nin vasisi olan Sinan bin Abdullah'ın huzurunda şahitlerle davacı olan ve elinde belge bulunduran ölenin karısı Fatıma binti Abdullah müstemilâtı sayılı mülkü satın aldığını iddia etmiştir. İstabl ve üstünde ev ve iyi bir zillet

141)TD 370, s.1

142)Edirne Şer. Sic. No:1-98/8; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-86/9; Edirne Şer. Sic. No:1-98/8.

143)TD 370, s.1

144)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.167

145)TD 370, s.1

146)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.162

(gölgelik) bir-i mai ve kenif olup duvarla çevrili olan mülk 5000 dirhem karşılığı aldığı kabul edildi denilmektedir⁽¹⁴⁷⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 15 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Doğan⁽¹⁴⁸⁾

Yıldırım Bâyezid döneminde kurulmuştur. Hacı Doğan'ın Kale içinde bir mescid yaptırması sebebiyle tutulan vakfiyesinden, kurucusunun bu devir ümerasından olduğu anlaşılmaktadır. Adına Hacı-Doğan köyü temlik edilmiştir⁽¹⁴⁹⁾. Mahallede, 1 imam, 1 mü'ezzin, 29 hâne 2 mücerred 1 a'ma mevcuttur.

Mahalle-i Mu'arrif Hoca⁽¹⁵⁰⁾ ma'a Mahalle-i Sultan Hoca

Ma'ruf Hoca hakkında bilgimiz yoktur. Şaban 946/ Aralık 1539 tarihinde kaydedilen belgede, Ebu Bekr Halife Muallim'in huzurunda şahitlerle davacı olan Fatıma binti Mahmud Edirne'nin mahallelerinden Ma'ruf Hoca mahallesinde ölen Hamza bin Abdullah'ın Hayredin Bey vakfında 1000 dirhem cihetü'l-karz yoluyla alacağını ibra ettirmiş olduğu kaydedilmiştir⁽¹⁵¹⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 8 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Mihâl Koçi⁽¹⁵²⁾

Mihâl Koçi'nin tarihi şahsiyeti hakkında bilgimiz yoktur. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 8 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

147)Edirne Şer. Sic. No:1-90/1

148)TD 370, s.1

149)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.188

150)TD 370, s.1

151)Edirne Şer. Sic. No:1-35/3; Edirne Şer. Sic. No:1-35/3; Edirne Şer. Sic. No:1-35/4; Edirne Şer. Sic. No:1-35/5; Edirne Şer. Sic. No:1-35/7

152)TD 370, s.2

Mahalle-i Câmi'-i Atik⁽¹⁵³⁾

Eski Caminin inşa edildiği mahalle olması dolayısıyla bu adla anılmış olmalıdır. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 17 hâne ma'a Kira ve 16 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i İmâret-i Muradiye⁽¹⁵⁴⁾

II. Murad'ın imâreti ve câmiî bulunduğu için Muradiye İmâreti mahallesi olarak anılmaktadır. Mahallede 1 imam, 3 mü'ezzin, 1 Müsellem, 45 hâne ve 14 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Doğan⁽¹⁵⁵⁾

Fatih Devri Yeniçeri ağalarından Kuşçu Doğan adına kurulmuştur. Kuşçu Doğan'ın mahallede tek minareli güzel bir camii mevcuttur⁽¹⁵⁶⁾. Mahallede 1 imam, 18 hâne ve 8 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Kapucu (Karaca Bey)⁽¹⁵⁷⁾

Şevval 951/Ekim 1544 tarihinde yazılan bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Bevvâb Karaca mahallesinde ölen İslâm Hatun binti Yahya'nın terekesinden Sultan Kulu bin Abdullah ve Sultan Kulu bin Abdullah'ın zevcesi Hatun binti Abdullah 6400 dirhem karşılığı özellikleri sayılan 2 adet iyi alçak ev, ahır ve yüksek ev ve sofa ve fırın ve karşısında kenif duvarla çevrili olan mülkü satın aldığı kaydedilmiştir⁽¹⁵⁸⁾. Mahallede 2 imam, 3 mü'ezzin, 1 Müsellem, 2 Ulemâ, ve 20 hâne bulunmaktadır.

153)TD 370, s.2

154)TD 370, s.2

155)TD 370, s.2

156)B. N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.201

157)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.238-241

158)Edirne Şer. Sic. No:1-105/6

Mahalle-i Hadım Balaban⁽¹⁵⁹⁾

Bânisi hakkında fazla bilgi olmamakla beraber mescidi için Dimetokada Eminüddin nahiyesindeki Eminüddin köyünü ve değirmenleri vakfettiği bilinmektedir⁽¹⁶⁰⁾. II. Murad devri devlet ricalinden veya ümerasından olduğu tahmin edilmektedir. Mahallede 1 imam, 1 Şeyh, 12 hâne ve 4 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Köse Balaban⁽¹⁶¹⁾

Bânisi hakkında bilgimiz yoktur. Mahallede 2 imam, 1 mü'ezzin, 14 hâne ve 3 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Osman, (Konduk Osman)⁽¹⁶²⁾

Bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 12 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Aişe Hatun (Kapucu Sinân Bey)⁽¹⁶³⁾

Aişe Hatun, Çelebi Sultan Mehmed'in kızı olup mahallede adına camisi vardır. Mahallede Fatih devri saray kapıcılarından Sinan Bey adına mescid, fırın vesair tesisler vardır. Bundan dolayı mahallenin diğer adı Bevvâb Sinan mahallesi-dir⁽¹⁶⁴⁾. Cemaziyel-evvel 951/Temmuz 1544 tarihinde kaydedilen belgede, Edirne'nin mahallelerinden Aişe Hatun mahallesinde ölen Hasan Beg bin Abdullah'ın zevcesi Yasemin binti Abdullah terekeden 500 dirhem mehr-i müeccelini istemiş olduğu kaydedilmiştir⁽¹⁶⁵⁾. Mahallede 1 imam, 2 mü'ezzin, 28 hâne, 3 Yamak ve 3 Fakirü'l-hâl bulunmaktadır.

159)TD 370, s.2

160)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.231

161)TD 370, s.2

162)TD 370, s.2

163)TD 370, s.2

164)T. Gökbilgin, Paşa..., s.46 (Dn. 45)

165)Edirne Şer. Sic. No:1-105/6

Mahalle-i Mevlânâ Veliyeddin⁽¹⁶⁶⁾

II. Murad devri yaşamış ve yıllarca Kazaskerlik yapmıştır. Kale içinde bir mescid ve çeşme yaptırmış olup vakfiyesi 830/1426 tarihlidir. Şair Ahmed paşa'nın babası olan bu şahsın ölüm tarihi 835/1431'dir⁽¹⁶⁷⁾. 2 muharremü'l-harâm 946/ 10 Mayıs 1539 tarihli belgede, İshak bin Abdullah'ın Fatıma Hatun binti Hacı Hüsam adına vekaleti sabit olup Ahmed Beg bin Derviş Çelebi Vadite yolunda bölünmemiş malın yarısını Ahmed bin Abdullah müezzin'e sattılar. Hacı Hüsam bin Abdullah'tan irsi ve şeri olarak gelen mülk Veliyeddin mahallesinde 4 hücre odası önlerinde sofa ve bir-i ma-i ve 2 kenif sınırları bi vakf-ı Arhundi Hatun mülkü ve davacı Mehmed'in mülkü ve özel ve genel yolla çevrili olup 4000 dirhem fiat belirlendi. Malın yarısı Ruyet binti Hacı Hüsam'un oğlu küçük Mehmed mülkün yarısını Arhundi Hatun vakfına aylık 4 dirheme mukataa-i arazi olarak verilmesi⁽¹⁶⁸⁾ ile ilgili olarak geçmektedir. Mahallede 2 imam, 1 mü'ezzin, 1 Kayyım, 25 hâne, 2 mücerred ve 1 Zimmi bulunmaktadır.

Mahalle-i Zâviye-i Rüstem Çelebi⁽¹⁶⁹⁾

Bânisi hakkında bilgi sahibi değiliz. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 5 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Mescid-i Bâzerqân Turud⁽¹⁷⁰⁾

Mahallenin kurucusu olan ve adına mescid yaptıran "Bâ-

166)TD 370, s.2; Edirne Şer. Sic. No:1-115/3 "Velieddin"; Edirne Şer. Sic. No:1-129/6; Edirne Şer. Sic. No:1-7/4 "Veliyüddin" ; Edirne Şer. Sic. No:1-7/5; Edirne Şer. Sic. No:1-18/7 "Veliyüddin"

167)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.167-168

168)Edirne Şer. Sic. No:1-7/5

169)TD 370, s.2

170)TD 370, s.2

zergân Turgut"⁽¹⁷¹⁾ hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 36 hâne, 1 mücerred, ve 5 Derkirâ bulunmaktadır.

Mahalle-i Bâzergân Bâli, (Hoca Bâli)⁽¹⁷²⁾

II. Murad devri ricalinden olup o sırada Edirne'yi ziyaret eden Hacı Bayram adına bir zaviye tesis etmiştir⁽¹⁷³⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 1 A'mâ ve Ker bulunmaktadır.

Mahalle-i Câmî'-i Cedid, (Altuncu)⁽¹⁷⁴⁾

Selimiye Cami'nin yapıldığı döneme kadar Üç Şerefeli Camiye Cami-i Cedid denilmiştir. Mahalle ismini bu camiden almıştır. Altuncu-zâde Fatih devri ulemâsından "ilm-i tıpta kemâl-i hazakati ve nebatat ve aşabin isim ve resmini ve menâfi` ve fevaidini bilmekte mehâretli " ibareleri ile anılan şahıstır⁽¹⁷⁵⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, ve 6 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Fındık Dede⁽¹⁷⁶⁾

Fındık Dede veya Fırdık Fakih hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. 951 Zilkade/ 1545 Ocak ayı başlarında kaydedilen belgede, Fındık Fakih mahallesinde ölen Hacı Mustafa bin Mahmud'un mallarının muhafazasından sorumlu olduğu ve küçük çocuğuna müezzin Yusuf'un vasi olduğu şahitlerle kabul edildiği kaydedilmektedir⁽¹⁷⁷⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 67

171)T. Gökbilgin, Paşa..., s.47 (Dn. 49)

172)TD 370, s.2

173)T. Gökbilgin, Paşa..., s.47 (Dn. 50)

174)TD 370, s.2

175)T. Gökbilgin, Paşa..., s.47, (Dn. 51)

176)TD 370, s.2; TD,nr.494, s.21'de "Fakih"; Edirne Şer. Sic. No:1-128/2 "Fındık Fakih"; Edirne Şer. Sic. No:1-28/4 "Fındık"; Edirne Şer. Sic. No:1-39/4 "Fındık"

177)Edirne Şer. Sic. No:1-128/2

hâne ve 6 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Selçuk Hâtun⁽¹⁷⁸⁾

Selçuk Hatun, Çelebi Sultan Mehmed'in kızı ve Varna'da şehit düşen Karaca Paşa'nın zevcesidir. Mahallede 1 mü'ezzin, 1 Kayyım, ve 26 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Veliyeddin-zâde⁽¹⁷⁹⁾

Veliyeddin II. Murad devrinde Edirne'de kazaskerlik yapmıştır. Mahalle de oğlu Şair Ahmed Paşa veya diğer bir kardeşi adına olmuştur⁽¹⁸⁰⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 7 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Mevlânâ Fahreddin Acemî⁽¹⁸¹⁾

İran'dan geldiği için Acemî lâkabıyla anılır. II. Murad ve Fatih devrilerinde 30 sene fetva makamında kalmıştır. Edirne'de adına bir mahalle, bir mescid ve üç şerefeli camii civarında bir medresesi kayıtlıdır. Üç Şerefeli camide halk huzurunda Hurufiler ile tartışıp onlar hakkında fetva vermesi ile ünlüdür⁽¹⁸²⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 15 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Şehabeddin Paşa⁽¹⁸³⁾

Ramazan 951 / Kasım 1544 tarihli bir belgede, Yunus bin Abdullah ölen İbn-i Ahmed Çelebi'nin muhalledatından olan ve Edirne'nin mahallelerinden Şehâbeddin mahallesindeki "ala beyteyn-i süflieyn, bir-i ma-i, ve kenif" özelliklerine sahip

178)TD 370, s.2

179)TD 370, s.2

180)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.31-32; M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.168'deki makalesinde, mahalle'nin Veliyeddin'in adı verilmeyen oğlu adına kurulduğunu yazmaktadır.

181)TD 370, s.2

182)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.174

183)TD 370, s.2

olup duvarla çevrili mülkü 2500 dirhem karşılığı makbuz ile almıştır⁽¹⁸⁴⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 25 hâne ve 9 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Veled-i Kâhtalu⁽¹⁸⁵⁾

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 11 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hamâm-ı Kasım Paşa⁽¹⁸⁶⁾

Tunca Nehri kenarında camii ve imareti bulunan Kasım Paşa, Fatih ve II. Bayezid ricalindendir. 1483'te İshak Paşa yerine vezir-i âzam olmuş ve 1485 te vefat etmiştir. Hamamı tahrirde ayrı bir mahallede yazılmıştır⁽¹⁸⁷⁾. Mahallede 2 imam, 2 mü'ezzin, 20 hâne ve 2 Yamak bulunmaktadır.

Mahalle-i Derviş Ebi⁽¹⁸⁸⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olmadık. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 11 hâne, 2 mücerred ve 14 Der-kirâ bulunmaktadır.

Mahalle-i Mescid-i Veli Celebi⁽¹⁸⁹⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olmadık. Mahallede 1 imam, 17 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hazinedârbaşı Sinan Bey⁽¹⁹⁰⁾

Bu zât, Fatih devri ricalindendir. Bu mahallede XVI. asrın ortalarında Şehremini Cafer Çelebi bir cami yaptırmış-

184)Edirne Şer. Sic. No:1-117/8; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-118/1 belgede geçmektedir.

185)TD 370, s.2'de Yanlış olarak "Kahtafi" şeklinde yazılmış olmalıdır.

186)TD 370, s.2; Edirne Şer. Sic. No:1-83/8 ; Edirne Şer. Sic. No:1-99/6

187)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.175

188)TD 370, s.2

189)TD 370, s.2

190)TD 370, s.2

tır⁽¹⁹¹⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 23 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Karabulut⁽¹⁹²⁾

Bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Edirne Karabulut camii imamı Halil'in Hazret-i Fatıma'nın vefatına dair XV. yüzyıl başında manzum bir eser yazması⁽¹⁹³⁾ sebebiyle bu mahallenin 1400 yılları başlarında var olduğunu görmekteyiz. 23 Safer 946/ 1 Temmuz 1539 tarihli bir belgede, Yusuf bin Abdullah'a Karabulut mahalesinde ölen Ahmed Beg bin Abdullah'ın vasisi olan Ahmed Beg bin Hüseyin tarafından 1 süfli ev yanında sofa ve ıstabl ve fırın ve kenif olan ve duvarla çevrili mülkü hibe etmesi sebebiyle geçmektedir⁽¹⁹⁴⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 18 hâne, 1 mücerred, 2 Kayyım ve 1 Yamak bulunmaktadır.

Mahalle-i Beğçe⁽¹⁹⁵⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 2 imam, 2 mü'ezzin, 17 hâne ve 4 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Sevindik Fakih⁽¹⁹⁶⁾

Bu mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık⁽¹⁹⁷⁾. Mahallede 1 Hatib, 1 imam, 1 mü'ezzin, 26 hâne ve 4 mücerred ve bu mahalleye bağlı Abdullah odalarında 3 hâne bulunmaktadır.

191)M. T. Gökbilgin, *Kurucular...*, s.174

192)TD 370, s.2

193)İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.I*, s.528

194)Edirne Şer. Sic. No:1-13/4

195)TD 370, s.2

196)TD 370, s.2

197)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.50, (Dn. 66)'da Koğacı Dede adıyla anılan İstanbul Sultan Selim civarında zaviyesi bulunan Şeyh Sevindikle ilgisinin olabileceğini yazmaktadır.

Mahalle-i Köhne Kadı⁽¹⁹⁸⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahal-
lede 1 imam, 5 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Darbhâne⁽¹⁹⁹⁾

Kalenin güney tarafında ve Tunca nehri kıyısındadır. Bu kısım kale dışında ilk mahallelerin kurulduğu semt olma özelliğinin yanında Dârü'l-hadis medresesi de yakın olduğundan ulemaların mahalle kurdukları semt olmuştur. Edirne'nin en eski tarihli mezar taşı bu mahallede bulunmuştur⁽²⁰⁰⁾. Mahalle adını Edirne darbhanesinin burada kurulması dolayısıyla bu adı almış olmalıdır⁽²⁰¹⁾. İlk para Fetret devrinde, 813/1410 yılında Edirne'de Musa Çelebi tarafından kestirilmesi bu mahallenin kurulmasında fetret devrinde olması ihtimalini artırmaktadır. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 6 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Noktacı-zâde⁽²⁰²⁾

Bu mahalle II. Bayezid döneminde Edirne'de zaviye kurmuş olan Şeyh Mehmed bin Yusuf adına kurulmuş olmalıdır⁽²⁰³⁾. Ramazan 950/ Kasım 1544 yılında kaydedilen belgede, Edirne beytü'l-mal emini ve katibinin huzurunda Edirne'nin mahallelerinden Noktacı mahallesinde ölen ve terekesi tutulan Sinân bin Abdullah'tan Macar asıllı cariyesi davacı olarak efendisinin hayatta akli ve sıhhati yerinde iken kendisini azat ettiğini

198)TD 370, s.2

199)TD 370, s.2

200)H. 819/1416 tarihli olup Edirne kadısı Mevlâna Abdulkerim bin Abdül-cabbar'a aittir.

201)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.162

202)TD 370, s.2

203)İ. Erünsal, a.g.m., s.263

azatlığının verilmesine karar verildiği kaydedilmektedir⁽²⁰⁴⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 14 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Baba Timurtaş⁽²⁰⁵⁾

Edirne'de adına iki mahalle bulunan Baba Timurtaş Paşa Yıldırım Bayezid'in Lalası olup Lala Şahin Paşa'dan sonra Beylerbeyi olmuştur. Edirne'de adına iki mahalle olan Baba Timurtaş'ın Kara Timurtaş Paşa ile aynı kişiler olmaları ihtimal dahilindedir. Edirne'de bir mescid yaptırdığı ve mescidine vakıflar ihdas ettiği görülmektedir. Vakfiyesinin 859/1455 yılında düzenlendiği anlaşılmaktadır⁽²⁰⁶⁾. Mahallede 4 imam, 47 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Rakkas Ali Bey⁽²⁰⁷⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olmadık. 14 Muharremü'l-haram 946/Mayıs 1539 tarihli belgede ev satışı dolayısıyla mülkün sınırları çizilirken mahalle mescidine gelir sağlaması için kurulan vakfın varlığına şahit olmaktadır⁽²⁰⁸⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 21 hâne ve 4 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i İbrahim Paşa⁽²⁰⁹⁾

İbrahim Paşa, Çandarlızâde Halil Paşa'nın küçük oğlu olup 833/1429'da doğmuş ve ilmiye sınıfında yetişmiştir. Babasının idamında Edirne kadısı bulunuyordu. 869/1465'te kazasker ve 878/1474 de de Fatih Sultan Mehmed'e vezirlik yapmış, vezir-

204)Edirne Şer. Sic. No:1-92/7; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-92/7; Edirne Şer. Sic. No:1-25/6:" Noktacı"

205)TD 370, s.2

206)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.575-576

207)TD 370, s.2

208)Edirne Şer. Sic. No:1-8/3; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-7/6; Edirne Şer. Sic. No:1-8/3

209)TD 370, s.3

likle Amasya valisi Bayezid'in Lalalığına tayin edilmiştir. Bir çok vakıflar yaptıran İbrahim Paşa 905/1509'da inebahtı seferinde ordugahta ölmüş ve İznik'e defn edilmiştir⁽²¹⁰⁾. 952 Safer/ 1545 Nisan ayı başlarında kaydedilen bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden İbrahim Paşa mahallesinde ölen Bayrâm bin Ellibâş Kadı'dan şahitlerle davacı olan Bosnalı kölesi Yusuf bin Abdullah efendisinin hayatta aklı ve sıhhati yerinde iken kendisini azat ettiği şahitlerle kabul edildiği kaydedilmiştir⁽²¹¹⁾. Mahallede adına bir camii ve medresesi mevcuttur. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 35 hâne ve 3 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Üsküfcü Hacı Hamza⁽²¹²⁾

Bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 mü'ezzin, 15 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Firûz Ağa⁽²¹³⁾

II. Murad devri ricalinden olup Edirne'de karısı ve kendi adına mahalleleri mevcuttur. Yaptırdığı mescide ait vakfiyesi 852 tarihlidir⁽²¹⁴⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 32 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Hâdım Firûz⁽²¹⁵⁾

Mahallenin bânisi hakkın kesin bir bilgi sahibi olmadık. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 20 hâne ve 6 mücerred bulunmaktadır.

210)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.537

211)Edirne Şer. Sic. No:1-143/5 ; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-143/5; Edirne Şer. Sic. No:1-143/3; Edirne Şer. Sic. No:1-37/3 belgelerde geçmektedir.

212)TD 370, s.3

213)TD 370, s.3

214)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.270

215)TD 370, s.3

Mahalle-i Hacı Safa⁽²¹⁶⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi değiliz. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 20 hâne ve 1 Gebr bulunmaktadır.

Mahalle-i Kâtib-i Cev⁽²¹⁷⁾

M. Tayyib Gökbilgin 888/ 1483 yılında Arpa mukaatası kâ-tibi Şemseddin namına kurulmuş olabileceğini iddia etmiştir⁽²¹⁸⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 15 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Arabacı Ahmed⁽²¹⁹⁾

Şarabdar Hamza Bey XV. asırda yaşamış Edirne şehrinin kurucularındandır. II. Murad devrinde şarabdarlık vazifesi görmüş, Fatih devrinde ümeredan olmuş ve 1460 yılında Sivas ve Tokat valisi olmuştur. Kendisine Edirne'de köyler mülk olarak verilmiştir⁽²²⁰⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 14 hâne, 2 mücerred, 3 Şeyh ve 3 Zâviye bulunmaktadır.

Mahalle-i İmâret-i Mezîd Bey⁽²²¹⁾

II. Murad zamanında (845/1442) Eflâkta şehit²²¹ olan Mezîd Bey tarafından yapılan imâreti etrafında kurulmuştur. Mahallede 1 imam, 2 mü'ezzin, 26 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Mehmed Ağa⁽²²²⁾

216)TD 370, s.3

217)TD 370, s.3

218)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.52, (Dn. 79)

219)TD 370, s.3

220)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.172

221)TD 370, s.3

222)TD 370, s.3

Mahalle hakkında kesin bilgilere sahip değiliz⁽²²³⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 28 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Alemdârân⁽²²⁴⁾

İstanbul'da da mescidi ve zaviyesi bulunan Alemdâr Baba Hasan Ağa adına kurulmuştur⁽²²⁵⁾. Mahallede 1 imam ve 18 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Hoca Sipâh, (Mescid-i Sipâh)⁽²²⁶⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi değiliz. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 7 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Zevc-i Saruca Paşa⁽²²⁷⁾

Bu mahalle Kirişhâne semtinde olup, II. Murad devrinin veziri Saruca Paşa'nın hanımı Gülçiçek Hatun tarafından yapılan cami ve medrese etrafında şenlenmiştir⁽²²⁸⁾. Zilkade 949/Şubat 1543 tarihli bir belgede, Zen-i Saruca Paşa mahallesinde ölen Halil Çelebi'nin çocuğu vasi olan Küçük bin İskender'den davacı olarak babasına ait olan malların zaptını tutturdu. 3 süfli ev ve 2 sofa ve 1 istabl ve bir-i mai ve karşısında kenif bulunan babasının muhallelifatı vasi ile yazıldı şeklinde geçmektedir⁽²²⁹⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 21 hâne ve 2 mü-

223)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.53 (Dn. 82)'de 837/1433'de Mehmed Ağa adında birinin mahallede mescid yaptırdığından bahs eder. Fakat, H.1000 yılından sonraki olayları örnek vererek bu vakfın mütevellisi Mehmet Ağa'dan dolayı bu ismin verilebileceğini iddia eder.

224)TD 370, s.3

225)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.53 (Dn. 83)

226)TD 370, s.3

227)TD 370, s.3

228)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.162

229)Edirne Şer. Sic. No:1-89/7 ; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-87/1 ; Edirne Şer. Sic. No:1-87/2 Edirne Şer. Sic. No:1-89/7 belgelerde geçmektedir.

cerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı İslâm (Mahalle-i Mescid-i Veled-i İslâm)⁽²³⁰⁾

Mahallede mescidi bulunan Hacı İslâm Bey hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 Şeyh, 1 imam, 1 mü'ezzin, 5 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Mercimek⁽²³¹⁾

951 zilkade/1545 Ocak ayı başlarında kaydedilen bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Hacı Mercimek mahallesinde ölen Arabacı Ali bin Şehabeddin'den şahitlerle davacı olan Macar asıllı kölesi Münevver binti Abdullah hayatta akıllı ve sıhhati yerinde iken efendisinin kendisini azat ettiğini ve terekeden düşülmesini istemiş ve şahitlerle kabul edilmiştir şeklinde geçmektedir⁽²³²⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 24 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Takyacı Bâli⁽²³³⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 7 hâne bulunmektedir.

Mahalle-i Kara Ya'kûb⁽²³⁴⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 imam, 10 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Veled-i Arab⁽²³⁵⁾

Bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 imam, 30 hâne, 8 mücerred ve 1 mü'ezzin bulunmaktadır.

230)TD 370, s.3

231)TD 370, s.3

232)Edirne Şer. Sic. No:1-130/8 ; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-101/6 ; Edirne Şer. Sic. No:1-22/8, "Mercimek Ağa" belgelerinde de geçmektedir.

233)TD 370, s.3

234)TD 370, s.3

235)TD 370, s.3

Mahalle-i Hamid Bey⁽²³⁶⁾

Fatih ve II. Bayezid devrinin sultan hekimi Abdulhamidi Lâri atfedilmektedir⁽²³⁷⁾. Mahallede 1 imam ve 3 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Kara⁽²³⁸⁾, Hacı (Kazgancı)⁽²³⁹⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olmadık. Mahallede 2 imam, 3 mü'ezzin, 23 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Daye Hâtun⁽²⁴⁰⁾

Fatih Sultan Mehmed'in süt annesi adına kurulmuştur. Daye Hatun adına bir de camii yaptırılmıştır⁽²⁴¹⁾. 951 Şaban/ 1544 Ekim ayı başlarından kaydedilen belgede, ölen Mehmed bin İsa'nın vasisi bulunan Süleyman Beg bin Süleyman Kethüda-i ulufeyn Edirne'nin mahallelerinden Dâye Hatun mahalesindeki muhalefatındaki mülkü sattı. Mülkün özellikleri 2 alcak iyi ev, ikisinin arasında sofa, bir-i mai ve fırın ve karşısında Kenif duvarla çevrili mülk 7000 dirhem karşılığında satıldı denilmektedir⁽²⁴²⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 16 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Mescid-i Balaban Ağa⁽²⁴³⁾

Recep 946/ Kasım 1539 tarihli bir belgede, ev satışı dolayısı ile geçmektedir. Ölen Balı Çelebi bin Balı Beg ait ev karısı Rabia Hatun'a hayatta iken sattığına dairdir. Evin ö-

236)TD 370, s.3

237)O. N. Peremeci, a.g.e., s.64-65

238)TD 77, s.14'de "Karaca"

239)TD, nr, 77, s. 14'de "Kazancı"

240)TD 370, s.3

241)B. N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.200

242)Edirne Şer. Sic. No:1-116/3

243)TD 370, s.3

zellikleri "ala beyt-i süfleyn fevkahuma gurfe ve Istabl ve beyt-i bakkal ve bir-i ma-i" dir⁽²⁴⁴⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 14 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Çukalcı⁽²⁴⁵⁾

Rebiü'l-ahir 946 / Ağustos 1539 tarihli bir belgede, Yunus bin İbrahim Edirne'nin mahallelerinden Çukalcı Mahallesinde ölen zevcesi Rabia` bin Abdullah'ın vekaletini şahitlerle üzerinde olup elinde belge bulunduran Mahmuđ bin Abdullah Muhtesib'e sattı. Mülkün özellikleri, " ala buyut-u süfli ve bir-i mai, ve fırın," bulunan mülkü muayyen bir meblağ ve makbuz karşılığı 6100 dirhem ettiği şeklinde geçmektedir⁽²⁴⁶⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 32 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Berkuk Ağa⁽²⁴⁷⁾

Mahallede 1 imam, 2 mü'ezzin, 23 hâne ve 4 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hamâm-ı Yahşi Fakih⁽²⁴⁸⁾

Mahallede 1 imam ve 12 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Kıncı Firüz⁽²⁴⁹⁾

Mahallede 1 imam, 2 mü'ezzin, 33 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Cullâh Hacı⁽²⁵⁰⁾

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 27 hâne bulunmaktadır.

244)Edirne Şer. Sic. No:1-29/3; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-29/3; Edirne Şer. Sic. No:1-38/1; Edirne Şer. Sic. No:1-39/8 de geçmektedir.

245)TD 370, s.3

246)Edirne Şer. Sic. No:1-21/1

247)TD 370, s.3

248)TD 370, s.3

249)TD 370, s.3

250)TD 370, s.3 ;TD, nr, 77, s.18'de "Hallac"

Mahalle-i Umur Bey⁽²⁵¹⁾

Timurtaş Paşazâde Umur Beydir. Edirne'deki mescidi için Bursada vakıflar tanzim ettirmiştir. Çirmen sancak Bey'i olan Saruca Paşa'nın oğlu Umur Bey'le karıştırılmıştır⁽²⁵²⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 17 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Câmî'-i Kasım Paşa⁽²⁵³⁾

Kasım Paşa, "Mahalle-i Hamam-ı Kasım Paşa" diye kaydedilen ile aynı şahıstır. Camii'nin, kitabesinden H.883/1478 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Evliya Kasım paşa diye tanınmıştır. İmaretine ve camiine bir çok vakıflar tayin etmiştir⁽²⁵⁴⁾ Fatih devrinde vazirlik yapan Kasım paşa'nın inşa ettirdiği camii'nin mimar Hayreddin eseri olma ihtimali vardır⁽²⁵⁵⁾. Mahallede 1 imam, 2 mü'ezzin, 1 Kayyım, 25 hâne, 5 mücerred ve 4 Der-kirâ bulunmaktadır.

Mahalle-i Medrese-i Ali Bey⁽²⁵⁶⁾

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Mahmud Paşa'nın oğlu Ali, bu mahallede mescid ve medrese yaptırmıştır. Medresenin diğer adı ise Taşlık medresesidir⁽²⁵⁷⁾. Mahallede 1 imam, 2 mü'ezzin ve 32 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Tahte'l-kal'a⁽²⁵⁸⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahal-

251)TD 370, s.3

252)Saruca Paşa'nın oğlunun vakıfları ve eserleri Çirmen'dedir. bkz. M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.29

253)TD 370, s.3; TD 77, s.19'de "Mahalle-i Kasım Paşa"

254)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.175

255)B. N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.200

256)TD 370, s.3

257)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.56 (Dn. 102)

258)TD 370, s.3

lede 1 imam, 1 mü'ezzin, 14 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.
Mahalle-i Şehâbeddin⁽²⁵⁹⁾

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 21 hâne bulunmaktadır.
Mahalle-i Medrese-i Şah Melek⁽²⁶⁰⁾

Musa Çelebi zamanında Şadi Bey oğlu Şah Melik vezirlik etmiştir. Daha sonra Çelebi Mehmed'in yanına sığınmıştır⁽²⁶¹⁾. Mahalle Tunca nehri kenarında Mihâl köprüsü başında olup zarif bir camii ve medrese etrafında kurulmuştur⁽²⁶²⁾. Edirne'nin yanında bulunan Aina kasabası da Seferşah, Ortaimâret ve Şahmelek mahalleleri ile Edirne'ye eklenmiştir⁽²⁶³⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 42 hâne ve 4 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Medrese-i Kadı⁽²⁶⁴⁾

950 Ramazan/ 1543 Kasım ayı başlarında kayd edilen bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Kadı Medresesi mahalesinde ölen Servinaz binti Abdullah'ın şahitlerle vasisi olan Abdülâtilif bin Seyyid Ahmed mahalle mescidi imamı olup, avârız-ı mahallesi olan 1000 dirhemi nakiden kabul ettiği kaydedilmektedir⁽²⁶⁵⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 16 hâne 16 bulunmaktadır.

Mahalle-i Tarakçı⁽²⁶⁶⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olmadık. Mahal-

259)TD 370, s.3; TD, nr,77 s.20'de "Şihabeddin Paşa"

260)TD 370, s.3

261)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.584

262)M. T. Gökbiçgin, Kurucular..., s.167

263)O. N. Peremeci, a.g.e., s.13

264)TD 370, s.3

265)Edirne Şer. Sic. No:1-93/6; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-20/1 belgede de geçmektedir.

266)TD 370, s.3; TD 77, s.22

lede 1 imam, 1 mü'ezzin, 20 hâne ve 4 mücerred bulunmaktadır.
Mahalle-i imâret-i Mihâl Bey⁽²⁶⁷⁾

II. Murat devri ümerâsından olup Köse Mihâl Bey'in torunudur. Edirne'de Tunca Nehri kıyısına bir imâret ile bu gün de ayakta olup kendi adını taşıyan bir köprü yaptırmıştır⁽²⁶⁸⁾. Başlangıçta zaviye olarak yaptırılmış fakat sonradan imârete çevrilmiştir. Bu mahallede Şahmelek ve eşi Bezirci Hatun adına mescid vardır. 952 Zilhicce/ 1546 Ocak ayı başlarında kaydedilen bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Mihâl mahallesinde ölen Ali Beg Cundi'nin varislerinin Kasaba-i Niş'te bulunduğunu şahitlerle Boğdanlı Silahi Hasan Beg bin Abdullah onaylattıkları kaydedilmektedir⁽²⁶⁹⁾. Mahallede 3 imam, 2 mü'ezzin, 47 hâne ve 10 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Sarraf Hacı Ahmed⁽²⁷⁰⁾

Hacı Ahmet 837/1433 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığı üzere, II. Murad devrinde yaşamış olmalıdır. Hacı Ahmed bin Şamlı, Hacı Mehmed mescidine vakıflar yaptırmıştır⁽²⁷¹⁾. 18 Cemaziyevvel 946/ 22 Eylül 1539 tarihli belgede, Edirne'nin mahallelerinden Sarraf Hacı Camii mahalesinde ölen Muslihiddin bin Ya'kub'un vasisi olan Mustafa bin Musa'dan şahitlerle davacı olan Bosna asıllı cariyesi Salur binti Abdullah, efendisinin hayatta akli ve sıhhati yerinde iken kendisini azat

267)TD 370, s.3

268)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.244 ; Bu imâret, Köse Mihâl'in torunu olup, 839/1435 yılında ölen Aziz paşa tarafından kurulmuştur. İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.571

269)Edirne Şer. Sic. No:1-146/2 ; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-146/2; Edirne Şer. Sic. No:1-135/6 "Mihâl" belgelerinde de geçmektedir.

270)TD 370, s.3

271)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.170-171

ettiğini kabul edildiği şeklinde kaydedilmiştir⁽²⁷²⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 47 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.
Mahalle-i Hacı Kulağuz⁽²⁷³⁾

Cemaziyelevvel 951/ Temmuz 1544 tarihli belgede, Şahitlerle Rabia Hatun binti Mustafa'nın vekili Mahmud bin İskender Edirne'nin mahalelerinden Hacı Kulağuz mahallesindeki özellikleri sayılan mülkü Latif Beg bin Mustaf es-sipahiye sattı. Mülkün özellikleri iyi ve alçak 2 ev arasında sofa, kiler, İstabl, Anbar, fırın, bir-i mai ve karşısında kenif duvarla çevrili olup 20.000 dirhem kadı raici ile satıldı şeklinde geçmektedir⁽²⁷⁴⁾. Mahallede 1 mü'ezzin, 22 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Halil Attâr⁽²⁷⁵⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Darü'l-hadis civarında kurulmuş olmalıdır. Mahallede 3 imam, 1 mü'ezzin, 17 hâne, 3 mücerred, 6 Gebr, 3 bâb Asiyab ve 6 Nefer bulunmaktadır.

Mahalle-i Saruca Paşa⁽²⁷⁶⁾

Saruca Paşa, Enderunda yetişerek II. Murad devrinde Beylerbeyi 833/1429'da vezir olmuştur. 838/1434'te Karaman seferinde Edirne muhafızı olarak kalmıştır. Edirne'de camii'ni bu sırada yaptırmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra Gelibolu'da ikâmete ayrılmış 846/1442'de tekrar hizmete alınmıştır. 857/1453'de vezirlikten ayrılarak Gelibolu'da ölmüştür⁽²⁷⁷⁾. Edir-

272)Edirne Şer. Sic. No:1-23/1

273)TD 370, s.3

274)Edirne Şer. Sic. No:1-109/4

275)TD 370, s.3

276)TD 370, s.3

277)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.248

ne'de hanımı adına da bir mahallesi mevcuttur. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 20 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Mescid-i Veled-i Tonuzlu⁽²⁷⁸⁾

Kale içinde olup mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 20 hâne, 17 mücerred, 1 imam ve 1 mü'ezzin bulunmaktadır.

Mahalle-i Zâviye-i Şeyh Şuca⁽²⁷⁹⁾

II. Murad devrinde yaşamış ve Şeyh Hamidî Kayserî'nin müridi olmuş, adına Debbağhane semtinde bir zaviye ve mescid etrafında bir mahalle kurulmuştur. Şeyh Şuca` adı ile bir medresesi de vardır. Zaviyesi yanına gömülmüştür⁽²⁸⁰⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 16 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i İmâret-i Yıldırım Hân⁽²⁸¹⁾

Yıldırım Bayezid'in yaptırmış olduğu imâret etrafında kurulan mahalledir. Mahallede 2 imam, 1 mü'ezzin, 25 hâne ve 3 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Mümin Hoca ve Mahalle-i Bülbül Hâtun⁽²⁸²⁾

Tahtalı camii'ni inşa ettiren Mümin Hoca adına kurulmuştur⁽²⁸³⁾. Bülbül Hatun hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 21 hâne ve 3 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Bedreddin⁽²⁸⁴⁾

Mahalle kale içindedir. Mahallede 2 imam, 4 mü'ezzin, 18

278)TD 370, s.3

279)TD 370, s.3

280)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.168

281)TD 370, s.3 ; TD, nr, 77, s.27'de "Bayezid"

282)TD 370, s.3

283)T. Gökbilgin, Paşa..., s.59 (Dn. 117)

284)TD 370, s.3

hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Câmi'-i Noktacızâde⁽²⁸⁵⁾

Bu mahalle II. Bâyezid döneminde Edirne'de zaviye kurmuş olan Şeyh Mehmed bin Yusuf'un oğlu adına kurulmuş olmalıdır⁽²⁸⁶⁾. Mahallede 8 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Mescid-i Hacı Alâeddin⁽²⁸⁷⁾

Mahalenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 13 hâne ve 15 Gebrân bulunmaktadır.

Mahalle-i Dârü's-sa'âde⁽²⁸⁸⁾

Gebze Kadısı iken saraya intisap edip II. Murad devrinde vezir olan Fazlullah Paşa, Edirne'de bulunan seyyidler adına bir imâret yaptırmıştır⁽²⁸⁹⁾. Mahallede birde mescidi vardır. Mahallede 8 Sâdâd, 2 imam, 1 mü'ezzin ve 29 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Ahî Hasan⁽²⁹⁰⁾

Ahî Hasan (Debbâğ) II. Murat devrinde Tunca nehri kenarında Debbâğhâne'de yaptırdığı mesçide üç dükkan, odalar ve bir ev vakf etmişti⁽²⁹¹⁾. Mahalle yaptırmış olduğu Mescid'in etrafında teşekkül etmiştir. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 18 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Zevc-i Firûz Ağa⁽²⁹²⁾

II. Murad devrinde ümerasından olan Firûz Ağa'nın eşi

285)TD 370, s.3

286)İ. Erünsal, a.g.m., s.263

287)TD 370, s.4; TD 77, s.28'de "Alemeddin"

288)TD 370, s.4

289)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.228

290)TD 370, s.4

291)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.265

292)TD 370, s.4; TD 77, s.30 "Zenn-i"

adına da bir mahalle mevcuttur. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 45 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Veled-i Sabunî (İbn Çelebi)⁽²⁹³⁾

Mahallede 2 imam, 1 mü'ezzin, 2 mücerred, 1 Der kirâ vakf ve 9 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Gendüm-qûb⁽²⁹⁴⁾

Mahallenin bânisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 9 hâne ve 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Kilisâ Câmî'i⁽²⁹⁵⁾

950 Şaban/1543 Ekim ayı ortalarında kayd edilen bir belgede Edirne'nin mahallelerinde Kilisâ cami` mahallesinde bulunan 1 süfli ev ve kenif'i ölen Mustafa Çelebi'nin çocukları babalarının Ramazan Beg bin Abdullah'a 1020 dirhem gümüş karşılığında sattıklarına dair şahitlik ettiler. Satılan malın sınırları sayılırken caminin vakfının kayyımının eve komşu olduğu kayd edilmiştir⁽²⁹⁶⁾. Ayrıca komşuları arasında kafir kaydı ile mahallede bir Hristiyan ailenin de oturduğu görülmektedir. Bunların dışında mahalle hakkında bilgimiz yoktur. Kale içinde olmalıdır. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 23 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Halil⁽²⁹⁷⁾

Mahalenin banisi hakkında bilgi sahibi olamadık. Mahallede 49 hâne ve 2 mü'ezzin bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı Bâyezid⁽²⁹⁸⁾

293)TD 370, s.4

294)TD 370, s.4

295)TD 370, s.4

296)Edirne Şer. Sic. No:1-93/2; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-94/6 belgede geçmektedir.

297)TD 370, s.4

298)TD 370, s.4; TD 77, s.32'de "Hoca"

II. Bayezid şeyhlerinden Şeyh Bayezid Halife adını kurulumuştur⁽²⁹⁹⁾. Mahallenin nüfusu halkın başka mahallelere göçmesi dolayısıyla çok azdır. Sadece bir hane kalmıştır. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 1 hâne bulunmaktadır.

Bunlardan gayrı zikr olan odalarda yahudiler sâkin olup hâne-i avâriz mahallinde mukayyedir.

Mahalle-i Mescid-i Mahmud Ağa⁽³⁰⁰⁾

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 23 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Hasan Paşa⁽³⁰¹⁾

Edirne şehrinin iskânında önemli vazifeler aldığını zannettiğimiz Hasan Paşa adına, XV. asır kayıtlarından itibaren mescidi de bulunan mahalle kayd edilmiş olup Manyas semtindedir⁽³⁰²⁾. Recep 946 / Kasım 1539 tarihli bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Hasan Paşa Mahallesinde ölen Hacı Mustafa bin Abdullah'ın zevcesi Rahime binti Yusuf kocasının muhalefatından 1000 dirhem mihr-i müeccelinin ödenmesini istemesi sebebiyle kaydedilmiştir⁽³⁰³⁾. Kasab Üzeyir mahallesinde Hasan Paşa adına kaydedilmiş odaları da mevcuttur⁽³⁰⁴⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 35 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Hacı İslâm⁽³⁰⁵⁾

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 22 hâne bulunmaktadır.

299)M.T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.61(Dn. 128)'de ihtimal dahilinde bırakmıştır. Bizce de akla daha yakındır.

300)TD 370, s.4

301)TD 370, s.4

302)M. T. Gökbilgin, *Kurucular...*, s.168

303)Edirne Şer. Sic. No:1-30/3

304)Edirne Şer. Sic. No:1-29/6; Edirne Şer. Sic. No:1-91/1; Edirne Şer. Sic. No:1-30/3; Edirne Şer. Sic. No:1-30/4

305)TD 370, s.4; TD 77, s.34'de "Mahalle-i Mescid-i Veled-i Hacı İslâm"

Mahalle-i Sinan Bey⁽³⁰⁶⁾

Tazarruat sahibi olan Sinan Paşa, Hızır Bey'in oğludur. Darü'l-hadis medresesinde müderrislik yapmıştır. Fatih Sultan Mehmed'e hocalık yapmıştır. 1470'de vezirlik bir ara da vezir-i azamlık yaptı. II. Bayezid döneminde tekrar eski görevlerine dönmüştür⁽³⁰⁷⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 9 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Sabunhane (Sabuncuyan)⁽³⁰⁸⁾

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 23 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Zağanos Subaşı⁽³⁰⁹⁾

Fatih'in vezirlerinden olan ve II. Murad devrinde Edirne'de subaşı olması ihtimali yüksek olan şahıstır⁽³¹⁰⁾. Ramazan 946/Ocak 1540 tarihinde yazılan bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Zağanos Mahallesinde ölen Selime binti Abdullah hayatta akli ve sıhhati yerinde iken malının 1/3 ünü ıskad olarak dağıtılmasına vasiyet ettiği şahitlerle kabul edildiği kaydedilmiştir⁽³¹¹⁾. Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 41 hâne ve 4 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Üsküfçü Hızır⁽³¹²⁾

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 28 hâne, 1 Gebr ve 4 mücerred bulunmaktadır.

306)TD 370, s.4; TD 77, s.34'de "Mescid-i Sinan Bey

307)M. T. Gökbilgin, *Kurucular...*, s.176

308)TD 370, s.4

309)TD 370, s.4

310)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.30

311)Edirne Şer. Sic. No:1-37/2 ; Ayrıca Edirne Şer. Sic. No:1-37/1 "Zânos"; Edirne Şer. Sic. No:1-37/2 "Zânos"; Edirne Şer. Sic. No:1-"Zânos" geçmektedir.

312)TD 370, s.4

Zâviye-i Kemal Halife⁽³¹³⁾

Zâviye-i mezbûr şeyh ile birkaç sûfi müteka'id olup evkât-ı hamseyi ri'ayet iderler

Mahalle-i Hacı Murad⁽³¹⁴⁾

Mahallede 1 imam, 1 Sâdât ve 6 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Mirâhor Ayas Bey⁽³¹⁵⁾

II. Bayezid devrinde mirâhor Ayas Bey Çaldıran muharebesinde şehit olmuştur⁽³¹⁶⁾.

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 11 hâne ve 3 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Hızır Ağa⁽³¹⁷⁾

Mahallede 43 hâne-i müslim, 2 mücerred, 2 Ehl-i berât, 1 Fakirü'l-hal, 3 imam, 1 mü'ezzin, 1 Hatip ve 2 Hane-i Gebr bulunmaktadır.

Mahalle-i Mescid-i Deftin Ağa⁽³¹⁸⁾

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin ve 10 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Emir Şah⁽³¹⁹⁾

II. Murad devri ricalinden Mihal Koçi'nin oğullarından olan Emir Şah Çelebi'nin kendi adıyla anılan bu mahallede bulunan mescidi için de vakıfları mevcut olup vakfiye tarihi belli değildir⁽³²⁰⁾. Ramazan 950/ Kasım 1543 tarihli belgede, Ahmed bin Mustafa'nın Edirne'nin mahallelerinden Emir Şah ma-

313)TD 370, s.4

314)TD 370, s.4; TD 77, s.36'da" Hâs"

315)TD 370, s.4

316)M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.174

317)TD 370, s.4

318)TD 370, s.4

319)TD 370, s.4

320)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.325-326

hallesinde bulunan, 2 süfli ev ve 1stabl ve bir-i ma-i ve kenif bulunan mülkünü 4500 dirhem karşılığı elinde belge bulunduran Kasım es-selahi'ye sattığı kaydedilmektedir⁽³²¹⁾.

Mahallede 1 imam, 1 mü'ezzin, 23 hâne ve 6 mücerred 6 bulunmaktadır.

2-Zımmi Mahalleleri

Edirne'de bulunan zımmi mahalleleri 370 Nolu Tapu Tahrir Defterinde şöyle sıralanmaktadır⁽³²²⁾.

Mahalle-i Aya-Dimitre

Mahallede 65 hâne 2 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Papa Palori

Mahallede 15 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Hristos

Mahallede 41 hâne, 2 mücerred ve 2 bive bulunmaktadır.

Mahalle-i Oznikos

Mahallede 15 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Aya-Duhteni

Mahallede 51 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Aya-Apostol

Mahallede 21 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Aya-Yani Panimatkos

Mahallede 22 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Medropolite

Mahallede 18 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Korucu Doğan

Mahallede 4 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Kalamolari

Mahallede 20 hâne ve 1 mücerred bulunmaktadır.

Mahalle-i Arhi İstirankos

Mahallede 20 hâne bulunmaktadır.

³²¹⁾Edirne Şer. Sic. No:1-99/2

³²²⁾TD 370, s.5

Mahalle-i Papa Vetaç

Mahallede 8 hâne bulunmakatadır.

Mahalle-i Aya-Yorqi

Mahallede 11 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Papa Kapanos

Mahallede 33 hâne, 4 Voynuk, 1 mücerred ve 2 bive bulunmaktadır.

Mahalle-i Aya-Atanas

Mahallede 24 hâne bulunmakatdır.

Mahalle-i Hamâm-ı Abdullah Bey

Mahallede 50 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Prodormos

Mahallede baştinalarla beraber 37 hâne bulunmaktadır.

Mahalle-i Aya-İstefano

Mahallede 7 hâne vebhlümaktadır.

Mahalle-i Aya-Nikola

Mahalle 10 baştinalar dahil hâne ve 1 bive bulunmaktadır.

D-CAMİLER

Camiler içtimaî müesseselerin başında gelmektedir. Camiler hem ibadet, hem de cemaatin toplu bulunması sebebiyle memleket ve o muhite ait işlerin görüşülmesinde merkez olması sebebiyle önemlidir. Osmanlılarda çok zaman zengin vakıflarla yapılan camiler yanında medrese, imaret ve mektep de vardır. Bazen külliye şeklinde olup hastahane de eklenirdi^[323].

1361'de, Murat Hüdavendigâr'ın fethiyle beraber Edirne, erken Osmanlı sanatının gelişmesini, bugün de bütün canlılığı ile aksettiren üç merkezden biri olmuştur. İznik ve Bursa'nın ilk devir sanatı çerçevesinde kalıp, daha sonraki gelişmelere katılmamasına karşılık Edirne, Osmanlı sanatının en yüksek

323)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e.II, s.637

devrini de aynı zamanda sembolize etmektedir.

Edirne'nin en eski camii olarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin izni sonucu 300 dervişi ile Edirne'ye gelip Hızırlık denilen mevkide yaptırdığı mesciddir. Fetihden sonra Murad Hüdavendigâr bu mescidi genişletmiş ve ismi Hüdavendigâr camii diye anılmağa başlanmıştır⁽³²⁴⁾. Varlığından haberdar olduğumuz fakat bilgi sahibi olmadığımız bu camii günümüzde mevcut değildir⁽³²⁵⁾.

Camilerde ve mescidlerde eğitim ve öğretim faaliyetleri de yapılmaktadır⁽³²⁶⁾. Bazı camilerde medrese adı verilen ve ders için ayrılan bölümler mevcut olup, bazen aynı duvar ve pencere müştereken kullanılırdı⁽³²⁷⁾.

1-Câmi'-i Kebîr (Eski Camii)⁽³²⁸⁾

805/1403 yılında Emir Süleyman Çelebi tarafından bu camii'nin temelleri atılmıştır⁽³²⁹⁾. Musa Çelebi tarafından yapımına başlanan Eski Camii, Çelebi Sultan Mehmet tarafından 1414'de tamamlanmış⁽³³⁰⁾ olup ulu camiiler grubuna girmektedir. 4 Safer 946/11 Haziran 1539 tarihli bir belgede, bu tarihte Eski camii mütevellisinin Ca'fer Beg bin Abdullah olduğunu görmek-

324)E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.332

325)E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e. s.207

326)Ziya Kazıncı, "Eğitim", DGBİT, XIV, İstanbul 1990, s.108

327)Semavi Eyice, "Mescid", İ.A., VIII, s.57

328)TD 370, s.6

329)(Emir Süleyman) "Edirnedeki Eski Camii'nin temellerini önce o atmıştı. Daha tamamlanmadan kendi saltanatının binası yıkılmış, vücudu kasrı varlık âleminde yok olmuştu. Musa Çelebi bu camii'ni tamamlanmak için hüküm sürdüğü günlerde yine gayret etti. Ama, o da bitiremedi". Bkz. H. Sadettin Efendi, a.g.e.II, s.53; Evliya Çelebi ise, camii yaptırmaya başlayanın Musa Çelebi olduğunu yazmaktadır. Bkz. E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.333

330)S. K. Yetkin, a.g.e., s.228'de 1413'te tamamlandığını kaydetmektedir.

teyiz⁽³³¹⁾. Mimarı Konyalı Hacı Alâaddin, kalfası Ömer bin İbrahim'dir⁽³³²⁾. Her kenarı dıştan 49.50 metre olan bu cami, her kenarı 2.80 metre olan dört ağır kare paye üzerine dokuz eşit kubbeli olarak inşa edilmiştir. Kare biçimindeki yapının 13.50 metre çapındaki kubbeleri ile mekânın genişlemesi sağlanmıştır. Camie sonradan ve II. Sultan Murat tarafından yaptırıldığı anlaşılan iki şerefeli minaresi ile kısa boylu tek şerefeli bir minaresi daha vardır. Devrinden kalan zengin süslemeli eski taş minberin bir yangında harap olan kısımları düz taşlarla tamamlanarak kalan parçaları başarı ile korunmuştur⁽³³³⁾. Çelebi Mehmed Eski Bedesteni Eski camii' e vakıf yapmıştır⁽³³⁴⁾.

2-Câmi'-i Atik (Üç Şerefeli Camii)⁽³³⁵⁾

1437-1447 yılları arasında II. Murad tarafından yaptırılmış olan Camii⁽³³⁶⁾ ve avlusu dıştan 66.50X64.50 metre ebatlarında yer kaplayan büyük bir mekanı gerçekleştirme ham-

331) *Edirne Şer. Sic. No:1-12/1*

332) *E. Hakkı Ayverdi-İ. Aydın Yüksel, a.g.e., s.51'de Ömer bin İbrahim, Caminin mimarı veya kalfası olarak göstermektedir.*

333) *Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1986, s.45-47; S. K. Yetkin, a.g.e., s.180; E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.50-51; Abdullah Kuran, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara 1964, s.39-43*

334) *İ. H. Uzunçarşılı a.g.e.I, s.372*

335) *TD 370, s.6*

336) *"Edirne'de, Sultan Murad'ın 841-851 (1437-1447) arasında, on yılda yaptırdığı Üç şerefeli Cami, Osmanlı mimarisinin normal gelişme imkanlarını aşır beklenmeyen, Halkın ve padişahların gayretleriyle hayır ve imaret binaları çoğalmış, mescit ve camiler sayısız hale gelmiş, medreseler, hanıgahlar, gelen ve gidenler için misafirhaneler, muallimhaneler, latif kâşaneler, zengin, dopdolu çarşı ve pazarlar, köprüler, hanlarla sözün kısası bu güzel şehir, islâmın doruğu ve Darü's-selâm'ın dengi olmuştur" H. Sadettin Efendi, a.g.e. I, s.133.*

lesinin ilk esaslı denemelerinden biridir⁽³³⁷⁾. Dokuz kubbeli olup, küçük kubbelerden ana kubbeye geçiş sağlanmıştır⁽³³⁸⁾.

Üç şerefeli Camiinde bulunan şadırvan avlusununun 16 kubbesindeki devrinin en mükemmel geçmeli rûmili ve hataili sıva nakışları mevcuttur⁽³³⁹⁾. Edirne Üç Şerefeli Camideki iki a-lınlık sır altına rengin ve az miktarda firuze rengin de kullanıldığı örneklerdir. Siyah renk konturlarda görülür⁽³⁴⁰⁾. Mimarının kim olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur⁽³⁴¹⁾.

3-Câmi'-i Dârü'l-hadîs⁽³⁴²⁾

II. Murad tarafından yaptırılmış olup, tek kubbeli, bir minareli, olup hadis-i şerif nakli için açılmış ve sonradan cami'e çevrilmiştir⁽³⁴³⁾. Kalenin güney tarafında Manyas Kapısı yanında ve Tunca nehri kenarındadır. İki yanında birer tabh-hâne ve önünde cemaat yeri vardır⁽³⁴⁴⁾. Kitabesinden 838-/1435 yapıldığı anlaşılmakta ve Tahtakale hamamının II. Murad tarafından bu cami ve medreseye vakf edildiği anlaşılmakta-

337)S. K. Yetkin, a.g.e., s.180

338)O. N. Peremeci, a.g.e., s.56 ; Mimarisi için Bkz. E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.56-60 ; S. K. Yetkin, a.g.e., s.228-229 ; A. Kuran, a.g.e., s.50-56; Menkıbevi kısımları için bkz. E. Çelebi, a.g.e.III-IV, s.334-336

339)S. Ünver, a.g.m., s. 16

340)Şerare Yetkin, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul 1986, s.208

341)"Ayakları mefluç idi, her neyere gitse tezkere ile giderdi, merhum ve mağfurun-leh Sultan Murad Han Üç şerefeli camiini bina etmişti". Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enis'ül-müsamirin" Edirne Edirne'nin 600 Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.79.

342)TD 370, s.6

343)M. T. Gökbilgin, Enisü'l..., s.91-92

344)E. Çelebi, a.g.e.III-IV, s.336-338

dır⁽³⁴⁵⁾. Ayrıca 1435'te düzenlenen vakfiyesinde geçmediği, fakat 1489 senesinde düzenlenen vakfiyede buraya bir Hafız-ı Kütüb'ün görevlendirilmesi medresede müderrisler ve talebeler için bir kütüphanenin bulunduğunu gösterir⁽³⁴⁶⁾.

4-Câmi'-i Sultan Bâyezid Hân⁽³⁴⁷⁾

Tunca nehri kenarında II. Bayezid, 889-893/1484-1488'de Mimar Hayreddin'e tek kubbeli ve büyük külliyeinin mihrak noktasını teşkil eden bu camii yaptırmıştır. Önünde üç kapılı ortasında şadırvanı bulunan haremi vardır. Camii'in birer şerefeli iki minaresi ile iki yanında dokuz kubbeli birer tabhâne vardır⁽³⁴⁸⁾. II. Bayezid, burada Darüşşifa, bir medrese, bir imaret, çifte hamam, altı göz bir köprü ve bir değirmen yaptırmıştır. Camii 893/1488 tarihli kitabesi olup cami Basrabya fethinden alınan ganimetle yaptırılmıştır⁽³⁴⁹⁾.

5-Câmi'-i Sultan Murad Hân⁽³⁵⁰⁾

II. Murad Han tarafından Muradiye mahallesinde Saray içi'ne nazır bir tepe üzerine sânatkârâne bir şekilde 839/1436 da yaptırmıştır⁽³⁵¹⁾. 29 zilhicce 945/ 8 Mayıs 1539 tarihli bir belgede, şahitler arasında Sultan Murat Han evkâfı müte-

345)O. N. Peremeci, a.g.e., s.63

346)İ. Erünsal, a.g.m., s.258

347)TD 370, s.6

348)Caminin mimari özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. A. Kuran, a.g.e., s.23-29

349)O. N. Peremeci, a.g.e., s.68-72

350)TD 370, s.6

351)"Evvelce Cami diye yapılmamıştı. Mevlânâ sevgisi ile bu binayı iki kubbeli bir mevlevihâne olarak yaptırmıştı. Sonra içinde bir sebepten kan dökülüp bu hal Murad Han'a aksedince, usta ve mimarlar gönderip bina içinde semâhame tahtalarını kaldırarak yerine bir minber, bir yüksek ve yeşil minare inşa edip, sonradan câmi yapmıştı. E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.336

vellisi olarak Hayreddin beg bin Yunus'u görmekteyiz⁽³⁵²⁾. Cami ve imâret ait olmak üzere II. Murat tarafından 9 köyün gelirleri olan 37.265 akçe vakfa aktarılmıştır⁽³⁵³⁾.

Cami iki yanında küçük ortada birbirine dayalı iki büyük kubbeli olmak üzere dört kubbeli ve mihrabı ile sağ ve sol yanı çinilerle süslü olarak yapılmıştır. İlk yapıldığında minaresi de çinilerle kaplı iken daha sonra I. Mahmud devrinde minaresi yıkılmıştır. Caminin sol tarafında bir imâret, bir mevlevî tekkesi ve semahanesi de yapılmıştır. Tekkesine Mevlânanın torunlarından Cemaleddin ve Celâleddin adlı kardeşler getirilmiştir⁽³⁵⁴⁾. Sadeleştirilmiş bir — plânı gösteren camide bademler üzerine ortası fenerli birinci kubbe, mihrab tarafında Türk üçgenleri üzerine oturan aynı çapta kubbeli eyvana bağlanmakta, yanlarda daha küçük ve alçak tutulmuş kubbeli eyvanlar yer almaktadır. Ortada yüksek kubbe, yanlarda ikişer çapraz tonozla ağır payeler üzerine oturan beş gözlü son cemaat yeri vardır. Tamamen kesme taştan yapılmıştır. Dış görünüşün bu sadeliğine karşılık caminin içi mihrabını ve duvarların alt yarısını kaplayan çinileri, çok renkli orjinal kalemişleri ile gözleri okşayan bir zenginliktedir. 6.35x 3.65 m. yi bulan mihrabı, çok renkli sırlı, mozaik örnekleri andıran levha çinilerle kaplı olup, teknik ve üslûp bakımından da en muhteşem örnektir. Bazıları kabartma ve geometrik örnekli çiniler yanında rûmilerin hâkim olduğu çiçek dekorlu çiniler firûze, lâcivert, sarı, açık yeşil renkli olup değişik tonlu mor renk de görülmektedir. Mihrapta mavi beyaz çiniler de kullanılmıştır.

Mihrab bölümünde yan duvarları yarı yüksekliğe kadar kap-

352)Edirne Şer. Sic. No:1-6/7

353)Bu köyler için bkz. TD 370, s.11

354)O. N. Peremeci, a.g.e., s.58-59

layan mavi-beyaz, dekorlu altıgen birbirinden çok farklı desenli çiniler aralarını dolduran firuze üçgen çinilerle bir yıldız meydana getiriyor⁽³⁵⁵⁾. Motifleri küçük çiçekler, yapraklar, palmet, rozet ve ince kıvrık dallarla seyrek görülen geometrik şekillerdir. İznik mavi-beyaz keramiklerinin kalitesini gösteren bu çinilerle Edirne'de orjinal bir üslup ortaya çıkarmaktadır. bunlar mihrabın mavi-beyaz çinileri ile aynı teknik ve kalitededir⁽³⁵⁶⁾.

Üç satırlık arapça kitabe Sultan Murat'ın adını vermekle beraber tarihsizdir. Kaybolan vakfiyesine gören Mecdi Efendi, Şekâyık tercümesinde bunun Kazasker Veliyüddin imzalı ve 830/1426 tarihli olduğunu bildirmektedir. Muradiye camii'nin çok zengin vakıfları vardır⁽³⁵⁷⁾.

6-Câmi'-i Kilise⁽³⁵⁸⁾

Edirne'yi fetheden I. Murat, kale içindeki bir kiliseyi camiye döndürmüş ve ilk cuma namazını burada kılmıştır. Bu Cami'e daha sonra Kilise Camii denilmiştir⁽³⁵⁹⁾. Fatih zamanında tamamen yıktırılarak, iki paye üzerine altı kubbeli, bir minaresi ve dışında da beş kubbesi olan cami yaptırılmış⁽³⁶⁰⁾.

355)Ş. Yetkin, a.g.e., s.138

356)Şam'da Tavrizi Türbesi çinilerine ve Londra Victoria Albert Müzesi'ndeki Emeviye Camii'nden geldiği söylenen çinilere bakarak bu mavi-beyaz çinileri Suriye'ye bağlamak, diğer taraftan burada İranlı ustaların çalıştığı gibi fikirler ileri sürülmüştür. Fakat ne çinilerin hamuru, ne de yüksek kalite ve üslubu böyle görüşlere imkân bırakmaz Edirne Muradiye Camii'indeki renkli sır tekniğinin mavi-beyaz çinilerle birlikte kullanılması bu mihrabı Tebrizli ustalarla birleştirir. Bkz. Ş. Yetkin, a.g.e., s.199 ve 209-210

357)M. T. Gökbilgin, Edirne..., s.121-122

358)TD 370, s.6

359)O. N. Peremece, a.g.e., s.12

360)M. T. Gökbilgin, Edirne..., s.121; E. Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481) III, İstanbul 1973, s.214

7-Câmi'-i Çelebi (Halebiye)

I. Murad'ın emri ile kiliseden camii'e çevrilip, fetihten sonra Edirne'de ilk cuma namazı kılınan yerdir. II. Murad tarafından yanına bir medrese ilâve edilmiştir. Fatih'in hocası Sirac'ed-din Muhammed bin Ömer Halebî'nin medresesine Hocalık etmesi dolayısıyla Halebiye camii diye bilinir. Bu camii'e Çelebi camii de denilir⁽³⁶¹⁾.

8-Câmi'-i Yıldırım Hân⁽³⁶²⁾

Yıldırım Bayezid tarafından Aina kasabası (Yıldırım mahallesinde) Tunca nehrine yakın yaptırdığı camidir. Yıldırım Bayezid bu camii Mora'da Karaferye'den alınan ganimetten yaptırmıştır⁽³⁶³⁾. Dört kemer üzerine bir kubbeli olup 802/1399 tarihinde yapılmıştır. Kilise harabesi üzerine yapıldığı için mihrabın yan tarafına düşen ve mihrabına yakın kubbesinde birbirine geçme 2 mermer halkanın bulunması dolayısıyla "küpeli Camii" diye de bilinir⁽³⁶⁴⁾. Yıldırım'ın emri ile kiliseden camiye çevrildiği veya yıkılan kilisenin temelleri üzerine yapıldığı için klasik bir cami şekli yoktur⁽³⁶⁵⁾.

361)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.121

362)TD 370, s.6

363)"Bundan sonra Edirne'ye dönmüş ve bu şehirde de büyük bir cami, imaret ve çeşitli hayır kurumları kurdu muşt u ". Bkz. H. Sadettin Efendi, *a.g.e. I*, s.229.

364)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.121; Evliya Çelebi, *Yıldırım Bayezid'in Küpeli Sultan adındaki kızından dolayı bu adı aldığı yazılmıştır*. Bkz. E. Çelebi, *a.g.e. III-IV*, s.334

365)O. N. Peremeci, *a.g.e.*, s.54, *Burada Tiris iyehares kilisesi harebesi olduğunu burada güzel bir şadırvanı ve imâreti olduğu yazılmaktadır. Rıfat Osman Edirne Rehnüması, s.?*; Hibri'den naklen " Garip temaşadır ki bu cami Yıldırım Hân kendileri bina etmek üzere meşhur ve maruf iken yine tarzı kiliseden dönme şeklinde ve mihrabı muharref vâki olmuştur. O tarihlerinde bina olunan binazir cevâmi-i şerife şahadeti üzere üstad mimarlar mevcut idiği mukarrer iken böyle garip tarz allahü Tealâ âlim akla mütebadir olan budur ki ol mahalde bir kilise esas bulunup ona binaen yapılmış ola" M. T. Gökbilgin, *Enisü'l...*, s.92

Muharremü'l-haram 946/ Mayıs 1539 tarihli bir belgemizde, Hayreddin bin Yusuf'un kızına Yıldırım mahallesinde 3 süfli ev ve oda ve ala ıstabl ve üstünde oda olan mülkü hibe etmesi sonucunda mülkün sınırları çizilirken "Cami'-i Yıldırım han" olarak geçmektedir⁽³⁶⁶⁾.

9-Câmi'-i Mihal Bey⁽³⁶⁷⁾

Tunca nehri ve Gazi Mihal Bey Köprüsünün sağ tarafında olup, iki yanında iki tabh-hânesi olan, bir kubbeli, bir kemerli, tek minareli ve imâreti bulunan camidir. Kitabesinden 825/1422 senesinde yapıldığı anlaşılmaktadır⁽³⁶⁸⁾.

Sultan Murat zamanında yapılan diğer camilerin çoğu da Muradiye camilerinde görülen plâna uygundur. Fakat hepsinin kendine göre bazı özellikleri vardır. Bunlardan Edirne'de tamamen kesme taştan sağlam bir yapı olan 1422 tarihli Gazi Mihal Caminin çapı 8 metreyi aşan kubbelidir⁽³⁶⁹⁾. Bu camide kütüphâne de mevcuttur⁽³⁷⁰⁾.

10-Câmi'-i Kasım Paşa⁽³⁷¹⁾

Evliya lakabıyla da anılan Kasım Paşa II. Murad ve Fatih'in veziridir. Bir ara İshak Paşa'nın yerine Veziriazâm da olmuştur. Evliya Kasım Paşa bu camii, Tunca kenarına bir kubbeli, bir minareli olmak üzere Mimar Hayreddin'e yaptırmıştır. Camii'in bir de imâreti vardır. Camii'in kitabesi 883/1479 tarihlidir. Kasım paşa 883/1478 tarihinde Rumeli Beylerbeyi

366)Edirne Şer. Sic. No:1-10/3

367)TD 370, s.6

368)O. N. Peremeci, a.g.e., s.66

369)O. Aslanapa, a.g.e., s.54-55.

370)İ. Erünsal, a.g.m., s.258

371)TD 370, s.6

iken ölmüş ve caminin avlusuna gömülmüştür⁽³⁷²⁾.

11-Câmi'-i Süleymaniye⁽³⁷³⁾

II. Bayezid'in vezirlerinden Süleyman Paşa tarafından Tunca nehri kenarında yaptırılmıştır⁽³⁷⁴⁾

12-Câmi'-i Lâri⁽³⁷⁵⁾

Fatih ve II. Bayezid devrinin sultan hekimi Abdulhamidi Lâri tarafından yaptırılmıştır. Camii', tek kubbeli ve bir minarelidir. Kitabesi 920/1514'e tarihlidir⁽³⁷⁶⁾.

13-Câmi'-i Aişe Hatun⁽³⁷⁷⁾

Çelebi Mehmed'in kızı Ayşekadın tarafından, Fatih devrinde yaptırılan tek kubbeli, tek minareli bir cami olup, Yancıkçı Şahin Mahallesiindedir. Mimarının Hayreddin olma ihtimali vardır. Kitabesi 873/1469 tarihlidir⁽³⁷⁸⁾. Cami tamamen kesme taşdır. Mihrâb taş işçiliğinin mükemmel örneklerindedir⁽³⁷⁹⁾.

14-Câmi'-i İbrahim Paşa⁽³⁸⁰⁾

Fatih Sultan Mehmed zamanında vezirlik ve II. Bâyezid zamanında da Vezir-i Azamlık yapmıştır. Edirne'de kadılıkta yapan Çandarlı İbrahim Paşa'nın adına Cami, imâret ve zaviyesi bulunmaktadır. Bütün eserlerini Fatih devrinde yaptırmış-

372)O. N. Peremeci, a.g.e., s.66-67

373)TD 370, s.6

374)B. N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.201; O. N. Peremeci, a.g.e., s.67

375)TD 370, s.6

376)O. N. Peremeci, a.g.e., s.64-65

377)TD 370, s.6

378)O. N. Peremeci, a.g.e., s.63-64

379)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.204

380)TD 370, s.6

tır⁽³⁸¹⁾.

15-Câmi'-i Ali Paşa

Ak hadımlardan olup Saray-bosnalı bir devşirmedir. Karaman Beylerbeyliğinde Semendire ve İşkodra kumandanlıklarında ve Memluk ordularıyla yapılan muharebede bulunmuştur. Mora seferinde beğenilerek Rumeli Beylerbeyliğine 907/1501'de de vezir-i azamlığa getirilmiştir. Şahkulu muharebesinde maktul düşmüştür. Edirne'de camii'inden başka birde hangâhı da vardır⁽³⁸²⁾.

16-Câmi'-i Sinan Bey, Mîr-i Mîrân (Beylerbeyi Cami)⁽³⁸³⁾

Bu cami, II. Murad devrinde Beylerbeyi olan Sinanüddin Yusuf paşa tarafından bir kubbeli ve yanında medresesi ile beraber 832/1429 tarihinde yaptırılmıştır⁽³⁸⁴⁾. Beylerbeyi Sinanüddin Yusuf Paşa tarafından — plânında yaptırılan Beylerbeyi Camii, II. Murat zamanında bir yarım kubbe denemesidir. İçinde dörder niş ve birer ocak bulunan kapalı yan odalarla, önüne 6 m. çapında yivli bir yarım kubbe konulmuştur. Aydınlik fenerli ve 7 m. çapındaki orta kubbeye aynı genişlikte açılan mihrap bölümü yanlara doğru yarım yıldız tonozlarla genişletilmiş 3 m. çapında bir kubbecik ve dilimli yarım kubbe ile beş kenarlı bir çıkıntı halinde uzanmaktadır. Büyük kubbeye bağlı olmamakla beraber burada ilk defa bir yarım kubbe problemi ele alınmıştır. Kesme taştan sekizgen biçiminde çok harap bir türbesi vardır⁽³⁸⁵⁾. Bu türbede firuze renkli çinilerin tuğla ile birleşmesinden meydana gelen basit geometrik süs-

381)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.209

382)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. II, s.539

383)TD 370, s.6

384)O. N. Peremeci, a.g.e., s.68

385)O. Aslanapa, a.g.e. s.62-63.

lemeler mevcuttur⁽³⁸⁶⁾.

17-Câmi'-i Mezid Bey⁽³⁸⁷⁾

II. Murad devrinde 845/1442 tarihinde Eflâkta şehit olan Mezid Bey'in önceden yaptırdığı camidir. İki kubbeli ve bir minareli olup yanında 2 Tabh-hânesi ve imârethanesi vardır⁽³⁸⁸⁾.

18-Şahmelek Paşa Camisi

Şazi oğlu Şahmelek tarafından 832/1429 tarihinde Gazimi-hal köprüsü yanında yaptırılmış, bir kubbeli ve bir minareli küçük bir camidir⁽³⁸⁹⁾. Caminin dış kapısı çevresinde birbirini takip eden ve hatt-ı Ma'kili denen Hendese kufi ile firuze renkteki parça çinilerle yazılmış "yazılar mevcuttur⁽³⁹⁰⁾". Bunların bazıları, altın yaldızların sürülmesi ile, bazılarıda ıstampa usulü ile süslenmiştir⁽³⁹¹⁾.

19-Sittişah Hatun Camisi

II. Bayezid devri eserlerindedir. Yaptıran Fatih Sultan Mehmed'in ikinci zevcesi ve Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükerreme Hatun'dur⁽³⁹²⁾. Sittişah Hatun, Üvey oğlu II. Bayezid'in izni ile adına, Camii tek kubbeli tek minareli ve kitabesi 890/1485 tarihli olan büyücek bir cami yaptırmıştır.

386)Ş. Yetkin, a.g.e., s.205

387)TD 370, s.6

388)O. N. Peremeci, a.g.e., s.67

389)O. N. Peremeci, a.g.e., s.64

390)S. Ünver, a.g.e., s.16

391)Ş. Yetkin, a.g.e., s.207

392)Fatih Sultan Mehmed ikinci eşi ile siyasi zaruretler dolayısıyla evlenmiştir. Fatih babasının ölümünün ardından Sitti şah Hatun'a Edirne'de Karaca Bevvab mahallesinde bir saray yaparak burada ayrı olarak yaşamağa başlamıştır. Bkz. B. N. Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.202

Sittişah Hatun'un ölümü 891/1486 olup camii'nin haziresine gömülmüştür⁽³⁹³⁾.

20-Câmi'-i Noktacı-zâde⁽³⁹⁴⁾

Edirne'de 897/1491-1492 tarihinde Noktacı-zâde diye anılan Şeyh Mehmed bin Yusuf'un⁽³⁹⁵⁾ yaptırdığı cami hakkında bilgi sahibi olamadık.

21-Sarı Câmi`

Çelebi Mehmed'in Hocalarından Amasyalı Sûfi Bayezid tarafından yaptırılmış olup 950/1543 tarihli tamir kitabesi vardır⁽³⁹⁶⁾.

22-Alemdâr Câmi`i

Alemdâr Hasan Baba'nın kendi adını taşıyan mahallesinde bir mescidi bulunmaktadır⁽³⁹⁷⁾.

23-Attar Hacı Halil Mescidi

Attar Hacı Halil adına kurulmuş olan mahallede bulunan mescidin yapım yılı 860/1456 dır⁽³⁹⁸⁾.

24-Berkuk Ağa Mescidi

Aynı isimdeki mahallede kurulmuş bir mesciddir⁽³⁹⁹⁾.

25-Gazi İbrahim Bey Mescidi

Üç şerefeli cami yakınında bulunan cami, 814/1412 tarihli

393)O. N. Peremeci, a.g.e., s.65

394)TD 370, s.6

395)İ. Erünsal, a.g.m., s.263

396)E. H. Ayverdi, Osmanlı Mi`mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II, İstanbul 1972, s.160

397)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.199

398)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.200

399)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.204

kitabesine göre kale dışında yapılan ilk mescid olmalıdır⁽⁴⁰⁰⁾.

26-Bülbül Hatun Mesçidi

Aynı isimdeki mahallede kurulmuş bir mesciddir. Bülbül Hatun Karaca Bey'in zevcesidir⁽⁴⁰¹⁾.

27-Çakır Ağa Mescidi

İstanbul Subaşısı olan Çakır Ağa'nın kendi adını taşıyan mahallesinde yaptırdığı mesciddir⁽⁴⁰²⁾.

28-Dâye Hâtun Mescidi

FâtiH'in südninesi Ümmü Gülsüm Hâtûn ve Ahmed Bey'den olan Kızı Hând veya Hundi Hâtûn'un yaptırdıkları mescid Dâye Hatun mahallesindedir⁽⁴⁰³⁾.

29-Gülbahar Câmi

Gülbahar Hatun, Fatih Sultan Mehmed'in zevcesi Bâyezid'in annesidir. Edirne'de adına 855/1451 yılında bir cami yaptırmıştır⁽⁴⁰⁴⁾.

30-Hacı Alamüddin Câmî`i

Üç Şerefeli Camii yanında bulunan mescid 860 yılında yapılmıştır⁽⁴⁰⁵⁾.

İsimlerini tesbit ettiğimiz fakat haklarında bilgi sahibi olamadığımız Cami ve Mescidler şunlardır.

400)Gazi İbrahim Bey mescidi ile Candarlı Halil Paşa'nın oğlu olup, Fatih Sultan Mehmet devrinde vezir ve II. Bayezid zamanında da Vezir-i Azamlık makamına yükselmiş olan İbrahim Paşa'nın Camii ile karıştırılmıştır. Krş. E. H. Ayverdi, a.g.e. II, s.160; E. H. Ayverdi, a.g.e III, s.209; O. N. Peremeci, a.g.e., s.54

401)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.204

402)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.205

403)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.205-206

404)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.205-206

405)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.207

- 31-Câmi'-i Hâtuniye⁽⁴⁰⁶⁾
 32-Hoca Hayrüddîn Mescidi⁽⁴⁰⁷⁾
 33-Hazinedâr Sinan Bey Mescidi⁽⁴⁰⁸⁾
 34-Hamza bin Gazi Mescidi⁽⁴⁰⁹⁾
 35-Hacı Kemâlüddin Mescidi⁽⁴¹⁰⁾
 36-Hacı İlyas Mescidi⁽⁴¹¹⁾
 37-Fatma Hâtun Câmi⁽⁴¹²⁾
 38-Emir Şah Mescidi⁽⁴¹³⁾
 39-Hoca Ömer Mescidi⁽⁴¹⁴⁾
 40-Ahi Hasan Mescidi⁽⁴¹⁵⁾
 41-Yahşi Fakıyh Mescidi⁽⁴¹⁶⁾
 42-Firuz Ağa Mescidi⁽⁴¹⁷⁾
 43-Hacı Doğan Mesçidi⁽⁴¹⁸⁾

406)TD 370, s.6

407)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.208

408)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.208

409)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.208

410)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.208

411)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.208

412)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.206

413)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.206

414)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.208

415)E. H. Ayverdi, a.g.e. II, s.150

416)Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mi`mâri Çağının Menşe`i Osmanlı Mi`mârisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler Hüdavendigârlar ve Yıldırım Bâyezid 630-805 (1230-1402) I*, İstanbul 1966, s.294

417)E. H. Ayverdi, a.g.e. I, s.484

418)E. H. Ayverdi, a.g.e. I, s.484

44-Seferşah Mescidi⁽⁴¹⁹⁾

Edirne şehrinde 144 mescid kaydı bulunmakta olup, bu cami ile mescidlerden bir kısmı hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır. Ancak mescid adedi ile mahalle adedinin birbirine çok yakın olması her mahallede en az bir mescid'in bulunduğunu göstermektedir⁽⁴²⁰⁾.

E-MEDRESELER

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunu müteakip hükümdarlar ve devlet adamları eğitim ve öğretim faaliyetlerine büyük önem vermişler ve önceki örneklerine uygun medreseler teşri etmeğe başlamışlardır⁽⁴²¹⁾.

Osmanlıların ilk dönemlerinde yaptıkları medreselerin derece ve sınıf itibarıyla en önemli leri İznik, Bursa ve Edirne Medreseleridir. Edirne'deki Üç Şerefeli Medrese, İstanbul'daki "Sahn-ı Semân" Medreseleri inşa oluandıktan sonra da bir süre önemini muhafaza etmiştir⁽⁴²²⁾

1-Dârü'l-hadis Medresesi⁽⁴²³⁾

Edirne'de Kale içinde Manyas kapısı civarında, Germe Kapı caddesinde ve Tunca nehri kenarında Sultan II. Murad tarafından yaptırılmıştır⁽⁴²⁴⁾. Hadise dayalı ilimlerin okutulduğu medresenin yapım tarihi olarak 22 şubat 1435 tarihi gösteril-

419)E. H. Ayverdi, a.g.e. I, s.484

420)Bu hususta bkz. TD 370, s.6

421)Semavi Eyice, "Mescid" İ.A. VIII, s.71

422)İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı, Ankara 1965, s.1 vd.; Cahit Baltacı, XV ve XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilat, Tarih, İstanbul 1976, s.15

423)TD 370, s.6

424)Mustafa Bilge, İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1984, s.140

mekte⁽⁴²⁵⁾ olup 1529 tarihli kayıttta ise "cihet-i tedris 50" olarak gösterilmiştir⁽⁴²⁶⁾. II. Murad eserinin varlığını sürdürebilmesi için hatırı sayılır vakıflar ihsan etmiştir⁽⁴²⁷⁾.

Fahredden Acemî, Sinan Paşa, Molla Lütfi ve Şeyhü'l-İslâm ibn-i Kemâl gibi ünlü alimlerin de bu medresede müderrislik yaptıkları bilinmektedir⁽⁴²⁸⁾,

2-Çifteler Medresesi⁽⁴²⁹⁾

Üç Şerefeli Câmî'nin kuzeybatısında iki medrese bulunmaktadır. Bunlardan birisine "Medrese-i Atikâ" veya "Saatli Medrese" diğetine "Medrese-i Cedide" veyâ "Peykler Medresesi" denilmektedir. Aynı avlu içinde yer alan bu iki medreseye birden çifteler medresesi denilmektedir.

a-Medrese-i Atik, (saatli)

II. Murad tarafından Üç Şerefeli Cami yanına yaptırılmıştır. Değişik isimlerle, Eski Camii medresesi, (camii' atik,) Cami ardı medresesi ve Çelebi Mehmed Medresesi diye de geçmektedir⁽⁴³⁰⁾. Paye olarak 370 numaralı tapu tahrir defterinde "Cihet-i tedris 50"⁽⁴³¹⁾ olarak gösterilmesine rağmen, 945/1539 tarihinde Eski Cami Medresesi müderrislerine 30 akçe

425)M. Altay Köymen-F. Reşit Unat, *Kitab-ı Cihannüma, Neşri Tarihi, II*, Ankara 1957, s.679

426)TD 370, s.6; *Müderrislerin 60 akçe aldıkları ve Altmışlı medreseler arasında olduğukadedilmektedir. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.140-141*

427)Bu vakıflar için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.141-145

428)*Darü'l-hadis Medresesi ve müderrisleri hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.586-592*

429)TD 370, s.6

430)E. H. Ayverdi, a.g.e.III, s.225; M. Bilge, a.g.e., s.135'de bu medresenin Çelebi Mehmet tarafından 1413 yılında yaptırıldığı kaydedilmektedir

431)TD 370, s.6

verildiği görülmektedir⁽⁴³²⁾. Medresenin gelirinin yıllık 2 yük civarında olduğu ve giderlerinin 150.000 akçe olduğu görülmektedir⁽⁴³³⁾.

Bu medresede Mevlânâ Muslihiddin bin Evhamüddin Yarhisar-zâde'nin müderrislik yaptığını bilmekteyiz⁽⁴³⁴⁾.

b-Medrese-i Cedid (Peykler)

Edirne'nin Fethinden bir müddet sonra yaptırılan Üç Şerefeli Camii camii yanında II. Murad'ın yaptırdığı Medresenin yanına Fâtiḥ Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır⁽⁴³⁵⁾. Osmanlı Medreseleri içinde Sahn-ı Seman medreselerinin açıldığı ilk zamanlarda dahi üstünlüğünü sürdürmüştür⁽⁴³⁶⁾. Medrese El-lili Medreseler arasında görülmektedir⁽⁴³⁷⁾.

3-Çelebi Medresesi⁽⁴³⁸⁾

Bu medrese hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Medrese tahrir defterinde "Cihet-i Tedris 40" olarak gösterilmiştir⁽⁴³⁹⁾.

4-Eski Kazgancılar Câmî'i Medresesi⁽⁴⁴⁰⁾"

Bu medrese hakkında bilgi sahibi değiliz, paye bakımından

432)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.181

433)M. Bilge, *a.g.e.*, s.136

434)M. Bilge, *a.g.e.*, s.137

435)E. H. Ayverdi, *a.g.e.III*, s.225

436)M. Z. Pakalın, *a.g.e. II,,* s.436

437)TD 370, s.6

438)TD 370, s.6

439)TD 370, s.6; Ahi çelebi'nin Ahi Çelebi Medresesinin dışında bir medresesinin bulunduğu kaydedilmektedir. Bu medrese herhalde bu olmalıdır. Bkz. C. Baltacı, *a.g.e.*, s.72.

440)TD 370, s.6

otuzlu medreseler arasında gösterilmektedir⁽⁴⁴¹⁾.

5-Sultan Bâyezid Hân Medresesi⁽⁴⁴²⁾

Sultan II. Bayezid tarafından Tunca nehri kıyısında, Nevruz 889/Mart 1484 te Kili ve Akerman'ın fetihleri sonucunda elde edilen ganimetler ile camii, medrese, dârü's-şifa, hamam ve imâretten meydana gelen külliyesini yaptırdı. Külliye 893/-1487-88 yılında tamamlanmıştır. Mimarı Hayreddindir. II. Bayezid külliyesine inşanın bitiminden bir yıl önce vakıflar tanzim ettirmiştir⁽⁴⁴³⁾. Paye bakımından Ellili medreseler arasında gösterilmektedir⁽⁴⁴⁴⁾.

Bu medresenin müderrisleri arasında, Şeyh Lütfullah-Zâde Bâhâüddin Efendi ve İbn-i Kemal gibi alimlerinde görev yaptıkları bilinmektedir⁽⁴⁴⁵⁾.

6-Taşlık Medresesi⁽⁴⁴⁶⁾

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Mahmud Paşa'nın oğlu Ali tarafından mescidi ile beraber yaptırmıştır⁽⁴⁴⁷⁾. Ali Bey Medresesine ve mescidine Üskidar nahiyesine bağlı Hatun köyü ile iki köyü vakfetmiştir⁽⁴⁴⁸⁾. Paye bakımından medrese Otuzludur⁽⁴⁴⁹⁾.

441)TD 370, s.6, "Cihet-i tedris 30"

442)TD 370, s.6

443)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.363

444)TD 370, s.6 "Cihet-i tedris 50" ; 60 medreseler arasında da gösterilir C. Baltacı, a.g.e., s.481; O. N. Peremeci, a.g.e., s.68

445)II. Bayezid medresesi ve müderrislere hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.480-487

446)TD 370, s.6

447)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.56

448)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.322

449)TD 370, s.6; C. Baltacı, a.g.e., s.446

Bu medresede İbn-i Kemal Efendi, Zenbilli Ali Efendi ve Şeyhü'l-İslâm Sunullah Efendi gibi ünlü alimlerin bu medresede müderrislik yaptıkları bilinmektedir⁽⁴⁵⁰⁾.

7-Sarraçlar Medresesi (Hacı Kemaleddi Medresesi)⁽⁴⁵¹⁾

Bânisi Fâtih devri ümerasından olduğunu bildiğimiz fakat, hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığımız, Hacı Kemâleddin bin Abdullah'tır. Hacı Kemaleddin tarafından yeni saray civarında yaptırılan bu medrese için 869/1464-65 tarihli vakıflar tanzim ettirilmiştir⁽⁴⁵²⁾.

Vakfiyesinin 869/şubat 1465 tarihini taşımakta olması medresenin de bu veya buna yakın bir tarihte tesis edilmiş olması ihtimalini arttırmaktadır. Medrese, Müderris müd, talebe hücreleri ve mescid olmak üzere dokuz odadan ibarettir⁽⁴⁵³⁾.

Pâye bakımından tahrir defterine göre "cihet-i tedris 25" olarak geçmektedir⁽⁴⁵⁴⁾.

Bu medresenin müderrisleri arasında Muhyiddin Çelebi bin Şeyh Arif Çelebi ve Celâlzade Salih Efendi'nin de görev yaptıkları bilinmektedir⁽⁴⁵⁵⁾.

450) Taşlık medresesi ve Müderrislerine hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.446-448

451) TD 370, s.6

452) "Medresesi için hamam, dükkanlar, odalar, Gelibolu'da ve Bursa'da muhtelif emlak ve Yanbolu havalisinde müteaddit köyler vakfetmiştir." M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.327; Hacı Kemaleddin Bey'in vakfiyesi evâsıt-ı cemaziyetâhir 869/ şubat 1465 tarihini taşımakta ve o tarihte Edirne Kadısı olan İbrahim Paşa tarafından tasdik edilmiş bulunmaktadır. M. T. Gökbilgin, Paşa..., vakfiyeler kısmı s.194.

453) M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.194

454) TD 370, s.6; Vakfiyesine göre yirmili idi. Müderrisine yevmi 25 dirhem verilmesi şartı vardır. Bkz. M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.194

455) Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.89-90.

8-İbrahim Paşa Medresesi⁽⁴⁵⁶⁾

Fatih sultan Mehmet ve II. Bayezid devri vezirlerinden Çandarlı Zâde İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Medrese Edirne'de adına tesis edilmiş olan İbrahim Paşa mahallesindedir. Medresenin vakfiyesi, 369/1464-65 tarihini taşımaktadır⁽⁴⁵⁷⁾ ki, paşa bu tarihte Edirne kadısı idi. İbrahim Paşa Medresesine gelir sağlaması için bir çok dükkan vs. vakfetmiş ve vakfiyesi bizzat kendisi tarafından tescil edilmiştir⁽⁴⁵⁸⁾. Medresesinin inşa tarihi de bu veya buna yakın bir tarihte olmalıdır. Paye bakımından Medrese, ondokuzlu olarak gösterilir⁽⁴⁵⁹⁾.

Bu medresenin müderrisleri arasında Üskübî İshâk Çelebi ve Kaba Lutfi Efendi'nin de görev yaptığı bilinmektedir⁽⁴⁶⁰⁾.

9-Şeceriye Medresesi⁽⁴⁶¹⁾

II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devri müderrislerinden Fahreddin Acemî adına yaptırılmıştır. Paye olarak onlu göste-

456)TD 370, s.6

457)M. T. Gökbilgin , *Enis-ü'l...*, s.600.

458)Medrese için Edirne'de, hisar içinde, kuru çeşmede senelik hasıllı 4000 akçe olan bir hamam, Debbâğlar Köprüsü yakınında Köse Musa Dolabı denilen dolap ve bahçe, hamama bitişik evler, Gazi hoca mahallesinde evler, odalar, tahta kalede kervansaray ve kavaklı mescid yakınında evler yeni cami' yakınında dükkan, Kepeciler sakağında iki dükkan, sabuncular mahallesinde bir ev, kazancılar sokağında iki dükkan, Darü'l-Hadis vakfı üzerinde bir ev, Kuru çeşme mahallesinde hamam yakınında bazı yerler, Kavaklı Mescidi karşısında Fevkanî ve tahtanî evler, Geliboluda bir mahzen ve dört dükkan, vs. vakf edilmişti. M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.420

459)TD370, s.6 "Cihet-i tedris 19"; Vakfiyesine göre yirmili idi. Bkz. M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.420

460)Medrese ve müderrisler hakkında geniş için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.126-127.

461)TD 370, s.6

rilmektedir⁽⁴⁶²⁾. Medreseye Horozlu ve Fahreddin Acemi medreseleri de denilmektedir⁽⁴⁶³⁾. Medrese Üç şerefeli camii yanındadır⁽⁴⁶⁴⁾.

10-Şah Melek Medresesi⁽⁴⁶⁵⁾

Yıldırım Bâyezid, Musa Çelebi, Mehmed Çelebi ve II. Murad devrinde yaşamış olan Amasyalı Şah Melek bin Şadi Paşa tarafından yaptırılmıştır⁽⁴⁶⁶⁾. Edirne'nin kurucuları arasında gösterebileceğimiz Şah Melek Paşa'nın bir çok eseri mevcuttur. Edirne'de bir Cami'i, bir Mescidi bir Medrese ve İmâreti vardır.

Cami'nin yanında olan Medresenin hangi tarihte inşa edilmiş olduğu kati olarak bilinmemektedir. Kitabesine göre Cami'i II Murad devrinde 832/ 1432 tarihinde yapılmıştır⁽⁴⁶⁷⁾. Medresenin de bu tarihe yakın bir zamanda bina edilmesi akla daha uygun düşmektedir. Şah Melek Paşa'nın tesislerine yaptığı vakıflar⁽⁴⁶⁸⁾ 840/1436 tarihli vakfiyesinde ayrı ayrı gösterilmiştir.

Vakfiyesine göre medresenin aşağı payede olduğu anlaşılmaktadır. Müderrise günde 10, Mu'id'e 4 talebelere de toptan 10 dirhem şart koşulmuştur. 935/1529 tarihinde "Cihet-i tedris

462)TD, 370, s.6 "Cihet-i tedris 10"

463)O. N. Peremeci, a.g.e., s.114

464)Medrese hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.564-565

465)TD 370, s.6

466)M. Bilge, a.g.e., s.149

467)C. Baltacı, a.g.e., s.91

468)Medresenin vakıfları hakkında geniş bilgi için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.150-152

10" olarak gösterilmektedir⁽⁴⁶⁹⁾.

Molla Hüsrev'in bu medresede görev yaptığı bilinmektedir.

11-Kadı Medresesi⁽⁴⁷⁰⁾

Yaptıranı belli olmayan bir medresedir. 944/1537-38 de müderris tevcihi vesilesiyle geçtiğine göre uapımı daha önce olmalıdır. Tahrir defterinde "Cihet-i Tedris 20" olarak gösterilmiştir⁽⁴⁷¹⁾.

Kösec Hasan Efendi'nin bu medresede müderrislik yaptığı bilinmektedir⁽⁴⁷²⁾.

13-Tütünsüz Ahmed Medresesi⁽⁴⁷³⁾

Tütünsüz Ahmed medresesi hakkında bilgi sahibi olamadık. Tahrir defterine göre Onlu medreselerdendir.

14-Kürt Hoca Medresesi

Bu medrese ve müderrisleri hakkında bilgi sahibi değiliz. Fakat Kürt Hoca'nın Ayşe kadın semtinde bir mahalleye adını verdiği, bir mescidinin olduğu ve bulunan mezar taşından anlaşıldığına göre asıl adının Mehmed bin Abdurrahman bin İbrahim olduğu bilinmektedir⁽⁴⁷⁴⁾.

15-Şeyh Şuca' Medresesi

Şeyh Şuca'uddin Karamâni⁽⁴⁷⁵⁾ Çelebi Mehmed ve II. Murad

469)TD 370, s.6 ; Medresenin XVI asrın sonlarına kadar 20'li olduğu iddia edilmektedir. Bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.91

470)TD 370, s.6

471)TD 370, s.6

472)Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.315

473)TD 370, s.6

474)Geniş bilgi için bkz. M. Bilge, a.g.e., s.148-149

475)Şeyh Şuca` Şeyh Hamid Kayseri ile musahebe etmiş ve onun hizmetinde bulunmuştur. Edirne'de adına bir mahalle de vardır. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.156

devrinde yaşamış olup medrese II. Murad tarafından yaptırılıp bu isim verilmiştir. Ayrıca II. Murad tarafından adına mescid ve zaviye de yaptırılmıştır. Tunca kenarında Darü'l-hadis medresesine yakın inşa edilmesine rağmen yapım tarihi, vakıfları ve müderrisleri hakkında bilgimiz yoktur⁽⁴⁷⁵⁾.

16-Oruç Paşa Medresesi

Oruç Paşa'nın⁽⁴⁷⁷⁾ Dimetoka'da da medresesi görülmektedir. Edirne'deki medresesi için Dimetoka'da vakıfları kayıtlıdır⁽⁴⁷⁸⁾. Medrese ve müderrisleri hakkında bilgi sahibi değiliz.

17-Saruca Paşa Medresesi

II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devri ümerasından olan Saruca Paşa⁽⁴⁷⁹⁾,nın adına Edirne'de bir mahallesi olup⁽⁴⁸⁰⁾, Medresesi ve müderrisleri hakkında fazla bilgimiz yoktur. Edirne'li şair lebib'in babasının Saruca Paşa medresesi müderrisi Hacı Mustafa efendi olduğu kaydedilmektedir⁽⁴⁸¹⁾.

18-Halebiye Medresesi

II. Murad tarafından kale içinde Aya Nikola mahallesinde

476)C. Baltacı, a.g.e., s.578

477)Oruç Paşa, 1402 Timur hadisesinde Süleyman Çelebi'nin yanında bulunmuş ve daha sonra Çelebi Mehmed'in yanına gelmiştir. 1422 yılında beylerbeylikte ve müteakiben vezirlikte bulunmuştur. Sultan II. Murad devri emirlerinden olup 1425 tarihinde ölmüştür. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.156-157

478)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.247

479)Adına Edirne'de bir mahalle kurulmuş olan Saruca Paşa Enderunda yetişerek II. Murad devrinde mirlivâ ve Beylerbeyi ve 1429'da da vezir olmuştur. 1434 Karaman seferinde Edirne muhafızlığı yaptığı sırada medresesini yaptırdığı tahmin edilmektedir. 1435 yılına kadar vezarette kalmıştır. Edirne'de medresesi olduğu gibi Gelibolu'da da medresesi ve imâretivardır. Gelibolu'da ölmüştür. M. Bilge, a.g.e., s.157-158

480)TD 370, s.3

481)O. N. Peremeci, a.g.e., s.273

yaptırılmış⁽⁴⁸²⁾ olan bu medreseye Halebiye medresesi denmesinin sebebi Halep'ten Edirne'ye gelen Mevlânâ Sirâceddin Muhammed bin Ömer'in medreseye müderris olarak atanmasıdır. Şehzade Mehmed'in hocası olan Sirâceddin I. Murad tarafından kiliseden camiye çevrilip ilk cuma namazının kılındığı caminin yanında yapılan medreseye II. Murad tarafından hoca olarak atanmıştır⁽⁴⁸³⁾. Medrese müderrislerinin payelerinin 45 ilâ 50 akçe olduğu kaydedilmektedir⁽⁴⁸⁴⁾.

Molla Sirâceddin Muhammed bin Ömer Halebi, ve Hasan Çelebi Fenâri'nin bu medresede müderrislik yaptıkları bilinmektedir⁽⁴⁸⁵⁾.

19-Ahî Çelebi Medresesi (yirmili)

Medreseyi yaptıran, Tabibü's-Sultani Ahî Mehmet Çelebi-ir⁽⁴⁸⁶⁾. Mehmed Çelebi bu medrese, mektep ve mesçidi için vakıflar yapmıştır⁽⁴⁸⁷⁾.

Medresenin teşkilat içindeki yerini tespit için de şimdiye kadar herhangi bir tevcihe rastlayamadık. Ancak Mecdi'deki "Muhtasarât okunmak için" kaydından medresenin yapıldığı

482)C. Baltacı, a.g.e., s.225

483)M. Bilge, a.g.e., s.158

484)M. Bilge, a.g.e., s.159

485)Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.225-228

486)Kemâleddin Tebrizi'nin oğlu olup, İstanbul'a gelerek Mahmud Paşa sem-
dinde dükkân açıp tabiblik yaparken Fatih tarafından kendi Darü's-şifasına
hekim başı tayin edilen II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan
Süleyman devirlerinde tabib-i Sultani olarak hizmet gören Ahî Mehmed Çele-
bi'dir. Hac'dan dönerken 930/1523-24 tarihinde Mısır'da vefat etmiş ve
imâm Şâfiî türbesi yakınında defn olunmuştur.

487)Edirne'de hamam dükkân ve mahzenlerden başka Çorlu, Edirne, Hayrabolu
ve Şile'de bazı köyleri vakf etmiştir. M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.488

ilk devirlerde yirmili bir medrese olduğu anlaşılmaktadır⁽⁴⁸⁸⁾.

20-Beylerbeyi Medresesi⁽⁴⁸⁹⁾

II. Murad devri ümerasından olup Tırhala Sancak Beyi ve Rumeli Beyleybeyliği'nde bulunan Edirne'de mahallesi camii, hamamı ve imâreti bulunan Sinanü'd-din Yusuf Paşa tarafından yaptırılmıştır. Medresenin yapım tarihi kesin değildir. Fakat camii, imâreti ve medresesi için tanzim ettirdiği 833/1429 tarihli vakfiyesiden anlaşılacağı üzere bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Sinan Paşa Camii medresesi ve imâreti için Edirne'de çifte hamam, dükkanlar, bağ bahçe vs. vakfetmiştir⁽⁴⁹⁰⁾. Tahrir defterinde paye bakımından yirmibeşlidir⁽⁴⁹¹⁾.

Bu medresenin müderrisleri arasında Çivi-Zâde Muhyiddin Efendi, Emir Hasan Rûmî ve Kara Dursun Efendi bulunmaktadır⁽⁴⁹²⁾.

21-Hacı Alamüddin Medresesi

Medresenin bânisinin hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Edirne'de medrese, mescid ve han yaptırmış olan Hacı Alamüddin'in Fatih Mehmed devri ricalinden olması muhtemeldir⁽⁴⁹³⁾. Medrese ve müderrisler hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz⁽⁴⁹⁴⁾.

22-Hüsamüddin Medresesi

488)C. Baltacı, a.g.e., s.72-73.

489)TD 370, s.6

490)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.253

491)TD 370, s.6

492)Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.120-122

493)O. N. Peremeci, a.g.e., s.94

494)C. Baltacı, a.g.e., s.128-129.

Medresenin yaptıran hayatı Hüsamüddün'ün hakkında bilgi sahibi olamadık. Medrese Nuri Peremeci tarafından Üç Şerefeli yanında olup⁽⁴⁹⁵⁾, medresenin ilk inşa tarihini bilemiyoruz. Ancak 948/1541-42 tarihinde Ali Efendi'nin Rumeli Kazaskeri Ebu's-suud Efendi tarafından yirmi akçe ile buraya tayin edilmesine bakarak yapım tarihinin bu tarihten önce olduğunu ve payesinin yirmi olduğunu söyleyebiliriz⁽⁴⁹⁶⁾. Kınalı-zâde Ali Efendi'nin bu medresede müderrislik yaptığını bilmekteyiz⁽⁴⁹⁷⁾.

23-Yakut Paşa Medresesi

Bu medresenin yaptıranı ve tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yaptıranın Fetred devrinin önemli simalarından Amasya Emiri Hacı Kutluzâde Süleyman Şah'ın oğlu, Kutlu Paşa'nın kardeşi Yakut Paşa mı? yoksa Karaman Bosna ve Rumeli Beylerbeyi ve II. Bayezid'in vezirlerinden Hadım Yakut Paşa mıdır? Kesin bir bilgi yoktur⁽⁴⁹⁸⁾. Medresenin yapım tarihinin belli olamamasına rağmen Yıldırım Bayezid devri ve II. Bayezid devri şahıslarının isminin geçmesi sebebiyle dönemimizde varlığını kabul ederek aldık⁽⁴⁹⁹⁾.

24-Çuhacı Hacı Medresesi

Yaptıranı Çuhacı Hacı İlyâs olup hayatı hakkında bir bilgimiz yoktur. XVI. yüzyılın ortalarında yaşadığı an-

495)O. N. Peremeci, a.g.e., s.114

496)C. Baltacı, a.g.e., s.136

497)Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.136-137

498)C. Baltacı, a.g.e., s.145;

499)994/1585 tarihinde Yakut Paş bin Abdullah tarafından inşa edilmiştir. görüşüne Tayyib Gökbilgin bu tarihte bu isimde bir paşaya rastlanmadığı gerekçesi ile karşı çıkmaktadır. Bkz. M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.26 ; Medrese ve müderrisleri hakkında bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.145-146

laşılmaktadır. Medresenin kitabesinden "hayran kabûl" terki-
binden 948/1541-42 yıllarında yapıldığı anlaşılmaktadır⁽⁵⁰⁰⁾.
Paye bakımından 965/1557'den önce otuzlu kabul edilir. Medre-
senin müderrisleri arasında Kami Çelebi'nin olduğu
bilinmektedir⁽⁵⁰¹⁾.

25-Eminiye Medresesi

Medreseyi yaptıranın Cafer Çelebi ve Mehmed Emin Çelebi
olarak gösterilirken, Şehremini Câfer Çelebi⁽⁵⁰²⁾ diye göste-
renler de vardır⁽⁵⁰³⁾. Medreseye Şehremini tarafından inşa et-
tirilmesi dolayısıyla veya Mehmed Emin Bey'e izafeten Eminiye
medresesi denilmiş olmalıdır. Sarıca Paşa Mahallesi'nde medre-
sesi de bulunmaktadır. Medrese Paye bakımında 965/1557'den
önce yirmili idi. İlk müderrisinin Tepegöz Hızır Efendi olduğu
bilinmektedir⁽⁵⁰⁴⁾.

26-Ali Paşa Medresesi

Bu medrese 910/1504-5 ve 916/1510-11 tarihli inâmat def-
terlerinde geçmektedir⁽⁵⁰⁵⁾. Bu şahısın Edirne'de camii ve za-
viyesi bulunan, Atik Ali Paşa olması gerekir. İlk müderrisinin
İdris Efendi olduğu bilinmektedir⁽⁵⁰⁶⁾.

27-Bevvab Sinan Medresesi

500)C. Baltacı, a.g.e., s.182

501)Medrese ve müderrisler hakkında geniş bilgi için bkz. C. Baltacı,
a.g.e., s.181-183

502)Cafer Çelebi'nin medreseden başka Muradiye mahallesinde bir camii ile
Umur bey mahallesinde bir mektebi vardır. 949/1542-43 tarihinde Edirne'de
vefat etmiştir olup mezarı bilinmemektedir. M. T. Gökbilgin, Paşa...,
s.49

503)C. Baltacı, a.g.e., s.188

504)Geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.188-190

505)C. Baltacı, a.g.e., s.558

506)Geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.558

Banisi II. Murad devri vezirlerinden Sinaneddin Yusuf Paşa'dır⁽⁵⁰⁷⁾. Medresesine "Küçük Medrese" de denilmektedir. 935/1528-29 müderrisine yevmi yirmi akçe verilmekte idi⁽⁵⁰⁸⁾. Medrese hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.

28-Çakırcıbaşı Hasan Paşa Medresesi

Banisi Kanuni Sultan Süleyman devri paşalarından Çakırcıbaşı Hasan Paşa'dır. Hasan Paşa Çakırcıbaşı iken Beylerbeyi olmuş ölümünden sonra da medresesi civarına defn olunmuştur⁽⁵⁰⁹⁾.

29-Gülçiçek Hatun Medresesi

II. Murad devri vezirlerinden Saruca Paşanın karısı Gülçiçek hatun tarafından Kirişhâne semtinde yaptırılmıştır. Medrese hakkında yeterli bilgi yoktur⁽⁵¹⁰⁾.

Ayrıca II. Bayezid Darüş'şifası bulunmaktadır. Bu Darüş'şifa'nın temeli II. Bayezid külliyesinin bir parçası olarak 1485 Akirman seferi öncesi Tunca nehri kenarında atılmıştır. 898/1492-93 tarihli vakfiyesinde Reisü'l-etıbbâ'ya yevmi 30 akçe iki tabibten her birine onar akçe, iki kehhâl (göz tabib) her birine sekiz akçe ve iki cerrahdan her birine sekizer akçe verilmesini şart koşmuştu⁽⁵¹¹⁾.

F-HAMAMLAR

Türk sivil mimarisinin en önemli çeşitlerinden birisi de hamam mimarisidir. Hamamlar, san'at tarihi ve mimarlık tarihi açısından önemli olduğu kadar kültür tarihi bakımından da

507)Beylerbeyi medresesi de aynı şahsa aittir.

508)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.30-31

509)Geniş bilgi için bkz. C. Baltacı, a.g.e., s.561

510)C. Baltacı, a.g.e., s.566; M. T. Gökbilgin, Kurucular..., s.162

511)C. Baltacı, a.g.e., s.612

büyük önem taşımaktadırlar. Mimari açıdan iç ve dış sadeliği yanında tezyinatının mükemmel olduğu hamamlar mevcuttur. Kültür açısından, İslâmiyetin ilk şartlarından olan temizliğe Türkler'in ne derece önem verdiklerini, en küçük şehirlerde dahi hamamların bulunması ispatlamağa yeterlidir. Edirne'de XV. ve XVI. yüzyılda çok miktarda hamam bulunmasına rağmen XVI. yüzyılın II. yarısından itibaren bir çoğu fonksiyonunu yitirmiş ve harap olmuştur⁽⁵¹²⁾.

XIV. ve XV. yüzyıla ait olan bu hamamların dış duvarlarında kullanılmış olan malzeme ve inşa tekniği devrin karakteristik özelliklerini yansıtabilecek şekildedir. Tuğla ve taşın müştereken kullanılmış olması dış çephede renkli bir görünüş kazandırmıştır⁽⁵¹³⁾.

1-Beylerbeyi Hamamı⁽⁵¹⁴⁾

Beylerbeyi Camii'ni yaptıran II. Murad'ın Beylerbelerinden Yusuf paşanın yaptırdığı çifte hamam şeklinde gösterilmektedir⁽⁵¹⁵⁾.

2-Tahte'l-kal'a Hamamı⁽⁵¹⁶⁾

Hamam II. Murad tarafından 838/1435 tarihinde Darü'l-Hadis Camii'ne vakıf olarak yaptırılmıştır⁽⁵¹⁷⁾. Evsatı için "Gayet rûşen ve binazir bir hamamdır." ifadesi kullanılmıştır⁽⁵¹⁸⁾. Erkekler soğukluk kubbesi 16. metreden fazladır⁽⁵¹⁹⁾.

512)Sabih Erken, "Edirne Hamamları", V.D. X, s.403

513)S. Erken, a.g.m., s.403-404

514)TD 370, s.7

515)O. N. Peremeci, a.g.e., s.96

516)TD 370, s.7

517)O. N. Peremeci, a.g.e., s.95

518)M. T. Gökbilgin, Enisü'l..., s.106

Edirne'nin en büyük hamamı olup, çifte hamam şeklinde inşa edilmiştir⁽⁵²⁰⁾.

3-Abdullah Bey Hamamı⁽⁵²¹⁾

Kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemek olup uzunca dikdörtgen şeklinde inşa edilmiştir⁽⁵²²⁾.

4-Kasım Paşa Hamamı⁽⁵²³⁾

Bu hamam tahrir defterinde geçmesine rağmen hamam hakkında bilgi sahibi olmadık⁽⁵²⁴⁾.

5-Kadıasker Hamamı

Peremeci'de kaydını gördüğümüz bu hamam hakkında bilgi sahibi olmadık⁽⁵²⁵⁾.

6-Saruca Paşa Hamamı⁽⁵²⁶⁾

Bu hamam hakkında yeterli bilgi bulamadık⁽⁵²⁷⁾.

7-Saray Hamam

Edirne Eski Sarayının bir parçasını olarak geçmektedir⁽⁵²⁸⁾. Sarayın yıkılması ve yerine Selimiye Camii'nin ya-

519)Mimari özellikleri için bkz. E. H. Ayverdi-İ. A. Yüksel, a.g.e., s.110

520)S. Erken, a.g.m., s.406-409

521)TD 370, s.7

522)Mimari özellikleri için bkz. S. Erken, a.g.m., s.414

523)TD 370, s.7

524)Kasım Paşa Hamamı, Peremeci tarafından Enisü'l-müsamin'e dayanılarak yerleri bugün için yerleri bilinmeyen hamamlar arasında gösterilir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

525)O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

526)TD 370, s.7

527)Saruca Paşa (Sarıca) Hamamı Peremeci tarafından Enisü'l-müsamin'e dayanılarak yerleri bugün için yerleri bilinmeyen hamamlar arasında gösterilir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

528)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.118

pılmasıyla halk hamamları arasına katılmıştır. XV. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir⁽⁵²⁹⁾. Saray hamamı çifte hamam halinde olup erkekler ve kadınlar kısmı yan yanadır. Dikdörtgen şeklinde ve 24,7X25,30 m. ebadındadır⁽⁵³⁰⁾. Saray Hamamı mukataa olarak işletilmiş ve 888/ 1483 yılında itibaren Fatih Sultan Mehmet'in ismi belirtilmemiş olan hanımlarından birine temellük edilmiştir⁽⁵³¹⁾.

8-Yeniçeri Hamamı

Tek hamam halindedir. Hamamın yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Muradiye semtindeki Abdullah odalarına yakın olması dolayısıyla bu ismi aldığı kabul edilir⁽⁵³²⁾.

9-Taşlık Hamamı

Hamam hakkında yeterli bilgi sahibi olamadık⁽⁵³³⁾.

10-İbrahim Paşa Hamamı

Çandarlızâde İbrahim Paşa zevci Hundi Hatun tarafından 889/1484 tarihinde yaptırılmış olan bu hamama Kazasker Hamamı da denilmektedir⁽⁵³⁴⁾. Tek hamam olarak yapılmış olup XV. yüzyılın karakteristik mimarisi olan taş ve tuğla işçiliği görülmektedir⁽⁵³⁵⁾.

11-Ahî Çelebi Hamamı

II. Bayezid'in ve Yavuz Sultan Selim'in hekimi Ahî Çelebi

529)S. Erken, a.g.m., s.404

530)Geniş bilgi için bkz. E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul 1966, s.495

531)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.119

532)Geniş bilgi için bkz. S. Erken, a.g.m., s.411-413

533)Nuri Peremeci hamam hakkında Enisü'l-müsamirin'e dayanarak bu gün için yerleri bilinmeyen hamamlar arasında göstermektedir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s. 98

534)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.387

535)Mimarî özellikleri için bkz. S. Erken, a.g.m., s.413-414

tarafından XV. asır sonlarında yaptırılmış olup Eski Cami yanındadır. Çubukçular veya Oğlanlı Hamam olarak da bilinir⁽⁵³⁶⁾.

12-Mahmud Paşa Hamamı

Mahmud Paşa Hamamı hakkında yeterli bilgi sahibi olamadık⁽⁵³⁷⁾.

13-Alaca Hamam

Top Kapı Hamamı da denilmekte olan Hamam, II. Murad tarafından 844/1444 tarihinde çifte hamam olarak yaptırılmıştır⁽⁵³⁸⁾.

14-Küçük Hamam

Mezid Bey imâreti yanında olup "Salhâne Hamamı" veya Mezid Bey Cami'inden dolayı da "Yeşilce Hamam" diye de bilinir. Küçük tek kubbeli olup, Fatih veya II. Bayezid döneminden olması muhtemel Gazi Mustafa Paşa adında biri yaptırıldığı belirtilmektedir⁽⁵³⁹⁾.

15-Çukur Hamam

Çukur hamam hakkında yeterli bilgi sahibi olamadık⁽⁵⁴⁰⁾.

16-Yıldırım Hân Hamamı

Hamam hakkında yeterli bilgi sahibi olamadık⁽⁵⁴¹⁾.

536)O. N. Peremeci, a.g.e., s.96

537)Osman N. Peremecitarafından Enisü'l-müsâmirin'e dayanılarak bu gün için yerleri bilinmeyen hamamlararasında gösterilmiştir. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

538)S. Erken, a.g.m.,s.409-411

539)O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

540)Enisü'l-müsâmirin'e dayanılarak adı bilinmekte fakat yeri ve mimari özellikleri hakkında bilgi sahibi olamamaktayız. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

541)Enisü'l-müsâmirin'e dayanılarak hamamın varlığı bilinmekte fakat yeri ve mimari özellikleri hakkında bilgi sahibi olamamaktayız. Bkz. O. N. Peremeci, a.g.e., s.98

17-Mihal Hamamı

Tunca Nehri kenarındaki bu hamam imâreti ile bir külliye durumundadır. Evliya Çelebi hamamla ilgili olarak "Mihal Bey Hamamı gayet büyük olduğundan, birkaç halvetinde debbağlar mavi, kırmızı, sarı, gül rengi ve turuncu sahtiyan boyarlar" demektedir⁽⁵⁴²⁾. Bu dönemde hamamın özelliğinin dışında da kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Hamam çifte hamam şeklinde olup 23X22.50 ebadında kareye yakın dikdörtgen şeklidir. İki üç sıralı tuğla hatıllar arasına birer sıra kesme taş konmuştur⁽⁵⁴³⁾.

18-Mezid Bey Hamamı

Edirne Hamamları içinde kareye yakın dikdörtgen planlı ve en sade olanıdır⁽⁵⁴⁴⁾. O. Nuri Peremeci tarafından hamamın 845/1442 tarihinde yaptırıldığı iddia edilmektedir⁽⁵⁴⁵⁾.

19-Saraçlar (Şehabeddin) Hamamı

Hamam Hadım Şehâbeddin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu dönemde mukataa olarak işletilmektedir⁽⁵⁴⁶⁾.

20-Kilimler Hamamı

Kilimler Hamamı ayrıca Fatih devri vezirlerinden İbrahim Paşa adı ile de bilinmektedir⁽⁵⁴⁷⁾.

İsimlerini tesbit ettiğimiz ançak haklarında bilgi bulamadığımız diğer Edirne hamamları da şunlardır.

542)E. Çelebi, a.g.e.III-IV,s.359

543)S. Erken, a.g.m., s.406

544)S. Erken, a.g.m., s.414-415

545)O. N. Peremeci, a.g.e., s.97; Sabih Erken, aynı tarihi Mezid Bey'in Eflâk Seferinde şehit düştüğü tarih olduğunu ve Mezid Bey'in hamamı sağlığında yaptırdığına göre bu tarihin doğru olmasının mümkün olamayacağını söylemektedir. Bkz.S. Erken, a.g.m., s.415

546)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.117

547)Çandarlızâde İbrahim Paşa ile karıştırılmamalıdır.Bkz. E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.233

- 21-Yeni İmâret
- 22-Firuz Ağa Hamamı
- 23-Mustafa Paşa Hamamı
- 24-İshak Paşa Hamamı
- 25-Sofçular Hamamı
- 26-Delikli Kaya Hamamı
- 27-Şeceriye Hamamı⁽⁵⁴⁸⁾

E-ZAVİYELER

Zâviye Arapça'da aslında "toplamak; men etmek" manasına "zvy" kökünden türeyen bir kelimedir. İstilah olarak herhangi bir tarıkata mensup dervişlerin bir şeyhin idâresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedâva yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina veyahut bina topluluğunu ifade eder⁽⁵⁴⁹⁾.

Zâviyeleri İslâm âleminde doğuşu, VIII. yüzyılın sonları ile IX. yüzyılın başlarında tasavvuf akımının doğmasıyla paralellik taşımaktadır. İçinde belli bir tasavvuf görüşünü paylaşan "Şeyh" adı verilen bir dinî oteritenin başkanlığında İslâmın yayıldığı alanlarda ortaya çıkmıştır⁽⁵⁵⁰⁾.

Zâviyeler devletin kurulmasında hizmet etmiş, hürmete lâyık bazı Ahilere, Babalara ve Alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup şehir ve kasaba kenarında, köy civarında yol uğrağında bulunurdu. Zâviyedâr denilen zâviye sahibi kendine vakıf olarak verilen yeri ekip biçerek buranın gelirini zavi-

548)TD 370, s.9

549)Zaviye ayrıca, "köşe bucak, evin bir odası" geometri de "açı" manasına da gelmektedir. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviye" İ.A. XIII, s.468

550)Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler, Dinî Sosyal ve Kültürel Tarih açısından Bir Deneme", V.D., XII., s.247; "Menşeyini Hristiyan manastırlarına, Mani-heist nağuşaklardan, veya Budist vihâra'larından ilham almışlardır." Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviye", İ.A. XIII, s.468

yesine sarf ederdi. Zâviyeye uğrayan her yolcu burada yiyecek, içecek ve yatacak yer bulurdu⁽⁵⁵¹⁾.

Osmanlı Sultanlarının birçok yerlerde zâviyeler yaptırdıkları bilinmektedir. Yapılan bu zâviyeler sayesinde halkın dirlik ve düzeni sağlanmıştır. Ayrıca iskân meselesini de bu şekilde büyük ölçüde halletmişlerdir⁽⁵⁵²⁾.

içinde bir tarikata mensup dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yolcuların bedava misafir edildiği binalar ister şehirde olsun, ister köyde olsun bunların tamamı "zaviye"dir. Fakat, XV. yüzyıldan itibaren şehirlerdeki zaviyelere "imâret" denilmeğe başlanmıştır⁽⁵⁵³⁾.

1-Karaca Ahmed Zâviyesi⁽⁵⁵⁴⁾

Zâviye, 854/1450 yılında Bursa'da vefat eden ulemâdan Karaca Ahmed lâkabı ile tanınan Şemseddin Ahmed tarafından kurulmuş olmalıdır. Kıyık semtindeki bu zâviyeden dolayı burada kurulan mahalleye Karaca Ahmed Mahallesi denilmiştir⁽⁵⁵⁵⁾.

2-İbrahim Paşa Zâviyesi⁽⁵⁵⁶⁾

İbrahim Paşa Fatih'in vezirlerindendir. Recep 866/Mayıs 1462 tarihinde Çokalıcı Mahallesinde bulunan zaviyesi için vakıf yaptırmıştır⁽⁵⁵⁷⁾.

551)İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1983, s.545

552)Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviye", *İ.A. XIII*, s.471

553)Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler, Dini Sosyal ve Kültürel Tarih açısından Bir Deneme", *V.D., XII.*, s.250

554)TD 370, s.6

555)M. T. Gökbilgin, *Paşa...*, s.52

556)TD 370, s.6

557)E. H. Ayverdi, *a.g.e. III*, s.209

3-Noktacı Zâviyesi⁽⁵⁵⁸⁾

Edirne'de 897/1491-1492 tarihlerinde Noktacızâde diye anılan Şeyh Mehmed bin Yusuf tarafından kurulmuş olmalıdır. Şeyh'in, tekkesinde 37 ciltten oluşan bir kütüphâne kurmuştur⁽⁵⁵⁹⁾.

4-Ali Paşa Zâviyesi⁵⁶⁰

Hadım Ali Paşa Camii haremindedir bulunan zâviyede, Şeyh Muhiddin ve dervişlerinin yaşadığını görmekteyiz. Burada yaşayan Şeyh Muhiddin ve dervişleri avâriz-ı divâniyeden muaf tutulmaları için hükm ve berat verilmiştir⁽⁵⁶¹⁾.

5-Şeyh Şucâ Zâviyesi⁽⁵⁶²⁾

Şeyh Hamid-i Kayserî ile musahebe etmiş ve onun hizmetinde bulunmuş olan, Şeyh Şuca'uddin Karamânî⁽⁵⁶³⁾ Çelebi Mehmed ve II. Murad devrinde yaşamıştır. II. Murad tarafından adına mescid ve zaviye yaptırılmıştır⁽⁵⁶⁴⁾.

6-Şeyh Bedrüddin Zâviyesi⁽⁵⁶⁵⁾

Simâvna Kadısı oğlu Bedrüddin'in adına Edirne'de Balaban Mesçidine bitişik zâviyesi vardır. Zâviyeye 350 akçe geliri olan mukataadaki arsa ve 1600 akçe gelirli bahçe vakfedilmiştir⁽⁵⁶⁶⁾.

558)TD 370, s.6

559)İ. Erünsal, a.g.m., s.263

560)TD 370, s.6

561)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.66

562)TD 370, s.6

563)Edirne'de adına bir mahalle TD 370, s.3 ; ve bir medrese vardır. Bkz. M. Bilge, a.g.e., s.156

564)C. Baltacı, a.g.e., s.578

565)TD 370, s.6

566)E. H. Ayverdi, a.g.e. II, s.163

Bunlardan başka Edirne'de bulunan zâviyeler şunlardır.

- 7-Baba Küçük zâviyesi
- 8-Mevlâhâne-i Köhne Zâviyesi
- 9-Firuz Ağa Zâviyesi
- 10-Edhemî Zâviyesi
- 11-Hızırlık Zâviyesi
- 12-Aksancı Zâviyesi
- 13-Sarmaşık Zâviyesi
- 14-Hacı sinan Zâviyesi
- 15-Şah Melik Zâviyesi
- 16-Balabâniye Zâviyesi
- 17-Arslan Hâne Zâviyesi
- 18-Haydar Hâne Zâviyesi
- 19-Dârü's-sa`âde Zâviyesi
- 20-Gitigirân Zâviyesi
- 21-Turgut Bâli Zâviyesi
- 22-Hoca Devlet Şah Zâviyesi
- 23-Seydi Ali Zâviyesi
- 24-Şeyh İsmail Zâviyesi
- 25-Beş Selhâne Zâviyesi⁽⁵⁶⁷⁾

H-İMÂRETLER

Osmanlı Devleti'nde mektep çocukları ile medrese talebelerinin, ekme ve iki kap sıcak etli sebze yemeğinden ibâret olan gıdalarını aldıkları ve yatıp kalktıkları müesseselere verilen isimdir. Bu yemeklere aynı zamanda fakirlere de dağıtılırdı. Yemeklere ilâveten , adam başına günde 3-5 akçe, hat- ta 10 akçe verilirdi. bu imâretleri vakıflar idame eder- di⁽⁵⁶⁸⁾. Ahmet Yaşar Ocak imâretleri, XV. yüzyıldan itibaren

567)TD 370, s.6

568)CI. Huart, "İmâret", İ.A. V/II, s.985

şehirlerdeki zaviyelere "imâret" denilmeğe başlandığına dikkati çekmektedir⁽⁵⁶⁹⁾. Osman Ergin, imâretin sadece aş evi anlamına gelmediğini belirtmektedir. Ona göre cami medrese hanıgah gibi ilmi ve dinî hizmetlere tahsis edilmiş yerler imârettir⁽⁵⁷⁰⁾.

Edirne'de vakıflarla idame ettirilen imâretleri görmekteyiz. Adlarını tesbit ettiğimiz imâretler şunlardır:

- 1-Sultan Bâyezid Han İmâreti (medrese, Cami ve Hamamıyla beraber)
- 2-Muradiye İmâret (Mevlâhâne, Cami ve hamâmı ile beraber)
- 3-Yıldırım Han İmâreti⁽⁵⁷¹⁾
- 4-Mihal Bey İmâret (Cami ve hamâmı ile beraber)
- 5-Fazlullah Paşa İmâreti
- 6-Beylerbeyi Sinân Bey İmâret (Cami ve hamâmı ile beraber)⁽⁵⁷²⁾
- 7-Hüdavendigâr İmâreti⁽⁵⁷³⁾

I-HANLAR

Hanlar Türk tarihinde kesintisiz bir sürekliliğe sahip yapılar olarak yer almışlardır. Eski Ortaasya'da Türkler etrafı surlarla çevrili pazar yerlerine "kervan" veya "karban" sözlerini bozarak "kermen", Anadolu'da da "Kermen-saray" demişlerdir⁽⁵⁷⁴⁾. Hanların menşeyini bu kervansaraylara dayandır-

569)A. Y. Ocak, "a.g.m., s.250

570)Osman Ergin, *Türk Şehrinde İmâret Sistemi*, s.8 vd.

571)Camisine bitişik olup bu gün için sadece ocaklıkları kalmıştır. E. H. Ayverdi. a.g.e. I, s.494

572)TD 370, s.6

573)E. H. Ayverdi, a.g.e. I, s.294 Hakkında yeterli bilgi yoktur.

574)Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürüne Giriş I*, Ankara 1985, s.307

mak mümkündür. Ayrıca ribat kelimesi de uzun süre kervansaray karşılığı olarak kullanılmıştır. Arapların kervansaray tabirinden anladıkları yapılar ise savunmaya yönelik ticaret yolları üzerindeki askeri yapılar idi⁽⁵⁷⁵⁾.

Hanlar, otel, toptan satış yeri ve depo gibi çeşitli işlerde kullanılırlardı. Büyükleri tuğla veya tahtadan mamul, iki veya üç katlı olup, damları kurşunla kaplı olan hanlarda, büyük tâcirler için özel odalar hazırlanırdı. Hanlarda hayvan yemi için depolar, ahırlar, nalbantlar ve kahvehâneler bulunurdu. Yatak odaları banyo ve tuvaletler genellikle üst katta olurdu. Hanları tüccarlar tarafından bir fabrika gibi kullanıldıkları da olurdu. Getirilen ham maddeler bilhassa deri ve gümüş buralarda işlenirdi. Hanların çoğunun sağladığı gelirler camilerin bakımlarına ayrılırdı⁽⁵⁷⁶⁾. Türkler muazzam hanlarını 40-50 km. aralarla yol üzerlerine birer günlük mesafelerle inşa etmişlerdir⁽⁵⁷⁷⁾.

Osmanlı şehri kendisinin ve çevresinin ihtiyaçlarına cevap veren yoğun bir üretim ve alış-veriş merkezi olduğundan çoğu kez şehrin kapıları çarşılarla uzanan ana yollar üzerinde dir. Çarşılar arasında da Hanlar ve bedesten yer alır⁽⁵⁷⁸⁾. Her esnaf grubu kendi özel üretim ve satışını yapıyordu hemen herşeyde geleneksel üretim mallarına dayalı olarak birbirine yakın alanlarda haffaflar, iplikçiler, çullahlar, kürkçüler ve kuyumcular yer alırdı⁽⁵⁷⁹⁾. Kanunî devrinde Edirne'yi gezen Hans Dernschwam bir anda görmüş olduğu ayakkabıcılar hakkında

575)Mustafa Cezzar, "Türk Tarihinde Kervansaray", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri II, Ankara 1976, s.931

576)R. Lewis, a.g.e., 73-74

577)R. Lewis, a.g.e.,s.157

578)Y. Oğuzoğlu, a.g.m., s.3

579)Y. Oğuzoğlu, a.g.m., s.3

tafsilatlı bilgi vermektedir⁽⁵⁸⁰⁾. Büyük tüccarlar bedesten kapısının karşısındaki handa kalırlardı. 70 adet bekar hanı vardı. Ayrıca kapıcı ve zâbitler olup, eksariye papuccu bekarları ile öteki çarşı garipleri oturup birbirlerine kefil olurlardı. Amma bu bekar hanında her gece öteki kervansaraylar gibi davul çalınmaz. Zağanos Paşa bekârhânesi mahkeme ile Eski Medrese arasında olup, içinde 1000 kadar dikiçi bekarı otururdu. Daye Kadın bekarhanesinde de pabuccular otururdu⁽⁵⁸¹⁾.

Hanlar esnaf çarşıları içinde yer alan çoğunlukla iki üç katlı, altlarında ve çevrelerinde dükkanlar, avlularında ahırları olan yapılardı⁽⁵⁸²⁾. Şehirlerde ayrıca yolcuların kaldığı hanlarla birlikte kapan hanları da olurdu. Buralarda mallardan hem vergi alınır hem de ihtiyaç sahiplerine düzenli dağıtımı sağlanırdı⁽⁵⁸³⁾. Edirne'de 1529 tarihiyle tesbit ettiğimiz hanlar şunlardır:

1-Halil Paşa Hanı⁽⁵⁸⁴⁾

Çandarlı Halil Paşa'nın yaptırdığı handır. Yapılmasından sonra mukataa usulüne göre kiraya verilmiş fakar daha sonra Halil Paşa Evkafına aktarılmıştır⁽⁵⁸⁵⁾.

2-Kurşunlu Han⁽⁵⁸⁶⁾

II. Murad tarafından camilere vakıf olarak yaptırılmıştır⁽⁵⁸⁷⁾. Tahıl hanı da bu neviden yapılmış eserdir⁽⁵⁸⁸⁾.

580)H. Dernschwam, a.g.e., s.46 vd.

581)E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.355

582)Y. Oğuzoğlu, a.g.m., s.4

583)Y. Oğuzoğlu, a.g.m., s.4

584)TD 370, s.7

585)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.117

586)TD 370, s.7

587)M. T. Gökbilgin, Edirne..., s.124

Fakat Tahıl hanının adı Tapu Tahrir Defterinde geçmemektedir.

Bu hanlardan başka haklarında bilgi sahibi olamadığımız Edirne'de mevcut hanlar şunlardır.

- 3-Piri Paşa Hanı
- 4-Kırcı Hanı
- 5-Hacı Mezid Hanı
- 6-Hacı Alâeddin Hanı
- 7-Koyun Musa Hanı
- 8-Nasuh Bey Hanı
- 9-Arpayazıcı Hanı
- 10-Basmacılar Hanı
- 11-Esirhan Hanı
- 12-Mismariye Hanı
- 13-Nakib Hanı
- 14-Manyas Hanı
- 15-Kapan-ı Meyve Hanı
- 15-Mustafa Paşa Hanı⁽⁵⁸⁹⁾

J-BEDESTENLAR

Bedesten bez satılmak için yapılmış sonraları kıymetli mallar ile antika eşyanın alım satımına tahsis edilmiş olan kapalı çarşılara verilen addır. Bedestenler taş yapılı, üzerleri kalın kubbelerle örtülü ve dört tarafı demir kapılı olup geceleri bekçiler tarafından korunduğu için emin yerlerdir. Bu yüzden gerek çarşı esnafı gerekse şehirlerdeki zengin halk, para, mücevherat altın ve gümüş eşya gibi her türlü kıymetli mallarını bedestende saklardı⁽⁵⁹⁰⁾. Bu yönüyle banka işlevini

588)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.124

589)TD 370, s.7

590)Osman Ergin, "Bedesten", *İ.A. II*, s.440-441

yerine getirmekte olan bedestenler şehirdeki canlı bir ticaretinde delili durumundadırlar.

Edirne şehri İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'ne başkentlik etmesi sebebiyle, ticarî ve iktisadî bir merkez halinde inkişaf ederken aynı zamanda cami ve imaretlere gelir te'min etmek maksadıyla bir çok bedesten ve han inşa edilmiştir⁽⁵⁹¹⁾. Bu bedestenler ve özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır.

Edirne'de 14 kubbeli 64 hücreli üst pencere kemerleri Rumi ve hendesi kabartmalarla süslü olan Çelebi Sultan Bedesteni⁽⁵⁹²⁾ ile Sultan II. Murad'ın vakıf amacıyla Bit pazarında yaptırmış olduğu Eski Bedesten adıyla anılan II. Murad Bedesteni mevcuttur⁽⁵⁹³⁾.

K-KÖPRÜLER

1-Gazi Mihal Köprüsü; Tunca Nehri üzerinde olup üç tanedir. Birincisi şehirden yana olana ikincisi Sefer şahta üçüncüsü Yıldırım semtindedir. Birincisi ile üçüncüsü Mihail Paleolog devrinden kalmıştır. Edirne Osmanlı Devletinin eline geçince 823/1420 yılında Gazi Mihal tarafından yaptırılmıştır⁽⁵⁹⁴⁾.

2-Bayezid Köprüsü: II. Bayezid'in camisini, medresesini, darü's-şifasını imâretini ve hamamını yaptırdığı zaman Edirne'nin bu mahallesini şehre bağlamak için mimar Hayreddin'e yaptırılmıştır⁽⁵⁹⁵⁾.

3-Saraçhâne Köprüsü: II. Murad devrinde Hâdım Şahabeddin

591)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.124

592)E. H. Ayverdi, *a.g.e. II*, s.162

593)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.124

594)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.124; O. N. Peremeci, *a.g.e.*, s.82

595)M. T. Gökbilgin, *Edirne...*, s.125; O. N. Peremeci, *a.g.e.*, s.84

Paşa tarafından 10 kemer üzerine 855/ 1455 yılında yaptırılmıştır.

4-Bönce Köprü: Yeni Saray yaptırılırken Fatih tarafından yaptırılmıştır⁽⁵⁹⁶⁾.

L-GENEL DEĞERLENDİRME

Kuruluş tarihi çok eski dönemlere dayanan Edirne şehri Türkler tarafından fethedilten sonra fiziki olarak Türk-İslâm şehri hüviyetine bürünmüştür.

Hadrianus zamanında yapılması muhtemel olan Edirne Kalesi içinde Tekfur Sarayı olarak bilinen bir saray bulunmakta idi. Sultan Murad Hüdavendigâr kale dışında, Eski Saray (Saray-ı Atikâ) denilen bir saray inşa ettirmiştir. Yine Sultan II. Murad tarafından inşasına başlanan ve Yeni Saray (Saray-ı Cedid) olarak bilinen sarayın Kanunî Şultan Süleyman tarafından mamur hale getirildiği bilinmektedir. Evliya Çelebi Edirne'de 340 vezir sarayı olduğunu kaydetmektedir.

Şehri meydana getiren temel unsur mahalle olup, Edirne'de bulunan mahalleler, muhtelif din ve milliyetlere mensub topluluklara göre tanzim olunmuştur. Bu husus ölçülü, kültürel ve iktisadî tesanüdün doğmasını da sağlamıştır.

Mahalleler aynı zamanda temel yönetim birimi kabul edilmiştir. Gayr-i müslim ahali umumiyetle kale içinde bulunan mahallelerde yaşamaktaydılar. Bununla beraber Müslüman ve Gayr-i müslim ahaliyi kesin hatlarıyla ayırmak mümkün değildir. Zira bir çok mahallede karışık ikâmet ettikleri görülmektedir. Yahudilerin ikâmet yerleri mahalle olarak geçmeyip bölgeleride cemaat olarak verilmektedir. Gerek Tapu Tahrir Defterinde gerek Şer'iyeye Sicilinde, tezimizde zikr ettiğimiz mahallelerin hepsi geçmektedir. Son olarak Edirne'de 144 Müs-

Lüman 19 Gebran mahallesi bulunduğunu belirtmemiz gerekir.

Edirne feth edildikten sonra erken Osmanlı Sanatının gelişmesini bütün canlılığıyla aksettiren önemli bir merkez olmuştur. Bu bâbda bugün dahi sanat şaheseri diyebileceğimiz pek çok cami ve mescid inşa edilmiştir.

Camiler, Osmanlı şehrinde bir külliyenin merkez durumunda olup, camilerin yanında medreseler yer almıştır. Muhtelif tarihlerde yapılan gerek cami gerek medrese ve diğer eserler dolayısıyla zengin bir tarihi günümüze taşımışlardır. Ayrıca Edirne'de imâret ve köprüler mevcut olup, bunlar çalışmamızın başında ifade ettiğimiz vechile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

III. BÖLÜM

SOSYAL YAPI

A-DEMOGRAFİK YAPI

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki fetih hareketleri, kalıcı bir esasa göre yapılmıştır. Anadolu'dan bir çok Türkmen aşireti getirilip Rumeli'nde şehirlere, kasabalara ve köylere iskân edilmiştir⁽¹⁾. Balkanlarda izlenen bu politika kısa zamanda iyi neticeler vermiş ve Fetret Devri'nde, Anadolu'da, Osmanlı Devleti toprak kayıplarına uğrarken Rumeli'de devlete sadık Türk kitlesi ve Hıristiyan tebaânın bulunması dolayısıyla hiç toprak kaybedilmemiştir⁽²⁾.

Rumeli'nin nüfusunda özellikle, Yıldırım Bâyezid'in Ankara bozgunundan sonra büyük artışlar olmuştur⁽³⁾. XVI.

1)M. Münir Aktepe, "XIV. ve XV. asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası X*, İstanbul 1953, s.299-320 ; Osmanlı Padişahlarının birçok yerlerde tarikât mensupları için zâviyeler yaptırdıkları bu zâviyeler sayesinde halkın dirlik ve düzenini sağladıkları gibi iskân meselesini de büyük ölçüde çözmüşlerdir. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviye", i.A. XIII, s.471

2)Şükrü Karatepe, *Osmanlı Siyasi Kurumları, Klasik Dönem*, İstanbul 1989, s.84

3)Timur istilasından beri, Osmanlıların Anadolu'da zayıflamaları sebebi ile, Rumeli ve Edirne gittikçe artan bir ehemmiyet kazanmış idi. Şehir daha 1421 tarihlerinde sûrların dışına taşmış ve ziyadesi ile genişlemiş idi. Bkz. Halil İnalçık, "Murad II", i.A. VIII, s.612

yüzyılın başlarında Rumeli'de 200 şehrin nüfusunun 500 hâne ile 1600 hâne arasında olduğu ve bu şehirlerin çok azının nüfusunun 1600 hâneyi aştığı görülmektedir. Zira, 200 şehir içinde İstanbul, Edirne, Selânik ve Atina gibi büyük şehirler Rumeli'nin nüfusunun % 42.1 gibi büyük bir yoğunluğunu bünyelerinde toplamışlardı⁽⁴⁾. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde, bütün Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi XVI. asırda yüzde yüze ulaşan bir nüfus artışı olmuştur⁽⁵⁾. Aynı şekilde Edirne'de de nüfus artışının yüzde yüze yakın olması makuldür. Nitekim, Ernest Werner 1520 ile 1530 yılları arasında Edirne'nin de içinde bulunduğu Balkan şehirlerinde nüfus artışını % 90 olarak hesaplamıştır⁽⁶⁾. Özer Ergenç, XVIII. yüzyılda Edirne'nin Demografik durumu üzerine yaptığı çalışmasında XVI. yüzyılın II. yarısında Edirne şehrinde artışın söz konusu olmadığı sonucuna varmıştır⁽⁷⁾.

XVI. asrın başlarında Edirne'nin nüfusunu tahrir defterindeki bilgiler ışığında şu şekilde hesaplamak mümkündür⁽⁸⁾. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu asırda Edirne'de 144 müslüman ve 19 Hıristiyan mahallesi ve 8 Yahudi cemaati vardır. Toplam hâne sayısı 3645'tir. Bunların dışında 6 bive ve 356 mücerred kaydı mevcuttur. Bunların içinde 2829 hâne müslüman olup mücerred sayısı ise 323'tür. Müslüman mahallelerinde oturan Hıristiyan sayısı 46 hânedir. Edirne'nin değişik mahallelerinde oturup vergiden muaf olan 97

4)Ernest Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu, Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm*, (Çev. Yılmaz Öner), İstanbul 1988, s.172

5)Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, (çev, M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1989, s.269-270

6)E. Werner, a.g.e., s.174; Diğer şehirler Atina, Saraybosna, Manastır, Üsküp ve Sofya şehirleridir. Bkz. Aynı yer.

7)Özer Ergenç, "XVIII. yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", IX. Tarih Kongresi Bildirileri II, Ankara 1989, s. 1419

8)TD 370, s.7

hâne ve 10 mücerret bulunmaktadır. Hıristiyan mahallelerinde oturan 472 Hıristiyan hâne, 7 mücerred ve 6 bive mevcuttur. Yahudiler ise 201 hâne ve 6 mücerrettir. Hâneler baz alınarak genel toplam içinde müslümanların oranı % 77.6 Yahudilerin oranı % 5.5 Hıristiyanların oranı ise % 14.2 vergiden muaf olanlar ise % 2.6 dır. Müslüman mahalleleri içinde kalan Hıristiyanların Müslümanlara oranı ise % 1.6'dır. Aile reisleri ve bekâr kadınların dışında şehirde oturan vergi yükümlülerin sayılarını tam olarak hesaplayamamaktayız. Görüleceği gibi bekar odalarında oturanların sayıları verilmemiştir. Edirne Saraylarındaki görevli sayısı; Vâlide sultan, Sadrazam ve diğer devlet görevlilerinin hizmetlileri, medreselerdeki suhteler, Yeniçeri ocağına mensup kıtaların kaydını bilemediğimiz için kesin sayılarını tesbit etmek mümkün değildir. Sayıları hiçde az olmayan köleler de sayımlarda defterlerde gösterilmemiştir. Bu nedenle şehrin toplam nüfusunun hesaplanmasından yüzde yüze varan bir doğruluk oranını bulmak mümkün değildir. 3645 hâne reisinin varlığını ve her aileyi 5 kişi kabul ederek⁽⁹⁾ sonuçta Edirne nüfusu 18.225 bu sayıya 356 mücerred ve 6 bive dahil edilirse 18.787 etmektedir. Ömer Lütfi Barkan, Edirne'de 1521-1530 yılları arasında 4061 hanenin yaşadığını ve bununda mücerredler ve bive ve muaflarla 22.335 toplam nüfus yaşadığını ve 1571-1580 yılları arasında da 5480 hanenin yaşadığını mücerred, bive ve muaflarla 30.140 kişinin yaşadığını hesaplamıştır⁽¹⁰⁾. Müslüman ahali içine katmamız gereken hâtib, imam, müezzin, ser mahfil ve muallim, nefer-i âsiyab gibi vergi muafiyeti olanların sayısı 400 hâneyi geçmektedir. Bizim hesabımıza göre de Edirne'nin nüfusu 21.000'den fazla olmalıdır.

9)5 sayısını, Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", *Türkiyat Mecmuası X*, İstanbul 1953, s.1-26; Nejat Cöğünç, "Hâne" Deyimi Hakkında " İ.Ü.E.F.T.D. S.32, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, İstanbul 1979, s.331 vd. yapılmış olan hesaplamaları esas aldık.

10)Ö. L. Barkan, a.g.m., s.22-23

1-Müslüman Ahali

1539 tarihli Tapu Tahrir Defteri'ne göre, Edirne'de bulunan Müslüman hâne sayısı 2829, mücerredlerin sayısı ise 323'tür. Burada tahmini her hânedeki 5 kişinin varlığını kabul ederek hesaplayacak olursak $2829 \times 5 = 11.745 + 323 = 12.068$ Müslüman nüfusu ortaya çıkmaktadır. Vergiden muaf tutulan din ve devlet görevlileri yaptığımız tahmini hesaplama dahil değildir.

Edirne şehrinde müslüman halktan vergiden muaf olanlar ve bunların yapmış oldukları görevler şu şekilde sıralanmaktadır: 19 adet, güzel söz söyleyen cuma hutbesi okuyan hatib bulunmakta olup, genel toplam verilirken 3 adet hâtib gösterilmesine rağmen müslümanların nüfus sayıları verilirken $3 + 16 = 19$ şeklinde bir ifade bulunmaktadır ki, Bu da Edirne'de camii sayısının 19 olduğu ve her camide bir hâtib olduğunu göstermektedir. Yine mescid sayısı 149 ve imam⁽¹¹⁾ sayısı da 149 olarak gösterilmiştir. Mü'ezzin⁽¹²⁾ sayısı 146 olarak kaydedilirken, Hz. Hasan sülbünden olmak üzere Hz. Muhammed soyundan gelen, 9 adet sâdât⁽¹³⁾ yazılmıştır. Edirne, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan sonra en önemli ilim merkezlerinden biridir. Ancak, defterde medreselerin sayısı 14 olarak belirtilirken bu medreselerde ders veren "2 u-

11) İmam namazda kendisine iktidâ olunan ve cemaate namaz kıldırarak kişidir. Mahalle imamı, mahallesinin belediyeye müteallik işleri ile cenaze nikah işlerini de görürdü. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.162; İmamların giyinişi şu şekilde gösterilmektedir. Başına yeşil çubadan müdevver şekilde kalafat üzerine beyaz sarık sarar, arkasına dar kollu kırmızı cübbe, bunun altına sevayi entari, bacağına dövme şalvar, ayağına da mavi mest pabuç giyerdi *Mushaf-ı şerif koymağa mahsus cüz kesesini de boynuna asardı M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, İstanbul 1983, s.59; Edirne'de her mahallede bir imam bulunmaktadır. bkz. TD 77, s.1 vd*

12) Edirne'de hemen hemen her mahallede bir müezzin bulunmaktadır. Bkz. TD 77, s.1 vd.; Namaz vaktinde minarede veya uygun bir mahalde ezan okuyan güzel sesli olan kişilere müezzin denir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1987, s.1427

13) Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1982, s.1087 ; Hz. Hüseyin soyundan gelenlere de "şürefa" denilmektedir.

lemâ" kaydedilmiştir. Edirne şehrinde 24 zaviye ve bu zaviyelerde görev yapan 7 Şeyh⁽¹⁴⁾ bulunmaktadır. Camilerin temizlik işlerini yapan ve mütevellî yerine geçen kayyımların⁽¹⁵⁾ sayısı 8 dir. Ser-mahfil⁽¹⁶⁾ ve mu'allim sayısı 2'dir. Ehl-i Berât sayısı 17, yoksul parasız olan fakirü'l-hal sayısı 20, ihtiyar, zayıf durumda bulunan (Pîr-i fâni ve nâ-tuvan) 6 kişi vardır. Yeniçeri Ocağıyla topçu, humbaracı gibi askerî teşekküllerde namzet mahiyetinde bulunanlarla kalelerdeki müstahfız suretiyle hizmet edenler hakkında kullanılır bir tâbir olan, yağcı ve yamak⁽¹⁷⁾ 11 adettir. Gözleri görmeyen (A'mâ) 3 kişidir. Eşküncü ve Yamak sayısı 3tür. Edirne mahalleleri arasında 4 de zaviye bulunmaktadır. 1 kıt'a zemin-i vakf (arazi) bulunmaktadır. Edirne'de müslüman hâneler arasında vergiden muaf olan 97 müslüman hâne ve 10 mücerred vardır. Müslümanlarla Hıristiyanların bazı yerlerde iç içe yaşadıkları görülmektedir. Müslüman mahallelerinde bulunan Hıristiyan hâne sayısı 46 dır. Edirne şehrinde fırıncıların un ihtiyaçlarını karşılamak üzere 3 değirmen bulunmaktadır. Bu değirmenlerde çalışan 11 "nefer-i âsiyabî" vardır. Bu değirmenlerden birisinin, bahçesindeki dutların mukataaya verildiğini tesbit ettiğimiz Kemâl Paşa-zâde'nin değirmeni olduğu⁽¹⁸⁾ kanaatin-

14)Şeyh, Tekkede veyâ zâviyede reislik eden ve müridleri bulunan kişidir; Edirne'nin mahallelerinden "Medrese-i Şah Melek " mahallesinde bir şeyh kaydedilmiştir. "Bekir Dede Şeyh" bkz. TD 77, s.21

15)M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.223

16)Ser-Mahfil, Saray adamlarından Müezzin Başî'nin yardımcısıdır. Müezzinler mahfil denilen yüksekçe bir yerde oturdukları için bu adı almışlardır. Bu vazifeye sesi güzel, musikide de bilgili olmakla beraber sarayda itibar kazanmış olanlar atanırdı. Vazifesi müezzinlik olmanın yanında koğuş ağalarından lüzumu halinde müezzinlere mülâzım olmak üzere seçilenlere ezan ve kamet usulünü öğretmek layik olanları müezzin başıya tavsiye etmektir. Bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e. III, s.187

17)M. Z. Pakalın, a.g.e. III, s.604

18)M. Tayyib Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler- Mukataalar, İstanbul 1952, s.123

deyiz.

2-Gayr-i Müslim Ahali

Osmanlı Devleti'nin Müslüman ve Gayr-i Müslim halk arasında İslâm Hukukundan ve ekonomik politikadan kaynaklanan farklı bir yaklaşım vardır. Müslüman olmayanlar, özel hukuk alanında, mensub oldukları din topluluklarının sosyal hayata ilişkin kurallarına ve kamu hukuku alanında ise İslâm hukukunun Müslüman olmayanlara ilişkin kurallarına tâbi idiler⁽¹⁹⁾.

Kendilerine alabildiğine geniş vicdan hürriyeti tanınmış olan zimmiler, askerlik hizmeti yapmıyorlardı. Zimmiler Müslüman bir toplumda yaşamaktan doğan bazı sosyal kısıtlamalara uymak zorunda bırakılmışlardır. Zimmilerin aile hukukuna giren konularda (evlenme, boşanma, drahoma, çeyiz, mehir, nafaka gibi) ve bunlardan doğan ihtilaflarda, kendi dini kuruluş (Kilise veya hahamhane) ve din adamları padişahlarca verilen beratlarla bu konularda dini kurallarını uygulamakta yetkili kılınmışlardı⁽²⁰⁾. Bütün bu hukukî statülerinden kaynaklanan bu farklılık, onların milliyetçilik bilinçlerini korumalarını, Müslümanlar arasında erimemelerini ve geniş ekonomik çıkarlar elde etmelerini de sağlamıştır⁽²¹⁾.

İstanbul'un fethinden sonra şehrin gelişiminde, başlangıçtan itibaren, dini ve etnik azınlıkların çıkarlarıyla bağdaşan, planlı bir kent yapısına öncelik tanındı. Bu amaçla, şehirleşmede alt birimler olan mahallelerin her biri, bir cami, kilise ya da sinagogun çevresinde oluşturulmuştu. Sonuçta, aynı duygu ve çıkarları paylaşan kişilerin ilerlemelerini ve güven içinde rahat bir hayat sürdür-

19)Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara 1989, s.1.

20)Gülnihal Bozkurt, "Osmanlı Devleti ve Gayri Müslimler", *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II*, İstanbul 1992, s.286

21)G. Bozkurt, a.g.e., s.2.

melerini teşvik eden gerçek bir topluluk yaratılmış oluyordu.

Son olarak ve ayrıntılara girmeden şunu da eklemeliyiz ki, içerdeki düzenlemeler, meselâ temizlik ve düzenin sağlanması gibi sadece yerel niteliği olan konular, tamamen mahallelilerin yetkisine bırakılmıştı. Bu şartlar altında, mahalle sâkinlerinin şahsi haklarının korunması kolay olduğu gibi, sorumluluklarını da bağlılıkla yerine getirmeleri sağlanmış oluyordu.

Gayr-i Müslim ahaliye şehirleşmede bir takım kısıtlamalar getirildiği, mesela yüksek binalar yapımına izin verilmediği görüşü doğru değildir. Çoğu kez bunları yumuşatıcı yasalar çıkartılmış ve Müslümanlar için de uygulanmıştır⁽²²⁾. Edirne'deki durum İstanbul'dan farklı değildir. Hıristiyan ahali ile Müslüman ahali ayrı olarak oturdukları gibi aynı mahallede oturanlar da mevcuttur. Yahudilere ait mahalleler görülmemektedir. Sadece Şeriye sicilinde Yahuda mahallesi geçmektedir ki, bu Yahudilerin bu mahallede oturduğu anlamına gelmez.

a-Hıristiyanlar

Edirne şehrinde, çoğu kale içinde olmak üzere 19 Hıristiyan mahallesi vardı. Bu mahallelerde yaşayan Hıristiyan 472 hâne, 7 mücerred ve 6 bive bulunmaktadır. Nüfus olarak $472 \times 5 = 2360 + 13 = 2373$ kişi etmektedir. Bunlara 20 kişi

22)Gayri müslimlere şehirleşme konusunda uygulanan bazı kısıtlamalar gözden geçirildiğinde, meselâ, kutsal yerlerin yakınında ev inşa edilmesine ya da böyle yerlerde bulunan binalarda oturulmasına ilişkin yasaklar, bazı yapı malzemesinin kullanımını kısıtlayan katı kurallar dikkati çekebilir. Ancak bütün bunların ayırıcı önlemler olarak görülmesi doğru olmaz. Çoğu defa, bu gibi kuralları yumuşatmak için yasal açıklar bulunurdu. Bazı binalar için öngörülen yükseklik kısıtlamalarının Müslümanlar için olduğu kadar gayri müslimler için de uygulanmadığı olurdu. sözü edilen son grubun şehrin duvarlarının dışında yerleşmelerinin sebeplerini ise, o çağlarda periyodik olarak büyük çapta ölümlere yol açan salgın hastalıklardan korunma endişesinde aramamız gerekir. Haliç'in kuzeyi ile Boğaziçi kıyılarında sırf yabancılara ait konutların yoğunlaşmış olması dikkat çekicidir. Bkz. Djilali Sarı, "Hoşgörünün simgesi "İstanbul"', Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II, İstanbul 1992, s.357-358

de voynuklar dahil edilirse toplam Hıristiyan nüfus 2393'tür. Seferlerde ordunun ve vezirlerle devlet adamlarının atlarına bakmak ve diğer zamanlarda Has ahır ve çayır hizmetinde kullanılmak üzere gayr-i Müslimlerden ve bilhassa Bulgarlardan tertip olunan bir askeri sınıf olan Voynuklar⁽²³⁾ dan 4 voynuk ailesi mevcuttur. Voynuk teşkilatında Çeribaşı Müslüman, Pirinkür ve Likatör(ler) Hıristiyan zabıtlardan seçilmektedir⁽²⁴⁾. Hıristiyan ahali arasında 47 hâne Baştina vardır. Osmanlılar Rumelinde feth etikleri yerlerdeki, arazinin intikaline müsaade etmiyerek araziye devlet malı saymışlardır. Bununla beraber Hıristiyanlara ekip biçmek, mahsülünü alıp satmak hakkı verilmiştir. Arazi satılamaz, sadece irsi yolla ailelerine bırakılabilirdi. Bu irsi yolla geçen ve devlet malı olmaktan çıkan araziye baştina denilmektedir⁽²⁵⁾.

b-Yahudiler

Yahudiler, Hıristiyanlar tarafından her yerden kovulmuşlardır. Takibata uğrayıp tardolunan Yahudilerin iltica ettikleri tek memleket Osmanlı Devleti olmuştur⁽²⁶⁾.

23)Voynuklar I. Murad döneminde Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa tarafından kurulmuştur. Teşkilatın kuruluş tarihinde farklılık bulunmakla beraber 778/ 1376-1377 yılında kurulmuştur. Bkz. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989, s.3 vd.

24)Aytunç Altındal, "Genel Olarak Çeşitli Dinlerde Hoşgörü ve Osmanlı Anlayışı", *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II*, İstanbul 1992, s.36

25)Baştina Slavca bir kelime olup "miras" anlamına gelmektedir. Türkçe'de, Gayr-i müslimlere verilen ve bir çeşit mülk toprak anlamı taşıyan çiftlik yerine kullanılmıştır. Baştina sadece Voynuklar için kullanılan bir terim değildir. Bütün Gayr-i müslimleri kapsamak üzere iki tür baştina vardır. Birincisi "raiyyet baştinası" dır. Müslümanların kullandığı büyük çiftliklerden farklı değildir. İkincisi askeri sınıftan olan Gayr-i müslimlere verilen baştinelerdir. Bkz. Y. Ercan, a.g.e., s.84-85 ; M. Z. Pakalın, a.g.e. I, s.170

26)Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara 1992, s.9; Yahudiler gitmiş oldukları ülkeler içinde halkı Hıristiyan olmayanlar içinde rahat etmişlerdir. Hıristiyanların Yahudilere Hz. İsa'nın katili olarak bakmaları Orta-çağ boyunca aralarında çıkan husumetlerin temel sebebi idi. Bkz. Heyet, "Yahudiler", İ.A. XIII,

Birçok ülkeden, Osmanlı ülkesine gelen Yahudi göçleri oldukça uzun yıllar sürmüştür. Yahudiler II. Murad devrin-den itibaren Osmanlı Türkiyesine sığınmağa başlamışlardır⁽²⁷⁾. 1394 yılında Yıldırım Bayezid zamanında, Fransa'dan çıkarılan Yahudilerin büyük bir kısmı Türkiye'ye gelmiş, daha sonra 1470 yılında Fatih Sultan Mehmed döneminde, Almanya ve Bavyera'dan kovulan Yahudilerin de bir çoğu Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdir. Göçler en çok İspanya ve Portekiz'den olmuştur. II. Bayezid zamanında İspanya'da Katolik Ferdinand'ın baskısından kaçan yaklaşık 10.000 Yahudi Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. İspanya ve Portekiz'de Müslüman ve Yahudiler aleyhine Engizisyon eliyle girişilen soykırım o derece büyük ve etkili olmuştur ki çok kısa denilebilecek bir sürede İberik yarımadası'nda Müslüman ve Yahudi hemen hemen hiç kalmamıştır. Müslümanlardan kaçabilenler Barbaros'un gemileriyle Kuzey Afrika'ya taşınmışlardır. 1492 yılında gerçekleşen bu soykırımda Yahudilerin önemli bir kısmı İtalya üzerinden Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Bunlardan çoğu Selânik, Edirne ve dolaylarına, bir kısmı da Filistin'e yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'ne İspanya'dan gelen Musevilere "Sefardim Yahudileri" denir⁽²⁸⁾. Edirne'de bulunan Yahudilerin cemaatları ve nüfusları şu şekildedir⁽²⁹⁾: Cemâ'at-ı Katalan, 32 hâne, 2 mücerred, Cemâ'at-ı Portugal, 36 hâne, 2 mücerred, Cemâ'at-ı Alaman, 7 hâne, Cemâ'at-ı İspanya, 34 hâne, 2 mücerred, Cemâ'at-ı Polya Katalan, 25 hâne, Cemâ'at-ı Kadüz, 27 hâne, Cemâ'at-ı Toledo, 13 hâne ma'a bive, Cemâ'at-ı Aragon, 27

s.341

27)Heyet, a.g.m., s.341

28)Yavuz Ercan, " Kurumsal Açından Gayri Müslimler(Azınlıklar", *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II*, İstanbul 1992, s.331-333; Bilâl Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'nin Yönetimi*, İstanbul 1990, 31 vd.

29)Edirne'de bulunana Yahudilerin oturdukları mahalleler için bkz. tezimizin, *Fiziki Yapı bahsi Mahalleler alt başlığı s.49*

hânedir⁽³⁰⁾.

Osmanlı topraklarında Yahudilerin bulunduğu yerleşim yerlerinin dikkat çeken yanı, hepsinin ticaret merkezi olması veya ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır.

Kentte avârıza⁽³¹⁾ dahil 8 Yahudi cemaati bulunmaktadır. toplam 201 hâne 6 mücerred $201 \times 5 = 1005 + 6 = 1011$ kişi etmektedir.

Nefs-i Edirne için verilen bilgilerin tamamı istatistik olarak şu şekilde verilebilir.

	Adet
Odalarla beraber Müslüman mahaleler	144 "
Hıristiyan mahalleleri	19 "
Yahudi cemaatları	8 "
Câmiler	19 "
Medreseler	14 "
Amâ`ir	6 "
Zaviyeler	28 "
Hanlar	16 "
Hamamlar	27 "
vakıf arazisi	1 kıt'a
Değirmen	3 bâb
Mukata'âlar	21 kıt'a
Hatibler	3 Adet

30)TD 370, s.4

31)Avârız, Fevkalade ahval ve bilhassa harb sebebiyle tahsil olunan mutad ve muayyen olmayan bir vergidir. Başlangıçta 20 şer akçe alınırken sonraları 40 ar akçeye ve daha sonraları 300 akçeye çıkarılmıştır. İlk defa bu vergiye Fatih Sultan Mehmet devrindeki kayıtlarda rastlanılmıştır. Bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e. I, s.112-114

İmamlar	149 "
Mü'ezzinler	146 "
Seyyidler	9 "
Ulemâ	2 "
Şeyhler	7 "
Kayyım	8 "
Ser mahfil ve mu'allim	2 "
Ehl-i berât	17 "
Fakirler	20 "
Pîr-i fânî ve nâtuvân	6 "
Nefer-i âsiyâbi	6 "
Yağcı ve yamak	11 "
A'mâ	3 "
Voynuk	4 "
Eşkünci ve yamak	3 "
Müslüman haneler	2829 "
Mücerredler	323 "
Müslüman Mahall. bulunan Hıristiyan haneler	46 "
Edirne'de bulunan bazı muaf haneler	
1-Hâne	97 "
2-Mücerred	10 "
Hıristiyan Hane toplam	472 "
Mücerredler	7 "
Bive (dul)	6 "
Yahudi haneler	201 "
Mücerredler	6 "

Edirne Mukataaalarından elde edilen gelir	1.807.892 akçe
---	----------------

Edirne'de Hıristiyan ve Yahudi avarız hâneleri Müslümanlarınkine oranla 1/6 oranındadır. Hıristiyanlarda bive ve Voynuk avarız hâneleri bulunduğu halde Yahudilerde yoktur. Zimmi biveler avarıza dahil voynuklar bâriç tutulmuştur. Ortakçılar da avarızdan muaf sayılmışlardır. Müslümanlardan bazı mahalleler, zâviyeler ve odalarda oturan bir çok hâne her türlü vergiden muaf sayılmıştır. Bu mahalleler, Noktacı-zâde camii etrafında teşekkül eden mahalle, Hacı Kulağuz ve Hoşkadem mahalleleridir. Yine Hadım Ali Paşa Câmii avlusunda bulunan zâviyede yaşayan Şeyh Muhyiddin ile dervişleri avarız-ı divâniyeden muaf tutulmuşlardır. Muaf hâneleriden başka hatip, imam, müezzin, şeyh, sâdât, ulema, ve sâire gibi dini görevliler ile ehl-i berat, fakirü'l-hâl, âmâ, pîr-i fâni gibi sayıları az olanlarla ayrı teşkilatları olan eşküncü, yamak, yağcı, bâzdâr ve ulakçılar da avarızdan muaf tutulmuşlardır^[32].

3-Lakaplar

1538-1545 yılları arasında gerek Edirne'nin demografik yapısı gerekse sosyal hayat hakkında bir fikir vermesi açısından belgelerimizde geçen ünvan ve lakapları şöyle sıralayabiliriz^[33]. Gâzi^[34], Çelebi, Hacı, Halife, Mevlânâ, Ağa^[35], Üstad^[36], imam, müezzin, Hoca^[37], Molla^[38], Sey-

32)M. T. Gökbilgin, a.g.e., s.66-67

33)Ancak burada aldığımız ünvan ve lakaplardan bazılarının kişilerin meslekleri veya mevcut durumlarını belirlemek için kullanılmış olmaları da söz konusudur. Bu hususu göz önünde bulundurarak herhangi bir genellemeye girmedik.

34)Edirne Şer. Sic. No:1-6/5

35)Edirne Şer. Sic. No:1-123/3

36)Edirne Şer. Sic. No:1-110/7

yid, Balı, Han⁽³⁹⁾, Beg, Efendi, Baba, Şeyh ve Şah'dır. Osmanlı toplumunda tabakalaşmayı ortaya koyması açısından kullanılan bu unvanlar büyük önem taşımaktadır. Efendi, halife gibi unvanlar ilmiye mensuplarının ve kalem ehlinindir. Derviş, baba, dede gibi unvanlar ise tarikat ehlini temsil etmektedir. Bunu dışında Ağa, Bey gibi unvanlar ise askerî sınıfın kullandığı unvanlardır. Seyyidler Hz. Peygamberin soyundan gelenlerin unvanlarıdır⁽⁴⁰⁾.

Bunların dışında unvan olarak gördüklerimizin bazıları da şu şekilde sıralanmaktadır; Edirne Beytü'l-mal Emîni Ramazan Beg bin Abdullah⁽⁴¹⁾ Edirne Beytü'l-mal Emîni Katibi Mehmed Beg bin Abdullah⁽⁴²⁾ Nasuh bin Abdullah Bevvâbü'l-Emîri⁽⁴³⁾, Hayreddin Beg bin Abdullah bevvâbü'l-emîri⁽⁴⁴⁾, Mûnci Çelebi bin Hevâce (hoca) Bekir⁽⁴⁵⁾, Mevlana Şemseddin efendi bin Hamza Kadı⁽⁴⁶⁾, Osmân Halife bin Ali Kethüda⁽⁴⁷⁾, Mevlana Osman sipahi bin Ali Kethüda⁽⁴⁸⁾, Ahmed Çelebi bin İbrahim ser mahfil cami`-i atik⁽⁴⁹⁾, Abdurrahim bin Şeyh

37)Edirne Şer. Sic. No:1-25/3

38)Edirne Şer. Sic. No:1-89/7

39)"Eyne Hân bin Andullah" Edirne Şer. Sic. No:1-115/1

40)Ö. Ergenç, a.g.e., s.1422

41)Edirne Şer. Sic. No:1-5/4

42)Edirne Şer. Sic. No:1-5/4

43)Edirne Şer. Sic. No:1-4/2; Edirne Şer. Sic. No:1-5/6

44)Edirne Şer. Sic. No:1-6/1

45)Edirne Şer. Sic. No:1-9/1

46)Edirne Şer. Sic. No:1-9/5

47)Edirne Şer. Sic. No:1-14/4

48)Edirne Şer. Sic. No:1-15/1

49)Edirne Şer. Sic. No:1-54/1

Hayreddin⁽⁵⁰⁾, İbrahim Ağa bin Abdullah⁽⁵¹⁾, Mustafa bin İbrahim mü`ezzin fi cami'-i şerif-i Sultan Bayezid⁽⁵²⁾, Seyyid bin Mehmed⁽⁵³⁾, Bahşi Çelebi bin Ali⁽⁵⁴⁾, Sinan Halife bin Hayreddin⁽⁵⁵⁾, Kemâl Ağa⁽⁵⁶⁾, Mustafa bin Abdullah Kethüdâ⁽⁵⁷⁾, Es-seyyid Mehmed bin Es-seyyid Ali⁽⁵⁸⁾ Mevlâna Mehmed bin Mustafa el-Hatip⁽⁵⁹⁾, Mevlâna Osman bin Ali Fakih⁽⁶⁰⁾, Bâbâ Haydar bin Abdullah⁽⁶¹⁾, Ednâ Hasan bin Hacı İsmail⁽⁶²⁾, Murad bin Abdullah Cemalü'l-emiri⁽⁶³⁾, Hüseyin bin Abdullah eblehü'l-Macari⁽⁶⁴⁾ şeklindedir.

B-SOSYAL YAŞANTI

Her büyük cami'nin yanında bir tabh-hâne bulunurdu. Bundaki amaç garip, yoksul ve yolcuların parasız karınla-

-
- 50)Edirne Şer. Sic. No:1-4/3
 51)Edirne Şer. Sic. No:1-5/1
 52)Edirne Şer. Sic. No:1-5/1
 53)Edirne Şer. Sic. No:1-5/4
 54)Edirne Şer. Sic. No:1-5/5
 55)Edirne Şer. Sic. No:1-6/1
 56)Edirne Şer. Sic. No:1-6/1
 57)Edirne Şer. Sic. No:1-6/4
 58)Edirne Şer. Sic. No:1-7/6
 59)Edirne Şer. Sic. No:1-8/5
 60)Edirne Şer. Sic. No:1-14/5
 61)Edirne Şer. Sic. No:1-15/1
 62)Edirne Şer. Sic. No:1-15/4
 63)Edirne Şer. Sic. No:1-15/6
 64)Edirne Şer. Sic. No:1-17/5

rını doyurmaları için yapılmıştır^[65]. Edirne'deki camilerin yanında tabh-hâneler mevcuttur. II. Bayezid'in yaptırdığı Dârü'l-hadis camiinde tabh-hâne vardı^[66].

Osmanlı Devleti'nde halkın çevresinde oturduğu mescid, cami veya mahallelerin avâriz akçesi sandığı bulunmaktadır. Bu sandığın sermayesi halk tarafından hiçbir menfaat gözetilmeksizin verilirdi. Verilen bu paralar mu`ameleye vermek suretiyle elde edilen gelirle bir kısmı mahalle işlerine mescid veya camilerin ihtiyaçlarına, mahalledeki fakirlere, dullara, yoksullara, yetimlere ve kimsesizlere verilmekteydi^[67]. Oluşturulan mahalle sandığı ile ilgili olarak 950 Ramazan / 1543 Kasım ayı başlarında yazılan bir belgede, Edirne'nin mahallelerinden Kadı Medresesi Mahallesinde ölen Servinaz binti Abdullah'ın vasisi olan Abdullatif bin Seyyid Ahmed mahalle mescidi imamı olup, ölenin avâriz-ı mahallesi olan 1000 nakiden almıştır^[68]. Ayrıca bu sandığa Ahi teşkilatı tarafından da aidat ödendiği gibi ihtiyacı olanlar da bu sandıktan borç alabilirdi^[69].

Müslüman bir erkeğin Hıristiyan veya Musevi bir kızla evlenmesine müsaade edilirken, müslüman bir kız ancak müslüman olan bir erkekle evlenmek zorundaydı^[70].

Kadınlarının mahkemeye huzura, umumiyetle gelmemekle beraber zaman zaman lüzumu halinde geldiklerini de görüyoruz. Mahkemeye gelmedikleri durumda yerlerine iki kişinin yaptığı şahitlikle onların adına vekil gönderdikleri görül-

65)Osman Ergin, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s.23-24

66)Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s.63

67)O. Ergin, a.g.e., s.27

68)Edirne Şer. Sic. No:1-93/6; avarızla ilgili olarak Edirne Şer. Sic. No:1-20/1 de de geçmektedir.

69)Raphaella Lewis, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Âdetler ve Gelenekler)*, İstanbul 1973, s.152

70)R. Lewis, a.g.e., s.104

mektedir. Yunus bin Mehmed zevc'inin vekaletini Musa bin Ahmed ve Nasuh bin Abdullah'ın şahitlikleri ile alıp Hani binti Abdullah'ın ve Ya'kup Beg bin Abdullah'ın kendisine 3000 dirhem borç verdiğini onaylatmıştır^[71]. Bir Başka belgede, kocaları ölen Aişe binti Abdullah ve Aişe binti İlyas'ın huzura geldiklerini tesbit edebiliyoruz^[72]. Vekilliğe şahitlik edenler aynı zamanda şuhudü'l-hal arasında da yer alabilmektedirler. "Sinan Halife bin Hayreddin ve şuhudü'l-vakiletihî ve Pir hoca bin Mahmud"^[73].

Mahkemelerde şahitlik edenlerde bazı hususiyetler aranmaktadır. Mesela belgelerde bazı şahitler tasfir edilirken "a`kib" ve "takva" ifadeleri geçmektedir ki, a`kib, Hz. Muhammed'in ardından gelenler demektir. "Takva" ise, "Allah'tan korkma ve Allah'ın korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınan" anlamındadır. Bu şahitlere olan itimadı onaylama demektir^[74]. Ebussuûd Efendi şahitleri büyük ve küçük günahlardan kaçınan ve hayrı şerrine fazla gelen şeklinde tarif etmektedir^[75].

27 mûharremü'l-haram 946/ 6 Mayıs 1539 tarihli belgede, ölenlerin sadakası için takva sahibi fakirlere ve ölenin karısının mutfak masrafları için 1000 dirhemlik bir yardım yapılmıştır^[76].

Yine 29 Muharremü'l-harâm 946/ 8 Mayıs 1539 tarihli bir belgede ölen Mehmed çelebi bin Davud Beg'in vasisi o-

71)Edirne Şer. Sic. No:1-33/5

72)Edirne Şer. Sic. No:1-11/4

73)Edirne Şer. Sic. No:1-10/5

74)"a`kib" Edirne Şer. Sic. No:1-30/3; Edirne Şer. Sic. No:1-30/4 vd.

75)M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhü'l-İslâm Ebussuûd Efendi Fetvaları, Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İstanbul 1983, s.136

76)Ölen Hacı Ferhad bin Abdullah'ın tutulan terekesinden, vasisinden 1000 dirhem, Mehmed beg bin Abdullah tarafından alınarak ziyadesiyle fakirlere (mesakin) kadınların mutfak ihtiyaçları (Matbah-ı taam-ı zevc) için kullanıldı. Bkz. Edirne Şer. Sic. No:1-10/6

larak Mustafa Çelebi bin Hasan Beg'in kabul edildiği görü-
lür. Vasideki 10.000 dirhemlik meblağın 1/3 "fukara-i mesa-
kine" fakir olanlara verilmesi kararlaştırılmıştır⁽⁷⁷⁾. Mev-
lana Şemseddin Efendi bin Hamza Kadı ölen karısı Hatice
binti Mehmed'in Kadı Hevâce mahallesinde tutulan tereke-
sinde malın ölenin sadakası olarak dağıtılmasını şahitlerle
yazdırdı⁽⁷⁸⁾.

Bilindiği gibi müslümanlarda teaddüd-i zevcâta müsaade
edilmesine rağmen ümumiyetle Müslüman Türklerde tek kadınla
evlilik esastır. Bizim çalıştığımız dönemde Edirne'de de
durum bundan farklı değildir. Belgelerimiz arasında birden
fazla kadınla evli aile fazla sayıda bulunmamaktadır. Sa-
dece, 945 Zilhicce/1539 Nisan ayında kaydedilen bir bel-
gede, Abdurrahim bin Şeyh Hayreddin'in Sitti Hatun binti
Hacı Minnet ve Aişe Binti Kasım adlarında iki eşinin⁽⁷⁹⁾ ve
10 Muharrem 946/ 19 Mayıs 1539 tarihli bir belgede de, Hacı
Ferhad bin Abdullah'ın iki eşinin bulunduğunu tespit et-
tik⁽⁸⁰⁾.

Çalıştığımız yıllarda Edirne'de kadınların giyim ku-
şamları ile ilgili belgelerimize dayanarak yeteri kadar
bilgi bulmak mümkün olmamaktadır. Ancak, 1717 senesinde
Edirne'ye gelen Lady Montagu Türk kadınının giyimi hususun-
da şunları yazmaktadır. "İnce, gül pembesi, kenarı sırmalı
kumaştan yapılmış geniş bir şalvar giydirilmiştir. Terlik-
ler sırma işlemeli beyaz deriden yapılmıştır. Şalvarın üs-
tündeki tamamen işlemeli tül gömlek. Gömleğin kolları kolun
yarısına kadar inmekte ve yakasını elmas bir düğme ilik-
lemektedir. Vücuda göre biçilmiş entari, şalvarın kumaşın-
dan mintan ve bele dört parmak kalınlığında kemer takılmak-
tadır. Zenginlerin kemerleri elmas veya sair kıymetli taş-

77)Edirne Şer. Sic. No:1-11/2

78)Edirne Şer. Sic. No:1-9/5

79)Edirne Şer. Sic. No:1-6/8

80)Edirne Şer. Sic. No:1-7/6

larla süslü, fazla masraf olmasın diyenlerinki ise işlemeli satenden yapıyorlar. Ağır dibadan, içleri samurla kaplanmış, kolları omuzlardan aşağı inmeyen kürk ve başa giyilen kalpak denilen şapka vardır⁽⁸¹⁾.

Osmanlı Devleti'nde gelişmiş bir sosyal güvenlik teşkilatının bulunduğu bilinmektedir. Devlet, tebasına her halükârda sahip çıkmakta ve onları korumaktadır. Mesela, 18 Rebiü'l-evvel 946/30 Temmuz 1539 tarihli belgede, Sipahilerden ölen Kasım Bey bin Abdullah'ın zevcesinin himayeye muhtaç olduğu mahkeme tarafından merkeze bir arz ile bildirilmiştir⁽⁸²⁾.

Lady Montaqu Edirne'deki eğlence hayatı hakkında da, Edirne'nin etrafının bahçelerle çevrili olduğunu ve bu meyva ağaçlarının gölgelerine "kibarların" kilimler serip daireler oluşturarak saz çalıp, dinleyip kahve sefası yaptıklarını ve Tunca nehri kenarında da kadınların ve genç kızların şarkılar söyleyerek hepsinin bir ahenk içinde dans ettiklerini kaydetmektedir⁽⁸³⁾.

Osmanlı eğitim ve öğretim teşkilâtının Edirne'de olan kısımları hakkında Fiziki yapı bölümünde bilgi verilmiştir. Devletin en üst makamındaki şahsından en alttakine kadar tamamı bu sistematik eğitim kurumlarında tedrisat görmekteydiler. İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Padişahları zamanında İznik, Bursa, Edirne, Manisa gibi şehirlerde her câmiin, mescidin yanında vakıf olarak birer sıbyan Mektebi yaptırılmıştır⁽⁸⁴⁾.

81) Lady Montaqu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (Çev. Aysel Kurutoğlu), İstanbul tarihsiz, s.51-52

82) Edirne Şer. Sic. No:1-16/3 "Sipahi oğlanları mahrusa-i Edirne'de müteveffa Kasım beg bin Abdullah sene 946 Rebiü'l-evvelin on altıncı günü fevt olup vereseden zevcesi kalup ve himaye kaldığı Halil bin Abdullah ve Hüseyin bin Ahmed'in şahitlikleri ile sabit olduğu aslında vaki hal esnayı devlete arz olundu bakî ferman heman"

83) L. Montaqu, a.g.e., s.58-60

84) M. Şakir Ülkütaşır, "Sıbyan Mektepleri" T.K III/33, s.30

Osmanlı Devleti'nde Edirne'nin de içinde bulunduğu büyük şehirlerde bina yaptıracak olanlar, bulunduğu yerin mimari bakımından sorumlusu olan şehremini'ne müracaat edip izin aldıktan sonra dahi, kendi arzusuna göre, istediği kimseye inşaatı yaptıramaz veya istediği işçileri kullanamazdı^[85].

İnşaat genel olarak kârgir ve ahşap olarak yapılmakta idi. Ahşap inşaatın ucuzluğu ve bazı zelzele bölgelerinde daha emniyetli telâkki edilmesi, bu rağbeti arttıran unsurlardandı. İstanbul, Bursa, Konya, Edirne gibi şehirlere yapılan akınlar sonucunda bugünkü gecekondü bölgelerini hatırlatan, inşaat kaidelerine riayet etmeksizin yapılan yanaşık düzen binaların, şehirlerin bağlık ve bahçelik kısımlarına taşmıştır^[86]. Tahrir Defterinde 6 adet inşaat ustası olan amâ'ir geçmektedir^[87].

İslâm miras hukukuna (Feraiz) göre, Osmanlı Devleti'nde Müslümanlarla gayri müslümler birbirlerine mirasçı olamazlardı. Farklı din ve mezheplerdeki gayri müslimler ise birbirlerine mirasçı olabilirlerdi. Osmanlı Devleti gayri müslimlerin terekelerine karışmazdı^[88]. Müslüman olmayan din adamlarının mirasları mensup oldukları kiliselere kalırdı. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bu konuda pek çok fermanları bulunmaktadır^[89].

Gayri müslimlerin kendi aralarındaki ilişkiler de bir sınırlama yoktur. Gayri Müslimlerin bu serbestlikleri, sadece müslümanlarla yapacakları akitlerde İslâm dinince

85)Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım üzerine Araştırmalar*, İzmir 1984, s.11 vd.

86)C. Orhonlu, a.g.e., s.6

87)TD 370, s.7

88)Yavuz Ercan "Türkiye'de XV ve XVI. Yüzyıllarda Gayri Müslimlerin İçtimai ve İktisadi Durumu, *Bellekten-XLVII*, Ankara 1983, s.1145.

89)B. Eryılmaz, a.g.e., s.28 vd.

uygun görülmeven hususlarla sınırlı idi⁽⁹⁰⁾. Bu yasaklar dışında Müslümanlarla her türlü borç ilişkisine girebilen Gayri Müslimlerin bu sözleşmelerden doğan anlaşmazlıkları kadı önünde görürlüdü. Kendi aralarındaki sözleşmelere ilişkin davaların da kadı mahkemelerinde çözülmesini isteyebilirlerdi ki, Osmanlı şer'iyeye sicillerinde bu konuda davalara da rastlanmaktadır⁽⁹¹⁾.

Osmanlı Devleti'nde İslâm Hukukuna uygun olarak haraç ve cizye olmak üzere gayri müslimlerden iki tür vergi alınırdı⁽⁹²⁾.

Haraç, gayri müslim toprak sahiplerinden, topraklarından yararlanmayı sürdürmeleri için, toprak (Harac-i muvazzafa) ve ürün (harac-i mukaseme) üzerinden aynı olarak alınan bir vergiydi.

Cizye ise, askerlik yapmadıkları için, eli silah tutabilecek, vergi verebilecek güçte gayr-i Müslim erkeklerden alınırdı. Edirne'nin cizye gelirleri 18.434 akçe tutmakta ve Yıldırım Hân İmâreti vakıf gelirleri arasında görülmektedir⁽⁹³⁾.

90) Mesela Müslümanların kullanmaları yasaklanmış olan şarap, domuz eti gibi mallara tasarruf edebilirler, ancak müslümanlarla bu malları konu alan veya faiz şartı içeren sözleşmeleri yapamazlardı. Aynı şekilde köle alıp kullanamazlardı. Bu yasak 983/1575 tarihli bir ferman ile konulmuştu. Bkz. Gülnihal Bozkurt, a.g.e., s.16

91) Gülnihal Bozkurt, " Osmanlı Devleti ve Gayri Müslimler", Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II, İstanbul 1992, s.287; I Nolu Edirne Şer'iyeye Sicilinde bu konuda bir davaya rastlamadık

92) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ziya Kazıcı, Osmanlılarda Vergi Sistemi, İstanbul 1977

93) TD, 370, s.10; Fakirler, sakatlar, yaşlılar ve din adamlarından ve belli hizmet yapan gayri müslimlerden alınmayan bu verginin miktarı bölgelere ve senelere göre değişirdi.

Cizyeye dair işlemler cizye muhasebesine kayıtlıydı. Bu kalemde cizye defterleri tutulurdu. Cizye tahsiline mahsus senetler yine bu kalemde hazırlanır, zamanı gelince mühürlenerek torbalar içinde cizye memur veya mültezimlerine varılırdı.

Cizye önce devlet memurları tarafından toplanırken Fatih döneminde iltizam sistemine geçildi. Ancak mültezimlerin halktan fazla vergi toplamaları şikâyetlere yol açtı. Devlet çeşitli tarihlerdeki düzen-

1-Hukuk

İslâm hukukunun uygulayıcıları durumunda bulunan kadınların ilk örneği bu dinin kurucusu ve münteziri Hz. Muhammed'dir. İlk dönemlerde, hakkın ve mutlak adaletin teminini esas alan şer'î hukuk kaidelerinin tatbikçileri olan kadınlık görevini Hz. Peygamberden sonra halifeler üstlenmişlerdir. Abbasiler devrinde Bağdat Kadısı İmam Ebu Yusuf Kadıyülkuzat makamına yükselmiştir. Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir devamı ve hükümet idâresinde onların vârisi sayılır. Herşeyden önce bir İslâm devleti olması dolayısıyla İslâm Hukukunun bütün esaslarını olduğu gibi devam ettirmiştir. Osman Gazi zamanından itibaren şer' mahkemelere ehemmiyet verilmiş ve kadınlar atanmıştır. I. Murad zamanında orduya ait şer'î işlerin görülmesi için kazaskerlik ihdas edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed zamanında Kazaskerlik makamı biri Rumeli Kazaskerliği diğeri de Anadolu Kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılıp diğer kadınlarda bu kadılıklara bağlandı. Kadınları yetiştirilmesi için yeni eğitim programları düzenlenmiştir. İstanbul, Edirne ve Bursa gibi büyük şehirlerin Kadılarının tedrise ehliyet kazanmış bilginler arasından seçilmesi Devletin şer'î mahkemelere ve kadınlara verdiği önemden kaynaklanmaktadır⁽⁹⁴⁾.

Haklar, hakikatler anlamına gelen hukuk kuralları tarih boyunca insanlar arasındaki ilişkileri düzenlerken etnik, psikolojik ve coğrafi şartlara göre belirlenmiştir. Türk Tarihinde hukuk kuralları devirlere göre değişim göstermiştir⁽⁹⁵⁾. Belgelerimizin hukuk olarak tabii oldukları

94) Halit Ongan, *Ankara'nın I Numaralı Şer'îye Sicili*, Ankara 1958, s.XXI vd.

95) Türk Hukuk sisteminin değişim gösterdiği 4 önemli dönem vardır. Bunlar;

1-İslâmiyet'ten önceki dönem: Göçebe Türk topluluklarının kendilerine özgü bir hukuka sahip oldukları dönemdir.

2-İslâmiyetten sonraki dönem: İslâmiyetin kabulü ile başlayan İslâm kültür ve hukukunun egemen olduğu dönemdir.

3-Tanzimat'ın ilanından sonraki dönem: Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile

dönem İslâm kültürünün etkisi altında olduğumuz dönemdir. Belgelerimiz bu esaslar üzerine değerlendirilmiştir.

a-Mehir

Evlenirken erkeğin kadına verdiği yahud taahhüd ettiği sadakta denilen para veya maldır. Mehir akit anında belirtilmese ve hatta verilmeyeceği belirtilse bile kadın mehre hak kazanır. Mehir talak yetkisini kötüye kullanan kocaya karşı verilmiş bir silah olup talâk veya kocanın ölümü gibi sebeplerle evlenmenin sona ermesi halinde kadının iktisadi geleceğini temin etmek gayesiyle elde tuttuğu para veya mal ve de evlenmenin akdedildiğini gösteren ona aleniyet kazandıran bir şarttır⁽⁹⁶⁾. İslâm hukukuna göre mehir, mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Evlilikte peşin ödenen kısma mehr-i müaccel, evlilik içerisinde veya evliliğin boşanma veya ölümle sonuçlanması halinde ödenen kısma da mehr-i müeccel denilmektedir. İslâm hukukunda bir üst sınır belirtilmemiştir⁽⁹⁷⁾. Osmanlı Devletinde sadece Yeniçeriler için 1000 dirhem ve 600 akçalık bir üst sınır getirilmiştir. Buna göre Yeniçerinin evleneceği kadın bakire ise 1000 akça dul ise 600 akçadan fazla ödeme yapamazdı. İsterse koca olarak belirlenen bu miktardan fazlasını verebilirdi. Fakat bu miktarları aşan mehir ihtilaflarını hukuki müeyyideden mahrumdu⁽⁹⁸⁾ Belgelerimiz arasındaki mehir miktarları 100 dirhem ile 2800

başlayan ve Batı kültürünün kabul edildiği ancak İslâmiyetten tam anlamıyla vaz geçilmediği dönemdir.

4-Cumhuriyetten sonraki dönem: Cumhuriyetin ilanı ile Batı Kültür ve hukukunun tam olarak kabul edildiği dönemdir. Bkz. Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1982, s.4

96) Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk-İlâm Hukuk Tarihi II*, İstanbul 1990, s.95

97) Şafii ve Hanbeli mezheplerinde mehir için minimum sınır tesbit edilmezken, Hanefi mezhebinde mehir miktarı olarak 10 dirhem gümüş kabul edilmiştir. Bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.443

98) Mehmet Akif Aydın, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s.103-104

dirhem arasında değişmekte olup tamamı mehri müeccelir⁽⁹⁹⁾. 14 Cemaziyel-evel 946 / 18 Eylül 1539 tarihli belgede davacı Fatma binti Hayreddin kocasından intikal eden maldan mehri müeccelini talep etmektedir⁽¹⁰⁰⁾. 951 Cemaziyel evvel/1544 Temmuz ayı başlarında yazılan belgede Ayşe Hatun mahallesinde oturan Yasemin binti Abdullah ölen kocası Hasan Beg bin Abdullah'ın terekesinden 500 dirhem mehri müeccelini talep etmektedir⁽¹⁰¹⁾.

Ebussuûd Efendi fetvaları arasında mehir miktarındaki ölçü olarak 3000 akçe sıkça kullanılmaktadır. Mehir meblağının belirlenmesinde kişinin toplum içindeki mevkii ve zenginliği esas alınmalıdır. Mehir miktarının kabul edilmemesi nikahın kabul edilmemesi demektir⁽¹⁰²⁾.

Belgelerimizde anlaşmazlığa düşülen hususlarda mahkeme olayı tahkik etmektedir. 28 zilhicce 945 / 8 Mayıs 1539 tarihli belgede Rabia binti Mehmed ölen kocasının sadakası için 1000 dirhem'i ödediğinin doğruluğu tahkik edildi⁽¹⁰³⁾. Yine aynı belgenin devamı olarak adı geçen şahısların önünde Hacı Safer bin Hacı Ali ölen şahsın zimmetinden 290 dirhem ile kefaş(ayakkabı) ve huffa (abdest alınırken kullanılan deve derisinden mes) alındığını doğruladı⁽¹⁰⁴⁾.

b-miras

İslâm Hukukuna göre ölenin bıraktığı malların mirasçılar arasında paylaşılma yapılmadan önce şu işlemlerin

99)Edirne Şer. Sic. No:1-25/5 100 dirhem; Edirne Şer. Sic. No:1-119/2 2800 dirhemdir, diğer belgeler şunlardır:Edirne Şer. Sic. No:1-112/4; Edirne Şer. Sic. No:1-109/3; Edirne Şer. Sic. No:1-120/5; Edirne Şer. Sic. No:1-135/6; Edirne Şer. Sic. No:1-113/4; Edirne Şer. Sic. No:1-130/3

100)Edirne Şer. Sic. No:1-25/5

101)Edirne Şer. Sic. No:1-109/3

102)M. E. Düzdağ, a.g.e., s.41-43

103)Edirne Şer. Sic. No:1-6/4

104)Edirne Şer. Sic. No:1-6/6

yapılması gerekir.

Ölenin cenazesinin münasip bir şekilde kaldırılması için gerekli "techiz ve tekfin⁽¹⁰⁵⁾" masrafları yapılır. Yani cenaze ve gömme masraflarıdır. Tereke bu masrafları karşılayamazsa mürisin nafakası ile mükellef olanlar, bunlar yoksa beytü'l-mal karşılayacaktır⁽¹⁰⁶⁾. 952 Muharremü'l-haram / 1545 Mart ayı ortalarında yazılan belgede Edirne beytü'l-mal emini Ahmed Çelebi bin Şeyh Alâeddin ve katibi Cihad Beg bin Ali'nin huzurunda şahitlerle Niş kasabasında ölen Müstadem Beg bin Abdullah'tan davacı olan Fethi Beg bin Abdullah seferde ölene 25 dirhem borc verdiğini ve ayrıca 370 dirhem imamlık ile techiz ve tekfin ücretini istemiştir. Bu ücretin ödenmesine karar verilmiştir⁽¹⁰⁷⁾.

Techiz ve tekfin masraflarından sonra ölünün şahıslara ait olan ve Allah'a karşı olan zekât ve kefarete borçları ödenir. Bu borçların mahkeme önünde usulüne uygun olarak ispat edilmiş olması gerekir. Alacaklı olanlar iki şahitle kadı huzuruna gelerek ölen şahıstan alacakları olduğunu ve terekeden düşülmesini isterlerdi, veya ölen şahsın vasisi şahitlerle borçlu olanlardan borçları talep ederdi. Defterde azatlıktan sonra en çok olan belge sayısı terekeden alacaklarla ilgili olanlardır. 18 zilhicce 945/ 28 Nisan 1539 tarihli belgede, ölen Kaya Çelebi'nin terekkesinden Safer Balı bin Suca` 2100 dirhem alacağını olduğunu Hacı Yusuf bin Abdullah ve Kasım bin Abdullah'ın şahitlikleri ile kabul edildiğine dairdir⁽¹⁰⁸⁾. Bir başka örnek ise; 24 zilhicce 945/ 4 Mayıs 1539 tarihli belgede, ölen Ahmed Beg bin Abdullah Cundi'ye hayatta iken 2900 dirhem (cihetü'l-karz) borc veren Nasuh Beg bin Abdullah Bevvâbü'l-emri'nin

105)Kefen orta yollu bir kumaştan erkekler için en az 3 kadınlar için en az 5 parçadır.

106)H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s.136

107)Edirne Şer. Sic. No:1-140/1

108)Edirne Şer. Sic. No:1-4/1 Bkz. EK-VII

alacağıının terekeden düşülmesine, Mevlânâ Muharrem bin Hasan imam ve Mustafa bin İbrahim müezzin'in şahitlikleri ile karar verildiğine dairdir⁽¹⁰⁹⁾.

Ölenin borçları, bıraktığı mirastan fazla olunca, hakim emri ile tereke sattırılır bedeli alacaklılar arasında mütenasib bir şekilde dağıtılırdı⁽¹¹⁰⁾.

Ölenin borçlarının ödenmesinden sonra sıra vasiyetlerinin yerine getirilmesine gelir⁽¹¹¹⁾.

İslâm Hukukuna göre mirasçılıarı mevcut olan bir kimse malını ancak 1/3'ini vasiyet edebilirdi. Bu miktarı aşan vasiyetler mirasçılıarın müsaadesi olmadan yerine getirilemezdi. Mirasçı olmadığı takdirde mirasın tamamı vasiyet edilebilirdi. Belgelerimiz arasında efendileri tarafından köle ve cariyelere mallarının 1/3'ini vasiyet edilenlerin sayısı çoktur. 952 Muharremü'l-haram / 1545 Mart ayı ortalarında kaydedilen belgede Ölen Hacı Sefer Şah bin Ali Rus asıllı kölesi Yusuf bin Abdullah ve cariyesi Çınar binti Abdullah'ı hayatta iken azat ettiğini ve şahitlerle varisleri arasına sokarak malının 1/3'ünün onlara verilmesini vasiyet etmiştir⁽¹¹²⁾. Belgelerimizde örneklerini çoğaltabileceğimiz gibi köle ve cariyelere vasiyette bulunulabildiği gibi anne karnındaki çocuğa da vasiyette bulunmak mümkündü.

109)Edirne Şer. Sic. No:1-5/6 Bkz. EK-VI

110)Ö. Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Terek Defterleri (1545-1659)," Belgeler III, S.5-6, Ankara 1968, s.19

111)Vasi olmak için gerekli şartlar şunlardır:

1-Vasiyetçinin akıl, bâliğ, hür olması ve kendi iradesiyle hareket etmesi şarttır. Küçüklerin akıl hastalarının, kölelerin vasiyetleri kabull değildir. Vasiyette bulunmak için müslüman olmak şart değildir.

2-Lehine vasiyet yapılanların ciheti malum olunmalıdır. Vasiyet anında mevcut olması gerekir. Zimmiye vasiyet geçerlidir. Vasiyet katiline geçerli değildir.

3-Vasiyet konusu, mirasla intikal eden mal veya alacak hakkı gibi olmalıdır. Vasiyet edildiği an mevcut olması gereklidir. Vasiyet edilen şeyin meşru olması gerekir. Müslüman için domuz vasiyet edilecek mal sayılmaz. Vasiyetle ilgili geniş bilgi için bkz. H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s.124-129

112)Edirne Şer. Sic. No:1-138/5

945 zilhicce/ 1539 Nisan ayında yazılan belgede, ölen Ahmed Beg'in, rızasıyla verilmesini vasiyet ettiği 1100 dirhemden 1000 dirhem Hacı Hüsam vakfı mütevellisine verildi⁽¹¹³⁾.

Borç ve alacak hesaplarının tasviyesi, vasiyetlerin yerine getirilmesi ve yetimlerin haklarının korunması için, ölen bir kimse vaktiyle bir vasi seçmemiş ise hâkim tarafından bir vasi atanırdı. 10 Muharremü'l-haram 946 / 19 Mayıs 1539 tarihli belgede kadı tarafından Ali Beg bin ishâk ölen Cevân Şah bin Mehmed'e babasından şeri ve irsi olarak intikal eden malların zabtına nezâret edeceğine lüzumlu olarak ikametini sağlayacağına ve hürmet göstereceğine dair vasi tayin edildi⁽¹¹⁴⁾.

Ölenin vasiyetleri de yerine getirildikten sonra mirasçılarının arasında menkul veya gayr-i menkul şer'i miras kurallarına göre taksim edilir. 15 muharremü'l-harâm 946/ 24 Mayıs 1539 tarihli belgede ölen Civânyâr bin Abdullah'ın varisleri Mustafa Çelebi ve Münici Çelebi bin Hoca Bekir'e, vasi olan Hürrem Beg bin Abdullah tarafından muhallefatının devredildiği mahkemece tasdik edilmiştir⁽¹¹⁵⁾. Şeriye sicilimizde tereke kayıtlar ayrıntılı şekilde değildir. Bu nedenle terekede nelerin bulunduğuna dair bilgi verememekteyiz. Fakat kölelerin miras olarak verildikleri görülmektedir. 29 muharremü'l-haram 946/ 8 Haziran 1539 tarihli bir belgede, Piri çelebi bin Kurân Beg ölen Kurân Beg bin Mehmed'in hayatta akli ve sıhhati yerinde iken kölesi Bilal bin Abdullah ve cariyesi Hasibe binti Abdullah'ı aldığını ibra ettirmiştir⁽¹¹⁶⁾.

c-nafaka

Nafaka sözlük anlamında sarfetmek şeklinde kullanılıp dar ve geniş manada olmak üzere iki manası vardır. Dar

113)Edirne Şer. Sic. No:1-5/3

114)Edirne Şer. Sic. No:1-8/2

115)Edirne Şer. Sic. No:1-9/1 Bkz. EK-VIII

116)Edirne Şer. Sic. No:1-11/3

anlamda nafaka hak sahibinin yiyeceklerini temin etmek; geniş anlamda ise giyecek, mesken ve hizmetçi masraflarını temin etme manasını içerir⁽¹¹⁷⁾. Nafaka, kişinin beslemeğe mecbur olduğu kimselere infak ettiği nesnedir. Yani yiyecek, giyecek şeylerle meskenden ibarettir⁽¹¹⁸⁾. Evlilikten itibaren kadının meşru bütün ihtiyaçları kocaya aiddir. Koca bunları karşılamıyorsa kadın hakime baş vurarak nafaka takdir ettirebilir⁽¹¹⁹⁾.

Belgelerimiz arasında örnek olarak gösterebileceğimiz pek çok nafaka davası mevcuttur⁽¹²⁰⁾. Belgelerimizde günlük nafaka miktar genelde bir dirhemdir. Cemaziye'l-evvel 951/ Temmuz 1544 tarihli belgede, Recep'in kızı Fatıma'ya kadı tarafından 1.5 dirhem nafakanın "vesâir hevâicihâ ez-zâru-retihi" olarak annesi Aişe'nin talebiyle babasının malından bağlanmasına karar verildi⁽¹²¹⁾. Anne kızının bakımı, terbiyesi ve meblağından sorumlu şahıs olarak kılınmaktadır. Belgelerde çocuklar için nafaka talebinde bulunan vasiler

117)H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s.97

118)M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.642

119)M. A. Aydın, a.g.e., s.107

120)Nafaka ile ilgili diğer belgeler şunlardır: Edirne Şer. Sic. No:1-7/3; Edirne Şer. Sic. No:1-13/5 Edirne Şer. Sic. No:1-17/6 Edirne Şer. Sic. No:1-18/6; Edirne Şer. Sic. No:1-82/8; Edirne Şer. Sic. No:1-86/10; Edirne Şer. Sic. No:1-88/4; Edirne Şer. Sic. No:1-90/3; Edirne Şer. Sic. No:1-93/1; Edirne Şer. Sic. No:1-93/5; Edirne Şer. Sic. No:1-93/9; E. Edirne Şer. Sic. No:1-94/1;Edirne Şer. Sic. No:1-94/2;Edirne Şer. Sic. No:1-94/3; Edirne Şer. Sic. No:1-95/5;Edirne Şer. Sic. No:1-96/7; Edirne Şer. Sic. No:1-98/11; Edirne Şer. Sic. No:1-98/9; Edirne Şer. Sic. No:1-99/1; Edirne Şer. Sic. No:1-100/7; Edirne Şer. Sic. No:1-104/6; Edirne Şer. Sic. No:1-105/6; Edirne Şer. Sic. No:1-108/1; Edirne Şer. Sic. No:1-108/5; Edirne Şer. Sic. No:1-112/3; Edirne Şer. Sic. No:1-113/2; Edirne Şer. Sic. No:1-114/1; Edirne Şer. Sic. No:1-115/2; Edirne Şer. Sic. No:1-115/6; Edirne Şer. Sic. No:1-116/4;Edirne Şer. Sic. No:1-117/7;Edirne Şer. Sic. No:1-118/4; Edirne Şer. Sic. No:1-121/3; Edirne Şer. Sic. No:1-123/1; Edirne Şer. Sic. No:1-132/1; Edirne Şer. Sic. No:1-134/2; Edirne Şer. Sic. No:1-142/2; Edirne Şer. Sic. No:1-146/3,

121)Edirne Şer. Sic. No:1-115/2 Bkz. EK-II

arasında sayılarını çoğaltabileceğimiz, annelerini⁽¹²²⁾, babalarını⁽¹²³⁾ ninelerini⁽¹²⁴⁾ görmekteyiz.

Rabiül'evvel 951/ Mayıs 1544 tarihli belgede, Ölen Derviş Mehmed bin Ali Çelebi'nin çocuğu zaruri ve vesair ihtiyaçları için vasi Mahmud Çelebi bin Mehmed'in talebiyle 2 dirhem nafaka bağlanmasına karar verildiği görülmektedir⁽¹²⁵⁾.

Belgelerimizde nafaka oranları çoğunluğu 1 dirhem olmak üzere, 1 dirhem ile 2 dirhem arasındadır.

d-hibe

Bağışlama anlamında kullanılan hibe⁽¹²⁶⁾ bir malı karşılıksız olarak başka bir şahsa mülk olarak vermedir. Bu yönüyle hibe, bir kimseye ikram olarak götürülen hediye; sevap için bağışlanan mal olan sadakadan ve bir şeyi karşılıksız olarak yemek, içmek ve kullanmak üzere verilen müsaadeden farklıdır⁽¹²⁷⁾. Hibede teslim tesellüm işlemi gerçekleşmedikçe hibe geçerlilik kazanmaz.

Belgelerimiz arasında hibe konusunu esas alanların sayısı hayli fazladır. 29 muharremü'l-harâm 945 / 19 Haziran 1538 tarihli belgede, Burak Bey bin Murâd, ölen Oruç Gazi bin Murâd'ın çocuklarına feres (at) hibe edilmiştir⁽¹²⁸⁾. Yine 24 muharremü'l-harâm 946/ 5 Haziran 1539 tarihli belgede, Edirne'nin nahiyelerinden Sekbanî karyesinde Aişe binti Hayreddin'in vekili olduğuna dair Hacı Mahmud bin Yusuf ve Dügüncü bin Alagöz'ün şahitlikleri ile Süleyman bin Abdullah'ın vekâleti sabit görüldü. Ölen baba-

122)Edirne Şer. Sic. No:1-108/5

123)Edirne Şer. Sic. No:1-82/8

124)Edirne Şer. Sic. No:1-93/1

125)Edirne Şer. Sic. No:1-108/1

126)Arapça'dır. F. Develioğlu, a.g.e., s.436

127)Geniş bilgi için bkz. H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s. 243-245

128)Edirne Şer. Sic. No:1-7/2

sı Hayreddin bin Yusuf tarafından kızına öküzler, atlar, köleler ve cariyeler hibe edildiğini ikrar etti^[129]. Belgedende anlaşılacağı gibi baba kızına malını hibe edebilmekteydi. Yine aynı şahıs tarafından 24 muharremü'l-haram 946/ 5 Haziran 1539 tarihinde mahkemeye gelerek kaydedilen belgede, Ölen Hayreddin bin Yusuf'un hayatta akli ve sıhhati yerindeyken kızı Aişe binti Hayreddin'e Edirne'nin mahallelerinden Yıldırım Hân mahallesinde 3 süfli ev ve oda ala ıstabl ve fevka gurfetihi, bulunan mülkünü hibe ve menh ettiğine İlyas Çelebi bin Hayreddin ikrar etti^[130]. 23 Safer 946/ 1 Temmuz 1539 tarihli belgede, Yusuf bin Abdullah'a Karabulut mahallesinde ölen Ahmed Beg bin Abdullah'ın vasisi olan Ahmed Beg bin Hüseyin tarafından 1 süfli ev yanında sofa ve ıstabl ve fırın ve keneyf olan ve duvarla çevrili mülkü hibe etmiştir^[131]. Belgelerimiz arasında cariyesine cihâz hibe edenler de mevcuttur. 18 Rebiü'l-evvel 946/ 25 Temmuz 1539 tarihli belgede, ölen Hasibe binti Abdullah'ın vasisi olan Ümmü binti İskender'in şahitlerle vekili olan Kurd Beg bin Alâgöz müvekkili adına ikrar ve itiraf etti. Cariyesi Zöhre binti Abdullah'ın hizmetlerinin karşılığı, "mülk-ü has" olarak, cihaz hibe edildiği şahitlerle onaylandı^[132].

e-Kira

Kirâ, irat gelir olarak kullanılan "icare" de hukukî olarak karşılıklı iki tarafın varlığı görülür. Kullanılan mülk ve bunun karşılığında alınan para yani icare vardır. icare, sözleşme ile kabul ve yazılarak onaylanması sonucun-

129)Edirne Şer. Sic. No:1-10/2

130)Edirne Şer. Sic. No:1-10/3

131)Edirne Şer. Sic. No:1-13/4 Bkz. EK-V

132)Edirne Şer. Sic. No:1-16/4

da geçerli olur. icare kullanım bakımından üçe ayrılır, bunlar⁽¹³³⁾; icare-i akar⁽¹³⁴⁾ icare-i uruz⁽¹³⁵⁾ icare-i hayvanat⁽¹³⁶⁾ Osmanlı Devleti'nde icare kullanılmış ve vakıfların gayri menkullerinde icare usûllerine de baş vurulmuştur.

İktisat bahsinde de görüleceği gibi bir çok meslek grubunu bulunduğu Edirne şehrinde ticaret geliştirmiştir. İcareye verilen mülklerle ilgili bahisler şeriye sicillerine kayd edilmiştir. 945 zilhicce/1539 Nisan ayı sonlarında kaydedilen belgede, ölen Mustafa bin Abdullah'tan şahitlerle davacı olan Ahmed bin Abdullah 900 dirhem "bedel-i icâre"sini talep etmiş ve mahkemece ödenmesinakarar verilmiştir⁽¹³⁷⁾. 10 Rebiü'l-evvel 946/17 Temmuz 1539 tarihli belgede, Rüstem bin Abdullah ve Veli bin Kârlı Edirne beytû'l-mal emininin huzurunda davacı Yusuf bin Abdullah lehine şahitlik ederek davalı ölen Bâbâ Haydar bin Abdullah'ın beytû'l-malda tutulan terekesinden 500 dirhem "bedel-i icare" baki kaldığını ve bunun ödenmesini talep etmiş ve mahkemece ödenmesine karar verilmiştir⁽¹³⁸⁾. 24 zilhicce 951/27 Ocak 1545 tarihli belgede, Hüsrev bin Abdullah 300 akçe "nefs-i icareyi" Ömer Beg bin Mehmed Beg'e verdiği dair kayıt düşülmüştür fakat ne icaresi olduğuna dair not

133)Bu tasnif için bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e.II, s.15'teki icare bahsi esas alınmıştır. Mecelleğe göre göre hasılat kirası demek olan Müzâraa ve yarıcılık anlamına gelen Mîsâkât bahisleri alınmamıştır. Bu konular için bkz. H. Cin-A. Akgündüz, Türk-İslâm Hukuk Tarihi II, İstanbul 1990, s.251

134)Konusu ev ve arazi gibi ayrı menkuller olan kira aktidir. Bkz. H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e.II, s.251

135)Belirlenen bir elbise veya emsali bir eşyanın yerinde kullanılır bir tabirdir. Bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e. II, s.15

136)Binmek yahut yük taşımak için hayvan veya araba kirasıdır. Bkz. H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s.251

137)Edirne Şer. Sic. No:1-5/7

138)Edirne Şer. Sic. No:1-15/1 EK-I

düşülmemiştir⁽¹³⁹⁾.

f-Kefillik

Birinin bir şeyi yapmadığı takdirde o işi yapmayı kendi üstüne alan kimse, aldığı borcu ödemedi kaçındığı takdirde birinin borcunu ödemeyi üzerine alan şahıs⁽¹⁴⁰⁾. 946 cemaziyel-ahir / 1540 Kasım ayında yazılan belgede Edirne'nin mahallelerinden hoca Ömer mahallesinde ölen Mevlânâ Sefer Şah kâdı'nın karısı Hasene binti Abdullah Edirne'ye tabi Bedir Hasan Karyesindeki (tâhûn) su değirmenine 8500 dirhem ve tatarhane'ye⁽¹⁴¹⁾ 6 ayda 60 dirhem vermeyi kabul etti. Kefili Mehmet Çelebi bin Mevlânâ Süleyman oldu. Görüldüğü gibi 8560 dirhem ödemeyi taahhüd eden Hasene'nin kefilliğini Mevlânâ Mehmet yapmıştır.

g-Borç

İslâm hukukuna göre genel kaide, borç münasebetlerinde mümkün olduğu sürece, borçlunun borcunu almış olduğu mal üzerinden ve taahhüd ettiği şekilde ödemesi esastır⁽¹⁴²⁾. Belgelerimiz arasında borçla ilgili hükümler hayli çoktur. Belgelerimizde "Zimem", "Deyn" ve "Karz" şeklinde yazılmıştır. Belgelerin büyük çoğunluğu terekeden borç talebiyle ilgilidir. 18 zilhicce 945/ 30 Nisan 1539 tarihli belge de, ölen Kaya Çelebi'nin terekkesinden Safer Balı bin Suca` şahitlerle 2100 dirhem alacağını talep etti ve kabul edildi⁽¹⁴³⁾. 24 zilhicce 945/ 4 Mayıs 1539 tarihli belgede ölen Ahmed Beg bin Abdullah Cundi'ye hayatta iken 2900 dirhem

139)Edirne Şer. Sic. No:1-136/2

140)F. Develioğlu, a.g.e., s.602

141)Posta teşkilatının kuruluşundan evvel posta işlerini görenlere verilen addır. Hükümet merkezi olan İstanbul'da posta işlerini düzene koymak için teşkilat vücuda getirilmiştir. Tatarların konup göçme ve hayvan değiştirmelerini kolaylaştırmak üzere memleketin muhtelif yerlerine "menzilhâneler" (Tatarhâne) kurulmuştur. M. Z. Pakalın, a.g.e. III, s.420-421

142)H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s.227

143)Edirne Şer. Sic. No:1-4/1 EK-I

"ciheti'l-karz" yoluyla borç veren Nasuh Beg bin Abdullah Bevvâbü'l-emriri'nin alacağıının terekeden düşülmesine karar verildi⁽¹⁴⁴⁾. 8 Safer 946/ 18 Haziran 1539 tarihli belgede, alınan borç hizmet mukabilinde ödenmiştir. İskender Beg bin Eyne Beg'in ölen İbrahim Beg bin Abdullah'ın vasisi olduğuna şahitlerle karar verildi. Vasinin ölen İbrahim Beg'e olan 100 dirhemlik borcunun hizmet mukabilinde ödendiği kabul edildi⁽¹⁴⁵⁾. 10 rebiül'evvel 946/ 27 Temmuz 1539 tarihli belgede, kadınlarında borç verdikleri görülmektedir. Ölen Bâbâ Haydar bin Abdullah'ın tutulan terekkesinden, şahitlerle davacı olan Aişe Hatun binti Abdullah'ın "ciheti'l-karz" yoluyla 437 dirhem alacağı kaldığını ve bu meblağın ödenmesine karar verildi⁽¹⁴⁶⁾.

ğ-ibra

temize çıkma aklanma anlamındaki ibrâ⁽¹⁴⁷⁾ borçlunun alacağıından vazgeçmesi haklarından feragat etmesi demektir. İbra ikiye ayrılır birincisi alacaklının borçludan alacağını aldığıını ikrar etmesi anlamında olan İbra-ı istifadır. İkincisi ise, alacaklının borçluda olan alacağını iskad yahud bir kısmını enzil ile borçtan kurtarması demek olan İbra-i iskat'tır⁽¹⁴⁸⁾. 29 zilhicce 945 / 9 Mayıs 1539 tarihli belgede, Umumi ve hususi davalar toplanarak Aişe Hatun binti Karagöz'ün zimmetinde bulunan 1550 dirhemi Nur hatun binti Bahşi alacağını İbra ettirdi⁽¹⁴⁹⁾.

h-Kölelik ve Azatlık

"Memlûk" (çoğulu: Memâlik ve Memlûkûn) Arapça "me-le-ke" fiil kökünden türemiş bir "ism-i mef'ul" olup sözlük

144)Edirne Şer. Sic. No:1-5/6

145)Edirne Şer. Sic. No:1-12/2

146)Edirne Şer. Sic. No:1-15/2

147)F. Develioğlu, a.g.e., s.481

148)H. Cin-A. Akgündüz, a.g.e. II, s.234

149)Edirne Şer. Sic. No:1-7/1

mânâsı "sahip olunan; sahibinin tasarrufu altında bulunan; hizmetçi; beyaz köle" demektir. Memlûk kelimesi İslâm tarihinin bir ıstılahı olarak ise "gerek harplerde esir düşme ve gerekse satın alınma suretiyle başkasının temellüküne geçen beyaz adam'ı ifade eder. Bu ıstılahî mânâsı ile "memlûk", siyah köle demek olan "el-abd (çoğulu:el-abid) den farklıdır. "el-abd" her işte kullanılan (umumiyetle ev işleri, günlük hayatın muhtelif faaliyetleri ve tarım işlerinde) bir köle iken "memlûk" sadece askerlik hizmetlerinde kullanılan köledir⁽¹⁵⁰⁾. Harb neticesinde veya para karşılığı satın alınan esirlerin erkeklerine "Köle" kadın ve kızlara da "Cariye" denilmektedir⁽¹⁵¹⁾.

Köle hukukî açıdan bir şahıs değil, mal sayılan ve hürriyetinden mahrum olan kimsedir⁽¹⁵²⁾. Kölelik Osmanlılarla ortaya çıkmış bir hadise değildir. Eskiçağda Köle ekonomik ve sosyal önemi olan devletlerce uygulanagelen bir sistem olmuştur. Köleliğin temel kaynağı savaştır. Savaşlarda elde edilen esirler, askerler arasında bölüştürülerek kendi hizmetlerinde kullanılırdı. Hunlarda, "Toplanan ganimetler de her askere dağıtılır. Esir edilen düşmanlar köle olarak kullanılır. Böylece herkes kendi menfaati için çalışmış olur"⁽¹⁵³⁾.

Savaşlarda elde edilen bu kölelerin ekonomik güç olarak kullanılması sonra Roma'da da görülen bir husustur.

150)Kâzım Yaşar Koprıman, "Memlûklerde İnsani Değerler ve Hukuka Saygı", *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar-I, İstanbul 1992, s.390 Köleler ve asker olarak yetiştirilenler arasındaki fark için bkz. Hakkı dursun Yıldız, İslâmiyet ve Türkler, İstanbul 1980, s.81-86.*

151)M. Z. Pakalın, "a.g.e.I, s.259

152)Bülent Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik" *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası XLV-XLVII, S.1-4, İstanbul 1982, s.649*

153)Cevdet Türkeli, "Hunlarda İnsani Değerler ve Hukuk", *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar-I, İstanbul 1992, s.83.*

Daha sonra bu sistem, İslâm dünyasında "Azatlık" sisteminin oluşmasını sağlamıştır⁽¹⁵⁴⁾.

Kölelik, Arabistan'da İslâmiyetten önce de geniş olarak uygulanmıştır. Araplar harp esirlerini veya Habeş etrafında bulunan zayıf kavimlerden satın aldıkları köleleri, cariileri esir tacirleri vasıtasıyla Arap Yarımadasında kurulan pazarlarda satarlardı. Yapılan muameleler insani ölçülerden de uzaktı⁽¹⁵⁵⁾.

İslâmın ilk dönemlerinde de kölelik mevcut bir müesseseye idi. İlk müslümanlardan Bilâl-i Habeşî'nin bir köle olduğunu unutmamak gerekir. İslâm hukukunun getirdiği ölçü ve uygulamalar köleliğin tedricen kalkmasını sağlamıştır. Zira, Kur'an-ı Kerim'de köle azat etmeyi teşvik edici pek çok ayet bulunmaktadır.

Bizansta köleler tarım alanlarında kullanılıyordu. Osmanlı Devleti'nde bilhassa İstanbul'un fethinden sonra devlet yönetiminde ağırlıkta olan devşirmelerin bir çok çiftlikleri, savaşlar ve satın almak suretiyle yüzlerle ifade edilen köleleri mevcuttu⁽¹⁵⁶⁾.

Osmanlı Devleti'nde kölelerin durumu diğer devletlerle karşılaştırılamayacak kadar iyiydi. Çünkü, İslamiyetin kölelere iyi davranılmasını emreden, kuralları uygulayarak,

154)B. Tahiroğlu, a.g.m., s.650

155)"Biri köle satın alınca boynuna bir ip takarak hayvan nasıl götürülür ise onu öylece hanesine götürdü. Köle harb esiri ise kâkülünü keserek fidye-i necat verene kadar kâkülü ok kuburuna vaz' ederdi." Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi IV, İstanbul 1978, s.25*

156)Kölelikten gelme olup Hırvat soyundan olan Rüstem Paşa'nın muhalefatı şu şekildedir: 8000 adet mushaf, Değerli taşlarla süslenmiş 170 adet mushaf, 5000 adet türlü kitaplar, 170 kişi köle, 2900 adet at, 1160 adet deve, 80.000 tülbent, 780.000 akçe para, 5000 adet kaftan, 1100 adet altın üsküfe, kebe yük 2009 sayı; 290, Cebe ve zırh 2000, gümüş eğer 600, Altın işlemeli eğer 500, Gümüş özengi 130 çift, Altın kakmalı Kılıç 860, Altın kakmalı tolga 1500, Altın Topuz 100, Değerli mücevher 30 dane, Elastarı 476, Nakit ve külçe altın ve ham altın para yaklaşık yük olarak; 100, Anadolu ve Rumeli'de çiftlik 1000. Tahmini değeri: 11.300.000 akçedir. Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I, (Hzr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981, s.18*

kölelik nedenlerini sınırlayan, azat etmeyi teşvik edilmesi Sadrazamdan en küçük askere kadar devlet teşkilatındaki bütün görevlilerin (ulema hariç) kul sayılmaları⁽¹⁵⁷⁾ ve kölelerin Batı'da olduğu gibi ağır işlerde çalıştırılmayıp ailenin birer üyesi olarak kabul edilmesi Osmanlı Devleti'nde kölelik müessesesini son derece yumuşatmış ve köleleri birer hizmetli statüsüne sokmuştur⁽¹⁵⁸⁾.

Batılılarca kölelik, ekonominin temel taşların kabul edilmiştir. "Mekik kendiliğinden havada uçup dokuma işini yapmadıkça, ustanın kalfaya, efendinin köleye ihtiyacı olacaktır." diyen Aristo, makina eksikliğini bu yolla gidermeyi savunduğu gibi, üretimin kol gücüne, köleye dayanmasını efendinin çalışması açısından alçaltıcı olarak kabul etmektedir⁽¹⁵⁹⁾.

Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminde kölenin fazla bir önemi yoktur. Köle sayısı devletin sınırlarının gelişmesi, savaşlarla ve fetihlerin sahasının genişlemesiyle artmıştır⁽¹⁶⁰⁾.

Osmanlı Devleti'nde kölelerin kitleler halinde tarım alanlarında kullanılmaları pek söz konusu değildir. Çünkü Osmanlı devleti büyük çiftliklerin oluşmasına müsaade etmemiştir. Ayrıca kölelerin tarım sahasında kullanılmaları ekonomik değildir. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kölelerin çoğunluğu efendilerinin hizmetini görüyor veya şehirlerdeki atölyelerde veya küçük iş yerlerinde çalışıyorlardı. 951 Muharremü'l-harâm/ 1544 Mart ayı ortalarında kaydedilen belgede, kölelerin meslek sahibi olduklarını görüyoruz. Macar asıllı köleler Sarraç Hüseyin ve Sarraç

157)Ç. Üçok-A. Mumcu, a.g.e., s.200

158)Gülnehal Bozkurt, "Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Anlaşma", OTAM-I, Ankara 1990, s.45-46.

159)B. Tahiroğlu, a.g.m., s.650

160)B. Tahiroğlu, a.g.m., s.652

Sa'id ile Abaza asıllı Debbağ Yusuf'u efendisi Mustafa Beg tarafından azad edildiler⁽¹⁶¹⁾. Büyük kapsamlı olmamakla beraber tarım alanında kullanılan köleler de mevcuttur⁽¹⁶²⁾. İstanbul'un fethinden sonra Enez'in fethedilmesi için gösterilen sebeplerden biri de tarlalarda çalışan köle ve cariyelerin Enez'li kafirler tarafından kaçırılmasını ve bunun önlenmesini istemekteydiler⁽¹⁶³⁾.

İslâm toplumunda köleler din değiştirmeye zorlanmıyorlarsa da müslüman olmağa teşvik edilmeleri söz konusudur. İsimleri zor söylendiğinden değiştiriliyor ve baba isimleri ise herkes Allah'ın kulu olması dolayısıyla Abdullah olarak kalıyordu⁽¹⁶⁴⁾. Bunlara Türkçe adlar olarak Karagöz, Ayas, Evrenuz, Şirmerd... gibi, cariyeye ise Bülbül, Turi, Şehdane, İncü ... gibi gibi adlar veriliyordu. Müslüman olduklarında ise Mehmed Hasan Ali gibi isimler verilmekteydi⁽¹⁶⁵⁾.

Osmanlı Devleti'ne gelen kölelerin başında Rumeli'de yapılan fetih hareketlerinde elde edilen esirler gelmektedir. Zira, mahkeme kayıtlarından da anlaşılacağı gibi, memleket olarak büyük çoğunluğu Balkan devletleri kökenlidir.

Belgelerimizde kölenin vasıfları sayılırken hemen hemen tamamı Arapça olarak yazılmıştır. Ten rengi "Hinta" kaşşarının arasının açıklığı ise "Efrakü'l-hacıbeyn", göz renkleri ise "ezrak, esvedü'l-ayn" uzunluk ve kısalık ise

161)Edirne Şer. Sic. No:1-140/5 Bkz. EK-III

162)B. Tahiroğlu, a.g.m., s.654

163)İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi II, Ankara 1989, s.33

164)Köle ve cariyelerin isimleri değiştirilerek Arapça, Farsça ve Türkçe isimler kullanılırken baba adı olarakta Abdullah kullanılması, babalarının Hıristiyan olduğunun delilidir. Fakat her baba adı Abdullah olanların Hıristiyan kökenli olması söz konusu değildir. Bkz. Ö. L. Barkan, a.g.m., s.11

165)Halil Sahillioğlu, "On Beşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da İş ve Sanayi Hayatı Kölelikten Patronluğa", Ömer Lütfi Barkan Armağanı, Paris 1980, s.184

"Tavil, evsat, tariflerinin ardından memleketleri yazılmıştır. Eğer kölenin tarifinde belirtilmesi gereken ve gözle görülen özellikler varsa bunlar da not olarak düşülmüştür. "Şakağında kılıç yarası" veya "at yarası" gibi izahlar yapılmıştır. Bunların dışında Macar asıllı bir köle için "ebleh" tabiri kullanılmıştır. Arnavud asıllı bir köle için ise "irca"⁽¹⁶⁶⁾ dönme şeklinde bir tarif yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, "Allah size rast gele yeminlerinizden dolayı değil bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü hesap sorar, yemin keffareti ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkününü yedirmek yahut giydirmek yada bir köle azat etmektir..."⁽¹⁶⁷⁾ "Zekatlar; Allahtan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere onu toplayan memurlara kalpleri müslümanlığa ısındırılacaklara verilir, Kölelerin borçluların, Allah yolunda olanların ve yolda kalanların uğrunda sarf edilir, Allah bilendir hakimdir"⁽¹⁶⁸⁾. "Karılarını zihar yoluyla boşamak isteyip sonra sözlerinden dönenlerin, ailesi ile temas etmeden bir köle azad etmeleri gerekir. Size bu hususta böylece öğüt verilmektedir. Allah işlediklerinizden haberdardır"⁽¹⁶⁹⁾ gibi bir çok ayetten mevcuttur. Ayrıca "Sizden bir kimse kulum ve cariyem demesin, oğlum, kızım.. desin" ve "... O ona yediğinden yedirsin; giydiğinden giydirdisin. Onlara güçlerinin yetmediği şeyleri teklif etmeyiniz. Şayet ağır bir iş teklif ederseniz, onlara yardım ediniz."⁽¹⁷⁰⁾ gibi hadisler rivayet edilmiştir. Bu hükümler muvacehesinde teşekkür eden İslâm hukukunu benimseyen Osmanlı Devleti'nde, köle ve cariyelere karşı muamele bu hukuk çerçevesinde tanzim edilmiş ve uygulanmıştır.

166)Edirne Şer. Sic. No:1-130/7

167)Kur'an-ı Kerim, 5/89

168)Kur'an-ı Kerim, 9/60

169)Kur'an-ı Kerim, 58/3

170)Sahih-i Buhari, Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi VII, Ankara (Tarihsiz), s.463-465

Yukarıda belirtilen ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere, köle sahiplerinin keyfi hareketleri önlenmiş sebepsiz yere eziyet etmeleri de men edilmiştir. Kölelere ev halkının yediğinden ve giydiğinden verilmesi emredilmiştir. Hitab edilirken kölem denilmesi dahi yasaklanmıştır.

Savaşta alınan esirlerin durumu belli bir hukuk sistemi ile belirlenmiş değildir. Fakat, kölelerin durumu dini kurallarla daha uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. İslâm savaş hukukuna göre kölelere işkence edilemezdi. Savaşa katılmak, savaş esirinin öldürülmesini gerektirmez, bağışlanmaz suç işleyenler ise idam edilebilirlerdi. İslâm ahlakına göre esirleri üzen davranışlardan kaçınmak gerekirdi.

İslâm'da kölelerin alım ve satımı belli kurallara bağlanmıştır. Hukuki açıdan köle efendisinin malı olduğu için onu istediği zaman satabilirdi. Efendisi, kölenin işlediği suçun diyetini öder veya onu terkederek borçtan kurtulabilirdi⁽¹⁷¹⁾.

Efendi ile cariye arasındaki cinsel ilişkiden bazen hukuki sonuçlar doğabilirdi⁽¹⁷²⁾. İslâm hukukunda efendisinden çocuk sahibi olan cariyeler ile çocukları lehine düzenlemeler yapılmıştır. İslâmiyetten önce bu durumda annesinin adıyla anılan çocuklar, köle kabul ediliyorlardı. Ancak efendiler, çocuk zeki çıkarsa onu tanıyarak kendi soyundan kabul edebilmekteydiler⁽¹⁷³⁾. İslâm'la beraber cariyelerden doğan çocuklar, babasının soyundan kabul edilmiş ve çocuklu cariyelerin satılması yasaklanmıştır. Çocuk sahibi cariyeler, efendisi öldükten sonra iki şahitle durumunu ispatlarsa azat edilirler ve efendilerinin sağlığında da satılmazlardı. Çariyenin çocuğu, efendisinin ölümünden sonra

171)C. Üçok-A. Mumcu, a.g.e., s.79

172)H. Sahillioğlu, a.g.m, s.180

173)C. Zeydan, a.g.e. IV, s.26

dahi doğsa miras hukukuna dahil edilirdi. Köle, efendisini kasıtlı öldürmesi halinde hür olamazdı. Köleler ve cariyeler efendilerinin izinleriyle evlenebilirdi⁽¹⁷⁴⁾. Köle ve cariyenin sağlık durumu yerinde olsun veya olmasın nafakalarını efendisi vermek zorundadır. Vermediği takdirde hakim tarafından zorla alınıp köle ve cariyelerin giyecek ve mesken ihtiyaçları karşılanmaktaydı⁽¹⁷⁵⁾.

Köleler iki yolla hürriyetlerine kavuşmaktadır. Birincisi; "Azatlık" ikincisi ise, "Akitle" azad etme sevap sayıldığından sırf bu sevaba girmek için köle satın alıp azad edenler çoğunlukta idi. Hatta, Raphaela Lewis'e göre, Sırf sevaba girmek için müslümanların kölelerine hürriyetlerini vermeleri ve köle kadınlarla evlenen müslüman erkeklerin çocukları hür sayıldığından, İslâm aleminde köle sayısı giderek azalmıştır⁽¹⁷⁶⁾.

Kölelere hürriyetlerini vermede belli bir zaman sınırlaması söz konusu olamayıp bu konuda, Alman seyyah Hans Dernschwam'a göre, Türklerin kölelerini 10-15 yıl arasında çalıştırdığını ve bu sürenin sonunda kölenin azat edildiğini yazmaktadır⁽¹⁷⁷⁾. Hizmet süresini kölenin maliyeti ve normal hür emeğin ücreti belirler. Normal olarak bir kölenin değeri 2000 ile 4000 akçe arasındadır. En düşük ücrette geçim düzeyi 1 akçedir. Bu meblağlarla 5.5 yıl (bir yıl 354 gün) ile 11 yıl arasında çalışması gerekirken köle azadlığını almış olsun. Mukatebe konusunda hizmet süresi ev hizmeti için 6-8 yıl arasında değişmektedir. Mukatebede bir kaç aylıktan 14 yıla kadar çıkan mukatebelerin mevcudiyeti

174)Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu II*, İstanbul 1976, s.63-65; B. Tahiroğlu, a.g.m., s.659

175)Celâl Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı İbâdât, Muamelât, Feraiz, III.*, Ankara (Tarihsiz), s.151

176)R. Lewis, a.g.e., s.23

177)Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Mersin 1992, s.219

görülmektedir⁽¹⁷⁸⁾.

Akidle azatlıkta ise köle kendine bir değer biçtirir. Efendisine bu değerle çalışmayı ve para kazanıp azad edilmeyi söz verdirir. Biriktirdiği paralarla hürriyetini satın alanlar da olmaktadır⁽¹⁷⁹⁾.

Azatlık konusunda vazedilen hükümleri şöylece sıralamamız mümkündür:

I-Azat etme hadisesi, sahibin (mevlânın) sıhhat halinde vaki olunca, köle hürriyetini kazanır. Sahibin başka malı olmaması ve borçlu bulunması buna mani olamaz. Azat etme, sahibin ölümle neticelenen hastalığı haline rastladığı takdirde esirin kıymeti mirasının 1/3'ine tecavüz edemez. Aradaki kıymet farkına azat edilen esirin ödemesi veya mirasçılığın bu durumu kabul etmiş olması lâzım gelir. 12 cemaziyel evvel 946/ 16 Eylül 1539 tarihli belgede, Hüseyin Beg bin Abdullah es-sipahi Hint asıllı kölesi Yusuf bin Abdullah'ı Allah'ın rızasını kazanmak üzere azat etmiştir⁽¹⁸⁰⁾.

2) Azat edilmenin bir şekli de efendinin ölümünden sonra olmak şartıyla (tedbir) yapılan azat etmedir. Bunu da mutlak denilen ve daha başka bir şarta tabii tutulmadan yapılan şekli ki, köleye sahibinin ölümüyle azatlık hakkı kazandırır. Belgelerimiz arasında efendinin hayatta akli ve sıhhati yerinde iken cariyesini veya kölesini azat ettiğine dair belgeler çoğunluktadır. Bu durumda köle veya cariye iki şahitle mahkeme huzuruna gelerek durumunu ispatlar ve azat edilirdi. 8 rebiül'ahir 946/ 14 Ağustos 1539 tarihli belgede, Muhiddin Halife bin Hızır ve Ali bin Mehmed şahitliklerini ölen Sefer Şah bin Yusuf'un vasisi ve mallarının zabtından mesul olan Mumi bin Hızır'ın huzurunda yaptılar. Davacı olan Macar asıllı köle Hüsrev bin Abdullah ve Bosna

178)H. Sahillioğlu, a.g.m., s.182

179)B. Tahiroğlu, a.g.m., s.660

180)Edirne Şer. Sic. No:1-22/3

asıllı cariye Deşâr binti Abdullah yine Bosna asıllı cariye Şehsunvâz binti Abdullah, efendilerinin hayatta akli ve sıhhati yerinde iken kendilerini azat ettiğini şahitlerle söylediler ve azat edildiler⁽¹⁸¹⁾.

Köle sahibi bu maksatla verdiği sözünden dönemez ve böyle bir köleyi, satmak veya başkasına bağışlamak suretiyle mülkünden çıkaramaz. Zilkade 951/ Ocak 1545 tarihli belgede şahitleri olmadan elinde belge ile mahkemeye gelen Bosna asıllı köleler Alâgöz bin Abdullah ve Karagöz bin Abdullah efendilerinin akli ve sıhhati yerinde iken "kâvl-i semâ" söz vermek suretiyle kendilerini azat ettiğini bildirdiler. Efendi zaim ala ulufeyn Baki Beg bin Üveys mahkeme huzurunda ikrar ederek azat edildiler⁽¹⁸²⁾.

Köle sahibi yaşadığı müddetçe kölesinin hizmetlerinden faydalanabilir. "tedbir" in "ben bu hastalığımdam ölür isem", "bu yolculuğum esnasında ölür isem" şeklinde türlü şekillerde kayıtlı (mukayyet); "sen bu işi yapar isen" şeklinde başka bir şartın tahakkukuna bağlı (mu`allâk).. gibi şekilleri de vardır. Fakat bütün bu hallerde, sahibinin ölümünden sonra kölenin (müdebberin) hürriyeti kazanabilmesi için kıymetinin, mirasın 1/3'ine tecavüz etmemesi lâzım gelir. Artan bir kısım olursa bu fazlanın köle tarafından ödenmesi icâb eder.

3)Esir azat etmenin (i`taak'ın) üçüncü bir yolu da kölenin bir bedel mukâbilinde kendisinin hürriyetini satın alabilmesini temin maksadıyla yapılan bir mukavele (mukâtebe) şeklidir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda "Evlenmeyenler Allah kendilerini lutfu ile zenginleştirene kadar iffetli davransınlar, kölelerinizde hür olmak için bedel vermek isteyenlerin, onlarda bir iyilik görürseniz, bedel vermelerini kabul edin onlara Allah'ın size verdiği maldan verin. Dünya hayatının geçiçi menfaatlerini elde etmek için

181)Edirne Şer. Sic. No:1-18/4

182)Edirne Şer. Sic. No:1-130/1

iffetli olama isteyen cariyelerininzi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilsinki Allah hiç şüphesiz o değil zorlanan kadınları bağışlar ve merhamet eder"⁽¹⁸³⁾ buyrulmaktadır. 951 Şaban/ 1544 Ekim ayı başlarında yazılan belgede; Elinde belge bulunduran Bosna asıllı köle Musa bin Abdullah efendisi Yusuf bin Abdullah tarafından 4 ay içinde 1000 dirhem karşılığında azat edilmiştir⁽¹⁸⁴⁾. Bu bedel, muayyen bir meblâğın ödenmesi, ölçüsü belli bir kumaşın dokunması belirli bir hizmetin ifası.. şeklinde ödendiği takdirde; köle hürriyetini tamamen kazanmış sayılır. Böyle bir mukavele ile sahibine bağlanan köle çalışıp, kazanıp azatlığının bedelini ödeyebilmesi için ise, derhal serbest çalışma hürriyetine sahip olması, bundan böyle kazancının kendisine ait bulunması istediği yere gidebilmesi ve artık sahibinin işlerinde kullanılmaması lâzım gelir. Bu suretle mukaveleyle bağlanan eğer bir cariye ise mevlâsı tarafından istifraş edilemez, edilecek olsa kendisine bir tazminat ödemek icâp eder.

4)Esir azat etmenin dördüncü şekli yukarıda bahs ettiğimiz şekilde çocuk-anası (Umm-i veled) kabul etmektir. Bunun için de cariyenin ölü veya diri bir halde dünyaya getirdiği çocuğun kendisine ait olduğu, sahibi tarafından kabul edilmiş olması lâzım gelir. "Mevlâ" bu iddiasından bilâhare rucü` edemez. Bu şekilde sahibinden dünyaya bir evlât getirmiş olan cariye efendisi ölünceye kadar onun kölesi olmakta devam eder: sahibi onu kiraya verip ücretini kocaya verip "mehrini" alabilir. Fakat, bu suretle bir kere çocuk-anası olarak kabul edilmiş olan cariye, sahibinin ölümü ile derhal ve mutlak şekilde hürriyetini kazanır. Zaten kıymetini mirasın 1/3 ine tecavüz etmemesi kaydı bu tip azatlıklarda tatbik edilmez.

Köle satışlarının da kayıtlara geçtiğini görülmek-

183)Kur'an-ı Kerim, 24/33

184)Edirne Şer. Sic. No:1-116/2

teyiz. Zilkade 951 tarihli bir belgede ismi yazılmamış olan Bosna asıllı bir kölenin 1700 dirhem karşılığında satıldığını görmekteyiz⁽¹⁸⁵⁾.

Köleler terekeden miras olarak bırakılabilmekteydi. Zilkade 951/ Ocak 1545 tarihli bir belgede ölen Derviş Mehmed bin Mustafa Çelebi'nin çocukları Kalender'e cariyeye Hasene binti Abdullah ve çocuklardan Sünne'ye cariyeye Servinaz binti Abdullah verildi⁽¹⁸⁶⁾.

Köle ve cariyelerin efendilerinin izniyle evnelebileceklerini yukarıda zikretmiştik. Belgelerimiz arasında bir köle ailesini görmekteyiz. 4 kişilik bu köle ailesi efendilerinin Şevval 948/ 1542 Ocak tarihinde kendilerini azat etmesi sebebiyle deftere kaydedilmişlerdir. Macar asıllı Karagöz bin Abdullah ve karısı Fadime binti Abdullah ve vasıfları sayılan büyük ve küçük kızları azat edilmişlerdir⁽¹⁸⁷⁾. Görüldüğü gibi kölenin çocukları da köle ve cariyeye muamelesine tabi tutulmaktadır.

Köleler efendileri tarafından mallarının 1/3'üne varis olarak gösterilebilmekteydiler. Şevval 951/ Aralık 1544 başlarında kaydedilen belgede, Bosna asıllı cariyeye Kâmer binti Abdullah efendisi ölen Mevlana Mehmet bin Pir Mehmed'in hayatta akli ve sıhhati yerinde iken rızası üzere malının 1/3'ünden 1000 dirhem verilmesine karar verildi⁽¹⁸⁸⁾.

Belgelerdende anlaşılacağı gibi köleler ve cariyeler Osmanlı Devleti'nde toplumun dinamiklerinden kabul edilmişlerdir. İslâmi ölçüler içerisinde muamele edilmişlerdir. Köle fiyatları 2000 dirhem ile 4000 arasındadır. Bunun istisnalarıda mevcuttur. Kölelerin azatlıklarını kazanabilmeleri için serbestçe mesleklerini icra etmelerine müsaade

185)Edirne Şer. Sic. No:1-131/4

186)Edirne Şer. Sic. No:1-128/1

187)Edirne Şer. Sic. No:1-62/2 Bkz. EK-IV

188)Edirne Şer. Sic. No:1-125/3

edildiği anlaşılmaktadır. Kölelerin efendilerinin yanında aile kurmalarına müsaade edilmiş ve bu aileler topluca azat edilmişlerdir.

İslâm dünyasında ve Osmanlılarda kölelik nesiller boyu süren ve devamlılığı olan bir kurum değildi. Yani anası-babası köle olan kişiler çok büyük ihtimalle hür statüsü kazanabiliyorlardı. Kölelerin müslüman olması, sahipleriyle ölüme bağlı (tedbir) veya belli bir mal üretme (mükatebe) suretiyle sözleşmeler, kadın kölelerin (cariyenin) efendisinden çocuk doğurması gibi sebepler hürriyete geçişin ilk adımlarıydı. Öte yandan İslâm hukukunun cezaların affı (kefferat) kurumunda köle âzat etme bir yöntem olarak kullanılmış ve onlara zekâttan pay ayrılmıştır⁽¹⁸⁹⁾.

2-Vakıflar

"Vakıf" Arapçada durmak alıkoymak, anlamını taşıyan bir kelimedir. İslam Hukukunda ise vakıf, hukuki, bir ahit olup bununla bir kimse Allah'a yakın olma gayesiyle menkul ve gayri menkul mülkü veya emlakını dini, hayri veya sosyal bir gaye için sonsuza kadar tahsis etmektir⁽¹⁹⁰⁾. Vakıfta esas, iyilik ve hayır fikrinin sonsuz olmasıdır. Bu nedenle vakıf sahipleri ölümlerinden yıllarca sonra bile isimlerinin anılabilmesi için vakıflarını güçlü ve sürekli gelir kaynakları ile donatmışlardır⁽¹⁹¹⁾.

İslam'da vakfedilen bir mülk kişiye ait bir mülk olmaktan çıkmakta ve Allah'ın mülkü olarak kabul edilip toplumun hizmetine sunulmaktadır⁽¹⁹²⁾. Mülkünü toplumun hizmetine hayır ve sevap kazanmak gayesiyle sunan kişiye "vâkif", toplumun menfaatına sunulan her çeşit mülke "mevkuf"

189)Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1974, s.212-214

190)Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf" *İ.A. XIII*, s.153

191)Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992, s.67

192)Hilmi Ziya Ülken, "Türk Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *V.D. IX*, s.16

ve vakfın şartlarına uygun olarak şer'î hükümler gereğince vakıf işlerini idare etmek ve vakfı gözetleyip kollamak için tayin edilen kişiye de "mütevelli" denilirdi⁽¹⁹³⁾.

Vakıfların toplum açısından fonksiyonları sayılamayacak kadar çeşitlidir. Eğitim, sağlık kurumları belediye hizmetleri vakıfların üstlendiği başlıca hizmetler arasındadır. Bunlardan başka günlük hayatta her türlü konu vakıf kapsamında yer almış ve her türlü mal varlığı vakfedilmiştir⁽¹⁹⁴⁾.

Vakıfların menşei ile ilgili değişik nazariyeler vardır⁽¹⁹⁵⁾. Fakat vakıf İslâm dini içinde en mükemmel haline ulaşmıştır. Türklerin İslâmiyeti kabul etmesinden sonra yaptıkları vakıflarda İslâmi prensipleri uyguladıkları gibi kendi geleneklerini de ilâve etmişlerdir. Mesela Araplar vakıf kurukunu eski adetlerine göre kızları mirastan mahrum etmek için kullanırken Türkler kız ve erkek arasında eşit paylaştırmak için kullanmışlardır. Bedava yemek dağıtan imâret vakıflarının Türkler arasında çok yaygın olmasının nedeni ise şölen ve "han-ı yağma" geleneğine dayandırılmaktadır⁽¹⁹⁶⁾.

Şehirlerin kuruluş ve gelişmesinde vakıflar birinci derecede önemli rol üstlenmişlerdir. Camilerin inşası sırasında ve bunlara yapılan vakıflar köy kasaba ve mahallelerin de kurulmasını sağlamıştır⁽¹⁹⁷⁾.

Edirne Şehrin Padişah, Padişah hanım ve kızları ile Devlet ileri gelenlerinin yaptırmış oldukları vakıflarla

193)Bu üç terimi en çok kullanılanlar olduğu için aldık. Bu terimler ve diğer için bkz. Ziya Kazıcı, *İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar*, İstanbul 1985, s.30-33

194)H. Doğru, a.g.e., s.67

195)Bu nazariyeler, *İdealist nazariye, Aksü'i-amel Nazariyesi, Devlet menfaati nazariyesi; Roma Hukuku nazariyesi, Bizans Hukuku nazariyesi*, gibi nazariyelerdir. Geniş bilgi için bkz. Z. Kazıcı, a.g.e., s.50-53

196)B. Yediyıldız, a.g.m., s.156

197)Osman Ergin. *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, s.63

şenlendirilmiştir⁽¹⁹⁸⁾. Tapu Tahrir Defterinden de anlaşılacağı gibi Edirne Şehri merkezinde çok sayıda vakıf mevcuttur⁽¹⁹⁹⁾.

Vakfın kurulabilmesi için aranan şartlardan biri de vâkıfın, rızasıdır. Herhangi bir zorlama ile yapılan vakıf sahih değildir. 16 cemaziyevvel 946/ 20 eylül 1539 tarihli belgede Kurd Balı bin Yusuf ve Emrullah bin Mehmet ve Ali bin Şehâbettin'in şahitlikleri ile Hayreddin Balı bin Abdullah'ın vekilinin Mevlana Muhiddin Halife bin Abdü'l-aziz olduğuna ikrar ettiler. Müvekkili adına Mercimek Ahmet mahalesindeki mülkünü iyilik üzere vakf etmeğe karar verdi. Vakf edilen bu mülk, alçak iyi bir ev, önünde sofa ve alçak küçük bir ev, at ahır ve üstünde bir ev ve sukuyusu ve fırından müteşekkildi. Vakıftan kimlerin ne şekilde yararlanacağı hakkında bilgi verildikten sonra belgenin üst ve alt kısımlarına notlar eklenerek vakf iptal edilmiştir. Belgenin üstünde "Vâkıf gelüb benim murâdımca olmamış dedi" diye not düşülmüştür. Belgenin alt kısmında ise " ve şartü'l-vâkıfü'l-mezbuşân Şehribân binti Abdullah el-mesfûr ve fi beytü'l-ulvi ma`a zevcetihi Dudu merkume şarten sahihen şer`iyyen rifken saretihâ meriyyen" kaydı eklenmiştir⁽²⁰⁰⁾. Görüldüğü gibi vâkıfın rızası olamadığı müddetçe şartları belirlenmiş dahi olsa vakfı ibtal etmek mümkündür.

Edirne şehrinde tesbit edebildiğimiz vakıflar şunlardır:

1-Şehabeddin Paşa vakfı⁽²⁰¹⁾

Bu vakfın gelirleri için Edirne merkezde 50 dükkan, 4 bahçe bir Zemin, Odâhâ ma`a Saray..., Kirişçiyân mahallesinde bir mukataa olmak üzere toplam yıllık geliri 20.567

198)Edirne'deki vakıflarla ilgili geniş bilgi için bkz. M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.161-522

199)TD. 370 s.9-16

200)Edirne Şer. Sic. No:1-22/8

201)TD 370, s.9

akçe idi.

2-Yıldırım Han imâreti vakfı⁽²⁰²⁾

Bu imâret için Edirne'de 14 Hristiyan mahallesinden 214 haneden toplam 195.942 akçe gelir elde edilirdi. Yıldırım Han imâretinin gelirleri arasında dirne'de kirada olan dükkanlardan 3.684 akçe, resm-i zemin 53 akçe, Çelebi Medresesi yanındaki kirada bulunan odalardan elde edilen gelir 270 akçe, imâret yanındaki kirada bulunan kasab dükkanlarından elde edilen gelir 1.440 akçe, başhâne dükkanının kira geliri 1.100 akçe, imâret yanındaki bozahânenin kirası 1.950 akçe, Kirada bulunan Esirler kervansarayının geliri 18.000 akçe, Edirne Hristiyanlarından alınan cizye 18.434 akçe Daye Hatun Küçük hamamı vakfından düşen pay 3.000 akçe, kale enderun içinde bulunan Çukur hamamının payı Kalede enderunda bulunan kazancı dükkanlarından alınan 2.317 akçe, Debbâğ dükkanlarından 300 akçelik geliri vardır.

3-Sultan Bâyezid Han imâreti cedide vakfı⁽²⁰³⁾

Vakfın gelirleri 139.998 akçe idi. Edirne merkezinden elde edilenlerin dökümü şöyledir. "Zikr olan evkâf içinde vâkı` olan beytü'l-mal ve yeva kâfirlerinin beytü'l-mâli vakf için zabt olunur". Edirne bağlarından alınan yıllık 76.120 akçe, serrâcın ve selhâne (mezbaha) dükkanlarından 23.345 akçe, Yeni hamam geliri 24.244 akçe, Şahabeddin Paşa hamamındaki sarraç dükkanından elde edilen gelir 4.012 akçe, mahsûl-i zemin-i dikili yıllık 1.500 akçe, Hürrem bağçesindeki yıllık mahsûl 1.400 akçe, Pîr Mezd Bey bahçesinin mahsûlünün yıllık geliri 1.300 akçe, Selhâne hamâm-ı mahsûl geliri yıllık 5.994 akçe, mahsûl-i Âsiyâb-ı (Su değirmeni) Karaca 2.083 akçedir.

4-Vakf-ı imâret-i sultan Murad han⁽²⁰⁴⁾

202)TD 370, s.9

203)TD 370, s.10

204)TD 370, s.11

9 köyden sağlana gelir miktarı 37.265 akçe idi⁽²⁰⁵⁾.

5-Vakf-ı imâret-i Balaban Paşa⁽²⁰⁶⁾

Akpınar köyündeki 19 haneden 5.200 akçe gelir elde edilmekte idi.

6-Vakf-ı imâret-i Murad Paşa⁽²⁰⁷⁾

Çürük, Karaağaç ve Sekbân köylerinin imaretin vakfı olup beytü'l-malina ve yevasına kimsenin karışmaması için önceki sultanlardan ehkâm-ı şerifeleri vardır. 3 köyden 37 müslüman hane ve 2 mücerred 100 Hıristiyan hane 10 mücerredden elde edilen hasıl 35.130 akçe idi.

7-Vakf-ı imâret-i Mihal Bey⁽²⁰⁸⁾

Karye-i Davaros köyündeki 25 müslüman hane 22 Hıristiyan hane 5 mücerred 5 biveden toplam 9.000 akçe geliri vardır.

8-Vakf-ı Şehabeddin Paşa⁽²⁰⁹⁾

3 köyden 88 müslüman hane ve 18 mücerredden 12.890 akçe geliri vardır⁽²¹⁰⁾.

9-Vakf-ı imâret-i Karaca Paşa⁽²¹¹⁾

Karye-i Helvacı'dan 4 müslüman hane 1 mücerredden 504 akçe geliri vardır.

10-Vakf-ı imâret-i Mezid Bey⁽²¹²⁾

Helvacı köyü ve Burnupanbuklu köyünden 19 müslüman ve 1 hıristiyan aileden toplam 5.807 akçe geliri vardır.

205) Dokuz köy şunlardır; Çölmekçi, Küşân, İskender, Aksakal, Çingene, Öpenlü, Dâye Hatun, Nâsırlu, Halil Hayyât

206) TD 370, s.12

207) TD 370, s.12

208) TD 370, s.12

209) TD 370, s.12

210) Köyler Tavacı Mahmud, Bahâdır ve Yeniköy'dür

211) TD 370, s.12

212) TD 370, s.12

11-Vakf-ı mescid-i Karabulut⁽²¹³⁾

Sekbân Yusuf köyünden 13 müslüman hâne ve 5 mücerreden toplam 3.012 akçe gelri vardır.

Belgelerimizde değişik sebeplerle geçen vakıf adları da şu şekilde sıralanmaktadır. Hacı Hüsâm vakfının mütevellisi Ferhâd bin Abdullah⁽²¹⁴⁾, Hayreddin beg bin Yunus mütevell-i ala evkâf-ı Sultan Murâd Han⁽²¹⁵⁾, mütevell-i ala evkâf-ı Zeynep Hatun⁽²¹⁶⁾, Rakkas Ali Bey mahallesi mescidi vakfı⁽²¹⁷⁾, Munci çelebi bin Abdullah mütevell-i ala evkâf-ı medrese-i (okunamıyor)⁽²¹⁸⁾, Ca'fer Beg bin Abdullah mütevell-i ala evkâf-ı camii'-i atik⁽²¹⁹⁾ Arhundi Hatun vakfı⁽²²⁰⁾ Hasan Eş-şem'i bin Abdullah Dudu Kemâl vakfının mevkuflu⁽²²¹⁾. Mehmet vakfı⁽²²²⁾. Karaca Hacı Mescidi vakfı⁽²²³⁾. Bir vakfa bırakılan para ve işletilişinin şu şekilde olduğunu görüyoruz. 28 rebiü'levvel 946/ 5 Ağustos 1539 tarihli bir belgede, Kasım bin Abdullah ve Sitti binti Minnet ve Aişe binti Kâsım ve ölen Abdurrahim Halife bin Şeyh Hayreddin'in mallarınının zaptından ve muhallefatınının vasisi olan Hasan Bâli'nin huzurunda şahitlik ederek Mustafa Çelebi bin Mahmud Beg mütevell-i ala evkâf Abdurrah-

213)TD 370, s.13

214)Edirne Şer. Sic. No:1-5/3

215)Edirne Şer. Sic. No:1-6/7

216)Edirne Şer. Sic. No:1-6/8

217)Edirne Şer. Sic. No:1-8/3

218)Edirne Şer. Sic. No:1-9/2

219)Edirne Şer. Sic. No:1-12/1

220)Edirne Şer. Sic. No:1-7/5

221)Edirne Şer. Sic. No:1-14/5

222)Edirne Şer. Sic. No:1-105/7

223) Edirne Şer. Sic. No:1-93/3

man Halife bin Şeyh Hayreddin vakfından davacı olan Mahmud Beg malların nizamından mesul olduğunu şahitlerle Safer bin İlyas vekaleti sabit olan Mustafa Çelebi mezbur şeri yolla nakit olarak 3000 dirhemi kadı raici ile onların soyundan gelenlere ve vakfın devamı için 2400 dirhem mütevellî tarafından alındı hocanın masrafları içinde şeri olarak görüşülüp anlaşılaraq üzeri ona bırakılarak (600 dirhem) karar verildi⁽²²⁴⁾.

Memi Çelebi bin Abdullah ala evkaf-ı Medine-i münevvere mütevellisi olarak görülmektedir⁽²²⁵⁾. Bu devirde Edirne'de Medine-i Münevvere evkafına ait olan vakıflar görülmektedir. Bunlar: Mukataa olarak işletilen Karye-i veled-i Kâplı ve Karye-i Ayazbey⁽²²⁶⁾. Şarabdar Hamza Bey vakfının gelirinin bir miktarı Medine-i münevvere evkafına aktarılmata idi⁽²²⁷⁾. Medine Evkafı ise fâtiş devri Kazaskerlerinden birinin oğlu olan Mahmud Çelebi tarafından Çirmen'de Kadı Köyü vakfedilmiştir. Aynı zamanda Medine Evkafına Rumeli'de yapılan ilk vakıftır. Daha sonra buraya Hadım Ayas Bey vakıf yapmıştır⁽²²⁸⁾.

C-GENEL DEĞERLENDİRME

Rumelide fetihlerle birlikte ciddi bir iskan faaliyeti göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu bu dönemde Edirne'nin demografik yapısı içinde Gayr-ı Müslim ahalinin de mukim oldukları ve son derece ahenkli ve uyumlu bir hayat sürdükleri görülmektedir. Şehrin demografik yapısını ele alırken tahrir defterlerindeki bilgiler ışığında

224)Edirne Şer. Sic. No:1-14/2

225)Edirne Şer. Sic. No:1-9/4; Edirne Şer. Sic. No:1-11/5

226)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.123-124

227)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.234-235

228)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.317-318

mahallelerin hane sayısı kayıtlarına göre hesaplamalar yapmağa çalıştık. Tahrir defterlerindeki istatistiki bilgiler esas alındığı için bu konuda fazlaca zorlanmadığımızı söyleyebiliriz.

Kısaca tekrar etmemiz gerekirse genel toplam içinde Müslüman nüfusun oranı % 77.6 Hıristiyanların oranı % 14.2 yahudilerin oranı ise % 5.5 tir. Ayrıca avârıza dahil olan veya olmayan nüfusla ilgili bilgileri bir liste halinde çizelge ile vermemizin konunun anlaşılmasını kolaylaştıracığı inancındayız.

Şehirde mahkemeye Hıristiyan nüfusla ilgili intikal eden olay yoktur. Mahkemenin işleyişinde emin olunan şahitlerin büyük rolü mevcuttur. Kadınların mahkemelere gelmedikleri görülmektedir. Belgelerimiz arasından taaddüd-ü zevcat kanusunda iki örnek vardır.

Belgelerimiz arasında insanlar arasındaki ilişkilerin örneklerini gösterebileceğimiz ve bunları belirli hukuk kuralları içinde işleyişini gösterebileceğimiz örnekler mevcuttur. Bunlar, mehir, miras, nafaka, hibe, kira, kefilik, borç, ibra, kölelik ve azatlık ile ilgili bilgiler ve örnekler verilmiştir. Tahrir defterinde de görüldüğü gibi Edirne şehrinin çok zengin vakıflarla süslenmiş olduğu görülmektedir.

BÖLÜM IV

İKTİSADİ YAPI

Bir şehrin gelişmesi, konumu, ulaşımı ve ekonomisi ile yakından alakalıdır. Bu nedenle şehrin ekonomik imkanlarının bilinmesi daima öncelik teşkil eder. Şehirler "insan ve meta hareketlerinde önemli halkalar ve geniş ölçekli faaliyetlerin mekanıdır"⁽¹⁾. Bir şehrin ekonomik faaliyetlerinde; şehrin yerleşme yeri, demografik yapısı, şehrin dahil olduğu devletin mülkiyet hukuku ve iktisadi mekanları belirleyici unsurlardır. Şehirler için seçilen yerleşme mahalleri "O kadar kat'î ve dakik coğrafi hesaplara dayandırılmıştır ki, bütün tarih boyunca Anadolu kentlerinin pek ufak bir bölümü dışında, hemen hepsi ilk kuruluş yerlerini ısrarla korumuşlardır"⁽²⁾.

Tunca, Arda ve Meriç Nehirleri'nin birleştiği bir mevkide yer alan Edirne, aynı zamanda bu ırmakların buldukları vadiler yoluyla Orta ve Kuzey-Doğu Avrupa'ya bağlanmaktaydı. Meriç nehrinin yukarı kısımlarından yol ve nehir vasıtasıyla gelen yüklerden bir kısmı nehir yoluyla adalar

1)Özer Ergenç, "Şehir Tarihi Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, L-II, s.203, Ankara 1988, s.619

2)Necdet Tunçdilek, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul 1986, s.XVI

denizine ulaştırılıyordu³⁾.

Hanlar, Osmanlı Devleti'nde şehirlerde ticaretin merkezi durumundadırlar. Hanlar aynı zamanda otel, toptan satış yeri ve depo gibi çeşitli işler de görmekteydiler. Büyük tacirlerin uğrak yeri ve kaldıkları bir mekân olan hanlarda, onlar için özel odalar hazırlanırdı. Hanlarda bulunan depolar, tüccarların mallarını emniyet altına aldıkları yerler durumundadır. Ayrıca bu depolarda tutulan mallar işlenerek hanların bir fabrika gibi kullanıldıkları da olurdu. Getirilen ham maddeler, bilhassa kürk ve gümüş buralarda işlenirdi⁴⁾.

Osmanlı Devleti'nin alış veriş yerleri bedesten, çarşı ve pazar olmak üzere üçe ayrılırdı. Bedesten ve çarşılar sütunlara dayanan küçük kubbeli tek katlı binalardı. Bedestenler ipek ve diğer kıymetli kumaşların depo edilip satılması için yapılmalarının yanında, altın ve mücevher gibi kıymetli madenlerin de satışlarının yapıldığı yerlerdir. Umumiyetle camilere vakıf olacak yapılmış olan bedestenler, zengilerin mücevherlerini cüz'î bir kira karşılığı emanete bıraktıkları birer kasadırlar. Bedestenlerin çevresinde basit yapılar olan ve her çeşit malın satıldığı çarşılar sıralanmaktaydı. Çarşılarda ateş yakmak yasak olduğundan kubbelerin tepelerinde aydınlatma için delikler bırakılmaktaydı. Çarşıda her esnaf grubunun bir sokağı vardı⁵⁾.

Sokaklarda hemen her gün kurulan pazarlarda umumiyetle yiyecek maddeleri satılırdı⁶⁾.

Osmanlı maliyesinin gücü, padişah hasılarından ve mukattaalarından elde edilen gelirlerin beslediği kaynaklardan

3) Besim Darkot, "Edirne Coğrafi Giriş", Edirne, Edirne'nin Fethinin 600 Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965, s.3

4) Raphaela Lewis, Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Âdetler ve Gelenekler), İstanbul 1973, s.73-74

5) R. Lewis, a.g.e., s.74

6) R. Lewis, a.g.e., s.77

gelmekteydi⁽⁷⁾.

Arazinin muayyen bir kirâ karşılığında birine bırakılması anlamına gelen mukataa⁽⁸⁾ İslâm devletlerinde eskiden beri uygulanagelen bir sistemdi. Osmanlılar zamanında mukataa yıldan yıla iltizama verilen "mukataat-ı Miriye" ve kayd-ı hayat şartıyla verilen "Mâlikâne" olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı⁽⁹⁾.

Mukataalar babsine geçmeden önce dirlik hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun görüyoruz. Dirlik; hayat yaşayış, ömür, yaşamak için lazım olan şey, nafaka, malâş, malîset denektir⁽¹⁰⁾. Asıl manada devlete yapılan hizmetlerin karşılığında devletin maaş karşılığı olarak gösterdiği timâr, zeamet, hasslardır. Dirlik çiftlik demek olmayıp sadece buralardan alınan paraların adıdır⁽¹¹⁾.

Dirlikleri gelir miktarına göre tasnif edilmektedir. Buna göre; gelirleri, 19.999 akçeye kadar olan dirliklere timâr; gelirleri, 20.000 akçeden 99.999 akçeye kadar olan dirliklere ze'âmet ve bunun üzerinde geliri olan dirliklere ise hâss denilmiştir⁽¹²⁾. Nisbî olarak aralarında fark olmasına rağmen dirlikleri rakama dayanan bir tasnife tutmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Defterimizde de bunu teyid eden bilgiler mevcuttur⁽¹³⁾.

7) Aydın Yalçın, *Türkiye İktisat Tarihi Osmanlı İktisadında büyüme ve gerileme süreci*, Ankara 1979, s.273

8) Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1982, s.311

9) M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, s.578

10) Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul 1987, s.639

11) M. Z. Pakalın, *a.g.e. I*, s.455

12) Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi I-II*, (Nşr. N. Çağatay), Ankara 1989, s. 132-133.

13) "Zeâmet-i Hasan Ağa Ser Çavuşân-ı Dergâh-ı Âli katibi" iki köyün geliri olarak 10.410 akçe tasarruf etmektedir. Bkz. TD 220, s.2

A-MUKATAALAR

Osmanlı Devleti'nde sekiz mukataa dairesi vardı. Bunlardan 3. daire İstanbul mukataası olup, Devlet merkeziyle Trakya'da bulunan padişah haslarından, İstanbul, Edirne şehirlerindeki pazarlardan alınan resimlerden, ipek, altın ve gümüş işleme üzerinden alınan harç ve resimlerden oluşan vergilerin toplanmasıyla görevli idi^[14].

Edirne Şehrinde Padişah Hassı olarak bulunan mukataalar şu şekilde sıralanmaktadır^[15]:

1) Mukata'a-i bâc-ı bazar-ı esb ve Selh-hâne ve bazar-ı userâ;

Pazarı Esb^[16] (at Pazarı) ve ve selhâne(mezbaha) ve bazar-ı Userâ (Esir Pazarı) Mukataaya yıllık olarak 123.333 akçeye verilmiştir^[17]. Bu meblağ görüldüğü gibi hayli yüksektir.

2) Mukata'a-i Şem'hâne

Mum (Şem') yapan imâlethanelerden alınan vergidir. yıllık 26.667 akçe geliri vardır. 3 yıllığına Salamon adında bir Yahudi tarafından iltizamı alınmıştır^[18].

3) Mukata'a-i bozahâne

935 tarihinde Edirne'de 23 dükkan olan bozahaneler'in yıllık gelirlerinden alınan vergi 53.343 akçe idi.

14)A. Yalçın, a.g.e., s.87

15)TD, 370 s.5

16)Osmanlı Devleti'nde atlara ilgi hayli fazladır. atlar horlump dövülmeden eğitilir, geceleri üzerleri battaniyelerle örtülürdü. Sahipleri seccelerini atların kendilerine mahsus özelliklerini bilirdi. Bkz. R. Lewis, a.g.e., s.176

17)M. Tayyib Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952, s.93

18)M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.95

4) Mukata'a-i kapan-ı⁽¹⁹⁾ meyve ma'a kapan-ı gallât⁽²⁰⁾ ve bâchâ-i turûk⁽²¹⁾

Yıllık 333.333 akçe olup 3 yıllığına 930.000 akçe'ye iltizama verilmiştir⁽²²⁾.

5) Mukata'a-i gümrük

Edirne gümrük mukataası yıllık 185.000 akçe olmak üzere üç yıllığına 555.000 akçeye iltizama verilmiştir. Mukataanın kara gümrüğüne mi? veya su taşımacılığına mı? aid olduğu belli değildir.

6) Mukata'a-i âsiyâbhâ-i Defterkoz

Hakkında bilgi bulamadığımız bu mukataanın yıllık geliri yıllık 21.667 akçedir.

7) Mukata'a-i keyl (Kile)⁽²³⁾ an bâzâr-ı tahıl

Bu mukataa yıllığı 15.000 akçeden 3 yıllığına 45.000 akçeye iltizama verilmiştir.

8) Mukata'a-i Dârbhâne

XV. asırdan beri Edirne'de bir Dârbhânenin mevcudiyetini bilmekteyiz⁽²⁴⁾. Fakat işleyişi hakkında bilgimiz yoktur. Yıllığı 133.333 akçe tutan bu mukataa 3 yıllığına 400.000 akçeye iltizama verilmiştir.

9) Mukata'a-i Kethüdâ-i bâzâr-ı userâ

19) Yiyecek ve giyecek şeylerin toptan satıldığı yerlerdir. Kapanlardan maksat vergi ve rusumun istifasıyla beraber şehir halkının muhtaç oldukları şeyleri ihtikâra mahal bırakmayacak ve birtakımının istediklerini alabilmelerine mukabil bir kısmının mahrum kalmalarına meydan verilmeyecek şekilde tevziini temin etmektir. M. Z. Pakalın, a.g.e.II, s.164

20) zahire mahsuller, ev kirası geliri ve el emekleri anlamındadır. Bkz. F. Develioğlu, a.g.e., s.329

21) Yollar vergisi anlamındadır.

22) M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.104

23) ölçme, kile, tahıl, hububât ölçüsü, ölçek

24) M. T. Gökbilgin, Edirne, s.111; Musa çelebi'nin hükümdarlığı zamanında Edirne'de 813/1410 yılında basılmış, Çelebi Mehmed'in ise, biri tarihsiz olmak üzere diğeri 824/1421 yılında darbedilmiş sikkeleri vardır. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi I, Ankara 1983, s.549

Esir pazarı kethüdaliği görevi yıllığı 3.833 akçeye iltizama verilmiştir.

10) Kıst-ı Yâve⁽²⁵⁾ ve kaçgun ma'a mevkuf'ât

Başiboş veya sahibini kaybetmiş hayvanlara ait resimlerin mukataası olup yıllığı 4.333 akçeye iltizama verilmiştir.

11) Mukata'a-i Cizye-i yâve-i nefsi Edirne ma'a Dokuz Kadılık

Hıristiyanlara reayaya ait yâve cizyesi olup Edirne ve 9 kadılık sınırları içinde bulunan bölgede geçerlidir ve yıllığı 50.000 akçeden iltizama verilmiştir.

12) Mukata'a-i Beytü'l-mâl ve Mâl-ı gâ'ib-i müslümânân der-nefs-i Edirne ma'a kazâ-i Kızıl Ağaç ve Kırkkilise

Varisi hazır olmayan müslüman ölümlerin ve mâl ve terk edilmiş eşyaları ile kayıp mallara ait mukataadır. Edirne'nin dışında Kızıl Ağaç ve Kırkkilise'yi de içine almaktadır⁽²⁶⁾. Yıllığı 15.000 akçe olup iltizama verilmiştir.

13) Mukâta'a-i Beytü'l-mâl-ı gebrân-ı yâve-ı Edirne ma'a beytü'l-mâl ve mâl-ı gâ'ib ve gebrân-ı yâve-ı Dokuz Kadılık

Bu mukataada Hıristiyanlardan varisleri olmayan ölümlerin terk edilmiş malları ve kayıp eşyalarına aittir. Yıllığı 54.000 akçeden iltizama verilmiştir. Dokuz Kadılık bölgesini kapsamaktaydı.

14) Mukata'a-i Ze'âmet-i nefsi Edirne

Edirne şehri Zeâmeti bir mukataa addedilmekte ve Bâli Bey tasarrufunda bulunmakta idi. 925'te seneliği 108.000 akçe 935'te 260.000 akçe idi⁽²⁷⁾.

25) Sahipsiz olarak bulunan hayvanlardan alınan vergi hakkında kullanılır bir tabirdir. Vesikalarda "yâve ve kaçgun resmi" suretinde geçer. Başiboş olarak kırlarda, tarlalarda bulunan hayvanlar hükümete teslim edilir, ziyan yapmış ise kaydettirilirdi. Kadı; ilân ettirir, sahibi çıkmazsa sattırarak ziyanı, masrafı, dellaliye ücreti çıkarıldıktan sonra kalanını hazineye teslim ettirirdi. M. Z. Pakalın, a.g.e. III, s.607

26) M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.111

27) M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.112

15) Mukataa-i niyâbet-i gebrân⁽²⁸⁾

Bir mukataa haline getirilen Edirne "niyâbet-i gebrân" yıllığı 30.000 akçeye verilmiştir.

16) Mahsûl-i ihtisâb ma'a revgan (yağ) ve serçin

Edirne'de pazar yerlerinde satılan yağ ve parekende şeylerden alınan vergilerin mukataası olup yıllık 262.000 akçeye iltizama verilmiştir.

17) Mahsûl-i eşcâr-ı tuthâ der-kurb-i âsiyâb-ı Kemal Paşazâde

Kemâl Paşazâde'nin Tunca ırmağı kenarında bulunan su değirmeni yanındaki dud ağaçları bir mukataa kabul edilmiş ve yıllığı 300 akçeden işlem görmüştür.

18) Mukata'a-i Kârbânsaray-ı Kâtib-i Cev (Arpa)

Adına mahalle tesis edilen Çev Sinan Bey'in yaptırdığı kervansaray yıllığı 300 akçeden iltizama verilmiştir.

19) Mukata'a-i Bâb-ı kal'a-i Manyas

"Resm-i bevvâbi" adı ile şehir girişlerinde vergi alınmaktaydı. Edirne kalesinin eski kapılarından biri olan Manyas kapısının bu gelirinin mukataaya dönüştürüldüğünü ve yıllık 10.000 akçeden iltizama verildiği görülmektedir. Edirne Kalesi'nin cedid ve kazganciyân kapılarından da resm-ı bevvâbi alındığı görülmektedir⁽²⁹⁾.

20) Mukata'a-i Baştinahâ-i⁽³⁰⁾ gebrân-ı Nefs-i Edirne

Hıristiyan reayanın arazilerinin tasarruf ve veraset haklarına âit mukataadır. Yıllık 11.000 akçeden iltizama verilmiştir.

28) Naiblik vekâlet, vekillik, Kadı vekilliği kadılık. Bkz. F. Develi-oğlu, a.g.e., s.1008

29) M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.115

30) Osmanlıların Rumeli'de feth ettikleri yerlerde bağ bahçe ve evlerin evlâda geçmesine müsaade etmişler, fakat arazinin intikaline izin vermiyerek araziye devlet malı saymışlardı. Bununla beraber Hıristiyanlara ekip biçmek, mahsulünü alıp satmak hakkı verilmişti. Onlar yalnız toprağı satamazlar, evlâtları ile karılarına veremezlerdi. Geniş bilgi için Bkz. Yavuz Ercan, Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Ankara 1989, s.84 vd.; M. Z. Pakalın, a.g.e. I, s.170

21) Mukata'a-i âdet-i ağnâm-ı Edirne ma'a navâhihâ

Edirne ve nahiyelerinde bulunan koyunlardan alınan vergi olup yıllık 245.000 akçeden iltizama verilmiştir.

Edirne'de Padişah haslarına dahil olan mukataa sayısı 21 olup yıllık gelirleri toplam 1.807.892 akçedir.

2-Diğer mukataalar

Edirne'de padişah haslarının dışında mukataalar da vardır bunlar: Mukataayı kârbansaray-ı Halil paşa, Mukataa-i Hamam-ı Şehabeddin Paşa, Mukataa-i Hamam-ı Atik, mukataa-i dükkân-ı kasab der piş-i kârbansaray-ı Sinan Bey der Edirne, Saraç, ok ve yay yapan, demirci, kasap dükkanları ile mezbaha ve dükkânlar bir mukataa olarak, mukataa-i kirâye-i dekâkin-i sarâçin ve kemân Gerân ve tîr-gerân ve âhen-gerân ve selh-hâne ve mukataât-ı zemin der Edirne, adıyla mukataa yapılmıştır. Ayrıca Edirne Sarayına âit çayır ve bahçedeki meyva mahsulünün mukataası, mukataa-i mahsul-i meyva ve çayır bahçe-i Meraş der Pehlevisarây-ı Âmire der Edirne mukataa yapılmıştır⁽³¹⁾.

Edirne'de şahısların da mallarını mukataa usulü ile işletmeye verdiklerini görmekteyiz. 23 Safer 946/ 1 Temmuz 1539 tarihli bir belgede, hanut (dükkan) sahibi olan Emine binti Mustafa mukataa usulüyle Fatima binti İlyas ve kocası olan Hüseyin Beg bin Abdulla'a satış yapıldığına⁽³²⁾ dairdir. Aylığı 21 dirhemden 3 yıllığına 750 dirheme mukataaya verildiği anlaşılmaktadır. Mukataa usulüyle verilen Hanutun sınırları ise "hanut-u Mehmet" ve "hanut-u İskender" olarak sayılmaktadır⁽³³⁾.

2 muharremü'l-harâm 946/ 10 Mayıs 1539 tarihli bir belgede, Veliyeddin mahallesindeki Hacı Hüsâm'dan kızları Fatıma Hatun ve Ruyet'e kalan bölünmemiş mirası Fatma ve-

31) Bu mukataalar hakkında geniş bilgi için bkz. M. T. Gökbilgin, Paşa..., s.117-124; Bkz. EK-IX

32) Burada satıştan kast edilen mülkiyetin veya rakabesinin satışı olmayıp bir nevi kira sözleşmesidir.

33) Edirne Şer. Sic. No:1-13/5

kili vasıtasıyla kendisine düşen yarısını Ahmet bin Abdullah müez`zin'e sattı. Satılan bölümde 4 küçük oda ve önlerinde sofa ve su kuyusu ve 2 tuvalet bulunmakta olup 4000 dirhem'e satılmıştır. Mirasın Ruyet binti Hacı Hüsâm'a düşen bölümünün aylığı 4 dirhemden Arhundi Hatun vakfına mukataa olarak verilmiştir⁽³⁴⁾.

Ramazan 950/ Kasım 1543 tarihli bir belgede Ahmed bin Mustafa Emirşah Mahallesiinde bulunan mülkünü elinde belge bulunduran Kasım es-selahi'ye 4050 dirheme sattı. Mülkün özellikleri iyi alçak bir ev, ve at ahır ve su kuyusu ve karşısında su kuyusu bulunan mülkün arsası aylığı 2 dirhemden mukataaya verildi⁽³⁵⁾.

B-TİMARLAR

Para ekonomisinin yeter derecede gelişmemiş olduğu, vergi gelirlerinin mahsül olarak alındığı ve bunların merkezde toplanıp devlet görevlilerine vazifelerinin karşılığı olarak dağıtılmasının güç olduğu devirlerin müessesesi olarak karşımıza çıkan Timâr, geniş manası ile devlete ait gelirlerin belli bir hizmete karşılık olarak sivil ve askerî görevlilere geçici tasarruf amacıyla verilmesidir. Eski bir sosyo-ekonomik müessese olan timâr, Osmanlılardan önceki Türk-İslâm devletlerinde de görülmüş, ancak Osmanlı Devletinde tekâmül ederek daha iyi tatbik edilmiştir⁽³⁶⁾.

Timârları gelirlerinin cinsine, kökenine, tasarruf hakkına (serbest veya serbest olmayan), gelir tutarına ve yükümlü oldukları gelirin cinsine göre bir tasnife tabi tutmak mümkündür⁽³⁷⁾.

34)Edirne Şer. Sic. No:1-7/5

35)Edirne Şer. Sic. No:1-99/2

36)Ömer Lütfi Barkan, "Timâr ", i. A. XII/I, s.290.

37)Nicoara Beldiceanu, XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timâr, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985, s.27-31

1-Gelir cinslerine göre timârlar:

a)Divânî Timâr: Gelirleri hasıl-ı divânî, hisse-i divânîye veya sadece divânî olarak ifade edilen bu timârlarda tasarruf sahibi sadece örfî resimleri tasarruf edebiliyordu. Sahibi malikâne ise sadece öşri almakta idi. Böylece sistemin tatbik edildiği yerlerde toprağın biri malikâne diğeri divânî olan iki mutasarrıfı bulunmakta idi⁽³⁸⁾.

b)Bütün Timâr:Baş haracı dışında hem örfî hemde şer'î vergilerin tasarruf edildiği timârlardır.

c)Diğer timârlar: Örfî ve şer'î vergilerin dışında diğer gelirlerin (iskele mahsûlü, gemi mahsûlü, dükkan kiralari gibi) tasarruf edildiği timârlardır.

2-Gelirlerin kökenine göre timârlar:

a)Şehir timâr: Geliri şehir vergilerinden oluşan timârlardır.

b)Köy timâr: Köy ve mezralardaki köylülerden alınan vergilerin tasarruf edildiği timârlardır.

c)Karma timâr: Hem şehre ait gelirler, hem de kırsal kesim gelirlerinden oluşan timârlardır. Bu çeşit timârlar genellikle sancakbeyi, sübaşı ve üst düzey memurların tasarrufunda idi⁽³⁹⁾.

3-Tasarruf hakkına göre timârlar:

a)Serbest timârlar:Tasarruf edilen gelirin sabit kalmadığı ve değişiklik gösterdiği timârlardır.

b)Serbest olmayan timârlar:Serbest timârların kullandığı hakların yalnızca bir bölümüne sahip olan timârlardır. Devlet timârlılları resm-i çiftten, bâd-ı hevâ resimlerinden ve resm-i ağnamdan kısmen veya tamamen faydalanmalarına göre iki sınıfa ayırmakta idi⁽⁴⁰⁾.

4-Hizmetin cinsine göre timârlar:

a)Sivil timâr:Askerî olanların dışındaki tasarruf sa-

38)Ö. Lütfi Barkan, *Türkiyede Toprak Meselesi, İstanbul 1980, s.154-155.*

39)N. Beldiceanu, *a.g.e., s.29.*

40)N. Beldiceanu, *a.g.e., s.43-44.*

hiplerinin timârlarıdır.

b)Askerî timâr:Askerî hizmetle mükellef olanlara verilen timarlardır.

5-Gelir tutarına göre timârlar:

a)Yıllık geliri 2000 akçeye kadar olan timârlar.

b)Yıllık geliri 2000-3000 akçe arasında değişen timârlar.

c)Yıllık geliri 3000-15.000 akçe arasında değişen timârlar.

d)Yıllık geliri 15000-150.000 akçe arasında değişen timârlar⁽⁴¹⁾.

6-Veriliş Şekillerine Göre Timarlar

a)Tezkireli Timarlar: Beylerbeyinin doğrudan doğruya vermeye yetkili olmadığı timarlardır ki bunlar başkentten verilir.

b)Tezkiresiz Timarlar: Beylerbeyinin doğrudan vermek yetkisine sahip olduğu timarlardır⁽⁴²⁾.

Tutarı daha yüksek olan ve Sancakbeyi ile beylerbeyi gibi idarecilere tevcih edilen gelirler hâss sınıfına girdiğinden yukarıdaki tasnife tabi tutulmayabilir.

Timârın tevcihinde boş olan veya elde edilmek istenen timârın bulunduğu yerin sancak beyinin tevcihi tavsiye eden bir arz ile merkeze baş vurması ile işlem başlatılırdı. Tevcih için talip olanın doğrudan merkeze baş vurması da mümkündü. Bu durumda merkez sancak beyinin görüşünü sorabilirdi. Arz işlemi tamamlandıktan sonra merkez uygun görürse durumu sancak beyine bildirir o da tevcih edilen kişiye bir tezkere verir ve bununla asıl tasarruf belgesi olan "Berât-ı Hümâyûn"u alabilirdi. Bazı timâr sahiplerinin sancak beyi tezkeresi ile yetindikler de olabiliyordu⁽⁴³⁾.

41)N. Beldiceanu, a.g.e., s.47.

42)Halil Cin, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, İstanbul 1985, s.62.

43)N. Beldiceanu, a.g.e., s.65-75.

Edirne'ye bağılı timârlar ve bunları tasarruf edenler ile bu timarların yıllık gelirleri şöyledir;

Sârübân Ali; Karye-i Kemâl 5591 akçe ve Karye-i Ulu Şahin 5999 akçe Yekün: 11586 hisse:7500 akçe

Yelkençi Hıdır; Karye-i Ulu Şahin 5599 akçe ve Karye-i Kemâl 5999 akçe ve hisse-i karye-i Doğançı Budâk 6651 akçe yekün:11.586 hisse:4086 akçe yekün:7737 ve 9000

Arnavud Ahmed; Karye-i Süleyman Fakih 2357 akçe ve Karye-i İshak 1736 akçe yekün:3093 akçe hisse:4101 akçe

Kâtib Ali, Kâtibân-ı defterhâ-i dergâh-ı Âli; Karye-i Döğercelü 3035 akçe ve Karye-i Emreler 700 akçe ve Karye-i Eşekçi 3035 akçe ve Karye-i Habiller 1000 akçe ve Karye-i Özbeklü 402 akçe ve Karye-i Yeni Köy 1000 akçe ve 1662 akçe hisse: 262 Karye-i Yeni köy der karye zâviye-i Hasan Bâbâ tâbi-i Dimetoka hâriç irad cam` karye-i mezbur ile Sofular Sâkindir 915 akçe yekün:10352 akçe

Ramazan bin Mehmed; Karye-i Küplüce 4969 akçe hisse:2300 akçe

Sefer; Karye-i Köse Timur 3500 akçe ve Hisse-i Karye-i İshak Arnavud Ahmed 500 akçe yekün:4000

Yunus; Karye-i İnciklü 3575 akçe ve Karye-i Küplüce 3904 akçe ve Karye-i Danişmendlü 2780 akçe yekün 9659 akçe hisse-i mezkur:7715 akçe

Mehmed bin Solâk bi resm-i cebelüsü Karye-i Küplüce nam-ı diger Aydın parâvâdi Ramazan 4929 akçe hisse:2669 akçe

Katip Derviş Ali Kâtibân-ı Defter-i Rumeli; Karye-i Mehter Ali Süleymân 4359 akçe ve Karye-i Doğançı Budak hâriçden ekerler 92200 akçe hisse:2841 akçe

Bâli bin Ali; Karye-i Eflâk Şahin, 2978 akçe hisse:3000

Ali bin Katip Dâvud; Sefer-i hümayuna bi resm-i cebelü aşdırır Karye-i Doğançı Budâk Hâriçden ekerler 9220 akçe hisse-i mezbur:2500 akçe toplam hisse:3000 akçe

Mustafa bin Murad; Karye-i Mihâl 1492 akçe ve Yeni Musa Hâriçden gelüb sakin olmuştur. hâriç tabii Dimetoka

1647 akçe yekün:3139 akçe

Kapucu Murad, Karye-i Saru Domurcalu 8400 akçe ve Karye-i Saru Danişmendlü 266 akçe yekün:8666 akçe

Mustafa, Karye-i Selim Beglü 5027 akçe hisse:2786 akçe ve Karye-i Hasan Ağa 2342 akçe yekün:5128 akçe toplam:5632 akçe

Hasan bin Hamza; Karye-i Yundlu 2123 akçe ve Karye-i Selim Beglü 5027 akçe hisse:2241 akçe yekün:4364 akçe

Abân Yusuf, Karye-i Yenice 9934 akçe ve Karye-i İsmail tabii Edine Mehmed bin İbrahim 1742 akçe ve Karye-i Sancak nam-i diğer Aldınlü tabii Dimetoka Ali bin Yusuf 1267 akçe yekün 11.676 akçe hisse:4393 akçe yekün:5660 akçe toplam:6101 akçe

Mustafa bin Davud ve Seyyid Mehmed; Karye-i Yenice 9934 akçe ve Karye-i İsmail 1742 akçe yekün 11.619 akçe hisse:2700

Şadi ve Turhân ve Hamza ve Veys ve Fâik mezkurlar sefer-i hümayun vâki oldukça bir cebelü virüb cebelü vermedikleri hasıl mevki ve olunur.

Karye-i Hacı Danişmend ve Karye-i Doğancı Ahad nam-ı diğer Budâk ve Emir Hanlû Hası karye-i mezkureyn hisse:3098 akçe⁽⁴⁴⁾

Edirne'de bulunan timarların tamamı köy timarlarından oluşmaktadır. Bu köylerin içinde tasarruf olarak bir aded Dergâh-ı Ali katibi Ser Çavuşân Hasan Ağa adına iki köyün geliri olarak 10.410 akçelik zeamet görülmektedir. Timarların tamamı askeri timar olmayıp sivil timarlar da mevcuttur. Sivil timar sahipleri; Dergâh-i Ali Kâtiplerinden Kâtip Ali ve Rumeli Defteri Kâtiplerinden kâtip Derviş'tir. Gelirleri bakımından ise timarların tamamı 2000 akçenin üstündedir. 2000-3000 akçe arasında 3 timar bulunmaktadır. Diğer timarlar ise 3000-15.000 akçe arasındadır. 15.000 akçenin üzerinde geliri olan timar bulunmamaktadır.

44)TD 220, s.3-8

C-MESLEK GRUPLARI

Osmanlı Devleti'nde en zengininden en fakirine kadar hemen hemen herkes bir meslek sahibiydi. Osmanlı Devleti'nde Meslek erbabı Ahilik (uhuvvet) teşkilatı bünyesinde toplanmıştır. Osmanlı Padişahları dahi birer meslek öğrenmişlerdir⁽⁴⁵⁾.

Edirne şehrinde Ahi teşkilatı ve loncalarla ilgili belgelerimizde herhangi bir kayda rastlamadık. Ancak bu Edirne'de Ahi teşkilatının bulunmadığı anlamına gelmez. Meselâ Edirne'de Ahi Hasan Mahallesi'nin varlığı⁽⁴⁶⁾, Ahi Hasan'ın Debbâğhâne semti civarında bir mesçidinin olduğu ve bu mescidi için 3 dükkân, odalar ve bir ev vakfettiği bilinmektedir⁽⁴⁷⁾. Belgelerimizde de şuhudü'l-hallik dolayısıyla "Ahû"ler geçmektedir⁽⁴⁸⁾. Ahi teşkilatları, evlenmemiş erkeklerin hakkaniyet ölçüleri ile bir araya gelmeleriyle teşekkül ederdi. Liderlerini kendileri seçerler ve kazandıkları parayı derneğin yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere ona verirlerdi. Osmanlı Devleti'nde pek çok sanat erbabının Ahi birliklerine bağlı olduğu bilinmektedir⁽⁴⁹⁾.

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren malların fiyatlarını

45)I. Mehmet yay kışı yapardı. Fatih Sultan Mehmet meraklı bir bahçivandı. Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman kuyumcuydu R. Lewis, a.g.e., s.146

46)TD 370, s.4

47)Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II, İstanbul 1972, s.150

48)Edirne Şer. Sic. No:1-30/1'de "Ahû Bâbâ"

49)Neşet Çağatay, "Ahiliğin Orta Çağ Anadolu Toplumuna Etkileri", Makaleler ve İncelemeler, Konya 1983, s.287'de "Gerçekten debbağlık ve deri işçiliği, at eğeri, kolan, kayış kuskun, ayakkabı, tulum, torba, sivil hayatta da bir çok şey yapımında çok önemli idi." kısmı R. Lewis, s.150'de "yanlız debbağlar, eğerciler, dericiler ve ayakkabıcılar Ahi derneklerine bağlıydılar" şeklinde aktarılmıştır. halbuki makalenin devamında ahi derneklerinin sayısının otuzikiye çıktığını ve daha sonraları yüzleri aştığı yazılıdır.

ve kalitelerini kontrol etmek için kurulan "Hisbe Teşkilatı", Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde ihtisab müessesesinin kuruluşu Osman Gazi zamanına dayanmakta olup ilk örnekleri I. Murat zamanında görülmektedir^[50]. İhtisab Emini veya İhtisab Ağası olarak isimlendirilen bu görevliler belediye işleriyle meşgul birer memurdular. Kadıdan farklı yönü ise; Kadı bir dâvada ancak beyyine ile hükmettiği halde muhtesib delil ve ispat istemeksizin örfi ve idari surette de hükmedebilirdi^[51]. Muhtesibler devlet merkezinde vezir-i azamın şehirlerde de kadıların yardımcıları durumunda olup, vezir-i azam ve kadıların şehirlerde dolaşarak fiyatları kontrol ederlerdi^[52].

Fiyatlar daima kontrol altında tutularak halkın zarar görmesi engellenir ve devletin müdahalesi ile makul bir seviyeye çekilen fiyatlardan alış veriş icra edilirdi. Devletin fiyatlara müdahalesi fiyatları ve kâr haddini belirlemesine narh denilmektedir^[53].

Edirne şehrinde ihtisab görevlisi olarak, tahrir defterinde ismi kaydedilmiş olan "muhtesib Hamza" bu görevlilerden biridir^[54]. Şeriye sicilinde muhtesib olarak "Mahmud Beg bin Abdulhay el-Muhtesib" geçmektedir^[55].

II. Bayezid'in hocalığına kadar yükselmiş olan ve Edirne kadılığı yapan Yaraluca Muhiddin tarafından 907/1501-1502 yılında yazılan Edirne ihtisab kanunnâmesinden meslekler hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bu tarih ile 1548

50)Ziya Kazıçı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, İstanbul 1987, s.32

51)M. Z. Pakalın, *a.g.e.* II, s.40

52)Z. Kazıçı, *a.g.e.*, s.38-44

53)Halil Sahillioğlu, *"Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi I, S.1, İstanbul 1967, s.37*

54)TD 77, s.36

55)Edirne Şer. Sic. No:1-21/1

yılı arasında Osmanlı para düzeninde büyük değişiklik olmaması verilen bilgilerin hemen hemen Kanunî dönemi içinde geçerliliğini koruduğunu⁽⁵⁶⁾, dolayısıyla meslek gruplarının fazlaca bir değişiklik arz etmediğini söyleyebiliriz. 907/-1501-1502 tarihli ihtisab kanunnamesine göre Edirne'deki meslek erbabı şu şekilde sıralanmaktadır⁽⁵⁷⁾. Bu sıralamada I Nolu Edirne Şeriye sicilinde ve 77 numaralı Tapu Tahrir Defterinde geçen meslekleri de aldık. Ayrıca, İstanbul, Edirne ve Bursa gibi büyük şehirlerden sefer zamanlarında esnaflardan orducular toplanmaktadır. Seferde toplanan meslek mensuplarının listesini kontrol ederek yararlandık⁽⁵⁸⁾.

1-Kasaplar, kasaplar eti 6 ay 350 dirhemi 1 akçeye sata- lar. 6 ay 300 dirhemi 1 akçeye sata- lar. Kuzu etinin ise koyun etinden 50 dirhem eksik satılması istenmektedir. Bel- gelerimizde Yorkî Sinân bin Hamza Kasab geçmektedir⁽⁵⁹⁾. Ay- rıca Edirne'de Kasap Aziz adında bir mahalle mevcuttur⁽⁶⁰⁾. Yine, mufassal Tapu Tahrir Defterinde mahallelerde kasap sayısının hayli fazla olduğu görülmektedir. "Sinân Ka- sab"⁽⁶¹⁾, "Mustafa Kasab"⁽⁶²⁾ ve "İbrahim Kasab"⁽⁶³⁾ bunlardan bazılarıdır.

2-Debbağlar, Edirne'de Debbağlığın hayli geliştiği

56)Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâl İs- yanları"*, Ankara 1975, s.37-39 ; Bu itibarla narhla ilgili bilgileri bir fikir vermesi açısından 907/1501-1502 tarihli ihtisab kanunnamesin- den almayı uygun bulduk.

57)Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve hukukî tahlilleri II.*, İs- tanbul 1990, s.387-395

58)İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları I*, s.370-372

59)Edirne Şer. Sic. No:1-58/6

60)TD 370, s.1

61)TD 77, s.18

62)TD 77, s.24

63)TD 77, s.21

görülmektedir. Şeriye sicilinde debbâğ mesleğine mensup olanların sayısı oldukça fazladır. Belgelerimizde geçen "Debbâğ-ı Sultani" Sultanın debbâğlığını yapanlar olmalıdır. Ömer bin Abdullah Dabbâğ-ı Sultani⁽⁶⁴⁾ bunlardan biridir. Bir belgemizde şuhudü'l-hallerin biri dışında tamamı debbâğ mesleğine mensuptur. Bunlar; "Yakub bin Abdullah Debbâğ ve İbrahim bin Abdullah Debbâğ ve Mahmud bin Abdullah Debbâğ-ı Sultani" dirler⁽⁶⁵⁾. Tapu Tahrir Defterinde özellikle odalarda çok sayıda debbâğın barındığı görülmektedir⁽⁶⁶⁾.

Deri satılması ile ilgili olarak kuzu derisinin iyisini 100'nü 100 akçeye ortasını 90 akçeye kötüsünü 80 akçeye satılmasına karar verilmiştir.

Koyun derisinin iyisinin Boğdan koyun derisi olduğu ve 100'ü 300 akçeden, Eflâk koyununun 100'ü 270 akçeye, Dobruca koyunun derisinin iyisi 100'ü 160-150 akçeye, ortası 130 akçeye ve ednâsı 80 akçeye satılmasına karar verildi⁽⁶⁷⁾.

İstanbul, Edirne ve Bursa gibi büyük Osmanlı şehirlerinin ihtiyaçları ülkenin değişik yerlerinden karşılanmaktaydı. Boğdan ve Eflâk koyunlarının da şehrin et ihtiyacının karşılanması için canlı getirilip satılması gerekmektedir. Derilerinin ise bu yolla elde edilmesinin yanında Boğdan ve eflâk'tan getirilmiş olmasında akla yakındır.

Ham karasığır derisinin iyisi 35 ila 40 akçeye ve artası 25-30 akçeye adnası 11 akçeye işlenmiş iyisi 70 akçeye artası 60-50 akçeye ve ednâsı 40-30 akçeye satılmasına

64)Edirne Şer. Sic. No:1-144/6

65)Edirne Şer. Sic. No:1-144/6

66)Odaların hemen hemen hepsinde bazı meslek grupları ağırlıklı olarak bulunmaktadır. Debbâğlar çoğunda bulunmakla beraber ağırlıklı olarak Şâh Melek odalarında bulunmaktadır. Bkz. TD 77, s.21-22

67)A. Akgündüz, a.g.e.,II s.388

karar verildi.

Su sığırı derisi ham ise iyisi 100-90-80 akçeye ortası 70-60 akçeye ednası 50-55 akçeye eğer işlenmiş ise iyisi 140-150 akçeye ortası 130-135 akçeye ednası 115-125 akçeye satılmasın akarar verildi.

Keçi derisinin de satıldığını görüyoruz. Ham olarak iyisi 8 akçe ortası 7-6,5 akçeye ednası 5,5 akçeye işlenmiş kırmızısı 18 akçeye içinden iyisi seçilirse 25-22 akçeye satılmasına karar verilmiştir⁽⁶⁸⁾.

Osmanlı Devleti'nde ayakkabı ve eğer imalatını da içine alan deri ve kürk işletmeciliği çoğunlukla askeri ihtiyaçları karşılamak için yapıldı⁽⁶⁹⁾. Debbâğlık sanatının Edirne'de çok gelişmesinin sebeplerinin başında Edirne'nin Avrupa'ya yapılan seferlerde bir hareket üssü olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Deri ile ilgili olarak "kasâblar deriyi kasbâne ile yüzeler Eflâk bıcağı ile yüzmiyeler eğer yüzüb deriyi yırtacak olurlarsa muhtesib hakkında gele" demek suretiyle deriye duyulan ihtiyacı dile getirilmektedir⁽⁷⁰⁾. Yine Kasâblar deriyi debbâğa satılmasını ve debbâğlarında şehir halkının dışında kimseye satmamasını kanunnâmeye eklemişlerdir. Evliya Çelebi Edirne'nin çarşısı ve pazarları hakkında bilgi verirken, Debbâğhâne çarşısı hakkında bilgi verir ve burada "5000 kadar ahi evran köçeği genç, serbaz, şahbaz yiğitler çıkar. İçlerine katil katıldığında yanlarına hâkim varamaz. Fakat katil dahi onlardan kurtulamayıp, tövbe edip debbâğlığı öğrenerek tam usta olur" demektedir⁽⁷¹⁾.

3-Haffâflar; Ayakkabı, terlik yapıp satanlara denilmiştir. Haffalığın, Edirne şehrinde Debbâğlığa bağlı bir kol olarak çok gelişmiş olduğu görülmektedir. 1553 yılında

68)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.388

69)R. Lewis, a.g.e., s.147

70)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.388

71)E. Çelebi, a.g.e., III-IV, s.357

Osmanlı Devleti'nde gezen bir Alman seyyah Edirne'de bir handa gördüklerini şöyle aktarmaktadır; Handa "odalarda çoğu kunduracı olan birçok zanaat sahibi barınıyor. Hepsi de bekâr. Bunlar oda için hergün ücret ödüyorlar. yaptıkları şeyleri dolaştırıp satıyorlar"⁽⁷²⁾. Belgelerimiz arasında "Ca`fer bin Abdullah el-Haffaf" geçmektedir⁽⁷³⁾. Haffaflık mesleği mensupları tahrir defterinde de kaydedilmiştir. "Sinân Haffaf"⁽⁷⁴⁾ ve Ali Haffaf⁽⁷⁵⁾ bunlardandır.

4-Sarraçlar; At takımları, araba koşumlarıyla, deriden muhtelif eşya yapanlara verilen isimdir. Osmanlı Devleti'nin Avrupaya yapılan seferlerin hareket noktası olan Edirne'de debbâğığa bağlı bir kol olarak hayli gelişmiş olmalıdır. Belgelerimizde Sultanın sarraclarının da olduğu görülmektedir. Mehmet bin Saracüs'sultânî ve Şuca` Beg bin Abdullah Saracü's-sultânî⁽⁷⁶⁾ bunlardandırlar. Ayrıca, Ali bin Hasan es-sarrac⁽⁷⁷⁾ ve Mustafa Kurd sarrac⁽⁷⁸⁾ belgelerimizde geçen sarraçlardan bazılarıdır.

907/1501-1502 yılına ait ihtisab kanunnâmesinde Osmani eyerin iyisi 600 ile 550 akçeye orta kalitedeki 450-500 akçeye kötüsü 350-400 akçe'ye satılmasına karar verilmiştir. Akıncı eyerinin mükemmeli 90-80-70 akçeye satılması için ihtisab emini tarafından fiyatı belirlenmiştir⁽⁷⁹⁾.

5-Ekmekçiler (Etmekçi, Hubbâz); Evliya Çelebi Edirne'de 7 çeşit deve dişi adıyla meşhur buğdayının olduğunu

72)Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Mersin 1992, s.46

73)Edirne Şer. Sic. No:1-140/5 Bkz. EK-III

74)TD 77, s.17

75)TD 77, s.23

76)Edirne Şer. Sic. No:1-138/3

77)Edirne Şer. Sic. No:1-11/6

78)TD 77, s.5

79)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.389

fakat, kılçaksız, kızılca ve beylerce buğdayının meşhur olduğunu kaydetmektedir⁽⁸⁰⁾. 907/1501-1502 yılında bir kile unun 11 akçe olduğu ve bu miktar undan 15 akçelik ekmek çıktığı kaydedilmiştir⁽⁸¹⁾. Belgelerimizde şehirde fırıncılık yapanların bağlı olduğu bir fırınü'l-emiri'nin bulunduğunu görüyoruz⁽⁸²⁾. Ayrıca yine belgelerde Mahmud Beg bin Abdullah Hubbâz⁽⁸³⁾, İskender bin Abdullah Hubbâz⁽⁸⁴⁾ "Murad Hubbâz" ve "Hasan Hubbâz"⁽⁸⁵⁾ bu meslek erbabından isimleri geçenlerden bazılarıdır.

6-Başçılar; Kasabların bir yan bölümü olarak gelişmişlerdir. Kesilen hayvanların başlarını ve paçalarını satmaktaydılar⁽⁸⁶⁾. Tahrir defterinde geçmektedir. "Alâgöz Başcı" bunlardan biridir⁽⁸⁷⁾.

7-Aşçılar; Edirne aşçıları ve pişirdikleri yemekler hakkında bilgi sahibi olamadık. İlgili bilgiler, sadece Alman seyyâhın notlarında geçmektedir. "Üstleri başları pek temiz olmayan aşçılar pişirdikleri yemekleri omuzlarına taktıkları 2 bakraç içinde çorba, ötekinde ise bir miktar koyun eti var" şeklinde gördüklerinin doğruluğu tartışılacak bir şekilde aktarmaktadır⁽⁸⁸⁾. Belgelerimiz arasında "Divane Yusuf et-tabbah" geçmektedir⁽⁸⁹⁾. Tahrir defterinde de "Tabbâh" meslek olarak bir çok yerde kaydedilmiştir.

80)E. Çelebi, a.g.e. III-IV, s.360

81)A. Akgündüz, a.g.e.II, s.389

82)Edirne Şer. Sic. No:1-115/8

83)Edirne Şer. Sic. No:1-122/3

84)Edirne Şer. Sic. No:1-145/4

85)TD 77, s.5

86)A. Akgündüz, a.g.e.II, s.389

87)TD 77, s.24

88)H. Dernschwam, a.g.e., s.46

89)Edirne Şer. Sic. No:1-140/5 Bkz. EK-III

Bunlardan bazıları, Medrese-i Şâh Melek mahallesinde kirada bulunan "Sinân tabbâh, Ömer tabbâh, Hüseyin tabbâh, Hamza tabbâh ve Karagöz tabbâh"dır⁽⁹⁰⁾.

8-Bakkallar; 907/1501-1502 yılında bakkallarda satılan malların listesini veremekte yarar görüyoruz: Bal, sâde yağ, peynir, kara üzüm, bâdem, incir, râzike kızıl üzüm, şidye üzümü, firengi fındığı, kaplanî kaysı, zerdali, kara Arslanî ve Tamaskine eriği, Irakî sabunu, bekmez, nişasta, zeytun yağı, şirecek, bezir, emrud kurusu, Trabuzon fındığı, nârda, sumak-ı meshûk, koz ve pestil⁽⁹¹⁾. Belgelerimizde şahitlik sebebiyle bir yerde Hacı Üveys bin Halil Bakkal ismine rastlamaktayız⁽⁹²⁾. Tapu tahrir defterinde de bakkallara rastlanmaktadır. Bunlardan biri de îmâret-i Sinân Bey mahallesinde oturan "Hacı Bakkal"dır⁽⁹³⁾.

9-Helvacılar ve Şerbetçiler;⁽⁹⁴⁾ Hakkında belgelerde herhangi bir kayda rastlamadık. Tahrir defterinde şekerçi geçmektedir. "Mumî şekerçi" bunlardan birisidir⁽⁹⁵⁾.

10-Hayyâtlar, (Terziler Dikiciler) Edirne'de Derzi Abdi mahallesinin varlığını bilmekteyiz⁽⁹⁶⁾. Terzilerin, Edirne'de sayı itibarıyla küçümsenemeyecek bir yekün tuttukları sonucuna varılabilir. Belgelerimiz arasında hayyâtü'l-emiri ünvanını taşıyan Mahmud bin Abdullah görülmektedir⁽⁹⁷⁾. Belgelerimizde terzilik mesleği yaptıkları ve dolayısıyla meslekleriyle anılanlardan bazıları şunlardır.

90)TD 77, s.21

91)Listede belirtilen malların fiyatları ağırlık ölçüleri için bkz. A. Akgündüz, a.g.e. II, s.390-391

92)Edirne Şer. Sic. No:1-115/4

93)TD 77, s.5

94)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.391

95)TD 77, s.13

96)TD 370, s.1

97)Edirne Şer. Sic. No:1-102/9

Ca'fer bin Ali hayyât⁽⁹⁸⁾, Ahter bin Abdullah hayyât⁽⁹⁹⁾, Karagöz hayyât⁽¹⁰⁰⁾, "Mustafa Hayyât"⁽¹⁰¹⁾ ve Ali hayyât'-dır⁽¹⁰²⁾.

11-Çukacılar; Çuhadan kaftan yapanlardır. Şeriye sicilinde rastlamadığımız çuhacılar tahrir defterinde geçmektedir. "Çukacı Bâli"⁽¹⁰³⁾ ve "İskender Çukacı"⁽¹⁰⁴⁾ bunlardandırlar.

12-Hallâçlar; yatak yorgan yapan ve pamuklarının bakımını yapanlara verilen addır⁽¹⁰⁵⁾. Tahrir defterinde de geçmektedir. "Nasuh Hallâç" bunlardan biridir⁽¹⁰⁶⁾.

13-Boyacılar; Kaftan ve diğer ürünleri boyayanlardır. Evliya Çelebi, Edirne'de Boyacılar hamamı ile Mihal Bey hamamında debbâğların sahtiyan boyadığını kaydetmiştir⁽¹⁰⁷⁾. Tahrir defterinde boyacı sayısı hayli fazladır. "Emir Şah Boyacı"⁽¹⁰⁸⁾ ve "Mustafa Boyacı"⁽¹⁰⁹⁾ bunlardandır.

14-Kebeciler; Kebe çobanların giydiği kalın keçeeye denilir. Edirne'nin mahalleleri arasında Kebe Yayıcı mahal-

98)Edirne Şer. Sic. No:1-11/2

99)Edirne Şer. Sic. No:1-141/2

100)TD 77, s.12

101)TD 77, s.26

102)TD 77, s.5

103)TD 77, s.22

104)TD 77, s.3

105)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.391

106)TD 77, s.17

107)E. Çelebi, a.g.e.III-IV, s.359

108)TD 77, s.15

109)TD 77, s.21

lesi bulunmaktadır⁽¹¹⁰⁾. Tahrir defterinde kebeci esnafına da rastlanmaktadır⁽¹¹¹⁾. "Hacı Latif kebeci"⁽¹¹²⁾, "Hacı Kebeci"⁽¹¹³⁾ ve "Hacı Hızır Kebeci"⁽¹¹⁴⁾ bunlardandır.

15-Neccârlar ve Bennâlar; Marangoz dülger ile yapıda çalışan mimar kalfalardır. Neccâr ve bennâların 907/1501-1502 yılında bir günlük ücretleri 10 akçe 2 akçede yemeklik olmak üzere 12 akçedir. Kış günleri için belirlenen fiyat ise günlük 8 akçe ve yemeklik 2 akçe olmak üzere 10 akçedir⁽¹¹⁵⁾. Tahrir defterinde de neccârlara rastlamaktayız. Hacı Neccâr⁽¹¹⁶⁾, Şir-i Merd Neccâr⁽¹¹⁷⁾ ve Hamza Neccâr⁽¹¹⁸⁾ bunlardandırlar.

16-Alef-furûşân; Hayvan yemi, arpa, ot ve saman satanlardır. Alman seyyah Dernschwam Edirne'deki gezisinden hanlarda nalbantın yanbaşında ahşab bir dükkânda arpa ve saman satıldığını, bu dükkân ve barakalara evler arasında da çok rastlandığını kaydetmektedir⁽¹¹⁹⁾. Tahrir defterinde "Arpacı" olarak kayıtlı olan "Hüseyn Arpacı" görülmektedir⁽¹²⁰⁾.

110)TD 370, s.1; Kebe Yayıcı seccadeci-bâşı anlamındadır. bkz. T. Gökilgin, Paşa..., s.43 (Dn. 30)

111)TD 77, s.28-30; E. Çelebi a.g.e. III-IV, s.360'de Edirne'nin havasından bahsederken "yazı yazsa da kışı kıştır. Bazı seneler üç nehir buz tutar. Kışı Erzurumla beraberdir." demektedir. Kebe soğuğa ve yağmura karşı çobanlar tarafından kullanılmaktadır.

112)TD 77, s.28

113)TD 77, s.21

114)TD 77, s.30

115)A. Akgündüz, a.g.e.II, s.392

116)TD 77, s.6

117)TD 77, s.10

118)TD 77, s.12

119)H. Denschwam, a.g.e., s.46

120)TD 77, s.14

17-Attârlar; güzel kokular, iğne iplik satan esnaftır. Belgelerimizde attârlığın mukataaya çıkarıldığını ve bu mukataayı işletmeye alanın da Mehmed Çelebi bin Piri Çelebi (atar-ı ala mukataad) olduğu anlaşılmaktadır⁽¹²¹⁾. Belgelerimiz arasında sayısı hayli fazla olan attârlardan bazıları şunlardır. Süleyman bin Abdullah el-attâr⁽¹²²⁾, Rüstem bin Abdullah attâr⁽¹²³⁾ ve Ahmet bin Abdullah attârdır⁽¹²⁴⁾. Tahrir defterinde de kaydedilmiş olan attarlarından bazıları şunlardır. "Hacı Mustafa mukataacı Attâr"⁽¹²⁵⁾,

18-Keçeciler; Tahrir defterinde de rastladığımız bir esnaf grubu olup "Hasan keçeci"⁽¹²⁶⁾ bunlardan biridir.

19-Muytâblar; 907/1501-1502 tarihli ihtisab kanunnamesine göre, kıl dokuyan, kıldan eşya yapan demek olan muytâbların tülü 12 karış olçak şekilde dokunan kara yakalı çulu 32 akçeye satmaları kararlaştırılmıştır⁽¹²⁷⁾. Tahrir defterinde ismi geçen "İskender Muytâb"⁽¹²⁸⁾ bunlardan biridir.

20-Na'lbentler, Kanuni döneminde Osmanlı Devleti'ni gezen seyyah Derschwan Edirne'de kervansaraylarda gördüğü nalbantlarla ilgili şöyle demektedir. "Her kervan saray kapısını giriş kısmından sonra bir nalbant bulunur. Bu nalbant eski nalları söker yenisini çakar"⁽¹²⁹⁾. Belgelerimiz arasında sadece bir yerde kaydına rastladığımız Hasan bin

121)Edirne Şer. Sic. No:1-7/6

122)Edirne Şer. Sic. No:1-102/2

123)Edirne Şer. Sic. No:1-109/2

124)Edirne Şer. Sic. No:1-111/7

125)TD 77, s.23

126)TD 77, s.6

127)A. Akgündüz, a.g.e.II, s.392

128)TD 77, s.11

129)H. Derschwan, a.g.e., s.46

Mustafa na'al demirci⁽¹³⁰⁾ görülmektedir. Tahrir defterinde "Hızır na'alıcı"nın⁽¹³¹⁾ ismi geçmektedir.

21-Palandözânlar;⁽¹³²⁾ 907/1501-1502 tarihli ihtisab kanunnâmesinde adı geçen, semer ve eyer yapan palandüzenlerle ilgili belgeye rastlamadık.

22-Bâzîrgânlar; bezzâzlar, takyeciler, vâleciler, tafa-tacılar, bez kumaş satan, manifaturacılarıdır⁽¹³³⁾. Belgelerimiz arasında Hacı Ali Bezâztani⁽¹³⁴⁾ vardır. Yine belgelerimizde Bezzâztan kethüdaliği görevini sürdüren "Hamit bin Ziya Kethüdâ" görülmektedir⁽¹³⁵⁾.

23-Kazzâzlar; ipek işleyen ipek satanlardır. Belgelerimiz arasında Hacı Ali Kazzâz⁽¹³⁶⁾ görülmektedir.

24-Sarraflar; Belgelerimiz arasında meslek olarak bir hayli fazla geçenlerdendir. Edirne'de Sarraf Hacı Cami` mahallesi ile bir mahallenin bulunduğu görülmektedir⁽¹³⁷⁾. Osmanlı Devleti'nde sarraflık sanatı çok gelişmiştir⁽¹³⁸⁾. Belgelerimiz arasında meslek grubu olarak çok geçmekte olup bazıları şunlardır. Hacı Ali Sarraf⁽¹³⁹⁾ ve bazı belgelerin şuhudü'l-hallerininin tamamına yakını sarraf mesleğine men-

130)Edirne Şer. Sic. No:1-102/2

131)TD 77, s.24

132)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.393

133)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.393

134)Edirne Şer. Sic. No:1-13/4

135)Edirne Şer. Sic. No:1-5/2

136)Edirne Şer. Sic. No:1-6/2

137)Edirne Şer. Sic. No:1-23/1

138)Tahtlar genelde kuyumculuk ve altın işlem sanatlarını fevkalade örnekleridir. Tahtlar, devrin padişahının isteğine göre üstü sayvanla örtülü kare biçiminde, büyük bir kanepa şeklinde olur ve tepesinde de altın üstüne kıymetli taşlar işlenmiş büyük bir süs sallanırdı. Bkz. R. Lewis, a.g.e., s.167

139)Edirne Şer. Sic. No:1-12/5

sıptur⁽¹⁴⁰⁾.

25-Hamamcılar; Edirne'de sayısı hayli fazla olan hamamları fiziki yapı bölümünde görmüştük. Tahrir defterinde hamamcı esnafından kayıtlı olanlar vardır. "Nasuh Hamemi" bunlardan biridir⁽¹⁴¹⁾. Hamamlardan mukataa usulüyle işletilenlerin de varlığı bililmektedir. Hamamları mukataaya alanlar bunu bir meslek dalı olarak seçmeleri akla daha yakın olmaktadır.

26-Tuzcular; Edirne'ye Eflâk'tan getirilen parça tuzun yazın 400 dirhem'i 1 akçeye satılması kışın ise 350 dirhemi 1 akçeye satılması istenmektedir⁽¹⁴²⁾. Devlet açısından tuz büyük önem taşımaktadır. Enez kalesinin alınmasının sebeplerinden birisi de, Enez Beyi'nin devletle yapmış olduğu anlaşmanın aksine sadece Türklere vermeyi taahhüt ettiği tuz hasılatından bir kısmını Enez limanına gelen yabancı gemilere satmasıdır⁽¹⁴³⁾. Tuzcular tahrir defterinde de kaydedilmiştir. "Sinân Tuzcu" bunlardan biridir⁽¹⁴⁴⁾.

27-Ağaççılar; Edirne gibi kısa zamanda büyüyen şehirlerin imâr faaliyetleri ve bunların ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan ağacı getirenlerdir. Ağaçlara inşaata göre şekil verip bıcıklık, baltalık diye bölüp satanlardır. Tahrir defterinde adı geçen "Yunus Ağaccı" bunlardan biridir⁽¹⁴⁵⁾.

28-Kazancılar; Bakırdan çeşitli ev aletleri yapanlar ve Kazan, tebsi, vs. çekiçle işleyip satanlardır. Tahrir defterinde de geçmektedirler. "Yakub Kazancı" bu esnaf gru-

140)Edirne Şer. Sic. No:1-31/1 " Yunus bin Abdullah Sarraf, Musa bin Abdullah Sarraf"

141)TD 77, s.6

142)A. Akgündüz, a.g.e., II, s.393

143)İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi II, Ankara 1983, s.33

144)TD 77, s.35

145)TD 77, s.9

bundan biridir^[146].

29-Okçılar; Ok yapıp satanlardır. Oklarını çam ağacından, yelenini ise kaz tüyünden, kartal tüyünden, tavşancıl tüyünden yapılmaktadır. Bunların içinde en makbul olanı yeleni tavşancıl tüyünden yapılandır^[147].

30-Yaycılar; Edirne'de Kirişhâne adıyla bir semt kurulmuş olması bu meslek mensublarının sayılarının fazla olması gerektirir. Bir Edirne yayı 100-120 akçe arasında satılmaktadır^[148].

31-Kovâncılar; Tahrir defterinde geçmektedir. "Hasib Kovâncı" bunlardan biridir^[149].

32-İbrikçiler; Tahrir defterinde geçmektedir. "Veled-i Ali İbrikçi" bunlardan biridir^[150].

33-Kılıccılar, bıçakçılar; Ordunun kılıc ihtiyacını karşılayanlardır. Fakat tahrir defterinde kılıccılar yer almaktadır. "Musâ Kılıccı" bunlardan biridir^[151].

34-Kalemtıraşçılar;^[152] Belgelerimiz arasında rastlamadık.

35-Harratlar;(çıkırıkçı Doğramacı) Belgelerimizde Mustafa Harrât^[153] ve Mustafa Çelebi bin Baba Harrât^[154] geçmektedir. Tahrir defterinde de "İlyâs Harrât" geçmektedir^[155].

146)TD 77, s.14

147)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.394

148)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.394

149)TD 77, s.23

150)TD 77, s.23

151)TD 77, s.1

152)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.395

153)Edirne Şer. Sic. No:1-83/3

154)Edirne Şer. Sic. No:1-121/2

155)TD 77, s.28

36-Hattatlar; 907/1501-1502 yılına ait ihtisab kanunnamesinde geçmeyen fakat sicilde geçen hattatlık mesleğinde vardır. Belgelerimizde geçen Ca'fer bin Ali Hattat bunlardan biridir⁽¹⁵⁶⁾.

37-Dellâllar; Belgelerimizde Hüsâm bin İlyas Münâdi (tellâl)⁽¹⁵⁷⁾ ve Hüsâm Münâdi bin İlyâs⁽¹⁵⁸⁾ geçmektedir. Tahrir defterlerinde de geçen dellâllardan bazıları şunlardır. "Şir-i Merd Dellâl"⁽¹⁵⁹⁾, "İskender Dellâl"⁽¹⁶⁰⁾ ve "Hasan Dellâl"⁽¹⁶¹⁾.

38-Nakkaşlar; Boya ile duvar süslemeleri yapan usta, süsleme sanatçılarıdır. Belgelerimizde Hasan Çelebi bin Mehmed Nakkaş geçmektedir⁽¹⁶²⁾. Tahrir defterlerinde de çok yerde geçmektedirler. "Pir Nakkâş" bunlardan biridir⁽¹⁶³⁾.

39-Tabibler; Belgelerimiz arasında cerrahların dışında tabiplere de rastlamaktayız. Sultanın tabibliğini yapanlar da vardır. Bunlardan biri, Mevlânâ Alaeddin bin Mevlânâ Mehmed Tabibü's-Sultânîdir⁽¹⁶⁴⁾. Tahrir defterlerinde "Sinân Tabib"⁽¹⁶⁵⁾ ve azledilmiş olan "Ahmed Çelebi tabib-i ma`zûl" kaydedilmiştir⁽¹⁶⁶⁾.

40-Cerrahlar; Operatör, doktor anlamındadır. Tahrir

156)Edirne Şer. Sic. No:1-9/4; Edirne Şer. Sic. No:1-11/5

157)Edirne Şer. Sic. No:1-58/6

158)Edirne Şer. Sic. No:1-5/2

159)TD 77, s.2

160)TD 77, s.10

161)TD 77, s.13

162)Edirne Şer. Sic. No:1-145/4

163)TD 77, s.5

164)Edirne Şer. Sic. No:1-111/7

165)TD 77, s.27

166)TD 77, s.24

defterinde cerrah mesleğine rastlamaktayız. "Ali Cerrah" adı geçenlerden biridir⁽¹⁶⁷⁾. Mescid-i Balâban Ağâ Mahal-lesinde bulunan Balâban Ağâ odalarında oturan 11 kişiden 10'u cerrahlıkla mesleği ile uğraşmaktadır⁽¹⁶⁸⁾.

41-Se'visler; At bakıcıları olan seyisler belgelerimizde kaydedilmiştir. Karagöz bin Abdullah Se'visü'l-emiri bunlardan biridir⁽¹⁶⁹⁾.

42-Yulârcılar; Hayvanların bağlanmasını sağlayan ip-lerin yapan esnaflardır. Tahrir defterinde kaydedilen "Hamza Yulârcı" bunlardan biridir⁽¹⁷⁰⁾.

43-Arabacılar; Nakliye yapanlardır. Tahrir defterinde kaydedilen "Karagöz Arabacı" bunlardan biridir⁽¹⁷¹⁾.

44-Torbacılar; Torba imal eden esnaflar olup, tahrir defterinde görmekteyiz. "Evranos veledi Abdullah Torbacı" bunlardan biridir⁽¹⁷²⁾.

45-Tarakçılar;Tahrir defterinde geçmektedirler. Bunlardan biri de "Ali Tarakçı"dır⁽¹⁷³⁾.

46-Berberler; Berberler tahrir defterinde görülmektedirler. "Kasım Berber"⁽¹⁷⁴⁾, "İskender Berber"⁽¹⁷⁵⁾, "Kasım Berber"⁽¹⁷⁶⁾, "Süleymân Berber"⁽¹⁷⁷⁾, "Ali Ber-

167)TD 77, s.15

168)TD 77, s.16

169)Edirne Şer. Sic. No:1-111/4

170)TD 77, s.3

171)TD 77, s.33

172)TD 77, s.4

173)TD 77, s.6

174)TD 77, s.9

175)TD 77, s.24

176)TD 77, s.23

177)TD 77, s.23

ber"⁽¹⁷⁸⁾ ve "Mustafa Berber"⁽¹⁷⁹⁾ bunlardandır.

47-Noktacılar; Medreselerde ve imârethânelerde inzibat işlerine bakan memurlar olan noktacıları tahrir defterinde görmekteyiz. Edirne'de Noktacı-zâde adı ile bir mahalle mevcuttur⁽¹⁸⁰⁾. Tahrir defterinde kaydedilmiş olan "Sinân Noktacı" bu görevlilerden biridir⁽¹⁸¹⁾.

48-Bekçiler; Tahrir defterinde görmekteyiz. "Yunus Bekçi" bunlardan biridir⁽¹⁸²⁾.

49-Kavukçular; Kavuk yapıp satan esnaf grubu olup tahrir defterinde geçmektedir. "Şir-i Merd Kavukçu" bunlardan biridir⁽¹⁸³⁾.

50-Eskiciler; Tahrir defterinde geçen bu meslek grubundan biri de "Mustafa Çelebi Eskici"dir⁽¹⁸⁴⁾.

51-Bakırcılar; Kazancılarından farklı olarak tahrir defterinde bakırcı esnafından da kayıtlar mevcuttur. "Mehmed Çelebi Bakırcı" bunlardan biridir⁽¹⁸⁵⁾.

52-Canbâzlar; iki farklı anlama sahiptir. Meslek olarak ele alırsak hayvan alışverişiyle meşgul olan kimsedir. İkinci anlamı ise fedâî atlı askerdir⁽¹⁸⁶⁾. Tahrir defterinde "Ahmed Canbâz"⁽¹⁸⁷⁾ ve "İlyâs canbâz"⁽¹⁸⁸⁾ olarak geçen bu şah-

178)TD 77, s.23

179)TD 77, s.23

180)TD 370, s.1

181)TD 77, s.9

182)TD 77, s.11

183)TD 77, s.11

184)TD 77, s.32

185)TD 77, s.15

186)F. Develioğlu, a.g.e., s.153

187)TD 77, s.15

188)TD 77, s.29

san hangi gruba girdiğine dair kesin bir bilgimiz yoktur.

53-Çölmekçiler; Çölmek yapan ve satan esnaflardır. "Mahmud Çölmekçi" tahrir defterinde bu meslek grubundan olup adı geçenlerden biridir⁽¹⁸⁹⁾.

54-Tavukçular; Tahrir defterinde geçmektedir. "Mehmed Tavukçu"⁽¹⁹⁰⁾ ve "Turhân Tavukçu"⁽¹⁹¹⁾ ismi geçenlerdendirler.

55-Mumcılar ve sabuncular;⁽¹⁹²⁾ Belgelerimiz arasında bir yerde geçmektedir. Hasan Eş-şem`i bin Abdullah'ın, Dudu Kemal Vakfı mevkufu olması sebebiyle geçmektedir⁽¹⁹³⁾. Şem`-hâne gelirleri mukataa olarak iltizama verilmiş ve Edirne Padişah hasları arasında yer almaktaydı⁽¹⁹⁴⁾.

56-Simkeşler; Tahrir defterinde geçmektedir. "Süleyman Simkeş"⁽¹⁹⁵⁾ ve "Musa Simkeş"⁽¹⁹⁶⁾ bunlardandır.

57-Nâtırlar; iki anlama gelmekte olan natır birincisinde bağ bahçe bekçisi ikincisinde ise hamam hizmetçisi olarak kullanılmaktadır⁽¹⁹⁷⁾. Daha çok hamam hizmetçisi olarak kullanılmaktadır. Tahrir defterinde kaydedilen "Ali Nâtır" bu meslek grubundan biridir⁽¹⁹⁸⁾.

58-Başmaccılar; Tahrir defterinde geçmektedirler.

189)TD 77, s.15

190)TD 77, s.15

191)TD 77, s.32

192)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.394

193)Edirne Şer. Sic. No:1-140/5 Bkz. EK-III

194)TD 370, s.5

195)TD 77, s.15

196)TD 77, s.29

197)F. Develioğlu, a.g.e., s.969

198)TD 77, s.17

"Hacı Nasuh Başmakcı"⁽¹⁹⁹⁾ ve "Mustafa Başmakcı"⁽²⁰⁰⁾ bunlardandır.

59-Yorgancılar; Yorgan imal eden esnaf olup tahrir defterinde geçmektedir. "Mehmed Yorgancı" bunlardan biridir⁽²⁰¹⁾.

60-Bâzârcılar; Tahrir defterinde geçmektedir. "Hamza bâzârcı" bunlardan biridir⁽²⁰²⁾.

61-Takyâcılar; Tahrir defterinde geçmektedir. "Mustafa Takyâcı"⁽²⁰³⁾ ve "Hâlıl Takkeci"⁽²⁰⁴⁾ bu meslek grubundandırlar.

62-İyneciler; Tahrir defterinde görülmektedir. "Kâsım İyneci" bu meslek grubundandır⁽²⁰⁵⁾.

63-Hammâllar; Tahrir defterinde görülmektedir. "Karağöz Hammâl"⁽²⁰⁶⁾ ve "Yusuf Hammâl"⁽²⁰⁷⁾ bunlardandırlar.

64-Tokacılar; Tahrir defterinde geçmektedir. "Mehmed Tokacı" bunlardan biridir⁽²⁰⁸⁾.

65-Zindancılar; "Hızır Zindancı" tahrir defterinde edı geçenlerden biridir⁽²⁰⁹⁾.

66-Çakırcılar; Avlanmak için çakır yetiştirenlerdir.

199)TD 77, s.18

200)TD 77, s.24

201)TD 77, s.18

202)TD 77, s.18

203)TD 77, s.18

204)TD 77, s.33

205)TD 77, s.18

206)TD 77, s.19

207)TD 77, s.11

208)TD 77, s.19

209)TD 77, s.19

"Hızır Çakırcı" bunlardan biridir⁽²¹⁰⁾.

67-Baltacılar; Tahrir defterinde geçmektedir. "Ali Baltacı"⁽²¹¹⁾, "İbrahim Baltacı"⁽²¹²⁾ ve "Hızır Baltacı"⁽²¹³⁾ isimleri geçenlerden bazılarıdır.

68-Kalkancılar; tahrir defterinde geçmektedir. "Piri veledi Kalkancı" bunlardan biridir⁽²¹⁴⁾.

69-Bozacılar; Bozacılar tahrir defterinde çok geçmektedir. Vakıflara boza dükkanlarının bırakıldığı görülmektedir. "Kâsım Bozacı"⁽²¹⁵⁾, "İlyâs Bozacı"⁽²¹⁶⁾ ve

70-Yağcılar;Tahrir defterinde geçmektedir. "Alâgöz Yağcı" bunlardan biridir⁽²¹⁷⁾.

71-Çullâhlar; Tahrir defterinde geçmektedir. "Hızır Çullâh" bunlardan biridir⁽²¹⁸⁾.

72-Bâbüccular; Tahrir defterinde "Bâbüccu" olarak kaydedilen esnaf grubu hemen hemen her sayfada geçmektedir⁽²¹⁹⁾. Mescid-i Veled-i Tonuzlu Mahallesinde bulunan Sarraf Kara Mustafa odalarında bulunan 10 mücerredin tamamı bâbücculuk mesleği ile meşgul oldukları görülmektedir⁽²²⁰⁾.

73-Kelekçiler; Tapu tahrir defterinde bir yerde "Kelekçi" kaydedilmiştir. "Der Dükkân " kaydı ile dükkanının

210)TD 77, s.19

211)TD 77, s.20

212)TD 77, s.20

213)TD 77, s.21

214)TD 77, s.21

215)TD 77, s.24

216)TD 77, s.19

217)TD 77, s.25

218)TD 77, s.25

219)TD 77, s.1-39

220)TD 77, s.26

da olduğu anlaşılmaktadır⁽²²¹⁾. Burada yapılan kelekler ile Meriç ve Tunca ırmaklarında taşımacılık yapılmalıdır.

74-Kapucular;(bevvâb) Tahrir defterinde geçmektedir. "İlyâs Kapucu" bunlardan biridir⁽²²²⁾.

75-Çobânlar; Tahrir defterinde geçmektedir. "Yusuf Çoban"⁽²²³⁾ ve "Ali Çoban"⁽²²⁴⁾ bunlardandırlar.

76-Çerçiler; Tahrir defterinde geçmektedir. "Karagöz Çerçi" bunlardan biridir⁽²²⁵⁾.

77-Bâzîrgânlar; Tahrir defterinde geçmektedir. "Balâbân pâşâ der civâr-ı mahalle-i âlemderân" odalarında sadece "Bâzergân" olarak kaydedilmiştir⁽²²⁶⁾.

78-Sökükçüler; Eski Camiye vakıf olarak yapılan Bezâz-tanda 33 aded sökükçü dükkanın olduğu kaydedilmiştir⁽²²⁷⁾.

79-Postalıcılar; Edirne'den orducu olarak yazılan listede görülmektedir⁽²²⁸⁾.

80-Şimşirgirânlar; Orducu listesinde yer almaktadır⁽²²⁹⁾. Ayrıca tahrir defterinde de "Şir-i Merd Şimşir-gir" adı ile kayıt vardır⁽²³⁰⁾.

81-Bezciler; Tahrir defterinde geçmektedir. "Sinan Bezci"⁽²³¹⁾ ve "Sinan bezci"⁽²³²⁾ bu meslek grubundandırlar.

221)TD 77, s.26

222)TD 77, s.28

223)TD 77, s.32

224)TD 77, s.16

225)TD 77, s.34

226)TD 77, s.37

227)E. H. Ayverdi, a.g.e. II, s.151

228)İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I*, Ankara 1984, s.371

229)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.372

230)TD 77, s.8

231)TD 77, s.33

82-Keffaşlar; Deve derisinden mes yapan esnaf grubudur. Tahrir defterinde geçmektedir. "Nasuh Keffaş"⁽²³³⁾ ve "İbrahim keffaş"⁽²³⁴⁾ bunlardandırlar.

83-Ketancılar;⁽²³⁵⁾ Belgelerimiz arasında rastlamadık.

84-Çilingirler;⁽²³⁶⁾ Belgelerimizde rastlamadık.

Ayrıca defterlerimizde geçen "İmam, müezzin, kethüda ve pâpaslar geçmektedir"⁽²³⁷⁾.

Çalıştığımız dönemde Edirne'de çok fazla sayıda esnaf cemiyeti tespit etmemize rağmen, Edirne'nin ticari imkanlarını ortaya koyacak bilgileri elde edemedik. Esnaf cemiyetlerinin bu kadar çok ve çeşitli olması ticari imkanların da o nispette gelişmiş olmalıdır.

D-MÜTEFERRİK

Belgelerimizdeki bilgiler muvacehesinde Edirne şehrinin ekonomik durumunu ortaya koymağa çalıştık. Osmanlı Devleti'nde istikrara kavuşmayan paranın Edirne şehrindeki durumunu, alım gücünü, ev satışı, köle satışı, nafakalar ile vakıf görevlilerinin aldıkları ücretlerle ortaya koymaya çalışacağız.

1-Para-Fiyat

Osmanlı Devleti'nde ilk paranın Osman Gazi tarafından kestirildiği bilinmektedir⁽²³⁸⁾. Osmanlı Devleti'nde para

232)TD 77, s.34

233)TD 77, s.4

234)TD 77, s.26

235)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.394

236)A. Akgündüz, a.g.e, II, s.394

237)TD 77, s.1 vd.

238)Ekrem Kolerkılıç, Osmanlı İmparatorluğunda Para,,,, s.7'de Osman Gazi adına bastırıldığı söylenen paranın bir yüzünde "Darb-ı Emir Osman" yazısından dolayı Akkoyunlulardan Kara Osman'a ait olabileceğini yazmaktadır. İznik civarında bulunan Osman adına Gazi'ye

rejiminin temeli gümüşten kesilen "akçe" denilen sikkedir. Orhan Gazi devrinde kesilen 5 akçelik bir sikke mevcuttur. Bu sıralarda 100 dirhem gümüşten 269 akçe kesilmiştir. Çelebi Mehmed Devrinde 100 dirhem gümüşten 266,5 akçe kesilmiştir. II. Murat zamanında 100 dirhem gümüşten 320, 299.9, 304.8 akçe kesilmiştir. 1475 yılında Fatih Sultan Mehmet zamanında 100 dirhemden 400 akçe kesildiği gibi 1477 yılında akçe adedinin 280'e indirildiği görülmektedir. İlk Osmanlı Altın Parası da Fatih zamanında basılmıştır. Fakat II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devrinde bu miktar yeniden eskiye dönmüştür ve 100 dirhem gümüşten 400 akçeden fazla kesilmeğe başlanmıştır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında ise 100 dirhemden 457 akçe kesilmiştir. Bu sistem 1548 yılına kadar devam etmiştir. 1548 yılından itibaren paranın ayarında değişiklik olmuştur. Altın akçeye karşı bızla değer kazanmıştır⁽²³⁹⁾.

Musa Çelebi'nin hükümdarlığı zamanında Edirne'de 813/-1410 yılında, Çelebi Mehmed'in ise; biri tarihsiz olmak üzere diğeri 824/1421 yılında darbedilmiş sikkeleri vardır⁽²⁴⁰⁾. Düzmece Mustafa adı ile bilinen Mustafa Çelebi'nin hükümdarlığının dördüncü yılında Edirne'de basılmış bir sikkesi mevcuttur⁽²⁴¹⁾. Osmanlı Devleti'nde Kanunî zamanında basılan altın paraların basım yeri İstanbul, Diyarbakır, Şam, Halep, Cezayir ve Kudüs'tür. Gümüş sikkelerin bir kısmı ise Edirne, Amasya, Halep, Şam'da darbedilmiştir⁽²⁴²⁾.

ait olan bakır sikkeler bulunmuştur. Bkz. İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s.27-33'te Osman Gazi adına kesilen gümüş sikkeden bahsetmektedir.

239)M. Akdağ, a.g.e., s.37-39

240)İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. I, s.549

241)E. Kolerkılıç, a.g.e., s.21

242)E. Kolerkılıç, a.g.e., s.33

İlk Osmanlı akçesinin darbedildiği 1326 yılından 1740 yılına kadar geçen 414 yıllık süre içinde akçenin değerindeki düşme oranı % 84.3 idi. Buna göre yıllık ortalama değer kaybı % 0.2 de kalmıştı. Yine madeni para sisteminin bir istikrar unsuru olduğu Osmanlı ekonomisine ait bazı verilerden de anlaşılabilir. Mesela 1489 ile 1617 arasındaki 127 yıl içinde Edirne'de belli başlı gıda maddelerinin fiyatlarında % 334.4 lük bir artış İstanbul'da ise 1489-1605 arasında 116 senede % 372.8 lik bir artış olmuştur Bunların yıllık ortalamaları sırasıyla % 1.2 ve % 1.4'tür⁽²⁴³⁾

Belgelerimizde fiyat belirtilirken geçen ölçü birimi büyük bölümünde dirhemdir. Mustafa Akdağ, " XVI. asrın ekonomik kaideleri henüz hakiki kıymeti olmayan madeni paranın geçmesine elverişli değildi" demektedir⁽²⁴⁴⁾. Akçenin değerindeki düşüşe karşı alınan bir önlem şeklinde düşünülebilir. Bunun yanında bazı belgelerde ölçü birimi olarak akçe yazılmıştır. Ayrıca altın olarak filori ve dinar geçmektedir. 946 Safer/ 1539 Haziran ayı başlarında yazılan bir belgede Can Hasibe binti Abdullah'ın ölen Kocası Mehmed Çelebi bin Dâvud Bey'in Medine-i Münevvere evkafında bulunan 100 filori alacağıının Hasan Beg bin Mehmed Beg tarafından alınıp Çan Hasibe'ye verildiğine dairdir⁽²⁴⁵⁾. Filori Avrupada ve Osmanlı Devleti'nde altın paralar için kullanılan ad olmuştur⁽²⁴⁶⁾. Belgede filori ile ilgili olarak "tam-ı vezn, sahihi âyâr" ifadesi kullanılmıştır. Bu esas

243)Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası-43, (S. F. Ülgener'e Armağan), S.1-4, İstanbul 1987, s.119 (111-150)

244)M. Akdağ, a.g.e., s.41

245)Edirne Şer. Sic. No:1-11/5

246)XI. asırdan itibaren Floransa şehrinde darp ve üzerine zambak çiçeği resmi bulunan altınlara verilen addır. Basılan yer ve çiçek manasına gelen flör'den dolayı filori denilmiş ve zamanla Avrupa ve Osmanlı Devleti'nde altın paralar için kullanılan genel bir ad olmuştur. Bkz. M. Z. Pakalın, a.g.e. I, s.629

üzerine filorinin akçe karşısındaki değerini görmekte fayda vardır. 1431 yılında 1 filori altını 35 akçe, 1462'de 40 akçeye büyük değişiklik olmamakla beraber bu fiyat 1548'e kadar devam etmiştir. 1548'de 1 filori 60 akçeden işlem görmeğe başlamıştır^[247]. 946/1539 yılında 1 filori 40 akçe hesabına göre belgemizde geçen bu paranın akçe olarak değerinin 4000 akçe olması icabetmektedir. Osmanlı Devleti'nde gümüşün fiyatındaki dalgalanmaya karşı paranın altın olarak tutulması akla daha yatkın olsa gerek.

946 şaban/ 1539 Kasım ayında yazılan bir belgede, ölen Hasan Bey bin Abdullah'ın terekesinden Kurd Bali bin Muhammed 8 dinâr borç verme yoluyla alacağını talep etmiştir. 30 dirhen gümüşü de kazancı olarak istemiş ve ödenmesine karar verilmiştir^[248]. Burada filori ile dinar arasında farklılık olup olmadığını bilemiyoruz. Dinar, Arapların altın paraya verdikleri isimdir. Osmanlı Devleti'nde kesilen altın sikkelere dinar denildiğine rastlanılmamıştır^[249]. "Sahih vezn ve âyâr" olan 8 dinar 1548 tarihinden önce olması sebebiyle 40 akçeden 360 akçe eder. Burada gizli bir faiz söz-konusudur. Alınan "rıbh"^[250] 30 dirhemdir.

Belgelerimiz içinde ayrıntılı tereke kayıtları bulamadığımız için para hareketleri, dirhem in alış gücü, akçenin ve altının değerini kesin olarak bilemiyoruz. Günlük hayatta çok kullanılan ekmeğin, buğdayın, etin, arpanın fiyatı ile ilgili hiç kayıt yoktur. Fakat 2 numaralı Edirne Şeriye Sicilinden bizim çalıştığımız döneme en yakın tarihlilerden seçme tereke kayıtları alarak bir fikir vermeğe çalıştık.

247)M. Akdağ, a.g.e., s.38-39

248)Edirne Şer. Sic. No:1-34/2

249)M. Z. Pakalın, a.g.e. I, s.451-452, Arapça eğitim gören mollaların altın paraya verdikleri isim olabilir.

250) karlı kazanç alış verişte kazanılan anlamındadır. F. Develi Oğlu, a.g.e., s.1044 Yine aynı eserin s.817'de aynı kökten gelen murabaha ile ilgili açıklaması şöyledir. malı kar ile satma, tefecilik kanûnen verdiği sınırdan fazla faiz alma şeklindedir.

Genel olarak ölenlerden arta kalan malları yani muhâllefatı satışta veya borç ödenmesinde fiyat olarak geçmektedir. Defterimizin en son kaydı 952 Cemaziye'l-ahir/ 1545 Ağustos ayına aittir. 2 numaralı Şer'iyye Sicilinde bulunan bilgilerin tamamı askeri kassama ait bilgilerdir. Bunların içinden tarih olarak defterimize en yakın olan tarihli tereke kaydındaki mallar ve fiyatlardan bazıalarını vererek o dönem Edirne'deki fiyatlar hakkında bir bilgi sahibi olabileceğiz.

Tereke kayıtlarının Kadı'nın "resm-i kısmeti" yükseltmek için dökümü yapılan malların fiyatlarını yüksek tuttuğu görüşü olup bunun doğru olmadığı ve mukayeseli bir araştırmada, terekelerde geçen fiyatların farklılık arzedeceği, fermanla veya nahnla fiyatı belirlenenlerin dışındaki fiyatların mahalli rayic fiyatlarını yansıttığı görülecektir²⁵¹⁾.

Edirne'nin karyelerinden Köse Balaban'da ölen Mehmet Bey bin Abdullah timari'nin Cemaziye'l-evvel 953/ 10-19 Temmuz 1546 tarihli muhâllefatından seçmeler şu şekilde sıralanmaktadır:

Techiz ve tekfin masrafı olarak 200 akçe alınmıştır. Ok, yay, kubur 36 akçe; kılıç, 40 akçe; Diğer kılıç, 107 akçe; 3 adet yorgan 88 akçe; kepenek, 86,5 akçe; çizme, 9 akçe; 3 adet heğbe, 20 akçe; kırba, 10 akçe; çadır-ı çedid, 280 akçe; iskemle, 15,5 akçe; çıkırık, 4,5 akçe; bakraç, 28 akçe; 4 adet sacayak, 6,5 akçe; kazgan, 81 akçe; söğen, 20 akçe; buğday der anbar, 4 mud fi 10, 800 akçe; şa'ir der anbar, 2 mud fi 5, 200 akçe; Darı der anbar, 15 mud, fi 6 180 akçe; un 1,5 mud fi 12 360 akçe; buğday der harman, 2 mud fi 10 400 akçe; Şa'ir der harman, 3,5 mud fi 5 350 akçe; 'alef der harman, .7 mud fi 4 560 akçe; darı der harman, 1 mud, fi 5 100 akçe; al at 400 akçe; diğer al at, 400 akçe; siyah bargir, 220 akçe; 3 çift kara sığır öküzü,

251)Mustafa Öztürk, "Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası," *Belleken*, s.98-100

3 adet tosun, 6 adet buzağısı ile sağılır inek, 4 adet düğge, toplam 2000 akçe; dişi merkeb ma'a koduk 100 akçe; 100 Tavuk ve piliç, 100 akçe; köyde 1 ev, 3 dam, 3 araba, 3 saban aleti ile 2 döğen toplam 1.200 akçedir^[252]. Yukarıda örneklerini verdiklerimiz köyde verilen fiyatlar olup bunların şehir merkezindeki değerleri hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.

Kitabi dinlerin tamamında faiz, umumiyetle olmasına rağmen haram kabul edilmiştir^[253]. İslâm dininde de faizin her şekli men edilmiştir^[254]. XVI. yüzyıl Türk hayatından örnekler veren Ebussuûd Efendi'nin fetvalarında, faizin her türlü haram sayılmış ve "Bir çekirdek ağırında ne var deyü istihsal eden kafirdir" şeklinde kaydedilmiş olmakla^[255], Osmanlı Devleti'nde ribha şer'i muamele ile şeklen kusursuz bir hale sokulmuştur. Vakıf paralarında hayra hizmet halkın ihtiyacını karşılamaya yönelik olduğu için mededilebilirdi^[256]. Tereke kayıtlarında murabaha ile ilgili kayıtlar mevcuttur^[257]. Belgelerimiz arasında da murabahaya

252)Ö. Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamı'na Âit Tereke Defteri (1545-1659), Belgeler C.III, S.5-6, Ankara 1968, s.88-90

253)Yahudilerde, kendi dinlerinden olanlara borç verilmesi uygun faiz alınması haram sayılmıştır. Diğer dinlerden olanlardan faiz alınması uygun görülmüştür.

254)Bu konuda Hz. Muhammed veda hutbesinde şöyle demektedir. "Faizin her çeşidi kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Lâkin borcunuzun aslını vermek gerektir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emriyle faizcilik yasaktır. Cahiliyetten kalma bu çirkin adetin her türlü haram ayâğımın altındadır. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmüttalib'in oğlu Abbas'ın faizidir." İrfan Yücel, Peygamberimizin Hayatı, Ankara 1990, s.255

255)M. E. Düzdağ, a.g.e., s.244

256)Osmanlı Devleti'nde İslâm hukukçuları için büyük oterite sayılan İmam Yusuf'a göre şer'i muamele ile şeklen kusursuz bir hale sokulmuş olan faiz muameleleri caizdir. Bkz. Ö. L. Barkan, a.g.m. s.33; Ayrıca Ribha ve Faiz konusunda bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Riba ve Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık," Makaleler ve İncelemeler, Konya 1983, s.145-172

257)örnekler için bkz. Ö. Lütfi Barkan, a.g.m., s.39-46

verilen para vardır⁽²⁵⁸⁾. İhtisab kanunnâmesinde mu`ameleye (ribh) verilecek akçelerle ilgili olarak ise "onun on ikiden ziyâdeye vermeyeler" denilmektedir⁽²⁵⁹⁾. Ahi dernekleri dahi, işlerini genişletmek isteyen ustabaşılara % 1 faizle borç verirdi⁽²⁶⁰⁾.

946 şaban/ 1539 Kasım ayında yazılan bir belgeye, ölen Hasan Beg bin Abdullah'ın terekesinden Kurd Bali bin Muhammed "sahih-i vezn ve ayar" 8 dinâr borç verme yoluyla alacağını ve 30 dirhen gümüşü de kazancı olarak istemiş ve ödenmesine karar verilmiştir⁽²⁶¹⁾. 1548 tarihinden önce olması sebebiyle 40 akçeden 360 akçe eder. Burada ribha göre 30 dirhem, 8 dinarın faiz olarak % 10 civarındadır. İhtisab kanunnâmesinde de görüldüğü gibi muamele kabul edilmiştir. Devletin belirlediği fiyat 10 akçeye 12 akçeden fazla verilmemesi şeklinde olup muamele % 17 civarında kalmaktadır. Mahkemede bu ribha işleminin resmi olarak görülmesi, kanuni ölçüler içinde bırakılan faizden yüksek olmasını düşünmemize engeldir.

946 Cemaziyel Ahir/1539 Ekim ayında yazılan bir belgede, huzurda şahitlerle davacı olan Ali Beg bin Abdullah ölen Dâvud Beg bin Abdullah'a borç verme yoluyla verdiği 300 dirhem ve 10 dirhem "murabaha" ile ödenmesine karar verildi⁽²⁶²⁾, şeklinde olup ribhı % 3.3 civarındadır.

2-Ev Satışları

İnsanların barınmış olduğu mekanlar olan evlerin fiyatları her devirde buldukları yere ve evin hususiyetlerine göre değişmektedir. Belgelerimizde geçen ev satışlarıyla ilgili fiyat 600 dirhem ile 20.000 dirhem arasında

258)Edirne Şer. Sic. No:1-34/2 ; Edirne Şer. Sic. No:1-25/9

259)A. Akgündüz, a.g.e. II, s.393

260)R. Lewis, a.g.e., s.152

261)Edirne Şer. Sic. No:1-34/2

262)Edirne Şer. Sic. No:1-25/9

değişikmektedir.

9 cemaziye'l-evvel 946/ 12 Eylül 1539 tarihli belgede Temurlü Hacı mahallesinde ölen Salih bin Mehmed'en intikal eden mülk (muhallefat) Aişe binti Yusuf ve Mahmud bin Salih tarafından Behrâm Beg bin Abdullah'a 6500 dirheme satıldı. Mülkün özellikleri 2 alçak iyi ev ve yüksek bir evden ibarettir⁽²⁶³⁾.

Recep 949/ Ekim 1542 tarihli belgede Edirne Kuruh Kozluk'ta ölen Hüseyin bin Abdullah'a ait muhallefatı 600 dirhem karşılığında İsa bin Şuca'ya satıldı⁽²⁶⁴⁾. Mülkün özellikleri hakkında bilgi verilmemektedir.

Ramazan 951/Kasım 1544 tarihli belgede Edirne Beytü'l-mal Emîni Arslan Beg bin İskender'in ölen Fatıma binti Mehmet'in terekesini sattığına dairdir. Edirne'nin mahallelerinden Topuzcu Ali mahallesindeki mülkü Sinan bin Abdullah 20.000 dirhem karşılığında satın aldı. Mülkün özellikleri dahili ve harici diye akiye ayrılıp dahilinde 3 alçak ev, üzerlerinde yüksek ev ve su kuyusu, fırın, sofa ve keneyf haricinde bir alçak ev ve üstünde yüksek ev, sofa ve su kuyusu, at ahır ve iyi bir mutfak ve keneyften ibaret olan mülktür⁽²⁶⁵⁾.

Cemaziyel-evvel 951/ Temmuz 1544 tarihli belgede Râbia Hatun binti Mustafa'nın şahitlerle vekili olan Mahmud bin İskender Edirne'nin mahallelerinden Hacı Kılağuz mahallesindeki mülkünü Latif Beg bin Mustafa sipahiye 20.000 dirheme sattı. Evin özellikleri iyi alçak 2 ev ve aralarında sofa, kile, at ahır, anbar, fırın, sukuyusu ve karşısında keneyften ibaret olan bir mülktür⁽²⁶⁶⁾.

949 şaban/ Kasım 1542 ayı başlarında yazılan bir belgede Edirne'nin karyelerinden Aksakal'da satılan bir mülkün

263)Edirne Şer. Sic. No:1-22/2

264)Edirne Şer. Sic. No:1-83/2

265)Edirne Şer. Sic. No:1-99/1

266)Edirne Şer. Sic. No:1-109/4

belirlenen fiyatı 50.000 dirhemdir. Şehir merkezindeki sicile yansıyan en yüksek fiyatlı mülklerin satışıyla karşılaştırma imkanına sahip olabildiğimiz bu mülkün özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır. Dahili ve harici diye ayrılan mülkün dahilindekiler 2 iyi alçak ev aralarında sofa, mutfak, kiler, iyi 3 alçak ev, üzerlerinde yüksek ev, fırın, su kuyusu, keneyf, haricinde 3 iyi alçak ev, sofa ve at ahır, alçak iyi bir ev ve üzerinde yüksek ev, sukuyusu, ambar, keneyf, iyi alçak 2 ev, dir. Dolayısıyla belirlene fiyatın yüksek olması bahsi geçen mülkün hususiyetlerinden kaynaklanmaktadır.

3-Köle satışları

Köle alım satımının ekonomik bir değer olarak yapıldığını daha önce belirtilmişti. Padişah Hassları arasında mukataaya verilmiş olan "bac-ı bâzar-ı userâ"nın at pazarı ve mezbaha geliri Edirne'de yıllık 123.333 akçe tutmaktadır. Bunun içinden ne kadarının esir pazarına ait olduğunu bilinmemektedir. Esir ticaretinin nasıl yapıldığına dair ayrıntılı bilgimiz yoktur. Avrupalı seyyahlara dayanılarak yazılanlar arasında da bazı tutarsızlıklar vardır⁽²⁶⁷⁾. Esir ticareti, Osmanlı Devleti'nde ekonomik olarak Fatih devrinden itibaren önemli bir yer tutmuştur. Fakat Osmanlı Devleti'nde köleler tamamen bir ticarî emtia olarak, sicillerinde de azat edilen kölelerin kayıtlarının defterin % 70'ini kaplaması düşünülemez. Kölesine malının 1/3'ünü miras bırakması görülmemiştir. Sicillerinde de köle satı-

267)Ernst Werner, *Büyük bir Milletin Doğuşu, Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm*, (çev. Yılmaz Öner), İstanbul 1988, s.156'te Osmanlı Devleti'nde kölelik yapmış olan Macar George'ye dayanarak "erkek ve kadınların köle tacirleri önünden çıplak olarak geçmeye, koşup sığramaya zorlandıklarını, hastaları, zayıfları, yaşlıları gençlerden, bakireleri de kokmuşlardan ancak böyle ayırdettiklerini" Yine Bertrandan de la Broquiére'den naklen" Bursa'daki büyük ve yüksek bir avluda sergilendiğini, tacirlere onların yüzleri ve elleri ve kollarından başka birşey gösterilmediğini" yazmaktadır. George dayanılarak, "10-12 kişi birden aynı zincire bağlanıp pazara öyle getirilirlerdi. Koşamayan çocukları tavşanlar gibi çuvallara doldurup pazara boşaltırlardı". demektedir.

şından ziyade köle azat edilmesi ile ilgili konuların bulunması, ayrıca köleye miras bırakılması, cariyelere ceyiz hibe edilmesi, kölelerin evlendirilip azat edilmesi gibi konuların yer alması görüşümüzü teyid eder.

Belgelerimiz arasında köle fiyatlarını yansıtacak çok az belge vardır. Bunların içinde satın alma yoluyla yazılan en yüksek fiyat 6000 dirhem, en düşük fiyat ise 1700 dirhemdir. Ortalama 2000 ilâ 3000 dirhem arasında olması gerekir. Alman seyyah Hans Dernschwam "Güçlü kuvvetli bir esir aşağı yukarı 2000-2500 akçeye alınır mı?" demek suretiyle hayretini ifade etmektedir^[268].

28 muharremü'l-haram 946/ 6 Mayıs 1539 tarihli belgede Sinân Beg bin Mehmed'in Bosna asıllı kölesi Balâbân bin Abdullah'tan 6000 dirhem aldığını ve hürriyetini verdiğini kaydetmektedir^[269]. Cemaziye'l-evvel 946/ Eylül 1539 tarihli belgede ölen İbrahim ve Şa'ban bin Muslihiddin'in vasisi olan Mustafa bin Musa küçük Mumi bin Muslihiddin'e köle satın aldığını ve velâyetini hibe ettiğini doğru ve şeri olarak kayd ettirdi^[270]. Burada alınan kölenin fiyatı belirtilmemiştir. Cemaziye'l-ahir 951/Ağustos 1544 tarihli belgede Rus asıllı kölesi Ferah bin Abdullah'ın 2000 dirhem karşılığında azatlığını vermiştir^[271]. 951 Zilkade/ 1545 Ocak tarihli belgede Mustafa bin Yıldız Bosna asıllı köleyi 1700 dirheme satın almıştır^[272].

Belgelerde de görüldüğü gibi 1700 dirhem ile 6000 dirhem arasında değişen bir köle satışı söz konusudur.

268)H. Dernschwam, a.g.e., s.219

269)Bir yıl Hicret takvimine göre 354 gün hesaplanmıştır; " Sinân Beg bin Mehmed eş-şehr-i bi Divâne Sinan davacı Balabân bin Abdullah'tan 6000 dirhemi alarak hürriyetini ve velâyetini verdiğini ikrar etti." bkz. Edirne Şer. Sic. No:1-11/1

270)Edirne Şer. Sic. No:1-25/6

271)Edirne Şer. Sic. No:1-112/2

272)Edirne Şer. Sic. No:1-131/4

4-nafaka

Belgelerimiz arasında nafaka miktarı 1 ila 2 akçe arasında değişmektedir^[273]. Nafaka, bir insanın günlük ihtiyaçlarının karşılanması esas alındığı için önemlidir. Belgelerimiz arasında ekmeğin fiyatı ve işçi ücretini tesbit edebilseydik o dönem Edirne'de geçim şartları hakkında mukayese yapma imkanı sahip olcaktık. Fakat bunu belirtilen sebeplerden dolayı yapamıyoruz.

5-VAKIFLAR

Edirne'de yapılan Cami', Medrese, İmâret, Darüşşifa gibi Sosyal müesseselere gelir temin etmek amacıyla vakfedilen mülkler ile buralarda çalışan görevlilerin ücretleri iktisadi açıdan bizlere bir fikir vermektedir. Vakıflara çarşılarda vakfedilen dükkânların sayısının çokluğu dikkat çekicidir. Vezir-i azâm Lütfi Paşa 948/1541 yılında azledildiği yıl tertip edilen şeriye sicilinde Dimetoka'daki Müsellem köyündeki mescidi ile bir mektebi için nakit paranın yanında Edirne'de Aşçılar çarşısında 20 dükkân vakfetmiştir^[274]. Hacı Alemüddin'in Camisi için bıraktığı vakıflar içinde bulunan dükkanlar ve görevlilerin ücretleri şöyledir. 860 yılına ait vakfiyeye göre; Mezid Bey Hanı'na bitişik 8 dükkân, Kasab dükkânı, 2 dükkân, Hanın arkasında 5 dükkân, Hanın binasıyla beraber yapılmış 11 dükkân, Kale haricinde ve haricinde ve çarşılarda 31 dükkân, 14 dükkân, 6 dükkân, biri kasab 3 dükkân, 3 kiremid fırını ve 3 dükkân vakfetmiştir. Mütevellî azadlısı Yusuf günlük 4 akçe, İmam ve Müezzin mescidin altındaki evde oturacaklar ve İmam günlük 4 akçe 3, 15 hafızdan 5'i birer akçe diğerleri yarımşar akçe alacaklardır^[275].

Fatih'in Vezirlerinden İbrahim Paşa'nın Çokalcı Mahal-

273) Bu konuyla ilgili örnekler Sosyal Hayat Bölümü Nafaka altbaşlığında ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bkz. s. vd.

274) M. T. Gökbilgin, Paşa..., s. 506

275) E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s. 207-208

lesindeki zâviyesi için yaptırdığı vakıflardan bazıları şu şekilde sıralanmaktadır. Edirne'de 9 bağ, 3 arsa, satın alınan 30 memlûk ve zevceleri, Edirne'de 8 değirmen, 6 dükân, Edirne'de Şeyh Edhemî zâviyesi civarında 9 bağ, Hızır-lık İlyas civarında 6 bağ ve arazi, Fazlullah Paşa' arazi-sine bitişik 2 bağ, Zâviyeye yapılan bu vakıfta, Edirne şehrinde bağcılığın yapıldığını görmekteyiz. Elde edilen bu ürünlerden 1/4 ü mütevelliyeye, Şeyhe 5, Edirne câbisine 2, hâriçteki câbilere 6, ekmekçi ve aşçı 1.5, ferraşa 1.5, imama 2, hâfız-ı türbe olan müezzine 3 ete 10 akçe verilecektir⁽²⁷⁶⁾.

E-GENEL DEĞERLENDİRME

Edirne, yerleşim yeri bakımından coğrafi imkânları en üst seviyede olan şehirlerdendir. Osmanlı Devleti'nin Batıya açılan kapısı durumundadır. Balkanlarda üretilen malların ırmaklar vasıtasıyla Edirne'ye ulaştırılması ve buradan da Adalar Denizine ulaştırılması söz konusudur. Şehrin ticari imkanlarına paralel olarak gelişen hanlar, bedestenler ve çarşılar esnaflarıyla, yolcularıyla oldukça canlı bir ticaret hayatının varlığını göstermektedir.

Edirne merkezinde bulunan dirliklerden sadece hasları görmekteyiz. Zeametler de bir has haline getirilip diğerlerinde olduğu gibi mukataaya verilmiştir. Edirne'de 21 adet padişah hassınının mukataasından başka balkın mukataaları da görülmektedir.

Askeri ve sivil olarak kullanılan timarların tamamı köy timarı olup çoğunluğu askeri timarlardır. Padişahların dahi birer meslek öğrendikleri Osmanlı Devleti'nde, Avrupa'ya yapılan seferlerin ana üssü durumunda bulunan Edirne şehrindeki, meslek erbabı İstanbul ve Bursa esnafı ile orducu yazılmaktaydı. Esnaf sayısının çokluğu, şehrin nüfus yoğunluğunun belirtisi durumundadır.

276)E. H. Ayverdi, a.g.e. III, s.209

Devletlerin ekonomik göstergesi olan paranın alım gücüdür. Osmanlı Devleti'nde kullanılan akçenin ayarında zaman zaman değişiklikler olmuştur. 1548 yılında akçenin büyük oranda değer kaybına uğradığını görmekteyiz. Belgelerimizde akçe esas ölçü birimi olarak alınmıştır. Fakat altın para "filori" ve "dinar" adları ile geçmektedir. İhtisab kanunnâmesinde muamele olarak geçen "ribh" murabaha yani gizli bir faiz vardır.

Edirne'de evlerin fiyatlarının 600 dirhem ile 20.000 akçearasında değiştiği görülmektedir. Evlerin fiyatları mevkilerine ve evin özelliklerine göre değişmektedir. 50.000 dirhem karşılığı satılan çiftlik evinde bulunanları diğer satılanlarla kıyaslamak dahi mümkün değildir.

Fatih devrinden itibaren ekonomik değer taşıyan köle satışı ile kayıtlar defterimizde çok az geçmektedir. Kölelerin fiyatlarının 1700 ile 6000 akçe arasında olduğu görülmektedir. İnsanın günlük ihtiyaçlarının esas alınmasıyla belirlenen nafakaların 1 ilâ 2 dirhem arasında değiştiği bir dönemde 2000-2500 dirheme esirin azatlığını alması fazla görülmemelidir.

Sosyal yardımlaşma müesseselerinin başında yer alan vakıf eserlerinin gelir kaynakları durumunda bulunan dükkan ve bağların sayısının fazlalığı dikkat çekicidir. Bu dönemde nafakanın 1-2 dirhem olduğunu belirtmiştik. İmamlara 2 ilâ 4 akçe, feraşe 1.5 akçe ücret verilmektedir.

SONUÇ

Edirne, Ergene Havzasında aşılması güç Rodop ve Istricana Dağlarından gelen Arda, Tunca ve Meriç Irmaklarının birleştiği bir yerde olup her mevsim Avrupa ile Asya arasında geçişlerde İstanbul'dan sonra bir köprü başı olmuştur. Edirne tarihini ulaşabildiğimiz en eski yerleşim yerleri M.Ö. 1400-1500 yıllarıdır. İlk Çağda kurulmuş olduğu alanda ırmakların yapmış kıvrım Edirne'ye tabii bir korunma imkanı sağlamıştır.

Edirne Şehri sırasıyla Akaların hakimiyetine girmiştir. Edirne, Pers Kralı Darius'ın İskit Seferi esnasında kısa bir süre Perslerin eline geçmiştir. Edirne, Odryslerin hakimiyetinden II. Filip'in Makedonyasına daha sonrada Galatlar ve Keltlerin geçici istilalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Romalılar zamanında Edirne şehri konumu dolayısıyla bir ordugah şehir olarak biçimlendirilmiştir. Romalılar zamanında Got, Hun akınlarıyla karşı karşıya kalan şehir, Kral Haderianus zamanında Kent statüsüne kavuşturularak Hadriannopl adı verilmiştir. Doğu Roma İmparatorluğunun sınırları içinde kalan Edirne, Hun, Avar, Peçenek ve Bulgar akınlarını karşılamak zorunda kalmıştır. Haçlı Seferleri bir müddet Latinlerin elinde kalan Edirne zaman içinde Hadrianopolis, Hadriaupolis, Adrianupolis

adlarını almıştır. Osmalılar zamanında Edrinos, Adrone Adrenaboli, Endriye ve sonunda da Edirne olarak isim almıştır. Edirne tarihi eserlerde Dârü'n-Nasr ve'l-Maymana, Dârü's-saltanat, Dârü'l-Mülk, Dârü'l-Kacar, Dârü'l-Feth, Mahmiya-i Edrine, Mahruse-Edirne, Taht-gah-ı Edirne gibi terkiplerle anılmıştır. Edirne II. yüzyıldan itibaren silah yapım yerleri ile önemli bir askeri üs haline gelmiştir. Nymeha tapınağı ile de önemli dini merkez olmuştur.

Bizans İmparatoru Kantakuzen Bulgarlara karşı Aydınoğlu Umur Beyden yardım istemiştir. Umur Bey 32 gemi ve 29.000 asker ile yardıma cevap vererek Bulgarları Dimetoka'dan çıkarmıştır. 1344'te Umur Bey'in donanması Latince yakılmasıyla Kantakuzen Orhan Bey'den yardım istemek zorunda kalmıştır. Orhan Bey'den gelen 6.000 asker ile Bizans tahtına çıkan Kantakuzen, Edirne'de Bulgar kuşatması karşısında açiz kalan oğlu Matteos'u kurtarmak için Orhan Gazi ile yeni bir anlaşma yaptı. Çimpi Kalesini Osmanlılara bırakarak oğlunu kurtaran Kantakuzen, 2 mart 1354 tarihinde meydana gelen zelzeleden sonra Gelibolu, Bolayır ve Tekirdağ ile Marmara kıyılarının Türklerin eline geçişini seyirci kalıyordu. Süleyman Gazi'nin Rumeli'deki fetihlerde ölmesinin ardından şehzade Murat Rumeli'deki fetihlerin yönetimini eline aldı.

Edirne'nin fetihi tarihi konusu tartışmalıdır. Fakat eldeki bilgiler muvacehesinde biz 1361 tarihini esas aldık. Edirne'nin feth edilmesinden sonra Osmanlı Devletine merkez olmuştur. Halil İnalcık buna karşı çıkmaktadır. 1402 yılındaki Ankara Bozgununa kadar Osmanlı Devleti'nin merkezinin Bursa şehri olduğunu savunmaktadır. Fakat Edirne 1361 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin batıya karşı yapılan seferlerin üssü olmuştur. Edirne, Fetret Devrinde kardeşler arasındaki saltanat mücadelesinde daima önemli bir yer işgal etmiştir. Edirneyi ele geçirenler bağımsızlıklarını ilan ederek devletin yönetimini ele geçirmişlerdir. Fetihte Kale içindeki Hüris-

tiyanlara Kaleyi teslim etmeleri dolayısıyla surlar içinde oturma hakkı tanınmıştır. Türkler tarafından Kale surları dışına yerleşmeler ve mahalleler kurulmağa başlanmıştır. Yıldırım Bâyezid'in Ankara Savaşında Timur'a yenilmesinden sonra Anadolu'dan gelenlerle Müslüman mahalleleri kısa zamanda geniş bir sahayı kaplamıştır. Özellikle II. Murad zamanında yapılan hayır kurumları, vakıflar, camiler ve medreselerle şehrin sınırları geniş bir sahaya yayılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Rumelideki fetihleriyle birlikte Rumeli Beylerbeyliği kurulmuştur. Rumeli Beylerbeyliğinin merkezi yani Paşa Sancağı merkezi Edirne olmuştur. Bu durum Sofya'nın fethine kadar devam etmiştir. Edirne'nin devletin merkezi olması dolayısıyla başlangıçta Çirmen sancağına bağlı bir kaza olarak görülmektedir. Edirne'nin idari vaziyeti, İstanbul'un fethine kadar bu şekilde sürmüştür. Edirne'yi 1502 yılında II. Bayezid döneminde yayınlanan ihtisab kanunnâmesi ve daha sonra yayınlanan Edirne sancağı kanunnâmesi dolayısıyla görüyoruz ki, çalıştığımız dönemde Edirne Rumeli Eyâletine bağlı 24 sancaktan Paşa Sancağının merkezi durumundadır. Fakat Rumeli Beylerbeyinin tasarrufunda değildir. Edirne'deki hasslar mukataa haline getirililerek 21 parça halinde iltizam usulüyle işletilip padişah hassları arasına katılmıştır. Sancak yönetiminde sırasıyla Sancak Bey, Kadılar, Subaşılar, Muhtesibler ve Muhzırlar görev almaktadır.

Edirne, Osmanlı Devletine başkentlik etmesi ve stratejik konumu dolayısıyla ordu merkezi olarak tesis edilmiştir. Sultan Murad Hüdâvendigar tarafından Yeniçeri Odalarının açıldığını tesbit ettiğimiz Edirne'de 1826 yılında bu ocağın kaldırıldığı zamana kadar varlıklarını sürdürdüklerini de görmekteyiz. Edirne'de çalıştığımız dönemde Abdullah Odaları diye gördüğümüz Yeniçeri Odalarında kalanlardan olması muhtemel mahkeme kayıtlarında çeşitli vesilelerle geçenlerden varlığını tespit ettiğimiz unvanlar şunlardır. "Kethüdalar", "Silahiler"

ve "Ulufeciler" geçmektedir. Sadece bir kayıтта Yeniçeri unvanına rastladık. Ayrıca belgelrimizde Subaşılar, Sipahiler, Timariler, Zaimler, Bevvâblar ve bütün askerleri kapsıyacak şekilde Cundi geçmektedir.

Edirne'den 1545 Macaristan Seferine katılan askerlerden ölenlerin kayıtları görölmektedir. Bu seferde Niş kasabasında, Usturgameyn Kalesinde, Saklavoş'ta Budun (Budin)'de ve şehit düşen askerler mevcuttur.

Edirne fetihten sonra Türk-İslâm mimarisinin özelliklerine tesis edilmeğe başlanmıştır. Edirne kalesi bütün bu tesislerin dışında dışında tutulmuştur. Fetihde Hıristiyanlara verilen söz üzerine kale içine müdalabe edilmemiştir. Edirne Kalesi bu gelişmeler karşısında şehrin merkezinde kalmıştır. Kral Hadrianus zamanında yapılan Edirne Kalesinde 4 kule ve her kule arasında 12 şer burç ve 9 kapısı bulunmaktadır. Kalede Tekfur Sarayı bulunmaktadır. Murad Hüdavendigâr Tekfur Sarayını beğenmeyerek Kavak Meydanında yeni bir saray yapılmasını emretmiştir. Saray yapılana kadar Dimetoka'da kalmıştır. Yıldırım Bayezid ve Musa Çelebi devrinde saraya yeni ilâveler yapılmıştır. Fakat asıl büyük değişiklik Kanunî Sultan Süleyman'ın Engürüs seferi öncesinde Sarayda Yeniçeri odaları imar edilerek 40.000 yeniçeri kalacak şekle getirildi. Murad Hüdavendigâr'ın Hıdırlık mevkiinde halktan uzak ibadet edebilmek için bir tekke yaptırmasıyla başlayan "Saray içi"deki yerleşim II. Murad'ın köşk yaptırmasıyla sarayın temeli atılmış oluyordu. Fatih Sultan Mehmet tarafından tamamlanmıştır. 1532 yılındaki Alman seferi dolayısıyla Kanunî Sultan Süleyman'ın kışı burada geçirmesi ile saray mamur hale getirildi. Ayrıca Edirne'de yazlık olarak kullanılan Buçuk Tepe Sarayının da varlığı bilinmektedir.

Edirne'de Tahric defterlerine göre 144 müslüman ve 19 Hıristiyan Mahallesi mevcuttu. Ayrıca 8 Yahudi Cemaati mevcuttur. Mahalle Şehrin en küçük birimidir. İslâm şehrinde mahal-

lede herkes birbirini tanır ve müteselsilen birbirine kefil-
 dir. İmamın önderliğindeki mahallede "Mahalle Kethüdaları"
 bulunmaktadır. Tapu Tahrir defterinin dışında Şer`iyye Sici-
 line göre şehirde 11 tane daha mahalle görülmektedir. Bunla-
 dan imâret mahallesi ki kurucusunun adının yazılmaması dolayır-
 sıyla diğer mahallelere dahil etmek mümkündür. Diğer 10 mahal-
 le içinde Yahuda mahallesi Edirne şehrinde Yahudilere ait
 başlı başına bir yerleşim yerini simgelemektedir. Yahudiler o
 zamana kadar sadece Hacı Bâyezid Mahallesiindeki bekar odela-
 rında görülmekteydiler. Şer`iyye Sicilinde geçen mahallelere
 sicilde ne vesileyle geçtiklerine dair birer örnek veril-
 miştir. Edirne Şehrinde 19 Hıristiyan mahallesi mevcuttur. Bu
 Hıristayan mahallelerine şer`iyye sicilinde rastlamadık.

Camiler, içtimai müesseselerin başında gelmektedir. Cami-
 ler hem ibadet hem de cemaatin toplu bulunması sebebiyle mem-
 leket ve o muhite ait işlerin görüşülmesinde merkez olması
 sebebiyle önemlidir. Edirne şehrindeki camiler bazen, imâret,
 medrese ve mekteple desteklenerek külliyenin bir parçasını
 teşkil etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde görüldüğü gibi Edirne-
 'de de camiler çok zengin vakıflarla desteklenmiştir. Edirne'-
 deki camiler erken Osmanlı sanatının gelişmesinin en güzel
 örneklerini teşkil etmektedirler. Murad Hüdavendigâr tarafın-
 dan fetihten sonra kiliselerden biri cami haine getirilmiş ve
 ilk cuma` burada kılınmıştır. Daha sonra bu cami Kilise Camii
 diye anılmağa başlanmıştır. Camilerin en eskisi varlığından
 haberdar olduğumuz fakat planı hakkında hiçbir bilgimizin ol-
 madığı, Hacı Bektaş-ı Veliye aid olduğu söylenen Hızırlıktaki
 mesciddir. Murad Hüdavendigâr tarafından bu mescid genişletil-
 miştir. Edirne'deki camilerden Eski Cami, Ulu Camiler grubunun
 son örneklerindedir. Kubbeye geçişte Üç Şerefeli Caminin
 önemi büyüktür. Çinileriyle meşhur olan başlangıçta mev-
 levihâne olarak yapılan Muradiye Camii, Dârü'l-Hadis Camii
 önde gelen camilerden bazılarıdır. Edirne'de tespit edebil-

diğimiz 44 camii ve mescid vardır. Tahrir Defterinde de 19 cami ve 144 mescid gösterilmektedir ki, bu da 144 Müslüman Mahallesine tekabül etmektedir.

Eğitim ve öğretim kurumlarının merkezinin başında gelen medreselerin Osmanlı Devleti'nde ki ilk örnekleri İznik, Bursa ve Edirne'dedir. İstanbul'un fethine kadar ilimdeki öncü hüvyetini Edirne kaybetmemiştir. Sahn-ı Seman Medresesinin açılışına kadar Üç Şerefeli Medrese liderliğini sürdürmüştür. Edirne'deki medreselerin sayılarının çokluğu ve bucalarda yetişen, ders veren hocaların ünü, şehri bir kültür yuvasına çevirmiştir. Medreselerde bulunan kütüphaneler kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Medreselerdeki ünlü hocalar arasında; Fahreddin Acemi, Sinan Paşa, Molla Lütfi, öğrenciliği de Edirne'de geçen Şehü'l-İslâm İbn-i Kemal, Şeyhü'l-İslâm Lutfollahzâde Bahâüddin Efendi, Zenbilli Ali Efendi, Şeyhü'l-İslâm Sunullah Efendi ve Şeyh Şuca'uddin Karamâni gibi alimler yer almaktadır. Edirne şehrinde ümeranın ve halkın yaptırdığı medreselerden bizim tespit edebildiklerimizin sayısı 29'dur. Bu sayı Edirne'nin bir kültür şehri olduğunu göstermektedir.

Türk sivil mimarisinin en önemli eserlerinden biri de hamamlardır. Hamamların çokluğu İslâmın ilk şartlarından olan temizliğe Türklerin ne kadar riayet ettiğini göstermektedir. Ayrıca şehirde nüfusun çokluğunu da göstermektedir. Bir kısmının hakkında bilgi sahibi olamadığımız 27 hamam tesbit ettik.

Sosyal müesseselerin bir diğeri de zâviyelerdir. İslâmın doğuşundan sonra özellikle Türkler arasında VIII. yüzyıl ile IX. yüzyıla başlarında tasavvuf akımının önem kazandığını görmekteyiz. Zâviyeler daha çok, içinde belli bir tasavvufî görüşü paylaşan başlarında "Şeyh" adı verilen bir dini otoritenin başkanlığında İslâmın yayıldığı alanlarda görülmektedir. Zâviyelerde gelip geçen yolcular bedava misafir edilirdi. Zâviyelerin XV. yüzyıldan itibaren şehirlerdeki büyüklerine imâret denilmeğe başlanmıştır. Osmanlı Padişahları, zâviyeler sa-

yesinde halkın dirlik ve düzenini sağlamaktaydılar. Ayrıca iskân meselesi de böylece halledilmiş oluyordu. Tahrir defterine göre, Edirne şehir merkezinde 25 zâviye bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde mektep çocukları ile medrese talebelerinin ekme ve iki kap sıcak etli sebze yemeğinden ibâret olan gıdalarını aldıkları ve yatıp kalktıkları müesseseler imâretlerdir. İmâretler, sosyal müesseselerin başında gelmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi şehirlerdeki zâviyelerin büyüğü olan imâretler hayır kuruluşu olup büyük vakıflarla desteklenmektedirler. Edirne'de varlığını tespit ettiğimiz 7 imâret bulunmaktadır.

Kökeni Ortaasyadaki karvan'a dayandırabileceğimiz kervan-saraylar-hanlar, otel, toptan satış yeri ve depo gibi çeşitli işlerde kullanılırlardı. Ayrıca getirilen ham maddelerin işlendiği yerler olan hanlar bir fabrika görevi görmekteydiler. Ticaretin merkezinde bulunan hanlar ana yollar üzerinde ve çoğu zaman çarşılar arasında bulunmaktadır. Edirne şehrinde Tahrir defterine dayanarak tespit ettiğimiz 16 han bulunmaktadır. Bu 16 han şehirde canlı bir ticaretin olduğunu göstermektedir.

Bez satmak için yapılmış sonraları değerli mallar ile antika eşyanın satımına tahsis edilen bedestenler taş yapılı, kubbelerle örtülü ve dört tarafından demir kapılarla kapalı bekçiler tarafından korunmakta olan emniyetli yapılardır. Bu yüzden esnaf ve şehirdeki zengin halkın para, mücevherat, altın ve gümüş eşyalarını ve türlü kıymetli mallarını bedestenlerde saklamaktadırlar. Edirne'de vakıf olarak yaptırılmış olan Çelebi Mehmed Bedesteni ile II. Murad tarafından yaptırılmış II. Murad Bedesteni bulunmaktadır.

Üç tarafı ırmaklarla çevrili bulunan Edirne'de ulaşımı sağlayan köprüler şunlardır; Gazi Mihak Köprüsü, Bayezid Köprüsü, Saraçhâne Köprüsü ve Bönce Köprü'dür.

1361 yılında feth edilen Edirne'de kısa zamanda Türk yer-

leşimi geniş bir sahayı kaplamıştır. II. Murad devrinde yapılan hayır kurumları ile şehir daha da büyümüştür. Bu büyümeye Ankara bozgunundan kaçanların Rumeliye sığınmaları da etkili olmuştur. Edirne Osmanlı Devleti'nin İstanbul ve Bursa gibi büyük şehirlerinden biridir. XVI. yüzyılın başlarında Balkanlardaki 200 şehrin nüfusunun % 42'sini Edirne'nin de içinde bulunduğu 3 şehir bünyesinde barındırmaktaydı. Ernest Werner 152-1530 yılları arasında Edirne'nin de içinde bulunduğu Balkan şehirlerinde nüfus artışının % 90 olduğunu hesaplamıştır. Şehirlerdeki nüfus artışı büyük hastalıkların olmaması, köyden şehirlere göçler, Anadolu'dan Balkanlara yapılan göçler şeklinde sıralamak mümkündür. XVI. yüzyılın başlarında Edirne şehri için tahrir defterlerinden çıkan sonuç şu şekildedir. 144 Müslüman 19 Hıristiyan Mahallesi ile 3 Cemaat Yahudi bulunmaktadır. Avarızdan muaf olanlar hariç toplam hâne sayısı 3645'tir. Bunların dışında 6 bive 356 mücerred kaydı görülmektedir. Vergiden muaf hâne sayısı 97 mücerred sayısı ise 10'dur. Toplam nüfus içinde hâneler baz alınarak Müslümanlar %77.6'dır. Hıristiyanlar %14.2, Yahudiler %5.6 vergiden muaf-lar ise %2.6'dır. Aile reisleri ve bekar erkekler ile dul kadınların dışındaki nüfusu hesaplayamamaktayız. Ayrıca, bekar odalarında oturanlar ile Edirne Saraylarında görevli olanlar, Valide Sultan ile Vezir-i azâm ile diğer devlet görevlilerinin hizmetlileri, Medreselerde okuyan öğrenciler ve kölelerin sayısını bilemediğimiz için kesin bir hesaplama yapmak mümkün değildir. hâne başına 5 rakamı esas alınarak Edirne'nin bu dönemdeki nüfusunu 18.787 hesapladık. Vergi muafiyeti olan imam, mü`ezzin, ser-mahfil ve muallim gibi şahısları da katarsak toplam 400 hane eklenmesi ile 21.000 civarına denk gelmektedir. Biz bu dönem için Edirne şehrinde nüfusun 21.000 fazla olması gerektiğine inanmaktayız. Ömer Lütüfi Barkan aynı dönemde Edirne'de yaşayanların sayısını 4061 hânedan 22.335 olarak hesaplamıştır.

Edirne şehrinde zımmiler fetihle verilen haklar dolayısıyla kale içinde oturmaktadırlar. Yahudiler, Hıristiyanlar tarafından Hz. İsa'nın katili olarak görülmeleri dolayısıyla her gittikleri yerden çıkarılmışlardır. İlk defa Yıldırım Bâyezid döneminde Fransa'dan çıkarılan Yahudiler Osmanlı Türkiyesine sığınmışlardır. Yahudiler, II. Murad, II. Bâyezid, Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında Osmanlı topraklarına sığınmağa devam etmişlerdir. Osmanlı topraklarına Yahudilerin hemen hepsi ticaretin cağı olduğu Selanik, Edirne, Sakız ve İstanbul gibi şehirlerle yerleşmişlerdir. Şehirde geldikleri yerlere göre cemaatlara ayrılan 8 yahudi grubu bulunmaktadır. Edirne'de Yahudiler Hıristiyanların 1/6 kadardır.

Edirne'nin demografik yapısı ve sosyal hayatı hakkında fikir vermesi açısından kullanılan lakapları vermeyi uygun gördük. Belgelerde bazı lakaplar, şahısların meslekleri veya mevcut durumlarını belirlemede kullanılmıştır. Bu yüzden genellemeye gitmedik. En çok kullanılan lakaplar şunlardır; Gazi, Çelebi, Hacı, Halife, Mevlânâ, Ağa, Ustâd, İmam, Müezzîn, Hoca, Molla, Efendi Baba, şeyh ve Şah gibi.

Edirne'de büyük camilerin hemen hemen hepsinin yanında yoksul ve yolcuların parasız karınlarını doyurması için bicec tabh-hâne bulunmaktadır. Ayrıca her mahallenin bir avâriz akçesi sandığı bulunmaktadır. Sandıkta toplanan paralar muameleye verilmekteydi. Elde edilen gelirle mahalledeki dul, yetim, yoksul ve kimsesizlere yardım edilmekteydi. Belgelerimizde anlaşılacağı üzere Kadı Medresesi Mahallesiinde bu görevi mahalle meşcidinin imamı üstlenmiş durumdadır.

Belgelerimizden sosyal hayatla ilgili çıkan sonuç şudur. İslâm dininde teaddüd-ü zevcat olmasına rağmen umumiyetle tek eşlilik yaygındır. Şer'îyye sicilinde sadece iki yerde geçmektedir. Kadınlar gerekmedikçe mahkeme huzuruna çıkmamaktadırlar. Yerlerine iki şahitle vekilleri gitmektedir. Mahkemede

şahitlerde aranan ölçü takva sahibi olmasıdır. Ölen şahısların sadakası için büyük sayılabilecek meblağlarda paralar vasiyet edilmiştir. Belgelerimizden giyim ve kuşam hakkında bilgi sahibi olamamaktayız. Bu konuda XVIII. yüzyılda ülkemize gelen Lady Montagu'nun tasvirlerinden yararlandık.

Şehir bugünkü anlamda belediye işlerini düzenleyen Şehreminine XV. yüzyılda Edirne'de rastlamaktayız. Medresesi de bulunan Ca'fer bey ilk tespit ettiğimiz şehreminidir. Şehirlere yerleşim büyük oranda şehremini tarafından düzenlenmesine rağmen İstanbul, Bursa, Konya ve Edirne gibi büyük şehirlere yapılan göçler düzensiz yerleşime sebebiyet vermiştir. 1502 yılında küçük kıyamet denilen zelzeleyi göçen Edirne'de zelzele bölgelesi olması sebebiyle kargir binalar yapılmıştır. Şehrin düzenlenmesinde ve inşaatlerin kontrolünde çalışan Tahrir defterinde 6 adet mimar geçmektedir.

Osmanlı Devleti'nde İslâm Hukukuna göre Hıristiyan halktan haraç ve cizye olmak üzere iki çeşit vergi alınmaktadır. Haraca herhangi bir belgede rastlamadık fakat cizye gelirleri 18.434 akçe tutmakta ve Yıldırım Hân İmâretî vakıf gelirleri arasında görülmektedir.

Belgelerimizde İslâm hukukuna göre görülen davaları şu şekilde sıralamak mümkündür. Evlanırken erkeğin kadına verdiği veya vermeyi taahhüd ettiği para veya mal olan mehir davaları. Belgelerimizde mehir miktarları 100 dirhem ile 2800 dirhem arasında değişmektedir.

Miras davaları, ölenin geriye kalan malları İslâm Hukukuna göre taksim edilir. taksim işleminden önce şu işlemler gerçekleştirilmelidir. Techiz ve tekfin masrafları yapılmalıdır. Kişinin Allah'a ve kişilere olan borçları ödenir. Alacaklılar iki şahitle gelerek alacaklarını talep ederler. Ölenin borçlarının ödenmesinden sonra sıra vasiyetlerine gelir kişi malının 1/3ünü vasiyet edebilir. Belgelerimiz arasında efendilerin mallarının 1/3ünü köle ve cariyele vasiyet et-

tikleri görülmektedir. Vasiyetlerin yerine getirilmemesinden sonra kalan mal İslâm Hukukuna göre mirasçılar arasında pay edilir.

Belgelerimiz arasında nafaka miktarı 1 ilâ 2 dirhem arasında değişmektedir. Büyük çoğunluk 1 dirhemdir.

Malın karşılıksız olarak verilmesi anlamındaki hibe ile ilgili olarak belgelerimiz mevcuttur. cariyelere cehiz hibe edilmesi, ayrıca at ve ev hibe edilmesi görülmektedir.

Belgelerimiz arasında bir malın para karşılığında belli bir müddet kullanımı anlamına gelen icare davaları görülmektedir. Ayrıca Belgelerimiz arasında borç, ibra, kefillik ve azatlıkla ilgili belgeler görülmektedir. Çok farklı yerlerden gelen köleler Osmanlı Devleti'nde birer hizmetli statüsüne sokulmuştur. İslâmi ölçüler içindeki muamelelerde kölelerin durumu iyileştirilmiştir. Azatlığını almak isteyenlere zorluk çıkarılmamıştır. Belgelerimiz arasında köle satışıyla ilgili çok az belge geçmektedir. Fakat defterin büyük bölümünü azatlıkla ilgili olanlar kaplamaktadır. Ayrıca efendilerinin mallarının vasisi durumunda olup 1/3i kendilerine vasiyet edilenler çoktur.

Bir mülkün kişinin malı olmaktan çıkacılıp Allah'ın mülkü olarak kabul edilip toplumun hizmetine sunulması olan vakıfların kökeni Türklerde Ortasya'ya kadar gitmektedir. Şehirlerin gelişmesinde vakıfların rolü büyüktür. Hayır kuruluşlarına gelir temin eden vakıflar için köyler tahsis edilmiş şehic merkezinde de dükkanlar yaptırılmıştır. Edirne şehri vakıflarla süslenmiştir.

Edirne şehrinde iktisadi hayatın bir göstergesi olan hanlar, bedestenler, meslek grupları hakkında bilgi sahibi olmamıza rağmen şehrin ticari imkânları hakkında yeterli bilgi sahibi olmadık. Edirne şehrindeki hasslar mukataa haline getirilerek iltizam usulüyle işletmeye verilmiştir. Padişah hassları arasında yer olan 21 parça mukataanın yıllık toplam geliri

1.807.692 akçedir. Mukataaya verilen bu yerler genelde 3 yıllığına verilmişlerdir.

Edirne'de padişah haslarının dışında şer'iyye siciliinde gördüğümüz halk tarafından da uygulanan mukataalar vardır. Bunlar aylığı 21 dirhem ile 4 ve 2 dirhem arasında değişmektedir. Edirne şehrine bağlı bulunan timarların tamamı köy timardır. Timarların tamamı askerî timar olmayıp katiplere verilen sivil timarlarda mevcuttur. Edirne'de zeamet görülmektedir. Edirne zeametinin toplanarak bir mukataa haline getirildiği ve padişah hasları arasına katıldığı kaydedilmektedir. Fakat timarlar arasında Dergâh-ı alî katibi Ser Çavuşan Hasan Ağa'nın zeametinin 10.410 akçe olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde padişahlar dahi birer meslek sahibi idiler. Belgelerimizde Abî teşkilatı ve loncalarla ilgili bir bilgiye rastlamadık. Fakat Belgelecimiz arasında değişik vesilelerle Abî'ler geçmektedir. Ayrıca belgelerimizde iktisadî hayatı kontrol eden muhtesipler geçmektedir. 1502 tarihli Yarıluca Muhiddin'in hazırladığı ibtisap kanunnâmesinden meslek grupları ve mallar ve fiyatları hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca meslek gruplarını şer'iyye sicilinden, tapu tahrir defterinden ve Edirne şehrinde ordu ile sefere yazılan orducu listesinden yararlanmak suretiyle sıraladık.

Meslekler içinde en çok gelişeni debbâglıktır. Debbâglığa bağlı kolları olarak saraçlık, babucculuk ve haffalık gelişmiştir. Meslek grupları arasında en dikkati çekici olanı kelekçidir.

Ayrıca belgelerimizde geçen ve Edirne'de ekonomik durumu yansıtabilecek durumda bulunanlar şu şekilde sıralanmaktadır. ev satışları, köle satışları, nafakalar ve vakıf görevlilerinin aldığı ücretler. Osmanlı Devleti'nde paranın kuruluşundan itibaren bir takım çalkantılara uğradığı görülmektedir. Fakat büyük değişiklik olmamakla beraber 1543 yılına kadar para değerini korumuştur. 1548 yılından önce 1 altın para 40

akçeye satılırken 1543 tarihinden sonra 1 altın para 60 akçe etmektedir. Belgelerde filori ve dinar olmak üzere iki çeşit altın para geçmektedir. İslâm Hukukuna göre faiz haram kabul edilmişken belgelerimiz arasında murabaha ile ilgili iki kayıt geçmektedir. Devletin ihtisab kanunnâmesinde tanıdığı hak 10'a 12 akçedir. Bu da % 17 civarına denk gelmektedir. Belgelerimizde verilen 8 dinar karşılığında istenen ribh 30 dirhem gümüş % 10 civarına denk düşmektedir. Bir başka belgede ise verilen 300 dirhem karşılığında istenen 10 dirhemlik ribh %3.3 denk gelmektedir.

Edirne'de fiyat hareketlerini tespit edebileceğimiz tereke kayıtları bulamadık. 2 nolu şer'iyye sicilindeki tereke kayıtlarından örnekler aldık. Burada geçen bazı ilginç fiyatlar şu şekildedir. Bir çizme 9 akçe, kırba 10 akçe, iskemle 15.5 akçe, 3 çift kara sığır öküzü 3 adet tosun, 6 adet buzağısı ile sağılır inek 4 adet düğe toplam 2000 akçe, dişi merkeb ma'a koduk 100 akçe, 100 tavuk ve piliç 100 akçe. Görüldüğü gibi 1 tavuk veya piliç 1 akçeye denk gelmektedir. Bir merkeb 100 akçeye denk gelmektedir. Aynı yerde toplam 19 eden öküz, inek, tosun, düve ve 6 buzağı 2000 akçe etmektedir ki hayvan başına 100 akçeye yakın bir fiyat etmektedir. Verilen bu fiyatlar köyde verilen fiyatlardır. Şehir merkezi için değişmesi mümkündür.

Belgelerimizde geçen ev satışları 600 dirhem ile 20.000 dirhem arasında değişmektedir. Edirne'de Kuruh-Kozluk'ta olan ve sadece bir evden müteşekkil olan ev 600 dirheme satılmıştır. Hacı Kılağuz mahallesindeki ev ise 20.000 akçeye satılmıştır. Edirne'nin Aksakal karyesindeki bir çiftlik ise 50.000 dirhem karşılığında satılmıştır.

Belgelerimiz arasında sayısının az olduğunu yukarıda belirttiğimiz köle satışlarında en düşük fiyat 1700 dirhem en yüksek fiyat ise 6000 dirhemdir. 1545 yılında Osmanlı Devleti'nigezen Alman seyyah Hans Dernschwam güçlü bir esirin

. 2000-2500 akçeye satılmasını yadırgamış ve hayretini gizli-
liyememiştir.

Nafaka miktarları 1 dirhem ile 2 dirhem arasında değişmektedir. Vakıf görevlilerinin aldıkları ücretler vakıf mütevellisine 4 akçe, imamın ve mü`ezzin'in evi vakıfçakarılanacak ve günlük imam 4 akçe, mü`ezzin 3 akçe, 15 hafızdan 5'i birer akçe diğerleri yarımşar akçe alacaklar şeklindedir.

Edirne 1538-1545 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin ihtişamını en iyi şekilde gösteren ve yansıtan şehirlerimizden biridir.

E K L E R

EK-I

Edirne Şer. Sic. No:1-15/1

10 Rebiül'evvel (946)

Şehede Rüstem bin Abdullah ve Velibin Karlı limuhzır
mine'l-eminü'l-merkumeyn`ani'd-de`avi Yusuf bin Abdullah
bi'eunlehu `ale'l-merhûmü'l-müdde`avi Baba Haydar bin Abdullah
el-müteveffa el-mazbut tereke libeytü'l-mâl el-merkûm ve fi
zimmetihi meblâğ hamse mie dirhem-i Kadı raic min bedelü'l-
icâretün semenü'ttevefî ve bakî aleyh el- meblağü'l-mezbûr
ileyh men malihi hükmen şer`iyyen

Şuhudü'l-hâl

Mevlânâ Mehmed Çelebi bin Mevla Hasan Efendi ve Mevlânâ
sinan bin Hayreddin İlyas ve Mevlânâ Osman bin Ali Kethüda

سنة رستم عندنا وولى قاضي محمد و الامير المرقوم
عبد الرحمن يوسف عندنا بان حال المرحوم المذكور يا حيدر
عندنا التوراة المصنوعة لبيت الاله المرحوم و ذنته جميعه
درستم عن راجع و بنزل الاشارة في يوم ذين علم الملك المرحوم
شهادته و تصحيحه في مادام الملك المرحوم و حاله كان برياً

مولانا محمد طاهر ولد لاهن افندي و مولانا سنان ولد لاهن
الناهي
و مولانا عثمان ولد لاهن

EK-II

Edirne Şer. Sic. No:1-115/2

Farzü'l-hakimü'l-nafakatihî sagirü'l-müda`vi Fatıma binti Recep müteveffa ebuhâ vesair hevaciâ zaruretihî külli yevm min malihâ el-mevrus min ebihâ el-müteveffa el-mezbur bi talebi ümmihâ müddâ`vitihî Aişe binti Bayram likevniâ fi ve terbiyetihâ ve izni lehâ bi sarfü'l-meblağ el-mefruzü'l-bihâ faren ve iznen sahihen şer`iyyen cari zalik tahrir fi'l-yevmü'l-hams aşr min şehri cemaziyel ahir sene 951

Şuhudü'l-hal

es-sâbık

فرض الحائض انفقته الصغير المكرم فاطمة بنت رجب قولكم صوابها
الحدود في كل يوم في ما تركه درهما ونصفه من مالها المورث
من ايها المكرم كمن لو ترك بطلب ايها المدعي في علقته
نبت نبتا هراما تكون في الجحيم وتترسها واذة لها بهرف
انما في المعروف في ايها نرضا واذنا صاكنة عن
ون ذكروا في اليوم الحادي عشرها من شهر جمادى
الاف ب ٩٥ ا

الاف ب ٩٥ ا

EK-III

Edirne Şer. Sic. No:1-140/5

Ekarre Mustafa Beg bin Şir-i Merd el-Kâid es-sâbit vekâletehu bi'l-ikrâr bi'l-i'tâk el-ati zikrebu `an kibel-i Süleyman Paşa bin Abdurrahman bişehâdeti Ali Beg bin Abdullah el-kâid ve Mustafa Beg bin lütfi inneme'l-kâid bienne muvekkilehü'l-mezbur kad i'take Hali Sıhhati tasarrufatihi abdehü Cafer bin Abdullah el-Haffâf el-esmer, el-efrak, el-eşhel, et-tavil, el-Bosnavi hasbeten lillah ve abdehü Hüseyin, Es-saraç, el-esfer, el-efrak, el-ezrak, el-mutavassıt, el-Bosnavi hasbeten lillah, ve abdehu Hüseyin el-Macar es-saraç, el-esfer, el-efrak, el-eşhel, el-kasir, el-Macari hasbeten lillah, ve abdehu, Sa`id el-esved, el-efrak, et-tavil, el-ed`ac hasbetenlillah ve abdehu Yusuf el-cerrah el-esmer, el-efrak, el-eşhel, es-safir, el-Abazi bihasbetenlillâh ve abdehu Divâne Yusuf et-tabbah el-esfer, el-efrak, el-eşhel, el-mutavassıt el-Bosnavi hasbetenlillah cerâ zâlik ve harrere fi evâsıt-ı Muharremü'l-harâm sene 952

Şuhudü'l-hal

Ahmed bin Mustafa el-bevvâb, Hüseyin Çelebi ve Hüseyin Çelebi ibn-i Kemal ve gayribim.

اقر مصطلح كين في نسخة من التائيد السابق لانه ما لا تدار بالاعتقاد الآتي كرس
 على قبر سليمان باش بن عبد الرحمن بن تمانه على كين بن عبد الله التائيد مصطلح
 كين بن لطف انما التائيد بان موكله البرنور قد اعتنى حاله حتى تقفاته عنده
 بن عبد الله الكفاف الكرم الافرق الاستاذ الطويل النوراني صبه له وعبه صيف
 السراج الاصفى الاقرن الاذرق المتوسط النوراني صبه له وعبه صيف الاقرن
 الاصفى الاقرن الاستاذ القوي الما جرت وعبه سعيد الكرم الافرق الطويل
 الرابع الداعي وعبه يوسف الجاح الكرم الافرق الاستاذ الصغير الابازيجية
 وعبه ديوانه يوسف الطباي الاصفى الافرق الاستاذ المتوسط النوراني صبه له
 جرد كين وورثه اواسط عمره اكرام ١٠٥٣

الهدي مصطلح البواب صفيين وحسين طين ابنا كين وعبه جرد

EK-IV

Edirne Şer. Sic. No:1-62/2

Ekarre ve i`terefe Ali Çelebi bin el-merhum Hamza Beg el-vekil es-sabit vekaletuhu şer`an bi`l-ikrar bi`l-i`taki`l-atı zikrehu `an kibel-i zevceti râbi`a Hatun binti el-merhum el-haç Bâli bienne müvekkiletehü`l-mezbur kad i`tâkat ve harret abdehumâ el-med`uv Karagöz bin Abdullah el-mutavassıt el-kâme el-hıntatü`l-levn, el-esvedü`l-ayn, el-efrak, el-Macari`l-asl hasbetenlillahi teala ma`a zevcetihi`l-med`uv Kadem binti Abdulla el-vustâ, el-huntıye, eş-şehla, el-ferkâ, el-macari`l-asl ma`a beynehüma ek-kebiretü`l-med`uv huma el-hıntıyye eş-şehla, el-ferkâ, es-safire, el-med`uv Zülfi el-hıntıyye eş-şehla el-furka hasbetenlillahi teala vebti`ai limerzatihi fesaret hünne hürren kesayirü`l-harâyirü`l-asliyât cerâ zalik ve harrere fı sehr-i şevvâl-i muazzâm sene seman ve erba`in ve tis`a mie.

şuhudü`-hal

Şehede Mustafa, Hasan beg bin Abdullah ve Mevlânâ Ca`fer bin Şuca` el-imâm ve Hasan Çelebi bin Ali

اور و اعترف على طهر اربع الموضع من سكر الوكيل الثالث
 وكالته شرعاً بالاقترار بالاعتناء لالان ذلك عن قتل زوجته
 رابعه فانون سائر الموضع الطاهر بالي بان موكله الميراثون
 قراعتقت وحررت عبد الله المدعو فقه توفير الكاوي
 المسمى طالق الخنطة اللون الاسود العيب عبد
 الاصل حبة لله تعالى مع زوجته المدعوة فقه توفير
 البطلان الخنطية الشملاء الفراء الماوية الاصل
 الكبيرة المدعوة بها الخنطة الشملاء الفراء والصفية
 المدعوة زلفى الخنطية الشملاء الفراء حبة لله تعالى
 واسماء بضماء فخر بن عبد الله بن ابراهيم الوائلي
 حقه في حقه في شريفة المفضل ليدان وارفعه

شريف مصطن - عبد الله - سعاد الامام ابد على
 مريدك وسولنا صفي وصلى

EK-V

Edirne Şer. Sic. No:1-13/4

Yevmü'l-Hams

fi 23 Saferü'l-muzaffer sene 946

Şehede Hasan bin Tur Bâli ve Şa`ban bin Hamza limuhzır min Ahmed Beg bin Hüseyin, el-vasî el-muhtar `an kîbeli'l-merhum Ahmed Beg bin Badullah el-müteveffa lizamm-ı ahvalihi `ani'd-davı ve'l-istişhâd `an kîbel-i Yusuf bin Abdullah bienne'l-merhum el-mezbur kad ve hibatihi el-menzil el-kâin fi Mahalle-i Karabulut mine'l-mahallt-ı Edirne el-müştemil alabeyteyn-i süfliya beynehüma sofa ve istabl ve muhuta ve fırın ve kenif el-mahdut livakf-ı Şeyh Mahmud ve bimülki Hüseyin Beg ve Bi't-tariki'l-am bicümleti'l-hodud ve kâfeti'l-hukuk ve huve, kad zalik ve kaza rayetihi ve Kaza-i sahihi şebâde sahihi şer`iyyeten makbuleten şer`iyyen bi kadr-i semanihi şerâiti'l-kuful fehekeme bisıhhatih hezihi'l-mezburetihi hükmen şer`iyyen Şuhudü'l-hal

Dügüncü bin Alâgöz ve Emir bin Mehmed ve Hasan Çelebi bin Kemal ve Bâbâ Ali et-tarik ve el-hac Ali el-Bezâsistâni

مجلد ۲۳۶ صوالطو ۹۶۴۶

شمس طبرستان و شهبان و با کعبه و اعمد کعبه
 ارض الخیار من قبل ارض محمد کعبه من عند الله تعالی
 و نظم صوالطو و الاشیاء و من قبل یوسف و عبدالرحمن
 المرحوم المرحوم و من عند الله تعالی ما فی و من عند
 من کلاک و من المسمی علی سلسله سها صمد و اصطی و من
 و وزن و کثیف المدفوعه و من عند الله تعالی و بالذکر
 العام محمد المدفوعه و طام الطنقا و من عند الله تعالی و
 بیت و من صها صها سها و صها سها سها سها سها
 رار و من عند الله تعالی و من عند الله تعالی
 و من عند الله تعالی و من عند الله تعالی و من عند الله تعالی
 و من عند الله تعالی و من عند الله تعالی و من عند الله تعالی

EK-VI

Edirne Şer. Sic. No:1-5/6

Şehede Mevlânâ Muharrem bin Hasan el-imâm ve Mustafa bin İbrâhim el-mü`ezzin min limuhzir min İskender Beg bin Abdullah es-sabit vekaletuhu `an kibel-i İbrahim Ağa bin Abdurrahman el-vasi el-muhtar `an kibel-i Ahmed Beg bin Abdullah el-cundi el-muteveffa lizabt-ı mulhakatihi velizam-ı ahvalihi `ani'd-davi `an kibel-i Nasuh bin Abdullah el-bevvâb el-emiri el-vasi el-muhtar lizabti envali ebnahi'l-merhum İskender Beg bin Abdullah bienne Ahmed Beg el-mezbur kad ekarre indena fi merzihi bienne'l-eytâm mezbure aleyhi meblağü'l-ayn ve seba mie dirhem in fidiyyin ve cihetü'l-karz ve teveffa ala zalike'l-ikrar şehadetün sahihün şer`iyyun fehakeme biibrahi min malihi merhum el-merkum bitahriren fi 24 Zilhicce 945

Şuhudü'l-hal

El-hac Mustafa bin Osman, Yusuf bin Abdullah, Kemal bin Abdullah

مشهد وانا في يوم الاثنين وفضلت ان اتم الودع في يوم الاثنين واصلت في
اشارة وكالبريد الى ان اتم الودع في يوم الاثنين في هذا الموضع
في الحادي عشر من الشهر وفضلت ان اتم الودع في يوم الاثنين في هذا الموضع
النوار الا من في الودع في هذا الموضع في هذا الموضع في هذا الموضع
في ان اتم الودع في يوم الاثنين في هذا الموضع في هذا الموضع في هذا الموضع
بعضه وسمائه درسم بعضه في يوم الاثنين في هذا الموضع في هذا الموضع
في يوم الاثنين في هذا الموضع في هذا الموضع في هذا الموضع في هذا الموضع
الى يوم الاثنين في هذا الموضع في هذا الموضع في هذا الموضع في هذا الموضع

EK-VII

Edirne Şer. Sic. No:1-4/1

Yevmü'l-erbia

fi 18 Zilhicce sene 945

Şehede el-hac Yusuf bin Abdullah ve Kasım bin Abdullah limuhzır min Recep Çelebi bin Nasuh es-sabit vekaletehu `an kibel-i zevcihi el-med`uv Mihri binti Kaya Çelebi (lima sebk tarikü's-subût şer`iyyen) el-muhzır min Sefer bin el-Habib el-vasi el-muhtar `an kibel-i Kaya Çelebi bin Hamza el-merhum el-müteveffa lizabti muhallefatihî haze'd-da`va `an kibel-i Safer Bâli bin Şuca` biennelehu ale'l-merhum Kaya Çelebi el-mezbur meblaü'l-ayn ve mie dirhemun fiddıyyun râic min ciheti'l-karz ve teveffa ve beka aleyhi'l-meblağü'l-mezbur şehadetün sahihün şer`iyyetün makbuletün ba`de esmanihi şerâitil kabul fehekeme biibrai ileyhi min malihi hükmen şer`iyyen ve cera zâlik ve harrere fi'l-yevmis-samin aşer min zilhicce sene 945

şuhudü'l-hal

el-hac Mahmud bin Yusuf ve Sinân Halife bin Hayreddin ve İlyas bin Hayreddin ve Hasan Çelebi bin Kemal

م الارز و ادى الخ ...
 شهد الحاج ...
 ليرى ...
 اخصر ...
 لفظ ...
 حاصل ...
 وتنفذ ...
 رعايه ...
 محمد ...
 الحاج ...
 وحسن ...

EK-VIII

Edirne Şer. Sic. No:1-9/1

Yevmü's-selâse

fi 15 Muharremü'l-hâram sene 946

Ekarre Mustafa Çelebi ve Munci Çelebi ibn-i el-Hoca Bekir bienehâ ahzen ve Kabzen mâ huve el-muntakil ileyhima mine'l-merhum el-med`uvha Civanyâr bin Binti Abdullah elkahüma vârisâni lehüma min ciheti'l-usubeti's-sebebiyye min hâmilil kitâb Hürrem Beg bin Abdullah zevci'l-merhum el-mezbur bitemamihi ve kemalihi ve bime yebka lehüma hakken şer`iyyen fi muhallefati'l-merhum el-mezbur ehlehu ikrâreu sahihen şer`iyyen musaddikan min kibelî el-hac Ahmed bin el-hac Ebubekir es-sabit vekaletihu `an kibel-i Hürrem Beg el-mezbur bi't-tasdik fi mukabeleti'l-ikrar bimahüve tariku'subût şer`iyyen şuhudü'l-hal

Ş`aban Halife bin Hayreddin ve Mevlânâ Emin bin Hâcı ve Münâdî Hüsâm

تم التل ١٥٢
حرم الزام كالمعروف

لقد مضى طين وفتح على ابننا الخويلج بك ما نزلنا لفتنا وبقينا لمهيو
المتقل اليها والمرصم المدعوا خوينا ربتة عند الله الن سما وانا
لها وجه الدعوة السبية فحاطل الكاتب حرم بيل من عند الله و
المرصم المدعوا بنام و قال ولم بين لنا هنا شرعنا في جعلنا المرصم
لقرار اصيبي شرعيا معتقنا فقلنا الحاق الله ان الحاق ابو بكر الخاس
وطالته من قبل حرم سكر المرصم بالبقدرين في عقابله الاوارع ما يكون

سماة طين لمرصم المرصم و مولانا ما من من سماة
وخارجها

EK-IX

MAHSUL-İ MUKATA'AT-I NEFS-İ EDİRNE

Mukâta'a-i bâc-ı bazar-ı esb ve Selh-hâne ve bazar-ı userâ	123.333
Fi sene	
Mukata'a-i Şem'hâne	26.667
Fi sene	
Mukata'a-i bozahâne	23
Bâb	
Fi sene	53.343
Mukata'a-i kapan-ı meyve ma'a kapan-ı gallât ve bâchâ-i turûk	333.333
Fi sene	
Mukata'a-i gümrük	185.000
Fi sene	
Mukata'a-i âsiyâbhâ-i Defterkoz	21.667
Fi sene	
Mukata'a-i keyl an bâzâr-ı tahıl	15.000
Fi sene	
Mukata'a-i Dârü'd-darb	133.333
Fi sene	
Mukata'a-i Kethüdâ-i bâzâr-ı userâ	3.833
Fi sene	
Mukata'a-i Yava ve kaçgun ma'a mevkuf'ât	4.333
Fi sene	
Mukata'a-i Cizye-i yava-i nefis-i Edirne ma'a Dokuz Kadılık	50.000
Fi sene	
Mukata'a-i Beytü'l-mâl ve Mâl-ı gâ'ib-i müslümânân der-nefis-i Edirne ma'a beytü'l-mâl ve mâl-ı gâ'ib ve gebrân-ı yava-ı Dokuz Kadılık	54.000
Fi sene	
Mukata'a-i Ze'âmet-i nefis-i Edirne	260.000
Fi sene	
Niyâbet-i gebrân der nefis-i Edirne	30.000
Fi sene	
Mahsûl-i ihtisâb ma'a revgan ve serçin	232.000
Fi sene	
Mahsûl-i eşcâr-ı tuthâ der-kurb-i âsiyâb-ı Kemal Paşazâde	300
Fi sene	
Mukata'a-i Kârbânsaray-ı Kâtib-i Cev	300
Fi sene	
Mukata'a-i Bâb-ı kal'a-i Manyas	10.000
Fi sene	
Mukata'a-i Baştinahâ-i gebrân-ı Nefis-i Edirne	11.000
Fi sene	
Mukata'a-i âdet-i ağnâm-ı Edirne ma'a navâhihâ	245.000
Fi sene	
Yekûn	
Mukata'a-i Hâssa-i Edirne	21
Kit'a	
Hâsıl	1.807.892

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI

- I Nolu Edirne Şer'iyeye Sicili
77 Numaralı Tapu Tahrir Defteri
220 Numaralı Tapu Tahrir Defteri
370 Numaralı Tapu Tahrir Defteri

TETKİK ESERLER

- Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (Nşr. A. Nihal Atsız), Ankara 1985
Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâl İsyânları", Ankara 1975
Akgündüz, Ahmed, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri II, İstanbul 1990
_____, Şer'iyeye Sicili, İstanbul 1988
_____, Osmanlı Kanunları ve Hukuki Tahlilleri 6. Kitap Kanuni Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri II, İstanbul 1993
Aktepe, M. Münir, "XIV. ve XV. Asırda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair," Türkiyat Mecmuası X, İstanbul 1953
Altındal, Aytunç, "Genel Olarak Çeşitli Dinlerde Hoşgörü ve Osmanlı Anlayışı", Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II, İstanbul 1992,
Aslanapa, Oktay, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1986
_____, Türk Sanatı, İstanbul 1984
Aydın, M. Akif, İslâm Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul 1985
Ayverdi, E. Hakkı, İstanbul Mi'mari Çağının Menşei Osmanlı Mi'mârisinin İlk Devri I, İstanbul 1966
_____, Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) II, İstanbul 1972
_____, Osmanlı Mi'mârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481) İstanbul 1973
_____, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, İstanbul 1966
Ayverdi, E. Hakkı -İ. Aydın Yüksel, İlk 250 Senenin Osmanlı

- Mimarisi, İstanbul 1976
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992
- Baltacı, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilât, Tarih, İstanbul 1976
- "Şer'iyeye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi", Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, Mayıs 1985, İstanbul
- Barkan, Ö. Lütfi, "Edirne Askeri Kışmasına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler III, S.5-6, Ankara 1968
- "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak vakıflar ve Temlikler, Vakıflar Dergisi II, Ankara 1942
- "Tımar", İ.A.-XII/I,
- "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, S.1-2
- Türkiye'de Toprak Meselesi, İstanbul 1980
- Baykara, Tuncer, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Ankara 1988
- Türkiye Selçuklular Devrinde Konya, Ankara 1985
- Beldiceanu, Nicoara, XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timâr, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985
- Bilmen, Ö. Nasuhi, Hukukî İslâmiyye ve İslahatı Fıkhiyye Kamusu II, İstanbul 1976
- Bozkurt, Gülruhal, "Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Devletle Anlaşma", OTAM-I, Ankara 1990
- , Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Ankara 1989
- , "Osmanlı Devleti ve Gayri Müslimler", Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II, İstanbul 1992
- Braudel, Fernand, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, (çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1989
- Burmov, Aleksandır, "Türkler Edirne'yi Ne Vakit Aldılar?", (Trc. Hasan Eren) Belleten, II, 1949
- Rusbecq, Türk Mektupları, (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1939

- Çağatay, Neşet, "Ahiliğin Orta Çağ Anadolu Toplumuna Etkileri", Makaleler ve İncelemeler, Konya 1983
- , "Osmanlı İmparatorluğunda Riba ve Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık," Makaleler ve İncelemeler, Konya 1983
- Cezzar, Mustafa, "Türk Tarihinde Kervansaray", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri II, Ankara 1976
- CI. Huart, "İmâret", İ.A. V/I
- Cin, Halil, "Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması", İstanbul 1985
- Cin, Halil-Ahmet Akgündüz, "Türk-İslâm Hukuk Tarihi II", İstanbul 1990,
- Darkot, Besim, "Edirne, Coğrafi Giriş", Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yılı Dönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
- Develioğlu, Ferit, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat", Ankara 1982
- Doğru, Halime, "XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanözü Sancağı", İstanbul 1992
- Emecen, Feridun, "XVI. Asırda Manisa Kazası", Ankara 1989
- Ercan, Yavuz, "Kurumsal Açısından Gayri Müslimler (Azınlıklar)", Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları-II, İstanbul 1992
- , "Türkiye'de XV ve XVI. Yüzyıllarda Gayri Müslimlerin İctimai ve İktisadi Durumu", Belleten- XLVII, Ankara 1983
- , "Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar", Ankara 1989
- Ergenç, Özer, "Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler Belleten, LII, S. 203, Ağustos 1988
- , "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", VIII. Tarih Kongresi, II, Ankara 1986
- , "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine" Osmanlı Araştırmaları-IV, İstanbul 1984
- , "XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bilgiler", IX Tarih Kongresi Bildirileri II, Ankara 1981
- Ergin, Osman, "Bedesten" İ.A. II,
- "Türk Şehirlerinde İmarat Sistemi,
- , "Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkışafı", İstanbul 1936

- Erken, Sabih, "Edirne Hamamları", Vakıflar Dergisi X
- Ersoy, Osman, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Katoloğuna Doğru", Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, XXI, S.3-4 Ankara 1963
- Erünsal, İsmail, "İslâm Medeniyetinde Kütüphaneler" Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi XVI, İstanbul 1990
- Eryılmaz, Bilal, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anlı Yönetimi, İstanbul 1990
- Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi III-IV, (Nşr. Mehmet Zillioğlu), İstanbul 1985
- Eyice, Semavi, "Bizans Devrinde Edirne Tarihinde Başlıca Olaylar", Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yılı Dönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
- _____, "Mescid" İ.A. VIII,
- Gökbilgin, M. Tayyib, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyâleti Livâları Şehir ve K.", Belleten XX S.78, Ankara 1956
- _____, Rumeli'de Yörükler Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân, İstanbul 1957
- _____, "Edirne Şehrinin Kurucuları" Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
- _____, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihlerle Eris'ül müsemirin" Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
- _____, "Edirne", İ.A. IV
- _____, "Süleyman I", İ.A. X,
- _____, XV- XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952
- Göney, Süha, Şehir Coğrafyası-I, İstanbul 1984, s.6-7
- Göğünç, Nejat, "Hane" Deyimi Hakkında " İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi S.32, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, İstanbul 1979
- _____, XVI. Asırda Mardin Sancağı, İstanbul 1969
- H. Von Moltke, Türkiye Mektupları, (Nşr. Hayrullah Örs), İstanbul 1969 .
- Halacıoğlu, Yusuf, "Şer'iyye Sicilleri Toplu Katoloğuna Doğru Doğru (Adana Şer'iyye Sicilleri)" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S.28-29, İstanbul 1975
- _____, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi XII, İstanbul 1990

- Hammer, J. V., Osmanlı Devleti Tarihi II, (Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Kaynarca Muharebesine Kadar), İstanbul 1983
- Hans Bernschwan, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, (Nşr. Yaşar Önen), Mersin 1992
- Heyet, "Yahudi" İ.A. XIII,
- Hoca Sadettin Efendi, Tacüt-Tevarih I-V (Nşr. İsmet Miroğlu), Ankara 1979
- Hrand D. Andreasyan, Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi, 1608-1619, İstanbul 1964
- İlgürel, Mücteba, "Şer'iyye Sicilleri Toplu Katologuna Doğru", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi S.28-29,, İstanbul 1975
- İnalçık, Halil, "Edirne'nin Fethi (1361)" Edirne, Edirne'nin Fethinin 600. Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
- _____, "Murad II", İ.A. VIII, s.612
- _____, "Osmanlı İmparatorluğunda Kültür ve Teşkilât" Türk Dünyası El Kitabı I, Ankara 1992
- _____, "Türkler (Osmanlılar)", A.İ. XII/II
- _____, Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, Ankara 1987
- Karamursal, Ziya, Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, Ankara 1989
- Karatepe, Şükrü, Osmanlı Siyasi Kurumları, Klasik Dönem, İstanbul 1989
- Kazıcı, Ziya, Osmanlılarda Vergi Sistemi, İstanbul 1977
- _____, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi, İstanbul 1987
- _____, İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar, İstanbul 1985
- Kolerkılıç, Ekrem, Osmanlı İmparatorluğunda Para,
- Koprıman, K. Yaşar, "Mevlûklerde İnsanî Değerler ve Hukuka Saygı", Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlılar Dönemine Kadar-I, İstanbul 1992
- Kuban, Doğan, Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul 1982
- Kont, Metin, Sancaktan Eyâlete, İstanbul 1978
- Kuran, Abdullah, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara 1964
- Lady Montagu, Türkiye Mektupları 1717-1718, (Çev. Aysel Kurutoğlu), İstanbul (tarihsiz)
- Lewis, Raphaella, Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Âdetler ve Gelenekler), İstanbul 1973

- Mansel, A. Müfit, "İlk Çağda Edirne", Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara 1965
- Mantrant, Robert, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Osmanlı İmparatorluğunun doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna, (Çev. Server Tanilli), İstanbul 1992
- Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşri Tarihi I-II, (Hzr. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen), Ankara 1987
- Miroğlu, İsmet, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara 1990
- Mustafa Nuri Paşa, Netâyicü'l-Vukuât Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi I-II, (Nşr. N. Çağatay), Ankara 1989
- Ocak, A. Yaşar, "Zaviye", İ.A. XIII
- , "Zaviyeler, Dini Sosyal ve Kültürel Tarih açısından Bir Deneme", Vakıflar Dergisi, XII
- Ögel, Bahaddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 1988
- , Türk Kültürüne Giriş I, Ankara 1985
- Ögel, Semra, "Osmanlı Devrinde Türk Kölliyesi" Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü, C I/S. II,
- Ongan, Halit, Ankara'nın I Numaralı Şer'iyye Sicili, Ankara 1958
- Orhonlu, Cengiz, "XV ve XVI asırlarda Eyaleti Rum", Vakıflar Dergisi II, Ankara 1942
- , Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İstanbul 1977
- , Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, İzmir 1984
- Oruç Bey, Oruç Bey Tarihi, (Nşr. A. Nihal Atsız) İstanbul 1972
- Osman, Rıfat, Edirne Sarayı, (Nşr. Süheyl Ünver), Ankara 1989
- Özdemir, Rıfat, "Şer'iyye Sicillerinin Sosyo-Ekonomik Tarih ve Halk Kültürü Açısından Önemi", J. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Sempozyumu Tebliğleri, Malatya 1986
- , XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara 1989.
- Öztürk, Mustafa, "Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası," Belleten ,
- Oğuzoğlu, Yusuf, "Şer'iyye Sicilleri Toplu Katologuna Doğru" Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi XIV, S.25, Ankara 1981-1982
- Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, İstanbul 1983
- Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi I, (Nşr. Bekir Sıtkı

- Baykal), Ankara 1981
- Peremeci, O. Nuri, Edirne Tarihi, İstanbul 1939
- Pirenne, Henri, Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, (Trc. Şadan Karadeniz) İstanbul 1990
- Sahillioğlu, Halil, "On Beşinci Yüzyıl S. Bursa'da İş ve Sanayi Hayatı Kölelikten Patronluğa", Ömer Lütfi Barkan Armağanı, Paris 1980
- , "Osmanlılarda Nareh Müessesesi ve 1525 yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi I, S.1, İstanbul 1967
- Sami, Şemseddin, Kâmûs-ı Türki, İstanbul 1987
- Sarı, Djilali, "Hoşgörünün simgesi "İstanbul", Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları-II, İstanbul 1992
- Sümer, Faruk, Eski Türklerde Şehircilik , İstanbul 1984
- Şehsuvaroğlu, Bedii N., "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", Vakıflar Dergisi V, Ankara 1962
- Şentürk, Hüdal, Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875), Ankara 1992
- Şimşirgil, Ahmet, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerleyliği", Türklük Araştırmaları, İstanbul 1992
- Tabakoğlu, Ahmet, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası-43, (S. F. Ülgener'e Armağan), S.1-4, İstanbul 1987
- , Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1986, s.224
- Tabiroğlu, Bülent, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik" İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası XLV-XLVII, S.1-4, İstanbul 1982
- Tanyu, Hikmet, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler I, İstanbul 1976
- Tuna, Korkut, Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İstanbul 1987
- Tunçdilek, Necdet, Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İstanbul 1986
- Türkeli, Cevdet, "Hunlarda İnsani Değerler ve Hukuk", Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcımdan Osmanlılar Dönemine Kadar-I, İstanbul 1992
- Üçok, Coşkun-Ahmet Mumcu, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1982
- Ülken, H. Ziya, "Türk Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", Vakıflar Dergisi IX,
- Ülkötaşır, M. Şakir, "Sıbyan Mektepleri" Türk Kültürü, III/33
- Ünver, Süheyl, "Edirne'de Mimari Eserlerimizdeki Tabii Çiçek Süslmeleri Hakkında", Vakıflar Dergisi V, Ankara

1962

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I-II, Ankara 1984

_____, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ankara 1988

_____, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ankara 1988

_____, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı, Ankara 1988

_____, Osmanlı Tarihi I-II, Ankara 1983

Werner, Ernest, Büyük Bir Devletin Doğuşu, Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm, (çev. Yılmaz Öner), İstanbul 1988

Witteck, Paul, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına" Belleten VII, Ankara 1943

X. de Planhol, "İslâm Toplumu ve Medeniyeti" İslâm Kültür ve Medeniyeti III, (Çev. Kemal Kahraman), İstanbul 1989

Yalçın, Aydın, Türkiye İktisat Tarihi Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci, Ankara 1979

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf" İ.A. XIII 1974

Yetkin, Şerare, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul 1986

Yetkin, S. Kemal, İslâm Mimarisi, Ankara 1965

Yıldırım, Celâl, Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı İbâdât, Muamelât, Feraiz, III., Ankara (Tarihsiz)

Yıldız, H. Dursun, İslâmiyet ve Türkler, İstanbul 1980

Zeydan, Corci, İslâm Medeniyeti Tarihi IV, İstanbul 1976

INDEXS^(*)

Aşçılar çarşısı	233
Abân Yusuf	36, 201
Abaza	173
Abbasiler	158
Abdulhamidi Lâri	80
Abdullah Bey Hamamı	123
Abdullah odaları	73, 124
Abdullatif bin Seyyid Ahmed	83, 150
Abdurrahim bin Şeyh Hayreddin	152, 157
Abdurrahim Halife bin Şeyh Hayreddin	126
Adalar Denizi	234
Adrone	3
Ahi Çelebi (Mehmed İbu-i Kemal)	16
Ahi Çelebi Hamamı	124
Ahi Çelebi Medresesi	117
Ahi Hasan	87, 202
Ahi Hasan Mescidi	107
Ahmed Bâdi	64
Ahmed Beg	35, 163
Ahmed Beg bin Abdullah	73, 166
Ahmed Beg bin Abdullah Cundi	161, 168
Ahmed Beg bin Derviş Çelebi	69
Ahmed Beg bin Hüseyin	73, 166
Ahmed Bey	106
Ahmed bin Abdullah	51, 69, 167
Ahmed bin Abdulllah Ulufi	34
Ahmed bin Mustafa	91, 197
Ahmed Canbâz	213
Ahmed Çelebi bin Şeyh Alâeddin	161
Ahmed Çelebi bin İbrahim ser mahfil cami`-i atik	157
Ahmed Çelebi tabib	216
Ahmed Fakih	60
Ahmed Subaşı bin Abdullah	28, 32
Ahmet bin Abdullah	197
Ahmet bin Abdullah attâr	212
Ahmet Yaşar Ocak	130
Ahter bin Abdullah hayyât	210
Aişe	164
Aişe binti Abdullah	150
Aişe binti Hayreddin	166, 165
Aişe binti Hayreddin Beg	51
Aişe binti Karagöz	54
Aişe binti Kâsım	186

^{*}Metin içinde her sayfada geçen Türk, Osmanlı, Edirne gibi kelimeler indexse dahil edilmemiştir.

	279
Aişe binti İlyas	150
Aişe binti Yusuf	230
Aişe Binti Kasım	152
Aişe Hatun	68
Aişe Hatun binti Abdullah	169
Aişe Hatun binti Karagöz	169
Aina kasabası	48,83,100
Akâ Kirman (Akkerman)	35,111,121
Akalar	2
Akdeniz	139
Akkoyunlu	14
Akpınar köyü	185
Aksakal	230
Aksancı Zâviyesi	130
Alaca Hamam	41,125
Alâgöz Başcı	208
Alâgöz bin Abdullah	173
Alâgöz Yağcı	221
Aldınlı	201
Aleksandr	6
Alemdâr Câmî	105
Alemdârân	78
Ali	82,111
Ali Baltacı	220
Ali Beg bin Abdullah	229
Ali Beg bin Abdullah Cundi	35
Ali Beg bin İshâk	163
Ali Beg Cundi	84
Ali Berber	217
Ali Bey	59,82
Ali Bey Kulahdüz	59
Ali bin Şehâbettin	183
Ali bin Hasan es-sarrac	207
Ali bin Katip Dâvud	200
Ali bin Mehmed	177
Ali bin Yusuf	36,201
Ali Cerrah	217
Ali Çoban	222
Ali Efendi	119
Ali Haffâf	207
Ali hayyât	210
Ali Nâtır	219
Ali Paşa Medresesi	120
Ali Paşa Zâviyesi	129
Ali Tarakcı	217
Alman seferi	44
Almanya	146
Alperenler	8
Amasya	15,65,76,105,119,224

Anadolu	26,23,12,8,11,2,10,21,42,133,158	158
Anadolu Selçuklu Devleti		158
Ankara		10,138
Arabacı Ahmed		77
Arabacı Ali bin Şehabeddin		79
Arabistan		171
Arap Yarımadası		171
Araplar		5,182
Arda		1,189
Arhi İstirankos		92
Arhundi Hatun		69
Arhundi Hatun vakfı		186,197
Arif Ağa		62
Aristo		172
Arnavud		174
Arnavud Ahmed		36,200
Arpacı Hamza		55
Arpayazıcı Hanı		134
Arslan Beg bin İskender		52,230
Arslan Hâne Zâviyesi		130
Karye-i Ulu Şahin		200
Atik Ali Paşa		120
Atilla		5
Atina		139
Attar Hacı Halil Mescidi		105
Avar		5,3
Avrupa	9,2,1,17,189,207,206,	225
Ayşe		65
Ayşe Hatun		160
Ayşe Hatun binti İskender		65
Ayşe kadın		115,61,102
Aya-Nikola		93,116
Aya-Apostol		92
Aya-Atanas		93
Aya-Dimitre		92
Aya-Duhteni		92
Aya-Yani Panimatkos		92
Aya-Yorgi		93
Aya-İstefano		93
Ayas		173
Aydın parâvâdi		200
Baba Küçük zâviyesi		130
Baba Timurtaş		75
Baba Timurtaş Bey		59
Bâbâ Haydar bin Abdullah		157,167,169
Babaeski		8,11
Bahşi Çelebi bin Ali		157
Baki Beg bin Üveys		178
Balaban Ağa		80,217

	281
Balaban Mesçidi	129
Balâban Ağa odaları	217
Balâbân bin Abdullah	232
Balâbân Pâşâ	222
Balabâniye Zâviyesi	130
Balı Beg bin Abdullah Sipahi	33
Balı Çelebi bin Bali Beg	80
Bâli bin Ali	36, 200
Bâli Beg bin Üveys	34
Balık Pazarı Kapısı	41
Balkanlar	12, 2, 1, 4, 9, 133, 234
Bancığcı Şaban	53
Barbaros	146
Baserabya	97
Basmacılar Hanı	134
Bavyera	146
Bayezid bin İvaz	55
Bayezid Köprüsü	135
Bâyezid (II. Bâyezid)	11, 15, 76, 106
Bâyezid-i Sofi	65
Bayrâm bin Ellibâş Kadı	76
Bâzergân Bâli, (Hoca Bâli)	70
Bâzergân Turgut	69, 70
Bağdat	158
Beş Selhâne Zâviyesi	130
Bedesten	13, 15
Bedir Hasan Karyesi	168
Bedrüddin	129
Begce	73
Behrâm Beg bin Abdullah	230
Belgrad	14
Berkuk Ağa	81
Berkuk Ağa Mesçidi	105
Bevvab Sinan Medresesi	120
Beylerbeyi Hamamı	122
Beylerbeyi Medresesi	118
Beylerbeyi Sinân Bey İmâret	131
Bezirci Hatun	84
Biblişte	22
Bilal bin Abdullah	163
Bilâl-i Habeşi	171
Bit pazarı	41, 135
Bizans	5, 10, 3, 6, 7, 171
Boşnak	9
Bolayır	6
Bönçe Köprü	136
Bosna	63, 84, 119, 177, 178, 180, 178, 179, 180, 232, 232, 76
Boyacılar hamamı	210
Boğdan	15, 84, 205

	282
Buçuk Tepe Sarayı	45
Budâk	201
Budin	17
Budun (Budin)	34
Bülbül Adası	44
Bülbül Hatun Mescidi	106
Bülbül Hâtun	86, 173
Bulgarlar	7, 5, 3, 6, 8, 145
Burak Bey bin Murâd	165
Burnupanbuklu köyü	185
Bursa 26, 14, 1, 9, 32, 55, 54, 82, 93, 108, 128, 153, 158, 154, 204, 205, 234	
Busbecq	43
Büyük Kule	40
Ca'fer Beg bin Abdullah	94, 136
Ca'fer bin Ali Hattat	216,
Ca'fer bin Ali Hayyât	210
Ca'fer bin Abdullah el-Haffaf	207
Cafer	52
Cafer Çelebi	120
Çakır Ağa	54
Çakır Ağa Mescidi	106
Çakırcıbaşı Hasan Paşa Medresesi	121
Çaldıran	91
Cami'-i Yıldırım han	101
Câmi'-i Aişe Hatun	102
Câmi'-i Ali Paşa	103
Câmi'-i Atik	67, 95
Câmi'-i Cedid, (Altuncu)	70
Câmi'-i Cedid (üç Şerefeli Camii)	95
Câmi'-i Çelebi	100
Câmi'-i Darü'l-hadis	96
Câmi'-i Hâtuniye	107
Câmi'-i Kasım Paşa	101
Câmi'-i Kebir (Eski Camii)	94
Câmi'-i Kilise	99
Câmi'-i Lâri	102
Câmi'-i Mezid Bey	104
Câmi'-i Mihal Bey	101
Câmi'-i Noktacı-zâde	105
Câmi'-i Sinan Bey	103
Câmi'-i Süleymaniye	102
Câmi'-i Sultan Bâyezid Hân	97
Câmi'-i Sultan Murad Hân	97
Câmi'-i İbrahim Paşa	102
Câmi'-i Yıldırım Hân	100
Çau Hasibe biati Abdullah	225
Çau Kulu bin Abdullah	63
Çandarlı Halil Paşa	75, 133
Çandarlı Zâde İbrahim Paşa	113, 124

Canik	9
Çar Simeon	5
Çavuş Bey	54
Celâleddin	98
Celâlzade Salih Efendi	112
Çelebi Medresesi	110, 184
Çelebi Mehmed	9, 10, 11
Çelebi Mehmed	55, 56, 65, 95, 105, 102, 115, 129, 224
Çelebi Mehmed Medresesi	109
Çelebi Sultan Bedesteni	135
Çelebi Sultan Mehmed	71, 68, 94
Cem (Şehzade)	14, 15
Cema'at-ı Alaman	146
Cema'at-ı Aragon	146
Cema'at-ı Kadüz	146
Cema'at-ı Polya Katalan	146
Cema'at-ı Portugal	146
Cema'at-ı Toledo	146
Cema'at-ı İspanya	146
Cemâ'at-ı Katalan	146
Cemaleddin	98
Cenevizler	8, 14
Çepe Ali	51
Çevân Şah bin Mehmed	163
Cezayir	224
Çifteler Medresesi	109
Cihad Beg bin Ali	161
Cihannüma Kasrı	14, 45
Çimbi	6
Çınar binti Abdullah	162
Çirmen	9, 21, 82, 187, 24, 37
Civânyâr bin Abdullah	163
Çivi-Zâde Muhyiddin Efendi	118
Çokalçı Mahallesi	81, 128, 233
Constantinus	4
Çorlu	7
Çorum	15
Çubukçular	125
Çuhacı Hacı Medresesi	119
Çuhacı Hacı İlyâs	119
Çukacı Bâli	210
Çukur Hamam	125, 184
Cullâh Hacı	81
Çürük	185
Darabân	51, 52
Darbhâne	74
Dareios	3
Darü's-Şifa	121
Dârü'l-feth	4

Darü'l-hadis	90,85,116,149
Darü'l-Hadis Cemi	122
Dârü'l-hadis medresesi	74,108
Dârü'l-karar	4
Dârü'l-mülk	4
Dârü'n-Nasr ve'l-Maymana	4
Dârü's-sa'ade	87
Dârü's-sa'ade Zâviyesi	130
Dârü's-saltanat	4
Darü's-siyade	64
Darüşşifa	97
David Komnenos	14
Davud Bey	61
Dâvud Beg bin Abdullah	229
Dâvud bin Alâeddin	63
Daye Hatun	80,184
Daye Kadın bekarhanesi	133
Dâye Hâtun Mescidi	106
Deşâr binti Abdullah	178
Debbağ Yusuf	173
Debbâghane	86,202
Debbâghâne çarşısı	206
Dedeâğaç	7
Defkin Ağa	91
Delikli Kaya Hamamı	127
Derviş bin Mahaud	53
Derviş Ebi	72
Derviş Mehmed bin Ali Çelebi	165
Derviş Mehmed bin Mustafa Çelebi	180
Dervişler	8
Derzi Abdi	50,209
Devletşah binti Abdullah	56
Dilşad	59
Dimetoka	8,6,7,22,16,42,68,116,200,201,200,233
Diocletianus	4
Divane Yusuf et-tabbah	208
Diyar-ı Rum	61
Diyarbakır	224
Dobruca	205
Doğan	67
Drama	22
Dudu	183
Dudu Kemal Vakfı	219,186
Dulkadirli	13
Dulkadiroğlu Süleyman Bey	104
Düzmece Mustafa	224
Düğünücü bin Alagöz	165
Düğünçülü Köyü	11
Ebu Bekr Halife Muallim	66

Ebu's-suud Efendi	119,160,151,228
Edhemi Zâviyesi	130
Edirne Efendisi	27
Edirne Kalesi	41,42,136
Edirne Sarayı	140,33,44,42,44,45,196
Ednâ Hasan bin Hacı İsmail	157
Edrinos	3
Eflak	9,77,104,214,205
Emin bin Yusuf	52
Emine binti Mustafa	196
Eminiye Medresesi	120
Eminüddin	68
Emir Şah	91
Emir Şah Boyacı	210
Emir Şah Mescidi	107
Emir Hanlı	201
Emir Hasan Rûmi	113
Emir Süleyman Çelebi	94
Emirşah	197
Emcullah bin Mehmet	183
Endriye	3
Enez	8,173,214
Engürüs seferi	43,31
Ergene	1,22
Ernest Werner	139
Es-seyyid Mehmed bin Es-seyyid Ali	157
Esirhan Hanı	134
Eski Bedesten	135,95
Eski Cami	94,95,125
Eski Cami Medresesi	109
Eski Kapan	54
Eski Kazgancılar Cami'i Medresesi	110
Eski Saray (Saray-ı Atikâ)	22,43,123,136
Eskihisar-zağra	22
Evkâf Abdurrahman Halife bin Şeyh Hayreddin	186
Evkâf-ı camii'-i atik	186
Evkâf-ı Medine-i münevvere	187
Evkâf-ı Sultan Murâd Han	186
Evkâf-ı Zeynep Hatun	186
Evliya Çelebi	40,50,45,43,126,136,207,210,206
Evliya Kasım paşa	82,101
Evranos veledi Abdullah Torbacı	217
Evrenos	7,173
Fadime binti Abdullah	180
Fahreddin Acemi	114,109,113
Fâik	36,201
Fatih Sultan Mehmet	13,15,21,14,45,58,54,56,71,68,70
	67,80,77,72,90,82,102,100,99,128,125,126,136,231
	235,233,118,113,13,44,75,80,82,90,111,104

	116,146,158, 124	224,106,112,110
Fatima binti İlyas		196
Fatıma		58
Fatıma		164
Fatıma binti Abdullah		65
Fatıma binti Mahmud		66
Fatıma binti Mehmed		52,230
Fatıma Hatun		196
Fatıma Hatun binti Hacı Hüsam		69
Fatma		196
Fatma binti Hayreddin		160
Fatma Hatun Câmî		107
Fazlullah Paşa	64,87,	234
Fazlullah Paşa İmâreti		131
Ferah bin Abdullah		232
Ferdinand (İspanya Kralı)	15,	146
Ferecik		22
Ferhad Ağa bin Abdullah Kethüda-i Bevvabân	31,	35
Ferbâd bin Abdullah		186
Fetavâ-yı Bezzaziye		61
Fethi Beg bin Abdullah Cundi	161,	35
Filibe	24,	22
Filistin		146
Fındık Dede		70
Fındık Fakih		70
Firuz Ağa Hamamı		127
Firuz Ağa Mescidi		107
Firuz Ağa Zâviyesi		130
Firûz Ağa		76
Fransa	12,	146
Galatasaray		33
Galatlar		3
Gazi Mihal		135
Gazi Mihal Bey Köprüsü	101,104,	135
Gazi Mustafa Paşa		125
Gazi İbrahim Bey Mescidi		105
Gâzi Hoca, (Ramazan Hoca)		61
Gazzâz Sâlih		62
Gebze	64,	87
Gedik Ahmed Paşa		15
Gelibolu	6,19,	85
Gendüm-güb		88
Germe Kapı	41,	108
Germe Kapı Kulesi		40
Germiyanoğlu Süleyman Şah	12,	56
Gitigirân Zâviyesi		130
Görice		22
Got		3
Gülbahar Câmî		106

Gülçiçek hatun	121,78
Gülçiçek Hatun Medresesi	121
Gümülcine	22
Habeş	171
Hâcegi	58
Hacı Ahmed bin Şamlı	84
Hacı Alâeddin	87
Hacı Alâeddin Hanı	134
Hacı Alamüddin	118,233
Hacı Alamüddin Câmî'i	106
Hacı Alamüddin Medresesi	118
Hacı Ali Bezâztaui	213
Hacı Ali Kazzâz	213
Hacı Ali Sarraf	213
Hacı Bakkal	209
Hacı Bâyezid	49,88
Hacı Bayram	70
Hacı Bedreddin	86
Hacı Bektaş-ı Veli	94
Hacı Doğan	66
Hacı Doğan Mescidi	107
Hacı Ferhad bin Abdullah	51,152
Hacı Halil	83
Hacı Halil Attâr	35
Hacı Hamza	55
Hacı Hızır Kebeci	211
Hacı Hoşkadem	60
Hacı Hüsâm bin Abdullah	69
Hacı Hüsâm vakfı	163,186
Hacı Hüsâm	196
Hacı İvaz Paşa	28
Hacı Kebeci	211
Hacı Kemâleddin bin Abdullah	112
Hacı Kemâlüddin Mescidi	107
Hacı Kılağuz	230,85,149
Hacı Kutluzâde Süleyman Şah	119
Hacı Latif kebeci	211
Hacı Mahmud bin Yusuf	163
Hacı Mehmed	84
Hacı Mercimek	79
Hacı Mezid Hanı	134
Hacı Murad	91
Hacı Mustafa bin Abdullah	89
Hacı Mustafa Efendi	116
Hacı Mustafa mukataacı Attâr	212
Hacı Nasuh Başmakçı	219
Hacı Neccâr	211
Hacı Osman, (Konduk Osman)	68
Hacı Safa	77

Hacı Safer bin Hacı Ali	160
Hacı Sefer Şah bin Hacı Ali	50,162
Hacı Seferşah	65
Hacı Sinan Zâviyesi	130
Hacı İl Bey	9,7,40
Hacı İlyas Bey	48
Hacı İlyas Mescidi	107
Hacı İslâm	79,89
Hacı Yusuf bin Abdullah	161
Hacı İvaz	55
Hacı-Doğan köyü	66
Hadice binti Mehmed	61
Hadım Ali Paşa Camii	129,149
Hadım Ayas Bey	187
Hadım Balaban	68
Hadım Yakut Paşa	119
Hâdım Şahabeddin Paşa	135
Hâdım Firûz	76
Hâdım Kaydoz	52
Hâdım Timurtaş	62
Hadrianopl	3
Hadrianus	3,40,136
Hafızzü'd-Din Mehmed bin Mehmed Kürdi	61
Halebiye	117
Halebiye Medresesi	116
Halep	224
Halil	73
Halil Beg bin Abdullah	63
Halil bin Üveys Silahi	33
Halil Çelebi	73
Halil paşa	196
Halil Paşa Hanı	133
Halil Takkeci	220
Hamam-ı Atik	196
Hamâm-ı Abdullah Bey	93
Hamâm-ı Kasım Paşa	72
Hamid Bey	80
Hamit bin Ziya Kethüdâ	213
Hamza	36,201
Hamza bâzârcı	220
Hamza Beg bin Abdullah Sipahi	33
Hamza bin Abdullah	66
Hamza bin Gazi Mescidi	107
Hamza Neccâr	211
Hamza tabbâh	209
Hamza Yulârcı	217
Hând veya Hundi Hâtûn	106
Hani binti Abdullah	150
Hans Dernschwam	132,232,211,212

Hasan Bâli	186
Hasan Beg bin Abdullah	68
Hasan Beg bin Abdullah	84
Hasan Beg bin Abdullah	160
Hasan Beg bin Abdullah	229
Hasan Beg bin Hızır	51
Hasan Beg bin Mehmed Beg	225
Hasan Bey bin Abdullah	225
Hasan bin Hamza	36
Hasan bin Hamza	201
Hasan Çelebi bin Mehmed Nakkaş	216
Hasan Çelebi Fenâri	117
Hasan Dellâl	216
Hasan Eş-şem'i bin Abdullah	186, 219
Hasan Hubbâz	208
Hasan keçeci	212
Hasan Kethüda bin Abdullah	31
Hasan Paşa	89, 16, 60
Hasan Yeniçeri bin Abdullah	31
Hasane binti Abdullah	168, 180
Hasib Kovancı	215
Hasibe binti Abdullah	166, 163
Hatice binti Mehmed	151
Hatice binti Piri	53
Hatun binti Abdullah	67
Hatun köyü	111
Haydar Hâne Zâviyesi	130
Hayreddin (Mimar)	82, 97, 111, 102, 135, 15
Hayreddin Balı bin Abdullah	183
Hayreddin beg bin Yunus	98, 186
Hayreddin Beg bin Abdullah bevvâbü'l-emiri	52, 156
Hayreddin Beg bin Yusuf	51
Hayreddin bin Yusuf	101, 166
Hayredin Bey vakfı	66
Hazinedâr Sinan Bey Mescidi	107
Hazinedârbaşı Sinan Bey	72
Hazret-i Fatıma	73
Helvacı köyü	185
Hemimantos	4
Hıdır bin Abdullah	50
Hint	177
Hıristiyanlar	48, 194
Hıristiyan mahallesi	139
Hisar Burcu	12
Hızır Ağa	91
Hızır Ağa (Mahalle)	29
Hızır Baltacı	221
Hızır Bey	90
Hızır Çakırcı	220

	290
Hızır Çollâh	221
Hızır na'alcı	213
Hızır Zindancı	220
Hızırlık	94
Hızırlık İlyas	234
Hızırlık Zâviyesi	130
Hoşkadem	149
Hoca Devlet Şah Zâviyesi	130
Hoca Hasan	56
Hoca Hayrüddin Mescidi	167
Hoca Ömer	59, 168
Hoca Ömer Mescidi	167
Hoca Ömer Sipah (Siyah)	58
Hoca Sipah	78
Horozlu	114
Hristos	92
Hüdavendigâr camii	94
Hüdavendigâr imâceti	131
Hun	5, 3
Hundi Hatun	124
Hünkâr Bahçesi Sarayı	44
Hunlar	170
Hurpîşte	22
Hürrem bahçesi	124
Hürrem Beg bin Abdullah	163
Hurufiler	71
Hüsâm bin İlyas Münâdi	216
Hüsâm Münâdi bin İlyâs	216
Hüsâmüddin Medresesi	118
Hüsâmüddün	119
Hüseyn Arpacı	211
Hüseyn Beg bin Abdulhay Sipahi	33, 196
Hüseyn Beg bin Abdullah	177
Hüseyn bin Abdullah	230
Hüseyn bin Abdullah eblehü'l-Macari	157
Hüseyn tabbâh	209
Hüsrev	59
Hüsrev bin Abdullah	177, 167
Hz. Hasan	141
Hz. Muhammed	141, 153
I. Mahmud	98
I. Mehmet (Çelebi Mehmed)	14
I. Murad (Hüdavendigâr)	19, 43, 42, 63, 100, 117, 158, 99, 203
I. Selim	16
II. Andronikos	5
II. Bayezid	15, 16, 15, 62, 60, 64, 72, 74, 80, 89, 90, 91, 102, 97, 102 111, 104, 113, 119, 121, 124, 125, 146, 135, 149, 203, 224, 87
II. Filip	3
II. Murad	12, 11, 13, 14, 41, 49, 42, 44, 54, 55, 57, 62, 70, 69, 71, 67

	64,63,76,77,78,86,90,84,87,85,100,95,91,96	
	109,104,109,110,108,103,116,118,114,121,115,113,117	
	122,125,129,133,136,146,135,97,84,98,224,	
III. Andronikos		5
İnan Halife bin Hayreddin		157
İonnes		6,22
İstabl-ı Amire (Mir-i Ahur)		36
İberik yarımadası		146
İbn-i Ahmed Çelebi		71
İbn-i Kemal Efendi		111,112
İbrahim		232
İbrahim Ağa bin Abdullah		157
İbrahim Baltacı		221
İbrahim Beg		159
İbrahim Beg bin Abdullah		64,159
İbrahim Beg bin Hamza Ulufi		34
İbrahim bin Abdullah Debbâğ		205
İbrahim Kasab		204
İbrahim keffaş		223
İbrahim Paşa	76,75,102,128,126,233,21	
İbrahim Paşa (Sarayı)		33
İbrahim Paşa Hamamı		124
İbrahim Paşa Medresesi		113
İbrahim Paşa Zâviyesi		128
İbrâhim bin Mehmed Beg		51
İdris Efendi		120
Kaba Lutfi Efendi		113
Kadı Hevâce		151
Kadı Hoca		52
Kadı Köyü		187
Kadı Medresesi		115,150
Kadıasker Hamamı		123
Kafes Kapı		41
Kalemolari		92
Kalender		180
Kalkandelen		22
Kamer binti Karagöz		54
Kamer binti Abdullah		180
Kami Çelebi		120
Kanuni Sultan Süleyman	17,31,21,44,43,121,136,154,212,224	
Kantakuzen		5,6,7
Kapan-ı Meyve Hanı		134
Kapucu (Karaca Bey)		67
Kapucu Murad		36,201
Kapucu Sinân Bey		68
Kara Dursun Efendi		118
Kara Hacı (Kazgancı)		80
Kara Timurtaş Paşa		75
Kara Ya'küb		79

	292
Karaağaç	185
Karabulut	73, 166
Karaca Ahmed Zâviyesi	123
Karaca Bevvâb	56
Karaca Bey	106
Karaca Hacı Mescidi vakfı	186
Karaca Paşa	71
Karaferya	22, 100
Karagöz	173
Karagöz Arabacı	217
Karagöz bin Abdullah	180, 178
Karagöz bin Abdullah Seyyisü'l-emiri	217
Karagöz Çerçi	222
Karagöz Hammâl	220
Karagöz hayyât	210
Karagöz tabbâh	209
Karaman	14, 85, 103, 119
karye-i Doğançı Budâk	200
Karye-i Ayazbey	187
Karye-i Danişmendlü	200
Karye-i Davaros	185
Karye-i Döğercelü	200
Karye-i Doğançı Ahad	201
Karye-i Eşekçi	200
Karye-i Eflâk Şahin	200
Karye-i Emreler	200
Karye-i Habiller	200
Karye-i Hacı Danişmend	201
Karye-i Hasan Ağa	201
Karye-i Helvacı	185
Karye-i Kemâl	200
Karye-i Köse Timur	200
Karye-i Küplüce	200
Karye-i Mehter Ali Süleymân	200
Karye-i Mihal	200
Karye-i Özbeklü	200
Karye-i Sancak	201
Karye-i Sarı Danişmendlü	201
Karye-i Sarı Domurcalu	201
Karye-i Selim Beglü	201
Karye-i Süleyman Fakih	200
Karye-i Ulu Şahin	200
Karye-i veled-i Kâplı	187
Karye-i Yeni Köy	200
Karye-i Yenice	201
Karye-i İshak	200
Karye-i İsmail	201
Karye-i Yuudlu	201
Kasab Üzeyir	89

	293
Kasap Aziz	204
Kasım Berber	217
Kasım Bey bin Abdullah	153
Kasım bin Abdullah	53
Kasım bin Abdullah	161,186
Kasım Çelebi(Defterdar)	16
Kasım es-selahi	197
Kasım Paşa	82
Kasım Paşa Hamamı	123
Kâsım Bozâcı	221
Kâsım İyneci	220
Kassâb Aziz	60
Kastoria	22
Katib Şemseddin	77
Katib Ali	200
Katib-i Cev	77,195
Katip Derviş Ali	200
katip Derviş	201
Katip Ali	201
Kavak Meydanı	42,43
Kaya Çelebi	161,168
Kazancılar kapısı	41
Kazasker Hamamı	124
Keşan	7
Kebe Yapıcı	64
Keçeciler kapısı	41
Keltler	3
Kemal Halife	91
Kemal Paşazâde	142,195
Kemâl Ağa	157
Ketenciler pazarı	41
Kili	111
Kilimler Hamamı	126
Kilisâ Câmî	33
Kınalı-zâde Ali Efendi	119
Kıncı Firûz	81
Kırcı Hanı	134
Kırçova	22
Kiremitçi Hacı Halil	57
Kirişhâne	65,121,215
Kırım	1
Kırk-kilise (kılcareli)	21,194
Kıyık	128
Kızıl Ağaç	194,22
Köhne Kadı	74
Konstantiniyye	52
Konya	154
Konyalı Hacı Alaaddin	95
Köprülü	22

	294
Korucu Doğan	92
Köse Balaban	63, 227
Köse Mihal Bey	84
Kösec Hasan Efendi	115
Koyun Musa Hanı	134
Krum Han	5
Kuşçu Doğan	67
Küçük bin İskender	73
Küçük hamam	134
Küçük Hamam	125
Kudüs	224
Kule Kapısı	41
Kum Kasrı	43
Küpelî Camii	100
Kurşunlu Han	133
Kurân Beg bin Mehmed	163
Kurd Bali bin Yusuf	163
Kurd Bali bin Muhammed	226, 229
Kurd Beg bin Alâgöz	166
Kürt Hoca	61, 115
Kürt Hoca Medresesi	115
Kurtçu Doğan	58
Kuruçeşme	58
Kuruh Kozluk	230
Kütahya	23, 32
Kutlu Paşa	119
Kuzey Afrika	146
Kuzguncuk	55
Lady Montagu	152, 153
Lala Şahin Paşa	19, 23, 75, 9, 7, 8, 48
Latif Beg bin Mustafa	85, 230
Latinler	6, 3
lebîb	116
Licinius	5
Likatör	37
Limni Adası	11
Livâ-i Alaca Hisar	22
Livâ-i Avlonya	22
Livâ-i Ağriboz	22
Livâ-i Bosna	21
Livâ-i Çingâne	22
Livâ-i Çirmen	22
Livâ-i Gelibolu	21
Livâ-i Hersek	21
Livâ-i Izvornik	22
Livâ-i Karadağ	22
Livâ-i Karlı-ili	22
Livâ-i Kefe	22
Livâ-i Kızılca	22

Livâ-i Köstendil	22
Livâ-i Mora	21
Livâ-i Müsellem	22
Livâ-i Niğbolu	21
Livâ-i Ohri	21
Livâ-i Paşa	21
Livâ-i Prizrin	22
Livâ-i Selânik	22
Livâ-i Semendire	21
Livâ-i Silistre	21
Livâ-i Tichala	22
Livâ-i Vidin	22
Livâ-i Vize	22
Livâ-i Voynuk	22
Livâ-i Vulçitarn	22
Livâ-i Yanya	22
Livâ-i İlbasan	22
Livâ-i İskenderiye	21
Lüleburgaz	7
M. Tayyib Gökbilgin	77
Macar	9, 59, 74, 79, 172, 174, 177, 180
Mahalle Kethüdası	26
Mahaliya-i Edrine	4
Mahaud Ağa	89
Mahaud Beg	187
Mahaud Beg bin Abdulhay el-Muhtesib	203
Mahaud Beg bin Abdullah Hobbâz	208
Mahaud Beg bin Mustafa Ulufi	34
Mahaud bin Abdullah	65, 209
Mahaud bin Abdullah Debbâğ-ı Sultâni	205
Mahaud bin Abdullah Muhtesib	81
Mahaud bin İskender	230
Mahaud bin Salih	230
Mahaud bin İskender	85
Mahaud Çelebi	187
Mahaud Çelebi bin Karaca Paşa	19
Mahaud Çelebi bin Mehmed	165
Mahaud Çölmekçi	219
Mahaud Paşa	82, 111, 21
Mahaud Paşa Hamamı	125
Makedonya	3
Malkara	7
Manastır	24, 22
Madisa	13, 16, 45, 153
Mamel	11
Manyas	195
Manyas Hanı	134
Manyas kapısı	42, 108, 41, 96
Marмара	7, 6

	296
Mateos	7,6
Mecdi Efendi	99
Medine-i Münevvere	225
Medrese-i Şâh Melek	209
Medrese-i Atikâ	109
Medrese-i Cedid (Peykler)	110,109
Medrese-i Kadı	63
Medropolite	92
Mehmed	69
Mehmed Ağa	77
Mehmed Beg bin Abdullah	54,156
Mehmed Beg bin Hacı Mahmud Kâid Faici	32
Mehmed bin Abdurrahman bin İbrahim	115
Mehmed bin Hoca Kemal	56
Mehmed bin Kadı Mahmud	60
Mehmed bin Murâd	51
Mehmed bin Mustafa es-selâhi	60
Mehmed bin Solak	36,200
Mehmed bin İbrahim	201
Mehmed bin İsa	60
Mehmed Çavuş	29
Mehmed Çelebi bin Davud Beg	151
Mehmed Çelebi	114
Mehmed Çelebi Bakırcı	218
Mehmed Çelebi bin Davud Bey	225
Mehmed Çelebi bin Piri Çelebi	211
Mehmed Emin Çelebi	120
Mehmed Hasan Ali	173
Mehmed Tavukçu	219
Mehmed Tokacı	220
Mehmed Yorgancı	220
Mehmet Bey bin Abdullah	227
Mehmet bin Saracüs'sultânî	207
Mehmet Çelebi bin Mevlânâ Süleyman	168
Mehmet Sipah	33
Mehmet vakfı	186
Memi Çelebi bin Abdullah	187
Mercimek Ahmet mahalesi	183
Meriç	1,6,40,189,221
Mevlâhâne-i Köhne Zâviyesi	130
Mevlana Şemseddin efendi bin Hamza Kadı	156,151
Mevlana Mehmet bin Pir Mehmed	180
Mevlana Muhiddin Halife bin Abdü'l-aziz	183
Mevlana Osman sipahi bin Ali Kethüda	157
Mevlânâ Mehmed bin Mustafa el-Hatip	157
Mevlânâ Osman bin Ali Fakih	157
Mevlânâ Alaeddin bin Mevlânâ Mehmed Tabibü's-Sultânî	216
Mevlânâ Fahreddin Acemî	71
Mevlânâ Hüseyin bin El-hafız Mehmed	60

	297
Mevlânâ Muharrem bin Hasan	162
Mevlânâ Muslihiddin bin Evhamüddin Yachisarzâde	110
Mevlânâ Sefer Şah kâdı	168
Mevlânâ Sirâceddin Muhammed bin Ömer	117
Mevlânâ Veliyeddin	69
Mezid Bey	65
Mezid Bey Cami	125
Mezid Bey imâreti	125
Mezid Bey Hamamı	126
Mezid Bey Hanı	233
Mihail Paleolog	135
Mihal Bey	210
Mihal Bey hamamı	48
Mihal Bey imâret	131
Mihal Hamamı	126
Mihal Koçı	66, 91
Mihal köprüsü	41, 48, 83
Mikhael	5, 5
Mic-i Ahur Sinan Beg bin Abdullah	36
Mirâhor Ayas Bey	91
Miri Subaşı	28
Mısır Seferi (1516)	16
Mismariye Hanı	134
Mohaç Muharebesi (1526)	17
Molla Hüsrev	115
Molla Lütfi	109
Moltke	50
Mora	100
Mu'arrif Hoca	66
Müezzin Yusuf	70
Muhiddin Halife bin Hızır	177
Muhtesib Hamza	203
Muhyiddin Çelebi bin Şeyh Arif Çelebi	112
Mumi şekerçi	209
Mumi bin Hızır	177
Mumî bin Muslihiddin	232
Mümin Hoca	86
Munci çelebi bin Abdullah	186
Mûnci çelebi bin Hevâce (hoca) Bekir	156, 163
Münevver binti Abdullah	79
Murad Beg bin Abdullah	64
Murad Bey	7
Murad bin Abdullah Cemalü'l-emiri	157
Murad Hubbâz	208
Murad Hüdavendigâr	3, 8, 30, 43, 93, 94, 97
Muradiye	124
Muradiye cami	101, 99
Muradiye imâret	131
Musa Beg bin Abdullah Cundi	35, 34

Musa bin Abdullah	57,179
Musa bin Ahmed	150
Musa Çelebi	11,43,65,74,83,94,114,224
Musa Simkeş	219
Musâ Kılıcçı	215
Müsellem köyü	233
Müslihiddin bin Ya'kub	84
Müstadem Beg bin Abdullah	161,35,34
Mustaf bin Davud	36
Mustaf bin Murad	36
Mustafa	36,201
Mustafa Başmakçı	219
Mustafa Beg	173
Mustafa Beg bin Abdullah	51
Mustafa Beg bin Abdullah Sipahi	33,34
Mustafa Berber	218
Mustafa bin Abdullah	167
Mustafa bin Abdullah Kethüdâ	157
Mustafa bin Davud	201
Mustafa bin Murad	200
Mustafa bin Musa	84,232
Mustafa bin İbrahim	157,162
Mustafa bin Yıldız	232
Mustafa Boyacı	210
Mustafa Çelebi	55,68,163,187,11
Mustafa Çelebi bin Baba Harrât	215
Mustafa Çelebi bin Hasan Beg	151
Mustafa Çelebi bin Mahmud Beg	186
Mustafa Çelebi Eskici	218
Mustafa Harrât	215
Mustafa Hayyât	210
Mustafa Kasab	204
Mustafa Kurd sarrac	207
Mustafa Paşa Hamamı	127
Mustafa Paşa Hanı	134
Mustafa Sipah	33
Mustafa Subaşı bin Abdullah	28,32
Mustafa Takyâcı	220
Nakib Hanı	134
Nasuh Beg bin Abdullah Bevvâbü'l-emri	161,169
Nasuh Beg bin Abdullah Kâid's-Sultani	32
Nasuh Bey Hanı	134
Nasuh bin Abdullah Bevvâbü'l-Emiri	150,156
Nasuh bin Hüseyin Muhzır	29
Nasuh Hallâç	210
Nasuh Hamamı	214
Nasuh Keffaş	223
Nefise	65
Nevrekop	22

Niş	34,84,161
Noktacı Kasım Efendi	57
Noktacı Zâviyesi	129
Noktacı-zâde	74,213,87,
Noktacı-zâde camii	149
Nur hatun binti Bahşi	169
Nuri Peremeci	119,126,123
Nymehea	4
Odryslar	2,3
Ömer Beg bin Mehmed Beg	167
Ömer bin Abdullah Dabbâğ-ı Sultani	205
Ömer bin İbrahim	95
Ömer Lütfi Barkan	140
Ömer tabbâh	209
Orestia/Orestias	2
Orhan Bey	6
Orhan Gazi	7,224
Orta Kapı	42
Orta-doğu	46
Ortaasya	131
Ortaimâret	83
Oruç Gazi bin Murâd	165
Oruç Paşa Medresesi	116
Osman Ergin	131
Osman Gazi	158,203
Osman Gazi	223
Osman Sipahi bin Ali Kethüda	33,156
Özer Ergenç	139
Oznikoş	92
Oğlanlı Hamam	125
Oğrın Kapı	41
Paşa Sancağı	24,23
Papa Kapanos	93
Papa Palori	92
Papa Vetaç	93
Peçenek	3
Pers	3
Pervane bin Abdullah	50
Peykler Medresesi	109
Pınarhisar	8
Pir hoca bin Mahmud	151
Pir Nakkâş	216
Pir Meziid Bey bahçesi	184
Pirci çelebi bin Kurân Beg	163
Piri veledi Kalkancı	221
Pirci Paşa Hanı	134
Pirimkür	37
Pirlipe	22
Portekiz	146

	300
Prodormos	93
Rabia binti Mehmed	160
Rabia Hatun	80
Rabia Hatun binti Mustafa	85,230
Rabia` bin Abdullah	81
Ragusa	14
Rahime binti Yusuf	89
Rakkas Ali Bey Mahallesi	75,186
Ramazân	200
Ramazân Beg bin Abdullah	54,83,156,51
Ramazân bin Mehmed	36,200
Ramazân bin Süleyman	53
Recep	164
Recep Çelebi	34
Ridvan Beg bin Abdullaf Cundi	35
Roma	170,5,4,3
Rum	8,49
Rumeîs,7,19,6,23,11,10,21,16,39,37,57,138,139,145,158,173,187	
Rus	50,162,232,
Rüstem bin Abdullah	167
Rüstem bin Abdullah attâr	212
Ruyet	196
Ruyet binti Abdullah	65
Ruyet binti Hacı Hüsam	69,197
Saatli Medrese	109
Sabunhane (Sabuncuyan)	90
Safer Balı bin Suca`	161,163
Safer bin İlyas	187
Sakız	15
Saklavoş	34
Salamon	192
Salihâne Hamamı	125
Salih bin Mehmed	230
Salur binti Abdullah	84
Samsun	9
Saraçhane köprüsü	44
Saraçhâne	56,54
Saraçhâne Köprüsü	135
Saraçlar (Şehabeddin) Hamamı	126
Saray Hamamı	123,124
Saray içi	44,97
Saray-bosnalı	103
Saray-ı Cedid-i Âmire	44
Sarı Câmî	105
Sarıca Paşa	23
Sarıca Paşa Mahallesi	120
Sarmaşık Zâviyesi	130
Sarraç Hüseyin	172
Sarraç Sa`id	172

	301
Sarraçlar Medresesi (Hacı Kemaleddi Medresesi)	112
Sarraç Hacı Ahmed	84
Sarraç Hacı Cami`	213
Sarraç Kara Mustafa odaları	221
Sârübân Ali	200,36
Saruca Paşa	82,78,85,121
Saruca Paşa Hamamı	123
Saruca Paşa Medresesi	116
Sazlıdere	8,11
Sefardin Yahudileri	146
Sefer	36,200
Sefer Şah bin Yusuf	58,59,177
Sefer şah	135,83
Seferşah Mescidi	108
Seğedin	13
Sekbân köy	185
Sekbân Yusuf köyü	186
Sekbanî karyesi	165
Selânik	22,15,5,146,139
Selçuk Hâtun	71
Selçuklu	26
Selhâne hamâm	184
Selime binti Abdullah	90
Selimiye	50
Selimiye Cami	70,123
Semendire	16,103
Ser Çavuşân Hasan Ağa	201
Serez	14
Servinaz binti Abdullah	83,150,180
Sevindik Fakih	73
Seydi Ali Zâviyesi	130
Seyyid Ahmed bin Yusuf	62
Seyyid bin Mehmed	157
Seyyid Mehmed	36,201
Sidre-kapısı	22
Silivri	54
Simavna	129
Sinan Bey	90,195,196
Sinau bezci	222
Sinan bin Abdullah	52,65,230
Sinan Halife bin Hayreddin	150
Sinan Kethüda bin Abdullah	31
Sinan Paşa	109
Sinân Beg bin Mehmed	232
Sinân bin Abdullah	74
Sinân Haffaf	207
Sinân Kasab	204
Sinân Noktacı	218
Sinân tabbâh	209

	302
Sinân Tabib	216
Sinân Tuzcu	214
Sinaneddin Yusuf	121,57,118,103
Sıpkıncı Murad	57
Sirac'ed-din Muhammed bin Ömer Halebi	100
Sırbistan	8
Siroz	22
Sırp	6,7,9
Sırp Sındığı	9
Sitti binti Minnet	186
Sitti Hatun binti Abdullah	52
Sitti Hatun binti Hacı Minnet	152
Sitti Mükecime Hatun	104
Sitti Hatun	56
Sitti Hatun binti Abdullah	56
Sittişah Hatun	105
Sittişah Hatun Camisi	104
Sivas	15,77
Sofçular Hamamı	127
Sofu Bayezid	63
Sofular	200
Sofya	23,24
Söğütlüdere	16
Süfi Bayezid	105
Süleyman (Kanuni)	16
Süleyman Beg bin Abdullah es-sipâhi	57,34
Süleyman Beg bin Süleyman Kethüda-i ulufeyn	80
Süleyman Bey	56
Süleyman Bey (Dulkadirli Beyi)	13
Süleyman bin Abdullah	165
Süleyman bin Abdullah el-attâr	212
Süleyman bin Abdullah Muhzır	30
Süleyman Çelebi	11,10
Süleyman Paşa	19,7,102
Süleyman Simkeş	219
Süleyman Berber	217
Sultan Bâyezid Han imâreti cedide vakfı	184
Sultan Bâyezid Han İmâreti	131
Sultan Bâyezid Han Medresesi	111
Sultan Hoca	66
Sultan Kulu bin Abdullah	67
Sultan Kulu bin Abdullah	67
Sultan Murad Hüdavendigâr	9,136
Sultan Murat	101,99
Sultan Selim	16
Sünne	180
Sultan Selim	17
Şa'ban bin Muslihiddin	232
Şa'bân	65

Şadi Bey	83
Şadi	36,201
Şah Melek bin Şadi Paşa	83,84,114
Şah Melek Medresesi	114
Şah Melik Zâviyesi	130
Şahkulu	103
Şahmelek Paşa Camisi	104
Şair Ahmed paşa	69,71
Şam	224
Şarabdar Hamza Bey	77
Şarabdar Hamza Bey vakfı	187
Şeceriye Hamamı	127
Şeceriye Medresesi	113
Şehabeddin Paşa	62,63,71,83,196
Şehabeddin Paşa vakfı	183
Şehdane	173
Şehremini Cafer Çelebi	72,129
Şehribân binti Abdullah	183
Şehsunvâz binti Abdullah	173
Şemseddin Ahmed	128
Şemseddin Efendi bin Hamza Kadı	61
Şeyh Şucâ Zâviyesi	129
Şeyh Şuca' Medresesi	115
Şeyh Bayezid Halife	89
Şeyh Bedrüddin Zâviyesi	129
Şeyh Edhemî zâviyesi	234
Şeyh Hamid-i Kayserî	86,129
Şeyh Lütfullah-Zâde Bâhâüddin Efendi	111
Şeyh Mehmed bin Yusuf	74,87,105,129
Şeyh Muhiddin	129,149
Şeyh İsmail Zâviyesi	130
Şeyhü'l-İslâm Sunullah Efendi	112
Şeyhü'l-İslâm İbn-i Kemâl	109
Şir-i Merd Şimşirgir	222
Şir-i Merd Dellâl	216
Şir-i Merd Kavukçu	218
Şir-i Merd Neccâr	211
Şirin Hatun	60
Şirmerd	173
Şuca' Beg bin Abdullah Saracü's-sultânî	207
Taşlık Hamamı	124
Taşlık medresesi	82,111
Tahıl hanı	133
Taht-el-kale	41,15
Tahtakale	54
Tahtakale hamamı	96
Tahtaltı cami	86
Tahte'l-kal'a	82

Tahte'l-kal'a Hamamı	122
Takyacı Bâli	79
Tarakçı	83
Tatar-pazarı	22
Tatarhâniler	61
Tatarlar	9
Tavuk kapısı	41
Tavuk Ormanı	44
Tayyib Gökbiğgin	56
Tekfur Sarayı	136
Tekirdağ	6
Temür Koğa	55
Temür-hisar	22
Temürlü Hacı	230
Tepegöz Hızır Efendi	120
Timar Subaşı	28
Timor	10,42,65
Timurtaş Paşa	60,82
Tirhala	57,113
Tobuzcu	52
Tokat	15,55,77
Top Hâne	51
Top Kapı Hamamı	125
Topkapı Sarayı	44
Topuzcu Ali	52,230
Trabzon	14
Trak	2
Trakya	7,1,192
Tuna	1
Tunca	16,48,44,42,56,61,74,72,83,87,84,96,102,101,100,101
	97,111,108,116,121,126,135,153,195,189,221
Tunca Sarayı	44
Turgut Bâli Zâviyesi	130
Tuhân	36,201
Turhân Tavukçu	219
Turi	173
Tütünsüz Ahmed Medresesi	115
Üç Şerefeli Cami	119,59,70,71,96,105,109,110,106,114
Üç Şerefeli Medrese	108
Ulubat	10
Ümmü binti İskender	166
Ümmü Gülsüm Hâtûn	106
Umur Bey	7,6,53,82
Üsküdar	111
Üskübi İshâk Çelebi	113
Üsküfcü Hacı Hamza	76
Üsküfcü Hızır	90
Üsküp	22
Üstad Hüseyin bin Hasao	53

Usturgameyn Kalesi	34
Üveys Han	3
Vakf-ı Şehabeddin Paşa	185
Vakf-ı imâret-i Balaban Paşa	185
Vakf-ı imâret-i Karaca Paşa	185
Vakf-ı imâret-i Mezid Bey	185
Vakf-ı imâret-i Mihal Bey	185
Vakf-ı imâret-i Murad Paşa	185
Vakf-ı imâret-i sultan Murad han	184
Vakf-ı mescid-i Karabulut	186
Varna	71
Veled-i Ali İbrîkçi	215
Veled-i Arab	79
Veled-i Kâhtalu	72
Veled-i Sabuni (ibn Çelebi)	88
Veled-i Tonuzlu	86,221
Veled-i İslâm	79
Veli bin Kârlı	167
Veli bin Yusuf Muhzır	29
Veli Çelebi	72
Veliyeddin-zâde	71
Venedik	14
Veys	36,201
Vezir-i azâm Lütfi Paşa	233
Vize	21
Vodine	22
İşkodra	103
Yakup Beg bin Abdullah	150
Yahşi Fakih	81,63
Yahşi Fakıyh Mescidi	107
Yahud	53
Yahuda	50,144
Yahudi	136,140,145,149
Yahudi cemaati	139
Yahudiler	15,17,49,146,147
Yahya	63
Yakub Bey	12
Yakub bin Abdullah Debbâğ	205
Yakub Kazancı	214
Yakut Paşa	119
Yakut Paşa Medresesi	119
Yaucıkçı Şahin	102,62
Yanoş	9
Yacaluca Muhiddin	203
Yâsemîn binti Abdullah	52,68,160
Yavuz Sultan Selim	31,124,154,224
Yeşilce Hamam	125
Yelkenci Hıdır	36,200
Yelli Burgaz	40

Yeni Musa	200
Yeni Saray Saray-ı Cedid	15, 136
Yeni İmâret	127
Yenice Karsu	22
Yenice Vardar	22
Yeniçeri Hamamı	124
Yıldırım	51
Yıldırım Bayezid 10, 43, 42, 63, 75, 86, 100, 119, 146, 66, 114, 138, 51	51
Yıldırım Han İmâreti vakfı	184
Yıldırım Han	166
Yıldırım Han Hamamı	125
Yıldırım Han İmâreti	131
Yıldırım mahallesi	101
İlhanlı	3
İlyas Çelebi bin Hayreddin	166
İlyâs Bozacı	221
İlyâs canbâz	213
İlyâs Harrât	215
İlyâs Kapucu	222
İmam Ebu Yusuf	158
İmâret	53
İmâret-i Cedid-i merhum Sultan Bâyezid Han	60
İmâret-i Mezd Bey	77
İmâret-i Mihal Bey	84
İmâret-i Muradiye	67
İmâret-i Sinan Bey	57, 209
İmâret-i Yıldırım Han	86
İncü	173
İnebahtı	76
Yorki Sinân bin Hamza Kasab	204
İpsala	7, 22
İran	16
İran	71
İsa bin Şuca	230
İsa Çelebi	10, 11
İsfendiyar Bey	12
İshak bin Abdullah	69
İshak Paşa	14, 15, 72, 101
İshak Paşa Hamamı	127
İskender Beg bin Eyne Beg	169
İskender Berber	217
İskender bin Abdullah Hubbâz	203
İskender Çukacı	210
İskender Dellâl	216
İskender Muştâb	212
İskender Subaşı bin Abdullah	28, 32
İskit	3
İslâm Hatun binti Yahya	67
İsmâ'il Bey	63

İspanya	15,146
İstanbul	23,26,114,128,6,5,2,31,30,54,78,106,108,139,135
	143,141,158,154,173,192,204,205,224,234
İstanbul Kapısı	41
İtalya	146
Yunan	2
Yunus	36,200
Yunus Ağacçı	214
Yunus Bekçi	218
Yunus bin Abdullah	71
Yunus bin Mehmed	150
Yunus bin İbrahim	81
Yusuf	58,233
Yusuf bin Abdullah	76,73,162,167,177,166,179,35
Yusuf Çoban	222
Yusuf Hammâl	220
Yusuf paşa	122
Yusuf Sipahi	33
İzabella	15
İznik	76,93,99,108,153
İğdiş Başı	26
İğneciler Kapısı	41
Zağanos Paşa	28
Zâviye-i Hasan Babâ	200
Zâviye-i Şeyh Suca'	36
Zâviye-i Rüstem Çelebi	69
Zağanos Paşa bekârhânesi	133
Zağanos Subaşı	90
Zenbilli Ali Cemali Efendi	56,112
Zevc-i Firûz Ağa	87
Zevc-i Saruca Paşa	78
Zihne	22
Zincirli Kuyu	55
Zindan Kule	40
Zöhre binti Abdullah	166